

MC
84.787

Kamarás István

„RÖGESZMÉK” BAKONYOSZLOPON

OLVASÓTÁBORI KRÓNIKA

„Rögeszmék” Bakonyoszlopon

Olvasótábori krónika

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Elektronikus kiadás

Kamarás István

„Rögeszmék” Bakonyoszlopon

Olvasótábori krónika

Szépreményű és oszlopos társaimnak

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Tankönyvkiadó, Budapest

Bírálták:

DR. KRONSTEIN GÁBOR
VARGA CSABA
Z. SZABÓ LÁSZLÓ

Fotók:

CSOMOR LAJOS
GRÁNITZ MIKLÓS
KAMARÁS ISTVÁN

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ISBN 963 17 7990 4

MC 84.787

1984

Tartalom

I. A krónikás az olvasóhoz	7
II. Krónika felülnézetből	
1976. Fontos dolgok Bakonyoszlopon	13
1977. Országalapítás Bakonyoszlopon	31
1978. Önismeret-terjesztés Bakonyoszlopon	43
1979. Pályamódosítás Bakonyoszlopon	56
1980. Szabadság-epizódok Bakonyoszlopon	61
III. Krónika belülnézetből	65
IV. Búcsú Bakonyoszloptól	141
Három beszélgetés	141
Visszajelzések	150
Következmények	156
A függetlenség egyik lehetséges útja	158

Országos Széchényi Könyvtár

A krónikás az olvasóhoz

ELŐZMÉNYEK

Legelőször is (1953–1960) a *Kalandozó Ősmagyarok*: öt unokatestvér, egy középiskolai matematika tanárnő, egy-két barátjuk, majd egy menyasszony. Az országos kék jelzés mentén *portyáztak*, *táboroztak*, Fővezér, Ősanya, Tűzvezér, Vízvezér, Közvezér és Tábori Táltos (ő a kultúráról és a krónikáról gondoskodott) címeket viselték. Aztán (1958–1960) a *Tizenkét Ostyasütők Titkos Társasága*: három unokatestvér, két barátjuk. Középiskolások, majd egyetemisták. Azzal a céllal szövetkeztek, hogy *elmélkedjenek és eszmét cseréljenek*. Másfél évtizeddel később (1975–1978) a *Hetedikek Köre*: tucatnyi szakmunkás (18–45 évesek), egy könyvtáros és egy szociológus. Minden második pénteken a Magyar Hajó- és Darugyár Angyalföldi Gyáregységének szakszervezeti könyvtárában gyűltek össze, hogy választ keressenek a számukra fontos kérdésekre és önmagukra művészi alkotások segítségével, műveket, élményeket és véleményeket elemezve. A Tábori Táltos, a TOTT alapítója, a Hetedikek Körének animátora és a mostani Krónikás nem véletlenül azonos személy. Úgy került az olvasótábor mozgalomba, mint Pilátus a hiszekegybe: 1975 júliusában, mint olvasáskutatót meghívták egy úgynevezett olvasótáborba (történetesen éppen Bakonyoszlopra), hogy a tábornytás után előadást tartson 15–16 éves szakmunkástanulónak az olvasás fontosságáról és szépségéről. Képtelenségnek tartotta az egészet: az olvasótábornak nevezett valamit, mozgalmat ugyanúgy, mint az olvasás szépségéről és fontosságáról való zengedezést azoknak, akikről annyit azért már tudott, hogy minden második közülük nem tud rendesen olvasni és szöveget értelmezni. Ma is úgy gondolja, jól tette, hogy az olvasás szépségének ecsetelgetése helyett „Mi a fenének olvasunk?” címmel tartott kiselőadást, majd felolvasta nekik a *Meddig él egy fa?* című Örkény novellát, meg-megszakítva, velük továbbfolytatva. Ami az olvasótábort illeti, egyáltalán nem volt igaza, amikor úri huncutságnak, önjelölt írók önpropagandájának érezte. Történetesen úgy alakult, hogy egy hónap elteltével előítéletében megerősítette egy másik, egy önmaga paródiájának sikeredett olvasótábor, ahova szintén elhívták, ezúttal, hogy csináljon azt, amit akar. Ugyanez év végén *Tóth Dezső* amatőr olvasáskutató, a Veszprém megyei Könyvtár munkatársa (ama bizonyos bakonyoszlopi olvasótábor szervezője) arra kéri az olvasótáborokra morgó olvasáskutatót, hogy munkatársaival és barátaival vállalja el a következő bakonyoszlopi olvasó-

tábor vezetését. Az így provokált olvasáskutató feltételesen igent mond. Egyetlen feltétele barátainak igenje. Meglepő döntése magyarázatának egyik eleme az ismertetett előzmények („Ősmagyarok”, „Hetedikek” stb.), a másik: barátainak joggal feltételezett igenje. *Havas Katalin* (az olvasáskutató munkatársa) akár feltalálója is lehetett volna az olvasótábornak, tudniillik az a család, amelyben felnőtt, leginkább egy olvasótáborhoz hasonlítható. Ő volt az, aki betartotta szavát, és igazi lovat szerzett az egyik KISZ vezetőképző tábor búcsúműsorának egyik jelenetéhez, hogy élethűbb legyen. Ő maga kötötte el és vezette fel a színpadra. Természetesen az olvasótáborra is igent mondott.

Havas Judit (Katalin sógornője) a kisközösség és az előadóművészet között kifeszített kötélről ugrott le és ugrott be az olvasótáborba, *Somorjai Ildikó* akkor még a „terepen”, a Láng Gépgyár szakszervezeti könyvtárában előlegezte meg magának a szociológust és az olvasótáborost. És ötödiknek, táborparancsnoknak Tóth Dezső, aki iskoláit – az első elemitől a doktorátusig – munka mellett végezve, afféle diplomás Veres Péterként az elméletet aprópénzre váltva, azt kamatoztatva, a summát új ötletekbe befektetve az olvasótáborba is belevágott. Együtt volt a stáb. Nosztalgikákra, hiányokra, tagadásra, ötletekre és rögeszmékre alapozódott a bakonyoszlupi olvasótábor.

Eddig az előzmények. Közülük a hajógyári Hetedikek Köre tekinthető legszervesebbnek, hiszen itt érlelődött meg néhány bakonyoszlupi találmány. Így lettek a hajógyári műhelyek munkásai a bakonyoszlupi műhely külső munkatársai.

AZ OLVASÓTÁBOR: ÁLTALÁBAN ÉS BAKONYOSZLOPON

Bakonyoszló legalább ezer ember számára ma már mást is jelent mint egy kedves bakonyi kisközség nevét. Százhetvenhat Veszprém megyei szakmunkástanulónak (akiknek nagyobb része ma már szakmunkás, köztük tucatnyi családapa és családanya) Bakonyoszló jelentése: az *olvasótábor*, ahol ők voltak a szépreményűek, és mi az oszloposok. A 17 oszloposnak és 56 segítőtársuknak, valamint az odalátogatóknak és híveiknek: Bakonyoszló azt is jelenti: a *bakonyoszlupi olvasótábor*. Hogy mit is jelent az olvasótábor, arról a Tankönyvkiadó jóvoltából három nyelven olvashat az érdeklődő.*

Az olvasótáborról beszélgető három szerkesztő egyike (a mostani krónikás) éppen bakonyoszlupi élményei alapján próbálta meg érzékeltetni, hogy mi is az olvasótábor. Az olvasótábor-mozgalom gazdája, a Hazafias Népfront 1982-ben kiadott módszertani útmutatójában** így határozta meg az olvasótábort: „Az

* Bánlaki Pál–Kamarás István–Varga Csaba: *Olvasótábor*. Egy magyar közművelődési kísérlet. Budapest, 1979. Tankönyvkiadó.

** *Útmutató olvasótáborok tervezéséhez*. Bp. 1982. HNF.

olvasótáborok célja sajátos módszereivel és eszközeivel, elsősorban a közösségekben történő együttgondolkodással segíteni a résztvevőket személyiségük formálásában, önmaguk és környezetük megismerésében, és támogatást nyújtani ahhoz, hogy világosabban lássák jövőjüket, egyéni és közösségi feladataikat. Az olvasótábor a közösségi élet egyfajta, értelmes tevékenységi modelljét kínálja; a közösségben élés, a nemzetben és emberiségben gondolkodás, a demokrácia 'gyakorló terepét'. A könyvhasználat és az olvasás, az irodalom és a művészet, a tudomány és a művelődés tehát nem alapvető cél, hanem elsődleges eszközök az olvasótábori célok megvalósításához." Ez a cél természetesen többféle módon, sőt annyiféle módon valósítható meg, ahány olvasótábor van, hiszen akkor jó egy olvasótábor, ha nem téveszthető össze egy másikkal, ha mint a módszertani útmutató is írja, „megkomponált mű” és „előzetes elgondolás, nevelési koncepció, kimunkált emberkép, világkép és jövőkép jellemzi”.

Nem tekinthetők tehát a fentiek értelmében olvasótáboroknak – bármilyen színvonalasan is valósítják meg saját célkitűzéseiket – azok a maguk nemében ugyancsak fontos, olvasótábori módszereket ugyancsak alkalmazó egyéb táborok (a közművelődési táborok, a művészeti táborok, az anyanyelvi táborok), ahol az ismeretszerzés, a kreativitás, a műelemzés vagy a művek létrehozása nem eszköz, hanem cél. A módszertani útmutató nyomatékosan hangoztatja, hogy az olvasótábori nevelés gerince a kiscsoportos beszélgetés. Ez a tevékenység olyan együttes gondolkodást, vitát, párbeszédet jelent, amely a résztvevők mindennapi életének problémáiból indul ki, amelyben a csoportvezető mint beszélgetőtárs vesz részt, és élményként, érvként, vitaanyagként használják fel a könyveket, az irodalmi műveket és más művészi alkotásokat.

A bakonyoszlói olvasótábor nemcsak egyszerűen megfelel ennek a modellnek, hanem befolyásolta is ennek a modellnek a kialakítását. Mégsem tekintem afféle minta-olvasótábornak. Nem azt akarja sugallni ez a könyv, hogy ilyen legyen egy olvasótábor, hanem, hogy *ilyen is lehet*, hogy korántsem ez az egyetlen üdvöztető módszer. (Hogy ezt még jobban érzékelhesse az olvasó, helyet kap a krónikában olvasótáborunk külső és belső kritikája is.) A bakonyoszlói olvasótáborról lesz tehát szó, az egyik olvasótábori műhelyről, a *Könyvtártudományi és Módszertani Központ* és az *Eötvös Károly Megyei Könyvtár* kísérletéről. A bakonyoszlói olvasótáborról, mely nekünk, oszloposoknak életünk olyan – eléggé ritka – alkalma, amikor leghatékonyabban adhattuk vissza azt, amit szüleinktől, tanárainktól, barátainktól, kollégáinktól, házastársunktól és gyerekeinktől, olvasmányaink szerzőitől és olvasóinktól kaptunk.

Róluk, a *szépreményűekről*, vagyis a Veszprém megyei szakmunkásképző intézetekben tanuló fiúkról és lányokról, akiknek többségét a legszigorúbb zsűri is a többoldalúan hátrányos helyzetűek közé sorolná. Rólunk, az *oszloposokról**, vagyis különböző foglalkozású értelmiségiekről, huszonévesekről és negyvenen túliakról, a világot különbözőképpen értelmezőkről, egy ügyben szövetkező, ám azt különféleképpen megítélő olvasótáborosokról.

A *módszerekről és ötletekről*, amelyeket elsősorban a pedagógusoknak ajánlunk szigorú elbírálásra és (ha érdemesnek találják) személyiségükhöz és lehetőségeikhez igazítva szíves felhasználásra, azoknak, akik ellen oly sokszor megpróbáltunk kijátszani minket, szövetségeseiket. Az öt bakonyoszlói *olvasótáborról*, cselekményükről és nagy pillanataikról. Az öt olvasótáborról, mint megkomponált és elrögtönzött művekről, amelynek társszerzői a szépreményűek és az oszloposok. Nem szociográfiát írok tehát, nem is módszertant, még csak nem is esszét, hanem krónikát. Nem minden részletre kiterjedt, hiszen tizedére kellett sűrítennem kísérletünk írásos dokumentumait. A csak jelzett vagy érintett kérdések, a további részletek és az eredeti dokumentumok iránt érdeklődő olvasónak a könyvtárakban hozzáférhető kiadványokat** ajánlom. Kétféle krónikát tartalmaz ez a kötet. Az első a *történetet*, a második a *felnagyított pillanatok* rögzíti. Az első: olvasótáborunk felülnézetből, a második: belülnézetből. Az elsőből az elképzelések, az események és a módszerek, a másodikból hatásuk érzékelhető. Az első inkább leírás, a második inkább emlékezés, vallomás és elmélkedés. Az első tárgyilagos akar lenni, a második szubjektív lehet. Az első tájékoztatásul, a második vitára, továbbgondolásra szolgál. Olvasható egymás után is, egymásra vetítve is: meg-megszakítva az elsőt a számozott „lábjegyek”-nél.

KI ÍRJA A KRÓNIKÁT ÉS KIK FOGJÁK CERUZÁJÁT?

Én írom, aki most, hogy elkerüljem az áltárgyilagosság buktatóit, végleg átváltok egyes szám első személyre. Félek, hogy nem tudom majd elmesélni azt, amiről annyit meséltem, amiről annyit hallgattam. Az egyik bakonyoszlói

* Ugyancsak az ötödik, az 1980. évi olvasótáborunkban vezettük be a „szépreményű” és az „oszlopos” elnevezéseket. Megelőlegezve mindvégig ezeket fogom használni.

** *Olvasótábor Bakonyoszlpon*. Budapest–Veszprém, 1977. OSZK KMK – Eötvös Károly Megyei Könyvtár

Országalapítás Bakonyoszlpon. Budapest–Veszprém, 1978. OSZK KMK – Eötvös Károly Megyei Könyvtár

Heit Gábor: *Önismereti játékok és beszélgetések*. Budapest, 1981. NPI

Olvasótábori találmányok. = Olvasó Ifjúságért 1980–81. Budapest, 1980; OSZK KMK

dokumentum lektorának, Csörsz Istvánnak a megjegyzése jut eszembe, a padlásablakon behajított kavicsról, illetve történetének kétféle elbeszéléséről. Az egyik: „képzeld el, sikerült bedobni egy kavicsot azon a kicsi padlásablakon”, és a másik „igaz, először az iskola ereszének röpült, onnan a kémény oldalának pattant, de onnan szerencsére pontosan a padlásablakba pottyant”. A másodikat, az igaz történetet szeretném elmesélni, de előre figyelmeztetem kedves olvasóimat, hogy majd a végeredményből vonják le magát a krónikást. Én írom tehát, magamra vállalva a felelősséget, ám ők fogják ceruzámat, az oszlopos társaim és barátaink, akik segítették munkánkat. Ők a társszerzői annak, amiről tudósítok:

Mint oszloposok

Balogh Marika könyvtáros (1978–1979–1980), Bartos Éva népművelő (1980), Csapó Edit könyvtáros (1977–1978–1979–1980), Csomor Lajos népi iparművész (1979–1980), Gereben Ferenc szociológus (1980), Havas Judit előadóművész (1976–1977), Havas Katalin könyvtáros (1976–1977–1978), Heit Gábor szociológus (1978–1979–1980), Kocsi Márta népi iparművész (1979–1980), Lőrincz Judit szociológus (1980), Meszléry Celesztin épületgépész-mérnök (1979–1980), Nagy Attila pszichológus (1979–1980), Somorjai Ildikó szociológus (1976–1977–1978), Szabolcs István magyar–német szakos középiskolai tanár (1979–1980), Tóth Dezső könyvtáros (1976–1977), Vidra Szabó Ferenc kollégiumi nevelőtanár (1977–1978–1979).

Mint munkatársaink

Ármós Erzsébet újságíró (1978), Balogh Zoltán szociológus (1976–1977–1978–1979), Bánlaky Pál szociológus (1977–1978–1979), Bartos Éva népművelő (1977), Benkhard Dénes építész (1978–1979), Berhidai Magdolna iparművész (1978), Bertalan Gyula építész (1977), Bojtár Endre irodalmár (1978), Glória Braunsteiner könyvtáros Pozsonyból (1979), Csákó Mihály szociológus (1978), Csapó András kertmérnök (1977), Csóka Gáspár teológus (1978), Deme Tamás művészetpedagógus (1976–1977), Dimény Judit zenei szerkesztő (1976), Fényi Tibor népművelő (1978), Firon András újságíró (1976), Gallai István népművelő (1977), Gereben Ferenc szociológus (1977–1978–1979), Győri Károly bakonyiszentmihályi lelkész (1978), Havas Csaba építésztechnikus (1976–1977), Havas Judit előadóművész (1978–1979–1980), Harmat István történész (1976–1979), Heit Gábor szociológus (1976), Horváth László építész (1979), Ilosvai György biológus (1978), Kamarás István építész (1979), Kancsal Károly Bakonyoszlop tanácsitkára (1977), Katsányi Sándor könyvtáros (1978), Kecskés András lantművész (1980), Kelemen János csillagász (1976–1977), Kósa László néprajzos (1980), Landy Ilona geofizikus (1978–1979–1980), Landy Kornél geofizikus (1978–1979–1980), Lantos Miklós geofizikus (1976–1977–

1978–1979–1980), *Lőrincz Judit* szociológus (1979), *Mesterházi Márton* rádiódramaturg (1976–1979), *Meszléry Celesztin* épületgépész adjunktus (1977), *Nagy Attila* pszichológus (1976–1977–1978), *Németh Endre* bakonyoszlói párttitkár (1978), *Orci József* rajztanár (1976–1977), *Őry Zoltán* házigazdánk (1977–1978–1979–1980), *Pánczél Anikó* énektanár (1978), *Pándi András* a KISZ KB osztályvezetője (1977), *Péterfia Gábor* irodalom szakos középiskolai tanár (1976), *Jan Sand* a tömegkommunikációs tanszék adjunktusa Pozsonyból (1978), *Szabó István* lantművész (1979), *Szekfü András* szociológus (1978), *Tánczos Gábor* szociológus (1978–1979), *Tóth Géza* biológus (1980), *Vajda Kornél* irodalmár (1978), *Varga Csaba* író (1978–1979), *Váncsa István* művelődéstörténész (1978), *Vidra Szabó Ferenc* kollégiumi nevelőtanár (1980), *Zákonyi Ferenc* történész (1976), *Zombori Béla* rajztanár (1976), *Zombori Ottó* csillagász (1978–1979–1980).

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

I. Krónika felülnézetből

1976. Fontos dolgok Bakonyoszlopon

1976 júniusában a szakmunkásképző intézetek pedagógusai és könyvtárosai által kiszemelt szépreményűek (ugye emlékszik kedves olvasóm: így neveztük az olvasótábor szakmunkástanuló résztvevőit) levelet kaptak a tábor szervezőitől és tervezőitől, amelyben többek között ezt olvashatták:

„Iskolád javaslatára Te is résztvevője lehetsz az idei olvasótábornak, örülünk, hogy két hetet együtt tölthetünk. A részletes programot még nem állítottuk össze, ehhez a Te javaslataidat is fel akarjuk használni. Sokat szeretnénk beszélgetni, vitatkozni, sok mindent szeretnénk felfedezni. Vannak olyan képek, filmek, írások, amelyek számotokra talán inkább furcsák, mint szépek, inkább szorongatóak, mint izgalmasak, nem mondható rájuk, hogy unalmasak, vagy közömbösek. De idegesítő, hogy az ember nem tudja, hogy mit akarnak mondani, hogy értékesek-e vagy sem. Úgy tűnik, hogy a legtöbb manapság alkotott mű ilyen. Persze nem használati utasítást akarunk mellékelni hozzájuk, hanem le akarjuk őket vizsgáztatni: hozzá tudnak-e szólni ezek a művek, írók a mi problémáinkhoz, vagy sem, mert ez a döntő.”

Megismerhették levelünkben a táborvezető (Tóth Dezső) és a csoportvezetők (Havas Katalin, Havas Judit, Somorjai Ildikó és Kamarás István) nevét, foglalkozását és tevékenységük fő irányát. Azt is megtudták, hogy ebben az úgynevezett olvasótáborban „nem lesz kötelező olvasmány, előre sem kell semmit elolvasni, nem is esik túl sok szó az olvasásról”. Mégis, arra kéri őket a tábor vezetői, hogy írjanak magukról, mint olvasókról is egy-két sort abban a levélben, amelyben, ha akarnak, bemutatkoznak, mesélnek kedvteléseikről, családjukról, barátakról, írnak azokról a kérdésekről, amelyek leginkább foglalkoztatják őket.

Az első találkozás velük: a leveleik. N. Anna vegyipari szakmunkástanuló Padragkútról írt. Leveléből kiderül, hogy mint jó tanulót választhatták ki, jutalomból. Szerinte „az olvasás nagyon hasznos dolog, mert tanít és egyben szórakozás is”, nagyon szereti Jókait, örül, hogy részt vehet az olvasótáborban. Valamivel többet tudunk meg H. Hildáról, az Ábrahámhegyen lakó porcelán-

festő tanulórol, aki szerint az olvasás arra jó, hogy „megmutatja az ember műveltségi fokát”. H. Hilda, mint írja, főleg természettudományi kérdéseken töpreng: Van-e élet a Földön túl? Mennyiben változik meg a Föld egy atomháború után? Igaz-e, hogy 8–9 ezer évvel ezelőtt olyan civilizációk éltek, mint most? V. Katalint helyhiány miatt nem vették fel a pápai óvónőképzőbe, most élelmiszer-eladónak tanul, de nem adta fel még a reményt. Nagyon szeret verseket írni, bár tudja, hogy azok még nem jók, de órákig vitatkozik rajtuk barátaival. D. Imre elektrotechnikai szerszámkészítőnek tanul, Szentgálról írt. Élete célja, hogy elérje, amit szeretne: régész akar lenni. K. Ildikó szerint, aki szintén gyakran ír verset (őt is, V. Katit is ezért javasolták az olvasótáborba), „az olvasás szókinszünk gyarapítására és szórakoztatásra jó, de nagyon fontos megválogatni, hogy mit olvassunk”, neki Jókay (!) Mór a kedvenc írója. Aztán még egy levél, a nagykönyai Ságpusztáról, C. Jancsitól:

„Kedves Táborvezető Elvtárs! Kérésükre én is írok magamról egy pár sort. Jelenleg a nagykönyai Ságpusztán lakom, és gépszerelő szakmát tanulok, s ha lehetne gépszerelő is lennék. Hát ha adódik olyan szituáció, hogy netalán van számomra szabadidő, akkor is, mostanában keveset olvasok, inkább moziba, vagy esetleg színházba megyek. Olvasás szerintem azért jó, hogy az embernek legyen több szókinsze. Ha talán van partnere, legyen közös témája. Legszívesebben az izgalmas könyveket olvasgatom. Ez alatt azt értem, hogy különféle utazások, párbajok, katasztrófák. És így kellemesen töltöm el az időmet, s talán még művelődök is. No, nem éppen az izgalmas könyvekből, hanem irodalmi könyvekből, mert gyakran vagyis néha-néha még azokat is szoktam olvasgatni. Azért csak néha-néha, mert vagy nem értem meg, amit olvasok, vagy éppen nem oda figyelek, szóval nem köti le az érdeklődésemet. Lehet, hogy ha volna több akaraterőm, akkor talán szívesen olvasgatnék több irodalmi könyvet is. És ez az érdekes, hogy egy irodalmi műsort jobban és szívesebben végignézek, minthogy elolvasnám.

Szüleimről csak annyit, hogy nem valami jól sikerült házasságuk van. Most jelenleg mostoha anyám van. Édesanyám ezelőtt tíz éve elhagyott minket. Testvéreim közül én vagyok a legidősebb... Négyen vagyunk testvérek. Édesanyám itt lakik Veszprémben, ezelőtt 1–2 éve a muteromtól a két testvérem intézetbe került, s csak apámnak sikerült kihoznia őket. Úgy volt, hogy apám nem akart gyermektartási díjat fizetni és így elfelezték minket, jobban mondva ketten itt maradtunk apámmal, s a másik kettő a muterommal. Így most a mostoha élet nem valami rózsás. Ha netán egy hónapba hazamegyek egyszer, akkor természetes, hogy veszekeedés van. De talán majd, ha magam embere leszek, próbálok másképp élni.

Most jelenleg sok barátom van. Csak azért barátaim, mert megértének engem. Most pedig búcsúzom a viszontlátásig. Szeretettel üdvözlök barátaim, s főleg én Jancsi.”

* * *

1976. július 26-án kezdődött első olvasótáborunk. A szépreményűek már előző este megérkeztek a helyszínre, a Bakonyoszloptól másfél kilométerre lévő sövénykúti KISZ-vezetőképző táborba és Tóth Dezső segítségével elhelyezkedtek a négy személyes szobákban. Az olvasótábor 32 résztvevője közül előzőleg egyikük sem ismert többet két-három társánál, de egyharmaduk senkit sem. A reggel érkező csoportvezetőket már eléggé bensőséges alakzatban fogadták a kőház klubhelyiségében. A faház ebben az évben még nem állt rendelkezésünkre, mert a hajdani sörgyáros vadász kastélyát egy amatőr popzenész tábor vette birtokába. Örömmel fedezték fel közöttük a szépreményűek Boros Lajost és más hírességeket. A négy csoportvezető összenézett, hogyan fognak a faházzal versenyezni, nem lesz-e túl erős a csábítás: az onnan oda felhívogató zene. Egy pillanatra elkezdhetetlennek látszik ez az olvasótábor. Pedig ők, a szépreményűek várakozással figyelnek ránk. Ők már fél napja itt vannak és (ezt később tudjuk meg) igen jól érzik magukat, mert még senki sem parancsolgatott nekik. A megnyitóból a legtöbben két dologra figyelnek fel: arra, hogy minket is lehet, sőt kíváncsian tegezni és az olvasótábor mottójára. Mindkettő furcsa, megemésztendő. „Jó dolog, ha választ kapunk a számunkra fontos kérdésekre”: idáig rendben van. „Még jobb, ha észrevevesszük, hogy a kapott válasz nem tökéletes és végérvényes”: hogy is van ez? „Még ennél is jobb, ha kérdéseinkkel kapcsolatban kérdéseket tudunk feltenni”: micsoda?! Ami viszont érthetőbb: meghirdetettik egy kérdéspályázat, amelynek értékelésére minden este sor került.^{(1)*}

Az első téma, a *fontos dolgok* megbeszélése** mindegyik csoportban a 25 legfontosabb közül öt érték kiválasztásával kezdődött. Egyik csoportban a legtöbbször által választott, másikban a mellőzött értékekkel kezdték a beszélgetést. Célunk egyrészt azoknak a fogalmaknak a tisztázása volt, amelyek végigkísérik olvasótáborunk beszélgetéseit, másrészt értékrendjeik megpillantása madártávlatból.⁽²⁾

Délben a hirdetőtablán újabb bakonyoszlopi terminus: *meditáció*. Szabadon választható egyórás délutáni program: elmélkedés fontos részletkérdésekről. Az egyik lehetőség: *Gondolatok az új világról*, a modern nagyvárosról Dvořák *Új Világ szimfóniája* segítségével, Havas Katalin és segítő társunk, Firon András újságíró társaságában. A másik: *Játék egy novellával*. Ezt én vezetem. *Örkény*

* A számok a Krónika belülnézetből című III. rész alfejezeteire utalnak.

** Részletesebben lásd: *Olvasótábor Bakonyoszlopon* 16–22. l.

István A megváltó című novelláját és ennek két, Halász László „gyártotta” mesterséges változatát* olvasom fel, majd címadás és a legértékesebbnek tartott novella kiválasztása következik. A mű címének elolvasása után azt kérdeztem, hogy megváltozott-e róla véleményük. A verseket író V. Katalin ezt válaszolta: „Mit akart közölni az író?” kérdésre: „Ő is megváltani, vagy inkább megváltatni akar”. Észrevettem, nem mindenki érti a „megváltó” szót, következik ennek megfejtése, majd *Máté evangéliumából* a vízen járás. Az első nap még furcsán hangzott ez a kérdés: „szoktatok-e ti is vízen járni?” Ingerült csönd, majd mégis megjegyzi valaki, hogy a jól végzett munka után repülni szokott. Az olvasótábor ebben a percben hagyta el először – legalább tíz centivel föléje emelkedve – a földrajzi Bakonyoszlopot.

Késő délután séta a közeli erdőben Firon Andrással és a négy csoportvezetővel, este *beszélgetés az olimpiáról, Firon Andrással*.

Saját kamaszkorunkra gondolva komoly gondot okozott számunkra az, hogyan fér meg egymás mellett az olvasótábor és az olimpia. Az erős csábítással számolva arra gondoltunk, hogy (ha már így alakult), használjuk ki az alkalmat, és beszélgessünk a *sportról*, az *olimpiáról*, a *versenyszellemről*, a *győzelemről*, a *dicsőségről*, áttételesen a *sport és a politika*, a *sport és a nemzeti érzés* kapcsolatáról. Váratlanul másféle nehézséggel kellett számolni: mindössze öten-hatan mutattak több-kevesebb érdeklődést az olimpia iránt. Az Esti Hírlap külpolitikai munkatársának – hiába remek társalgó – meg kellett küzdenie beszélgetőtársaiért, ez végül is sikerült neki. Szóba kerültek az éppen zajló olimpia politikai állásfoglalást kívánó eseményei: az afrikai sportolók távolmaradása, az Onyiscsenko ügy, majd a sport és hazaszeretet, az amatőrizmus és profizmus, a játékosság és a teljesítményhajsza került megvitatásra.

A beszélgetés után Z. Zsuzsa (aki ha nem is sorolta a legfontosabb öt érték közé, aláhúzta a játékot és a változatos életet is), V. Katalin (aki így jellemezte magát levelében: „vidám vagyok”) és K. Zsuzsa (saját jutalomjátékának is tekintve) *ismerkedési estet* szerveztek. A többség velük ment, néhányan az olimpiát nézték, mások egy világatlaszt körülülve tovább „külpolitizáltak”. Így telt el első olvasótáborunk első napja.

A következő napon az *élet és halál* volt a négy csoportban a téma. Előbb a *rossz dolgok*⁽³⁾ közül kiválasztják a legrosszabbakat, ám a listán nem szerepel a halál. Kiegészítették a listát, ám a halál mindössze egyetlen csoportban bukkan fel. Rákérdezzük: És a halál? Csönd. Ezt a csendet szakította meg egy *Örkény* novella, a *Meddig él egy fa?* A mű felolvasásának és kiegészítésének befejezése

* Halász László: *Vizsgálatok az irodalmi mű megítélésének pszichológiai megközelítéséről*. Budapest, 1980. Akadémiai Kiadó 196–201. l.

után a „Mit érzel most?” kérdésre adható válaszok közül kellett a legjellemzőbbnek tartottakat kiválasztani, majd a novella kulcsszavai közül a legjellemzőbbet, így rakosgatták ki a novella értelmezését, és alkalom nyílt az értelmezésmozai-
kok összevetésére is.⁽⁴⁾

Az ebédelni indulókat és az ebédről érkezőket egy *portrékiállítás* várta a klubhelyiségben: Munch, Cezanne, Klee, Dürer, Modigliani, Leonardo da Vinci, Courbet, Breughel művei, továbbá egy ismeretlen giccsfestő műve, egy elmebeteg rajza és egy kábítószermámorban készült rajz*, a művészek neve és a mű címe nélkül. A feladat: kiválasztani a három leginkább és a három legkevésbé tetsző képet.

Délután ismét két meditáció közül választhattak az érdeklődők, meghozza – egyszer ezt is ki akartuk próbálni – csak a címek alapján. A *Próféta a cethal gyomrában* címet viselő „zsákbamacska” Havas Judit ötlete: a *Jónás könyve* különböző nézetekben, *Petrovics Emil* oratóriuma, *Babits Mihály* műve és az „alapmű” a *Bibliából* került bemutatásra. Ezt a programot hatan választották. Tízen választották a *Próféták a szocializmusban* című „zsákbamacskát”. Itt – vezetésemmel – a *vallásosság* volt a téma, oly módon, hogy a résztvevők megpróbálták kitalálni a Tömegkommunikációs Kutatóközpont vallásszociológiai vizsgálatának legfontosabb eredményeit: a vallásosok, az istenhívők, a rendszeresen és alkalmanként templomba járók, az egyházi esküvőt tartók, a halottait egyházi szertartás keretében temettetők, a közömbösek és a tudatos világnézettel rendelkezők arányait, és magyarázni a jelenségek nagyságrendjét. A vallásos és a világnézetiileg közömbös KISZ-tagok viszonylag magas arányát tapasztalva, a *hitről*, a *közömbösségről* és az *elkötelezettségről* is beszélgettünk.

Estére megérkeznek az első *pályaművek a kérdéspályázatra*. Sz. Éva (aki a *Meddig él egy fa?* értelmezésében remekelt) azt kérdezi – halálos komolyan –, hogy „Mi volt előbb a tyúk, vagy tojás?” Megérezve, hogy nagy a tétje a kérdésnek, ezt a pályaművet díjaztuk. (Futottak még: „Meddig él az emberiség?” „Meddig fog fejlődni a tudomány?” „Kialakulhat-e az élet a Marson?” „Mi az eredménye a Viking I. kutatószondának?”) Még csak mindössze hárman kérdeztek: Sz. Éván kívül a még mindenben kitűnni akaró K. Zsuzsa és T. István (aki harmadmagával már abban az olvasótáborban is részt vett, ahol az olvasás szépségeiről kellett volna prédikálnom).

Az esti program: *Beszélgetés Deme Tamással a képzőművészetről*. Deme Tamás is feltalálhatta volna az olvasótábort, ha éppen ráért volna, de nem ért rá, mert nagy buzgalommal és szép eredményekkel valami hasonlót művelt: munkatár-
saival az esztétikai nevelés módszereivel kísérleteztek.

* A Könyvtártudományi és Módszertani Központ egyik kutatásában felhasznált teszt megtalálható: Halász László–Nagy Attila: *Hatásvizsgálat könyvtárban I.* Budapest, 1974. NPI 17–52. l.

Magasra tettük a lécet, ugyanis (erre azért számítottunk) a giccs-cigánylány nyerte el a legtöbb szavazatot és az ötödik helyet is egy giccs-táncosnő foglalta el (közéjük Courbet, Leonardo da Vinci, Cezanne került), az utolsó három helyen pedig a gyermekrajz, az elmebeteg rajza és a meszkalin-mámorban készült rajz. Erre a témára kellett rögtönözni Deme Tamásnak, aki elhozta magával három barátját is: *Zombori Béla* és *Orci József* rajztanárokat és *Péterfia Gábor* irodalomtanárt, kísérletének munkatársait. Deme Tamás nem pontozott, nem rangsorolt, nem minősített, hanem összehasonlította a cigánylányt és Szent Anna mosolyát, rámutatott a *témaválasztás és a technika* közötti összefüggésekre. Nem került a falra egyetlen „profi” művészi alkotás sem, csak *gyerek rajzolóké*, igaz olyan gyerekeké, akik – Demééknek köszönhetően – már el tudják magyarázni fejüket csóváló szüleiknek, hogy miért szép Modigliani és Klee festménye. Az „össznépi” beszélgetés után mindegyik csoport megkaparintott magának egy vendéget és meghosszabbította ezt az estét.

* * *

Mi lesz velünk az ezredfordulón? Erre a kérdésre kerestük a választ a következő napi kiscsoportos beszélgetéseken. Ez alkalommal sem az olvasmányélmény volt a beszélgetés kiindulópontja, de ezúttal lehetőséget adtunk, hogy az előző nap kiosztott novellákból, *Vonnegut Holnap, holnap, holnap* és *Buzatti Hajtóvadászat öregekre* című művéből érveket merithessenek.⁽⁵⁾ A vitaalap az *ezredfordulóig elképzelt életük* rövid leírása volt.⁽⁶⁾

Délután *Vargha Balázssal* beszélgettünk *metaforákról*. A kiváló játékmester nélkül nemigen lett volna Bakonyoszlop. Egyike volt azoknak, akiktől a legnagyobb kölcsönöket vettem fel. Jutalomjátéka sajnos nem sikerült, pedig ő tette, amit szokott. Mi is történt? Egyszerűen az, hogy ami Vargha Baláznak talán mindig sikerült kisgyerekek, vagy értelmiségi felnőttek körében, itt alig-alig: ami ott játék volt, vagyis varázslat, itt nyelvtan és nyögvenyelés, pedig meg is neveltette őket, ám csak humorával. Nem akadtak játszótársai. A magyarázat egyszerű: „nem szeretjük a nyelvtant”. Igen, számukra a metafora nyelvtan volt, annak ellenére, hogy a tévéből már jól ismerték Vargha Balázst, akit sokszor megcsodáltak a képernyőn, mint bűvészt, de sohasem játszottak vele. A hátrányos helyzetű tizenéves így is definiálható: aki nem tud Vargha Balázssal játszani. Este *meghallgattuk Zvonimir Böjsic Falusi Edisonok* című dokumentumhangjátékát sztereóban, majd *Mesterházi Márton hangjáték-dramaturggal beszélgettünk a rádióról és a hangjátékról*. A szépreményűek közül sokan először hallottak dokumentum-hangjátékot, illetve sztereo-hangjátékot, és a krónikás kivételével mindenki először látott életében rádiódramaturgot. A hangjáték kiválasztása telitalálat volt, a kulisszatitkai iránti érdeklődés viszont korántsem volt olyan élénk, mint később a színészek és a stúdiómagnók iránti kíváncsiság.

* * *

A következő (már a negyedik) nap délelőtt Nagy Attilával beszélgettünk a pszichológiáról. A szépreményűek lélekbúvár mágus helyett egy „normális pszichológussal” találkoztak, aki arról beszélt, ami a szívüket nyomta, és ez az első fél órában kétségtelenül némi zavart okozott. Amikor végre tisztázódott, hogy a pszichológia nem látványos hókuszpókusz, hogy életbevágó dolgokról képes meghökkentő dolgokat mondani, forró hangulat kerekedett, mindaddig, amíg Nagy Attila arról nem kezdett beszélni, hogy az anya-vitamin megvonása mivel jár, mert ekkor Sz. Éva és M. Erzsike sírva fakadtak.

Kora délután, a bakonyoszlopi plébános vezetésével megtekintettük a bakonyoszlopi műemléktemplomot és az Eszterházy család kriptáját, a gyerekek igen élénk érdeklődése közepette. (Kiderült, többen életükben először léptek be templomba.) Kérdések záporoztak Győry Károlyhoz, aki foglalkozását a népművelőhöz hasonlította. A képek és szobrok jelenlétéhez kapcsolódó kérdések után személyes vonatkozásuk is következtek. (K. Zsuzsát, aki ma is elemében volt, sikerült lebeszélni arról, hogy megkérdezze vendéglátónkat, hisz-e Istenben.)

Délután Dárday István Fogadalomtétel című filmjét tekintettük meg. A szépreményűek fészkelődtek: hosszúnak és unalmasnak tartották a feltevésünk szerint róluk is szóló filmet.

A kérdéspályázat esti eredményhirdetésekor tetten érhető volt, hogy Deme Tamásnak és társainak fáradozása nem volt hiábavaló, mert K. Zsuzsa kérdése – díjaztuk – így hangzott: „Kisgyerekek is alkotnak nagy dolgokat, mégsem mondjuk rá, hogy művészet. Miért?” A másik díjazott kérdés így hangzott: „Miért van szüksége az embernek szeretetre?” Z. Zsuzsa tette fel, aki élettervében azt írta: „Sokat fogok tanulni és figyelni mások életét, és ennek alapján fogom kialakítani saját életemet.” A harmadik díjnyertes kérdés – úgy érzem nem véletlenül – társszerzős volt, K. Zsuzsa és N. László műve: „Hogyan jött létre a szeméremérzet?” Nehezítette helyzetünket, hogy N. László egy másik társszerzővel is pályázott, Z. Zsuzsával, imígyen: „Mi a szerelem?” Rajtuk kívül még nyolcan tettek fel harminc kérdést, köztük ilyeneket: „Lehet-e a hajfestéstől rákot kapni?” „Mire jó a KISZ?” „Mitől van a szél?” „Lehet-e napozni a világűrben?” „Mekkora a végtelen?” „Pihen-e az emberi szív?” (A kérdések megválaszolását elnapoltuk: részben tudós vendégeinktől, részben a Megyei Könyvtár munkatársaitól vártuk a választ, egyes kérdésekre – például „Mi a szerelem?” – pedig a kiscsoportos elmélkedéseken került sor.)

Este Pándi Andrással beszélgettünk a KISZ-ről és a borraivalóról. Hogy került össze a KISZ és a borraivaló? Az egyik lehetséges magyarázat: Pándi András nemcsak a KISZ KB osztályvezetője, hanem szociológus is. A dolog úgy történt, hogy a KISZ téma nagyon hamar kimerült. Be kellett látni – Pándi András volt az első, aki így tett – hogy a legtöbben csak nagyon formális, fantázia nélküli,

kevés élményt adó mozgalmi életről számoltak be. Ma már senki sem emlékszik arra, hogyan terelődött a szó a borraivalra és a korrupcióra, de arra mindenki, hogy attól a perctől kezdve felpeszűdött a beszélgetés és arra is, hogy meglepően sok konkrét példával érzékeltették a helyzet súlyosságát azok a szépművészek, akik szakmájuk műhelytitkait benzinkútkelől, pincérektől, fodrászoktól és bolti eladóktól lesik el. A borraival rendszert szépművészek, oszloposok és a KISZ KB képviselője egyöntetűen szükségszerű és negatív jelenségnek minősítették.

* * *

Másnap az *életcélokról* folyt a beszélgetés.⁽⁷⁾ Húsz megadott életcél közül választották ki a szépművészek azt az ötöt, amelyeket leginkább magukénak vallhattak, majd a vélemények, a „célrendszerek” kicserélése, a választások indoklása, beszélgetés és vita következett, amelybe József Attila és Karinthy Frigyes is bekapcsolódott, *A hetedik* és a *Találkozás egy fiatalemberrel* című műveikkel. Karinthy Frigyes novelláját kérésünkre már előző nap elolvasták, József Attila versét a *Sebő együttes* feldolgozásában is meghallgattuk, figyelmeztetve a szépművészeket, hogy ez a vers felfogható választási lehetőségek tárának is.

Miután a hajógyári barátaimmal már kipróbáltuk és egyik leghatásosabb játékunkat fedeztük fel benne, Bakonyoszlopon is elkészítettük a szépművészekkel az „Életem” című filmforgatókönyvet, hogy a jelen (fontos dolgok), a távolabbi jövő (élettervek) és a közelebbi jövő (életcélok) után a múlt is fény derüljön.⁽⁸⁾ Azt terveztük, hogy a *Nyolc és fél* című film levetítése után ki-ki összeveti saját „filmjét” *Fellinié*vel, ám az élvezhetetlen kópia miatt ez elmaradt. Helyette a faházba mentünk a *Kaláka együttes* műsorát meghallgatni.

Ezen a napon már minden második szépművész pályázott, összesen 40 kérdés érkezett. H. Judit kérdésén kívül B. Gyöngyiét és K. Ildikóét is díjaztuk. B. Gyöngyiét, aki azt kérdezi, hogy „Régen miért hagyták magukat a fiatalok, hogy a szülők válasszanak számukra élettársat?” („Szereted?” kérdezik csoporttársai a következő nap. „Kedvelem”, válaszolja B. Gyöngyi. „Olyan rendes fiú. Meg helyes is. Segít is néha nekem. Meg nem iszik olyan sokat, mint apukám.”) K. Ildikó azt kérdezi: „Miért van az, hogy azt imádjuk, aki hűtlen és más szeret?” N. László egymagában ezeket kérdezi: „Mi az igazság és van-e? Mi az élet? Van-e tiszta lelkiismeretű ember?” K. Zsuzsával együtt: „Miért tüskés a kaktusz? Miért dohányoznak, miért fogyasztanak alkoholt és kábítószer az emberek? Miből készül a portorico rum?” „Miért nem tud a felelő diák a tanárra nézni?” kérdezi P. Mária. „Mennyi idő múlva mutatható ki azoknak a kérdéseknek és teszteknek a hatása, amelyekkel itt foglalkozunk?” kérdezi M. Erzsike.

* * *

A másnap délelőtti beszélgetések témája: *sorsok, pályák, lehetőségek*. Felfelé ívelő, lefelé ívelő, egyenes, hullámzó, fel-le-fel-le ívelő vonalakkal ábrázolhatják eddigi életpályájukat, majd arról beszélgetünk, hogy mennyire ura az ember sorsának. Ezután saját pályaválasztásairól beszélgettünk. Szinte mindenki elolvasta a kezébe adott *Kosztolányi Dezső* és *Újhelyi János* novellát (*Fürdés, Kukkantó Marci*), így „olvasataikat” is bekapcsolhattuk a beszélgetésbe.

Délután erdei séta közben *Lantos Miklós geofizikussal beszélgettünk Földünk múltjáról*. A gondnoktól kapott térképvázlat szálláshelyünkötől nem messze egy kőbányát jelzett, oda tartottunk, a remélt kőbánya helyén azonban csak egy vadetetőt találtunk. (Később derült ki, hogy egy lelkes amatőr térképész felcserélte a két tereptárgy jelét.) Lantos Miklós geofizikus nem átkozta sorsát, hanem tarisznyájából „madárlátta” kőzeteket rakosgatott ki és ezekkel szemléltette szavait. D. Imre, N. László és T. István kiapadhatatlan érdeklődésének köszönhetően otthon, a klubhelyiségben is folytatódott a beszélgetés. (Segítőtársunk leeresztett hangulatban, talán enyhe depresszióval érkezett. Olvasótáborunk légköre kifejezetten jól tett neki. Ott maradt másnap délelőtt is, majd – szemmel láthatóan – gyógyultan távozott.)

Este az olvasótábor meghívást kap az amatőr zenészek táborába Berki Tamás dzsesszzenekes estjére, azután mi hívjuk meg őket *Lucia és Rodrigo perének tárgyalására*.⁽⁹⁾

* * *

A következő napi beszélgetéshez, amelynek témája a *szerelem és a szeretet* volt, igen jó indítást jelentett az előző esti bírósági tárgyalás. Mindenki elmondhatta véleményét. A 32 szépreményű közül Lopezt ítélték el legtöbben, ám őt is négyen ártatlannak tartották, ezzel szemben Sanchezet senki sem találta ártatlannak, de bűnösnek is kevesen, „kisebb mértékben elítélendő” mondták legtöbben. Valamivel többen hibáztatták José tanítót, ám kilencen felmentették. Luciát hatan, Rodrigót ketten ítélték el teljes mértékben, a fiút heten, a lányt ketten tartották komoly mértékben bűnösnek. Luciát öten, Rodrigót ketten érezték ártatlannak, tehát igencsak megoszlottak a vélemények a két főszereplőt illetően.

A beszélgetés a legtöbb csoportban a szerelemmel és a szeretettel folytatódott *Radnóti (Két karodban)*, *József Attila (Rejtelmek)* és *Nagy László (Ki viszi át)* segítségére is rászorultunk, annál is inkább, mert többen olyan meghatározást adtak a szerelemre, amely a KGST-re is érvényes („kölcsonös viszony”), és már csak azért is, mert a verseket író K. Ildikó (aki nemrégén még azt a kérdést tette fel, hogy „Miért van az, hogy azt imádjuk, aki hűtlen?”) kijelentette, hogy a testi kapcsolat nem lényeges a szerelemben.

Délután *Zákonyi Ferenc a bakonyi betyárokról* mesélt. Este nem adhattuk másnak a kérdéspályázat aznapi díját, mint Sz. Évának, hiszen a „Miért nem nő szakálluk a nőknek?“, „Miért ásítunk, ha álmosak vagyunk?“ és a „Mi történne az eszkimókkal Afrikában?“ kérdések közül kiemelkedett a „Miért ad ajándékot az ember?“ „Mi jobb, adni vagy kapni?“ Ez Lucia kérdése volt, aki a valóságban apjának segített ringyó anyját verni, és aki mindannyiunk önzését vádolta a Nagy Perben.

Ezután *Havas Csabával beszélgettünk a jazzről*. Ettől a témától tartottunk a legjobban, joggal, hiszen fényévnyi távolságra volt ettől a szépreményűek zenei ízlése. Meglepetésünkre Havas Csaba szikár, ám lényegretörő szavait figyelemmel hallgatták, a zenét pedig először türelemmel, majd érdeklődéssel. D. Imre észrevette, hogy a dzsesszben más a dobok szerepe, mint a beatben, és N. László is partnere volt Havas Csabának. A legtöbbet ez az együttlét mégis Havas Csabának jelentett, aki egyszerűen ottragadt és két napig aktívan részt vett a tábor életében.

* * *

A nyolcadik napon *Pannonhalmára kirándultunk*. Bejártuk a bazilikát, a múzeumot és a könyvtárat. Idős vezetőnk megkérdezte, kifélék vagyunk, mert még nemigen találkozott ilyen visszafogott viselkedésű társasággal. Délután *Zircre látogattunk*. Az apátság könyvtárának folyosóján kedves meglepetés fogadott minket: Havas Judit jött velünk szembe korabeli öltözetben, hogy a *régi magyar lírából* összeállított műsorával ajándékozzon meg minket.

Este átadtuk a díjat K. Ildikónak a „Miért nem nőnek meg a törpék?“ kérdésért, majd *irodalmi est* kezdődött, amelyet Havas Judit szerkesztett és a szépreményűek szólaltatták meg *Petőfi, József Attila, Radnóti, Pilinszky, Vörösmarty és Weöres* verseit.

A műsorban mindenki részt vehetett, amivel akart. Nem kellett feltétlenül fejből tudni a verseket, de – és ezt Havas Judit szigorúan be is tartatta – kötelező volt szeretni a választott verset. Mindenki annál a versnél döntött, amelyik a társaság tagjai szerint legközelebb állt egyéniségéhez. Tizenegyen működtek közre a műsorban, amelyet kimerítő próbák előztek meg. B. Zoli az *Anyám tyúkjával* birkózott. Igazat szólva ma sem tudnék más verset elképzelni ennek az „óriás-csecsemőnek“. Arra kérték, úgy mondja el, mintha húgának mesélné. (Lehet, hogy azt kellett volna kérni tőle, úgy mondja el, ahogy szeretett dédapjától hallotta.) M. Attila nagy izgalommal várta, hogy kirukkolhasson *Pilinszky Francia fogoly* című költeményével. Félkörben velünk szemben ültek a szereplők, mi voltunk a kör másik fele. Sz. Éva repdeső pillákkal úgy mondta el a *Levegőt*, hogy többen elérzékenyültek. C. Jancsi ízes beszédével, Zoli meg saját magával ajándékozta meg a közönséget. Nem lehetett elviselni nevetés nélkül. A nagyszívű „óriás-csecsemő“ később elmondta, csak azért nem hagyta abba a

verset, mert arra gondolt, hogy nem rajta nevetnek, hiszen őt itt szeretik. N. Laci kisajátította magának *József Attila* szabad asszociációit, kizárólag a maga nevében mondta el.

A családi ünneppé alakult irodalmi est után egyáltalán nem volt könnyű dolga *Heit Gábornak*, akivel a *népművészetről beszélgettünk*. Közvetlen hangú, kissé lámpalázás, de okos bevezető után, népdalok tanításával debütált olvasótáborunk későbbi oszloposa.

* * *

Másnap Heit Gábor találmányát próbáltuk ki, a *forgószínpadot*: a négy csoport negyven percenként cserélve, négy színhelyen különféle tevékenységeket végezhetett. Az egyik helyszínen Havas Katalin társaságában a *legfontosabb kézikönyvekkel* ismerkedhettek meg, használat közben.⁽¹⁰⁾ A másik helyszínen Havas Csabával képek, könyvek, rajzok segítségével az *építészeti stílusokról* beszélgethettek. A harmadikon Somorjai Ildikó *Van Gogh Cipők* című képét mutatta meg látogatóinak, akik *Martin Heidegger* elemzésének segítségével próbálták meg értelmezni.⁽¹¹⁾ A negyedik állomáson a krónikás *A vonal túlsó végén című kishangjátékát** hallgattatta meg vendégeivel.

Az életcélok megvalósulásának esélyeivel foglalkozó mű jó alkalmat kínált a rövid elmélkedésre.

A délutáni program: *zenebona Dimény Judittal*. Immár világhírű rádióműsorából ismert módszerrel barátkoztatja meg Dimény Judit a szépreményűeket a hangokkal, a ritmusokkal: élvezetes, kreatív társasjáték keretében. A könyha egész felszerelését igénybe vesszük, mint alkalmi ütőhangszereket. Öt év múlva ismét találkozunk Dimény Judittal, mint a *Disputa* című vitaműsor szerkesztőjével. A műsorvezető Varga Csaba, az olvasótábor egyik „feltalálója”, a résztvevők között hat szépreményű a bakonyoszlói olvasótáborból. (A téma az olvasótábor volt.)

* * *

A tizedik napon a *mese, a valóság és a fantázia* volt a témája a délelőtti beszélgetéseknek. Ezúttal valamennyi csoportban más formát választottak a csoportvezetők. Az egyik csoportban a legkedvesebb olvasmányok felsorolásával, a másokban négy „ajánlott mese” (részlet a *Micimackóból*, részlet *A kis hercegből*, Lázár Ervin *Dömdödöm* című meséje és a *Vitéz János* és a *Hollófernyiges* című népmese) értékelésével, a harmadikban és a negyedikben valamelyik mese dramatizált változatával indítottunk. „Tanítás, de nem szájbarágás”, dicséri a *Micimackót* Sz. Tamás, aki ismer a kollégiumban egy éppen olyan gyereket, mint a Füles. A „*Vitéz János* volt a legjobb”, lelkendezik T. Zoli

* Rendezője Varga Géza, dramaturgja pedig a tábor egyik vendége, Mesterházi Márton volt.

„Ilyeneket mesélt a Mama is. Mesélt ő szépet is, lidérceket is. Most is szeretem a mesét, csak hát nem olvasok”, teszi hozzá az *Anyám tyúkja* előadója.⁽¹²⁾

Délután következett az, amire T. Imre is utalt levelében. Forgószínpad módszerrel két témát „látogathattak meg” a szépreményűek. Havas Katalin a *Gondtalan élet című Bálint György írásáról* beszélgetett velük, én pedig a szerelemről, még hozzá a pályázatra érkezett kérdésekre alapozva: „Milyen ízű a szerelem?”, „Miért van szüksége az embernek szeretetre?”, „Hogyan jött létre a szeméremérzet?”, „Az első látásra kialakuló szerelem nem vezet jóra, de mennyivel jobb évekig együtt járni?” Nagyot vitatkoztunk arról, hogy tud-e az állat szeretni, aztán a ragaszkodás, az érzelem és a szeretet fogalmát tisztáztunk, majd a szeméremérzet kialakulásának története következett, és szó esett arról is, hogy az ember kétnemű hiánylény. „Miért viselkedik az ember néha olyan hülyén, ha szerelmes? Na, mitől van ez? És miért van az, hogy elhagy vagy megcsal és mégis sóvárgok utána, küzdök érte, nem tudom elfelejteni. Mitől van ez? Milyen viselkedés ez?” T. Imre válaszol, kapásból. „Hülyeség.” „Már megint neked jár a szád, és megint nem értesz semmit!” torkolja le T. István. „Márpedig ez jellemző 15-től 70 éves korig...”, folytatom, aztán szeptemberben T. Imre „visszaigazolja”.

Este *Havas Judit Lorca* műsorát hallgatjuk meg, az amatőr zenész tábor résztvevőivel együtt.

* * *

A következő napon a *hatalomról, az erőszakról és a fasiszmusról* beszélgettünk. Jó, vagy rossz alapjában véve a világ? Érvényre jut-e az igazság vagy sem? Megismerhető-e a világ vagy sem? Sorsunk tőlünk függ-e vagy sem? Ilyen kérdésekkel kezdtük a beszélgetést, majd *Sánta Ferenc* segítségét kértük, *Nácik* című novelláját olvastuk fel, megszakításokkal, mint a *Meddig él egy fá?-t*, (hogy beletalálhassunk Sánta gondolatmenetébe) majd a hatalom-erőszak-fasiszmus kérdéskört boncolgattuk.⁽¹³⁾

Délután ismét forgószínpad következett, három csoportot alakítottunk, akik fél-fél órára látogattak meg három csoportvezetőt. Havas Judit arra kérte látogatóit, hogy írják le, *ami egy perc alatt eszükbe jut*. A másik színhelyen Somorjai Ildikó *Nagygyörgy Sándor fotósorozatát* mutatta meg vendégeinek* egy konkrétól az egészen elvontig terjedő, hat képből álló jelsorozatot, azzal a kérdéssel, hogy adjanak címet a képeknek, vagyis értelmezzék azokat. A hozám érkezők *hat slágerszöveget és két költeményt* kaptak kézhez – természetesen a szerzők megnevezése nélkül – hogy tíz osztályzattal minősítsék. Ők értékeléseiket, én a szerzők nevét ismertettem, ki-ki levonhatott következtetéseket.

* Horányi Özséb: *Jel, jelentés, információ* című könyvében (Budapest, 1975. Magvető) is megtalálhatók a 97–113. oldalakon.

Este *Kelemen János csillagással beszélgettünk*, majd távcsövén keresztül „választottunk magunknak csillagot”.

* * *

Első olvasótáborunk utolsó előtti napján három „össztábori” beszélgetést tartottunk. *Harmat István történésszel arról beszélgettünk, hogyan alakultak ki a nyelvek.* A másik beszélgetés – én vezettem – témája a *munka és teljesítmény* volt. Vitaindítónak egy másféloldalas részt olvastam fel Héthy Lajos és Makó Csaba könyvéből (*Munkásmagatartások az iparban* – Budapest, 1972. Akadémia Kiadó), azt a részt, ahol a teljesítménytaktikáról van szó: hogyan kényszerítik a munkások a gyár vezetőit teljesítményük lelassításával és felgyorsításával jobban fizető munkák és célprémiumok kitűzésére. Élénk beszélgetés alakult ki, úgy tűnt, a szépreményűek számára nem ismeretlen ez a jelenség és valamennyien rokonszenveztek a győri munkások magatartásával. Ezután a *kultúráról és a művészetről* beszélgettünk, nevezetesen arról, hogy különböző jelenségekről (pl. kacsintás, lovaglás, gyomorkorgás, kelkáposzta főzelék, szonett, magyarországi erdők, atombomba) nem is olyan könnyű eldönteni, hogy melyik fogalomkörbe tartoznak. Tulajdonképpen egy társasjátékot játszottunk: a nemleges választ adóknak meg kellett mondaniok, hogy micsoda, ha nem kultúra (illetve a másik játékban: ha nem művészet).

A hét elején hetven *közmondást és szállóigét* (Gondos Ernő egyik kutatásának tesztjét*) kapott tanulmányozásra mindenki, azzal a kéréssel, hogy válassza ki közülük a ma is érvényes és a ma már elavult közmondásokat. Ezen a napon volt a beküldési határidő, az erre építendő meditáció megtartására már nem volt időnk.

A nagy többség még ma is érvényesnek tartotta a következőket: Ami a szíve-men, az a számon. A rossz házasság, rabság. Az édesanyát semmi sem pótolja. A munka nem szégyen. Amilyen a munka, olyan a jutalom. A művészet az emberiség vigasza. Az összefogásban az erő. Szívet cseréljen, ki hazát cserél. Világ proletárai egyesüljetek. Ne csak tudd a jót, hanem tedd is. Elavultnak tekintette a többség az alábbiakat: Nem léphetsz be kétszer ugyanabba a folyóba. Ha a Föld Isten kalapja, hazánk bokréta rajta. A jó táncos rossz dolgos. Élni és élni hagyni. Ne legyen a csirke okosabb a tyúknál. Teher a nagy család a boldogulásban. Az én házam az én váram. Ki a fiát szereti, a vesszőt nem kíméli.

Az életervek alapján úgy tűnik, mégiscsak tehernek érzik a boldogulásban a családot, az „én házam, az én váram” pedig jelmondata lehetett volna jó néhány életervnek; azon nem búslakodtunk, hogy a pillanatról pillanatra változó folyó titkát még az olvasótábor utolsó előtti napján sem fejtették meg.

* Gáspárné Zauner Éva dolgozta ki.

Este *Balogh Zoltánnal beszélgettünk a nyitva maradt kérdésekről*. A legfontosabb és nyitva maradt társadalmi vonatkozású kérdésekkel kínáltuk meg barátunkat. Saját rajzaival és zongorajátékával szemléltetve beszélgetett szociológus barátunk a szépreményűekkel. Miről is? *A művészet és a társadalom kapcsolatáról*. Arról, hogy miért építettek piramist éppen az egyiptomiak és az indiánok, hogy miért éppen egy bizonyos korszakban kezdtek el tercelni a templomokban. Továbbá az amerikai és magyar vasútépítés balladáiról, a farmerruháról, a népművészetéről és a giccsről. Jutalomjátéka volt ez egy hihetetlenül nagy tudású és hihetetlenül szuggesztív tudósnek, aki talán – addigi életében – Bakonyoszlapon találkozott a leghálásabb tanítványokkal (szépreményűeket, oszloposokat is beleértve). Jutalomjátéka volt az olvasótáborunknak is, mintegy vizsgálja, hiszen kérdéseink jelentettek Balogh Zoltán számára optimális erősségű kihívást.

* * *

Az utolsó napon délelőtt *alkotónapot* tartottunk. A hét elején ugyanis pályázatot írtunk ki vers, rajz, mese, olvasótábori programok és „Találkozás önmagunkkal” kategóriákban. Ezt a délelőttöt a pályázók művek befejezésére fordíthatták.

Délután két csoportra oszlott a társaság (oszloposok és szépreményűek egyaránt, kivéve jómagam, a *meglepetés* előkészítőjét). Mindkét csoport egy-egy térképvázlatot kapott, két feladattal: megtalálni megadott helyeken odahelyezett tárgyakat (üdítőitalokat és a *Petőfi útjai Veszprém megyében* című könyvet) és érdekes dolgokat összegyűjteni. A „célban” még egy feladat várt rájuk: a könyvekben egy-egy cédula volt elrejtve, egy-egy szóval, ezekből kellett az útravalót kirakosgatni: „Jöjj el, szabadság! Te szülsz nekem rendet! Jó szóval oktasd, játszani is engedd szép komoly fiadat!”

Este került sor *alkotópályázataink* eredményeinek ismertetésére. A *mese* kategóriában négyen pályáztak, köztük meglepetésünkre T. Zoltán is. Nyertese – nem véletlenül – Sz. Gyöngyi lett, megoszthatta dicsőségét édesanyjával és a meseszakkört vezető falusi tanítónénivel. „Nem igaz mese” volt pályaművének címe, alcíme „Robotgyerekek”. Meséjében a robotkislányt egy durva ember tartotta hatalmában, de egyszer csak megjelent egy nagyon szép robotfiú. És a befejezés: „A varangyok, amelyek körülveszik a szekrényt, megmagyarázhatatlan erővel hatottak a robotokra, bénító hatással. De ennek ellenére a robotfiú megpróbált a szekrényig eljutni és a műszert megsemmisíteni. Csak valami csodában reménykedhetett. Az épületet körülvevő szörnyetegen még csak átjuthatott ügyességgel és furfanggal, de ahogy a szekrényhez ért, a varangyok megbénították, tehát meghalt. De lehet-e a robotok esetében halálról beszélni, méghozzá olyan robotnál, amely nem állt irányítás alatt? A robotlány is meghalt volna, mert

elvesztette kedvesét, de nem ölhette magát meg, mert ő viszont irányítás alatt állt. Itt a vége, fuss el véle!”

A *rajzpályázat* nyertesei M. Erzsike és M. Attila voltak, a „Találkozás önmagammal” pályázat nyertese pedig V. Katalin, aki végül is így találkozott magával, írása végén: „Egyszerűen szeretetre vágyom, ennyi az egész. Úgy érzem, ezt nem kapom meg teljes egészében, mert nincs olyan barátom, barátnőm, akiben teljesen megbízhatom. Még a szüleimben sem. Én pedig mindig a legőszintebben beszélek mindenkivel, de ezt az őszinteséget soha, de soha nem kapom vissza. Mindig azt hiszem, hogy minden ember becsületes, nálam ez öreg hiba, de nem tudok változtatni rajta. Szeretnék mindenkit nagyon szeretni és azt is szeretném, ha engem is szeretnének, megbíznának bennem.”

A *búcsúestet* nagyon szégyellem. Nem azt a félórát, amikor közvetlen hangon parodizáltuk-értékeljük munkánkat, hanem azt a másfél órát, amikor a Perem együttes – ingyen, lelkesen, kedvesen, tehetségesen, eléggé színvonalasan – szórakoztatott bennünket. Ők mindent megtettek, mi pedig elköveltük a legnagyobb hibát, amit tehettünk: nem bíztunk eléggé magunkban: hogy a tizenhárom napos együttlét után nem tudnánk magunkat mulattatni. Így aztán ezen az estén csak a katonaságtól frissen leszerelt Perem együttes mulattatott istenigazából. Az olvasótábor méltóbb befejezése lehetett volna bármelyik másik este.

* * *

T. Imre leveléből már idéztem az álomarcú lányt és rehabilitálásomat. Még néhány sorát érdemesnek tartom megemlíteni: „A bakonyoszlopi tábor után nagy lelkesedéssel fogadtak barátaim, osztálytársaim, amikor elmondtam, hogy mit csináltunk, leesett az álluk. Egy gond gyötör: kezdem elfeledni, kedves, barátságos arcokat. Kezdetben visszaálmodtam az egész tábor eseményeit.” Egy sor olyan levelet is kaptunk, amelyekből – mivel bizalmas vallomások és segélykérő levelek – még most sem idézhetek, még talán név nélkül sem, hiszen egy-egy fordulatból felismerhetővé válna bármelyikük, mint a *Meddig él egy fa?* eredeti értelmezője, az önköréből kilépő életterv egyik szerzője. Amit elmondhatok: Sz. Éva kollégiumi szobatársaival eljátszotta az olvasótáborban megismert Lázár Ervin mesét, M. Erzsike furulyát vásárolt, H. Judit elhatározta, mégsem lesz varrónő, hanem ápolónő, és hogy azóta kistestvéreinek mesél minden este, hogy Sz. Gyöngyi egyéniségének megfelelő Ady verscímekeket kért.

Egy levélről mégis említést kell tennem. A hetedik naptól kezdve napról napra szótlanodó, a kérdéspályázaton már csak egyénileg induló N. László nyomta a búcsú pillanatában csoportvezetője kezébe. Elmondta neki a nagy titkot, amit egyébként a krónika beleérzéssel rendelkező olvasója N. László „életfilmjéből” is kiolvashatott.

A többit – első próbálkozásunk értékelésének rájuk tartozó részét – mondják el a szépreményűek. Három kérdésünkre válaszoltak: „Mi maradt legemlékezetesebb a programokból? Milyen könyveket vettél kézbe az olvasótábor könyvtárából? Mit olvastál azóta?” Alig akadt olyan levél, amelyben ne úgy emlegették volna a délelőtti elmélkedéseket, mint az olvasótábor legérdekesebb, legfontosabb, legtöbbet adó programját. Az egyéb programok közül egy sem akadt, amely ne kapott volna valakitől egy „leg”-et, vagy legalábbis „tetszett” szavazatot. A legnagyobb sikere a bírósági tárgyalásnak, Deme Tamásnak és társainak, valamint Havas Judit előadóestjének volt. Pozitív minősítések mellett egy-egy „unalmas”, „túl komoly”, „kicsit fárasztó”, „nem felesleges, de fárasztó” minősítést kapott a csillagokkal, a metaforákkal, a hangjátékkészítéssel, a KISZ-szel és a borraivalóval foglalkozó program.

Az olvasótábori könyvtárból legtöbben versesköteteket (Radnóti, Weöres, József Attila és Petőfi költeményeit elsősorban), az Értelmező szótárt, képzőművészeti albumokat és a Képes történelem sorozatát forgatták. Többen regényekbe is belekezdtek (*Budapesti tavasz*, *Vörös és fekete*, *Háború és béke*), amelyeket otthon fejeztek be. A délelőtti beszélgetések közül a legtöbben arra emlékeztek vissza, amikor az életről és a halálról elmélgedtünk Örkény István segítségével, a *Meddig él egy fa?* novellát tekintve egyik lehetséges válasznak erre a nehéz kérdésre. A hasonló című Örkény István kötetet vitte haza mindenki emlékül és ez majdnem mindannyiuk olvasmányai között szerepelt. Akadtak más olvasmányok is, amelyek bizonyíthatóan olvasótábori következmények: Katsányi Sándor és Könyves Tóth Lilla *Fölfedezem a könyvtárat*, Örkény István *Egypercesek* és Mohás Livia *Milyennek ismered önmagadat?* című könyve. Előbukkantak – talán ugyancsak bakonyoszlopi indításra, talán nem – egyéb, az addigiakhoz képest rendhagyó olvasmányok is. Balázs József *Magyarok*, Semprun *A nagy utazás*, Déry G. A. *úr X-ben*, Ajtmatov *Dzsamila szerelme* című regénye, Heine, József Attila, Puskin költeményei.

* * *

H. Hilda Bakonyoszlopon hallgatott, leveléből azonban kiderült, „csak” odafigyelt: „Igaz, én nem nagyon kapcsolódtam bele a vitatkozásba, de emlékezetemben sok mindent megőriztem. Az osztálytársaimnak is feltettem azokat a kérdéseket, amelyek ott elhangzottak és sokat vitatkoztunk rajta, például azon, hogy az állatok tudnak-e szeretni?”

„Egy verőfényes nap rád gondoltam. Az ég kobaltján báránnyelűk utaztak. Egy tölgy hús árnyékában ültem és hatalmas sajtot ettem. A nagy lyukak mellett édesen villogtak a kicsik. Jó lett volna, ha ott vagy velem” – írta csoportvezetőjének M. Attila.

B. Gyöngyi kiakasztotta a falra azt a fát, amelyet Nagy Attila rajzoltatott velük,

ez emlékezteti őt a táborra. Gyakran eszébe jut Rodrigo és Lucia története, azóta sem zárta le magában az ügyet.

H. Judit, aki egyre termékenyebbé tette csendjeit, bevallja csoportvezetőjének, hogy mégis szokott álmodozni. Mindenki azt mondja, amióta hazajött a táborból, nagyon megváltozott, idősebbnek néz ki koránál. „Tudod, én azt hiszem, hogy mi már mindig tudunk nyitott és csukott óriáskígyót rajzolni egymásnak.” – írta csoportvezetőjének.

N. László néhány nappal a tábor elhagyása után istentelenül berúgott. Nem először, de úgy érezte életében először történt, hogy nem bánta meg. „Amikor kerestem az élet értelmét, akkor rúgtam be, mert félttem, amitől állandóan rettegek, a belebolondulástól. Istenben nem hiszek, csak a véletlenben, mert valamiben hinni kell, így egészen könnyen meg tudok magamnak magyarázni mindent.” Mégis az olvasótáborban megismert Bálint Györgyöt hívja segítségül, és egy kicsit olyannak érzi őt, mint önmagát.

Sz. Éva (aki nagyon kedves és szépséges tudott lenni, máskor meg, mint egy gonosz törpe, aki az egyik elmélkedés közben felmászott a közeli vadalmafára és nem volt hajlandó lejönni a világ minden kincséért sem, aki társszerzője lett Örkenynek és Sántának és hiteles alakítója Luciának) a tábor vége felé egyre fáradtabb, szomorúbb, ingerlékenyebb volt. Érezte, szertefoszlik a csoda, írta csoportvezetőjének. Ennek az irgalmatlanul szeretetre éhes, ám saját magát saját maga ellen provokáló kislánynak paradicsomkert volt az olvasótábor, de – teljesen érthetően – egy idő után már csak a lángpallosú angyalokat félte. „Lehet, hogy elveszek, elzüllok, elpusztulok és akkor mi van” – figyelmeztet minket.

Barátnője, M. Erzsike nem „brillírozott”, mint Sz. Éva, ám kamaszlánynak érettebb volt. (Sz. Éva csak mint áldozat és tragika múltá felül érettségben összes társát.) Engedte, hogy segítsenek neki, pontosabban: segítséget adott a segítséghez. Havas Katalin segítségével teljesült kívánsága: őstől egy pesti szakiskola tanulója lett. Ma óvónő.

És mi lett F. Andrással, aki családra, motorra, egy nagy udvarra, abban egy műhelyre, televízióra, rádióra vágyott, valamint sportsikerekre? Ezt írja öt év múlva: „Ott kezdődött érdeklődésem kiszélesedése. Emlékszem a bakonyoszlópi templom kriptájára, a csillagászra, az újságíróra, aki Kínát elemézte, a hangjátékra, amely a jugoszláviai maszek rádióadókról szólt, a kirándulásokra, a novellák megbeszéléseire. A tábor egy véleménykutató volt, amelyben a serdülők gondolkodását lehetett nyomon követni. Nem éreztem sosem, hogy vizsgaalanyok vagyunk. Hatása talán az, hogy felírtuk mi legyen az életcélunk, és ez még most is megvan, így le lehet vonni az öt év gondolkodásmódbeli különbségét. Jó volt a közvetlen hang, a tegezés, ez felbátorított, de tiszteletet is kiváltott. Szerintem, sajnos, ez kellene nálunk a KISZ-ben is, ahol nem igen lehet egy értelmes hozzászólást hallani, csak olyan van, aki viccesen, de hülyesé-

geket beszél. Én azóta elvégeztem az iskolát, itthon dolgozom a termelőszövetkezetben szerelőként. A munka mellett tanulok még, az érettségit szeretném nyáron letenni. Az élet itt egyhangú, csak a KISZ klub van, de ez elég gyenge, marad a falusi kocsmá. Szerencsére vannak ismerősök, lehet beszélgetni, nemcsak inni. Ezen kívül focizok, barkácsolok, szeretem a könnyűzenét, vettem egy motort. Gondolataim szerteágazóak, minden érdekel, amit nem eléggé ismerek. Gyökeresen megváltozott a véleményem a lányok és a tanulás iránt. Tisztelettel F. András”

T. Béla írja 1976-ban „jövőterveiben”: „1977-ben minden hirtelen olyan tiszta lett, világosan emlékszem mindenre. Milyen örömmel lobogtattam a szakmunkás papírt, most már a magam ura vagyok! De az életben elég sok csalódás várt rám, kiderült, hogy az addig tanultak nagyon hiányosak. Mennyi új gép! De teljes tudásommal azon voltam, hogy legyőzzem ezeket az akadályokat. Ez az idő gyorsan múlt. Bevonultam, leszereltem, megházasodtam, boldog családi életet élünk máig. Közben fejlődött a technika, enyhült a politikában a tőkés-szocialista ellentét, a Szovjetunióban már kommunizmus van, megszűnt minden ellentét, a pártoskodás, faji megkülönböztetések. Feltalálták az életet meghosszabbító szereket, elhagyták az úrrakéták a naprendszert. Remélem, hogy az elkövetkezendő nemzedék nem felejt el ezt a szakaszt.” És T. Béla 1981-ben: „Mióta a táborból eljöttem nem történt idáig semmi különös. Mint a termelőszövetkezet dolgozója szerelő vagyok és elvégeztem a hivatásos sofőr iskolát is. Lehet, hogy idén bevonulok katonának. Utána sofőr szeretnék lenni. Nősülési problémáim nincsenek. Szórakozni presszóba, moziba járok, jó időben motorral a környékre. Az estét olvasással és tévézéssel töltöm el, szórakozni inkább hétvégén van időm a haverokkal. Más különösebb nem történt idáig.”

Vagy mégis? Ez csak áttételesen, a táborra emlékező sorokból derül ki: „még igen él bennem a tábor sok emléke. Azt hittem olyan kultúrával tömik meg a fejemet, amilyent az iskolában is megtanulhattam volna, de a táborban igen változatosan, szórakozva tanultunk, nem volt az a merev tanár-diák viszony. Azelőtt is érdekelt a tudomány, de azóta még jobban. Nemcsak a fantasztikus, a reális is. Sok mindent nem veszünk figyelembe, sok mindennel tisztában kellene lenni, például a tudomány mai állásával, a politikai és a gazdasági helyzettel. Engem nemcsak ezek érdekelnek, hanem az írók alkotta képzelet jövője is. De nemcsak a tudományról beszélgettünk, hanem a művészetekről is, de nem ám úgy, ahogy az iskolában, nem olyan tananyagszerűen. A tábor ideje alatt többet tanultam, mint az összes iskolában. Sajnos azt hiszik, hogy aki az iskolában feladott tananyaghoz hülye, akkor az már észbelileg is az. A táborban is voltak ilyenek, és sokkal többet tudtak, mint az úgynevezett példaképek. Egyszerűen nem olvasni tanultunk, hanem azt megszeretni.”

1977. Országalapítás Bakonyoszlopon

Egy nyugatnémet rendszámú elegáns kocsi kanyarodik fel a Bakonyoszlop melletti sövénykúti vadászházhoz. Vezetője a vadászház egykori tulajdonosa. Három évtized elteltével keresi fel újra hajdani birodalmát. A „KISZ-tábor” feliratú irányító tábla nem lepi meg, a legelőször felbukkanó idegen köépület láttán elkomorul, de a következő pillanatban megjelenik a jól ismert, fából készült vadászház. Sem zászlók, sem hangosbeszélő, sem pingponglabda pattozás, egyetlen parasztember kaszál az erdőszélen. Óvatosan a faházhoz hajt, és zavartalanul mint sajátját mutogatja övéinek. Minden olyan, mint régen, élvezet körüljárni. Az unokák veszik észre a nagy tablót a rajzokkal, térképekkel, cirkalmas betűkkel írott szövegekkel. Mind a négy tabló ugyanazt ábrázolja, de hogy mit, nem igen értik, pedig a térképek felismerhetően Bakonyoszlopot és környékét ábrázolják. Az egyiken szanatórium, a másikon országház, a harmadikon földalatti és függővasút, a negyediken atomerőmű és űrhajóállomás látható. És a nagypapa némi nehézséggel fordítani kezdi az egyik cirkalmas okiratot:

„BHUK ALKOTMÁNY

1. Bakonyháromság Újközösség: itt minden a bocsekiké.
2. Legfelsőbb államhatalmi szervünk a 11 fős Főtanács, választása öt évenként.
3. Népképviselői szerv: a Tanácsülés, ülésezése szükség szerint.
4. Helye: az Újközösség Kulturális Központja.
5. Állandó hadsereg nincsen, de az államvédelem nőkre, férfiakra egyaránt kötelező, alkalmanként.
6. Rendfenntartó erők létrehozása csak a kémek és a turisták ellen.
7. Gazdaságunk alapja: kőolajbányászat, csipkefarmergyártás, népi konyhaművészet.
8. Munkaidő: télen 8 óra, nyáron 6 óra.
9. A tanulás kötelező 5 éves kortól minden gyerekek 10 + 2 évig, érettségizett szakmunkás végzettségig.
10. Kulturális életünk: várjátékok.

Megjegyzés: 1. A Főtanács szakértők bevonásával dolgozik.

2. A BHUK-ban szereplő »H« nem ejtendő.

3. Himnuszunk: Vivaldi Négy évszak.”

Még három alkotmányt hallgatnak meg az unokák. Érdeklődésük és zavaruk nőttön nő. Itt országalapítás történt, jelenti ki a nagypapa és gyorsan indulást vezényel. Ez milyen ország, kérdezik a gyerekek, akik már Magyarországon is jártak.

* * *

1977. július 18-án estére gyűlt össze a megye mindegyik részéből második olvasótáborunk negyvenhét résztvevője. Kétharmad részben tizenhét, egyharmad részben tizenhat éves, tehát végzős és másodéves szakmunkástanulók, huszonketten az elmúlt évi, tízen az 1975. évi (fiatal írók vezette) olvasótábor résztvevői közül. Tizenketten még nem voltak olvasótáborban. Negyvenhárom szakmunkástanulók, négyen középiskolások. A szépreményűeket hat oszlopos fogadja: *Tóth Dezső* és *Kamarás István* mint táborvezetők, *Csapó Edit*, *Havas Judit*, *Somorjai Ildikó* és *Szabó Ferenc* mint csoportvezetők, akad közöttük szociológus, könyvtáros, előadóművész, kollégiumi nevelőtanár. Miután *Csúday Bertalan* gimnáziumi tanár a táborot támogatók, szervezők és rendezők nevében is megnyitja az olvasótáborot, bejelentjük, hogy a Magyar Népköztársaság rendelkezésünkre bocsát egy harminc négyzetkilométer nagyságú területet, három faluval, bányákkal, szántókkal, erdőkkel és egy várral, hogy itt kísérletképpen országot alapítsunk. Ez lesz az elkövetkező tíz nap feladata. A nagy feladatnál is nehezebbnek látszó problémát kell ezután megoldani: négy csoportba osztani a háromféle társaságot, akik bizalmatlanul méregetik egymást. Végül is külön csoportba kerülnek a legelső bakonyoszlói olvasótábor résztvevői, elmúlt évi táborunk résztvevőit és az újonc szépreményűeket pedig három csoportra osztjuk, így valamennyi csoportvezető találkozik ismeretlen arcokkal is. Ezután a magukat „honatyáknak érző 1975-ösök” veszik át a kezdeményezést, egy szál magnóval ismerkedési estet szerveznek, közepes sikerrel.

* * *

Ebben az évben új olvasótábori műfajt vezettünk be, a *hegyibeszédet*, afféle gondolatébresztőt, amelynek keretében a szépreményűek és az oszloposok az aznapi témához kapnak az erre a feladatra vállalkozó táborvezetőtől gondolkodásra ingerlő adatokat, tényeket, érveket. Nem kis meglepetést keltett az első hegyibeszéd, a *jövőjáték* első napján: ne kezdődhessen el az országalapítás mindaddig, amíg három kérdésre meg nem válaszolnak a nagy vállalkozás résztvevői. „Mi az asztal?”, hangzott el az első kérdés, amin mindenki mosolygott. „Mi a jövő?”, ez volt a második. „Például a következő pillanat”, szól közbe valaki. „Ez már el is múlt”, igazítják ki társai. És a harmadik kérdés: „Ki vagyok én?” Ezek után sor kerülhet a két *problématár* összeállítására: az én problémáim, az emberiség problémái.⁽¹⁴⁾ Egyikre sem jutott idő aznap délelőtt egyetlen csoportban sem, mert a vélnél nehezebbnek mutatkozó három kérdés fél napot vett igénybe.

A farsztó indítás után késő délután *Gallai István* a *batikolás* műhelytitkaiba avatja be a szépreményűeket. Fáradozása eredményeképpen másnapra már batikolt országzászlók lengenek a csoportok törzshelyein.

Este újabb olvasótábori műfaj mutatkozik be, az *akármi*. A mátrafüredi olvasótábor találmányát próbáltuk meghonosítani a bakonyi éghajlat alatt. Az első esti fórumon, vagyis az akármin, ahol akárki, akármit kérdezhet, javasolhat, kritizálhat, bemutathat, még csak ilyen bejelentések születnek: lehetőleg ne étkezzünk a szobákban. Ezután következett volna ugyancsak stílszerűen a *Fahrenheit 451°*, ám a vetítőgép meghibásodása miatt a nyitány csak az első tétel után hangzott el, másnap este. A következőről erre az estére került az *erkölcsi bíróság*, amely a benzinkútkezelői állást vállaló atomfizikus ügyét tárgyalta.⁽¹⁵⁾

A következő reggel a szépreményűek nekiláttak az *országalapításnak*. A *hegyibeszédben* még elhangzik néhány szempont, néhány gyakorlati tanács, és máris négy szolamban csendül fel a bakonyoszlói újvilág szimfónia.⁽¹⁶⁾ Délután az *alkotmányok*, címerek és országzászlók elkészítésével zárul le a tervezés első szakasza.⁽¹⁷⁾

Kora este került sorra az elmaradt nyitány, *Truffaut Fahrenheit 451°* című filmje. A film megtekintése után két kérdésre kértünk írásbeli választ: „Mi a véleményed a filmről?”, „Mit mondott neked?”⁽¹⁸⁾

Az *akármi* díszletét a közszemlére kitett *alkotmányok* képezik. Ez már valódi akármi, igazi bejelentésekkel: valaki a soron kívüli zsiroskenyérért reklamál, egyikük pedig megkérdezi, hogy kötelező-e részt venni a programokon. A táborvezető a kérdést groteszknek minősíti, majd elmagyarázza mit jelent az, hogy „groteszk”, *Örkény István* segítségével, *Arról, hogy mi a groteszk* című egyperces felolvasásával. Az esti program: *országgyűlés*. A négy csoport bemutatja, ha kell, megmagyarázza és megvédi alkotmányát.

* * *

A másnap reggeli *hegyibeszédben* a család jövőjének különböző lehetőségeit vázolom fel *Alvin Toffler Jövősokk* című műve alapján. A lombikbébi és a hivatásos szülő hatása valóban felborzoló. A délelőtti csoportmunka témája *a család jövője*. Ugyancsak a család a témája az 1977. évi olvasótábor egyik legnagyobb visszhangot kiváltó programjának.* *Nagy Attila* történetét kell *szerepjáték* formájában folytatni a négy csoportnak, megoldani egy családi konfliktust.⁽¹⁹⁾

Este az *akármi* keretében tíz tagú bíráló bizottság véleményezi a bakonyoszlói „jövőállam” nevére kiírt pályázatra beérkező javaslatokat. A nyertes elnevezés a *Nyárutópia* lett, ezután így hívtuk bakonyoszlói közösségünket.

* * *

Másnap a hegyibeszéd keretében az oszloposok bemutatják a szépreményűeknek *Bertalan Gyula* és *Havas Csaba* építészeket, valamint *Csapó András* kertmér-

* Bővebben a családról: Havas Judit, Vidra Szabó Ferenc és Nagy Attila írásai az *Országalapítás Bakonyoszlópon* című kiadványban.

nőköt, akiknek segítségével délelőtt a csoportokban Nyárutópia *településtervezés* folyik.⁽²⁰⁾ Bertalan Gyula és Havas Csaba egyszerűen ottragadnak az olvasótáborban (vagy inkább Nyárutópiában?), és még két napig segítőtársaink a jövőtervezésben.

Délután *fejtörővel kombinált tájékoztatósi versenyt rendezett Lantos Miklós* (az előző évi olvasótáborunk geofizikus vendége). Az egyes állomásokon *Csapó András környezetvédelemmel*, *Somorjai Ildikó és Csapó Edit irodalommal*, *Bertalan Gyula építészettel* kapcsolatos kérdéseket tett fel a csapatoknak. Az esti *akárm*i keretében Vidra Szabó Ferenc javaslatára megvitatjuk a „szerelmi kapcsolatok az olvasótáborban” – kérdést. A heves vita eredményeképpen éjfélre toljuk ki a takarodó időpontját, akkortól szigorúan érvényes a „mindenki saját szobájában és ágyában” – elv. És addig? Ezzel kapcsolatban ugyan megosztottak a vélemények mind az oszloposok, mind a szépreményűek között, ám „kulcsos szoba” mellett (igaz, eléggé bizonytalanul fel-le téve kezüket) mindössze öt fiú szavazott. (Ugyanennyien a korábbi takarodó mellett.) Az esti program *Meszléry Celesztin* előadása: *Hogyan vélekednek a sci-fi írók a földünkre érkező lényekkel való kapcsolatteremtés lehetőségeiről?* Azután az oszloposok és a szépreményűek egy része esti *sétára* indult. A séta közben szenvedélyes vita bontakozott ki, elsősorban az ott lévő oszloposok és a szépreményűek „önjelölt” hangadói között, az olvasótábor hangulatáról és programjáról. Az oszloposok rendkívüli akárm*i* összehívását javasolták, amelyen Vidra Szabó Ferenc elnökölt. Az éjfélig tartó *rendkívüli akármin* kiderült, hogy a szépreményűek nagyobb része tőlük idegennek érzi és nehéznek tartja az országalapítással járó feladatokat, többen szeretnék tudni, mire számíthatnak az elkövetkezendő napokban. A további program ismertetésekor a nagy többség megnyugodott, hiszen szerencsénkre éppen a következő naptól kezdve következtek az oldottabb, játékosabb programok.⁽²¹⁾

A hatodik naptól kezdve elmaradt reggelente a hegyibeszéd. Aki netán észrevette és hiányolta, az az esti akármin tudhatta meg okát. Délelőtt a négy csoportban *házépítés és lakásberendezés* folyik *Bertalan Gyula* és *Havas Csaba* építészek, *Meszléry Celesztin* épületgépész és *Gereben Ferenc* szociológus segítségével. A lelkesen végzett munka eredményeképpen a négy „országablón” családi házak, lakásalaprajzok, lakásképek jelennek meg. Délután három órás *népművészeti műsort* élvezhettünk, amelyet *Havas Judit* szerkesztett és amelyen több szépreményű is közreműködött, a vers- és prózamondók, valamint az énekesek *Havas Judit*, a cigány mesét eljátszó csoport pedig *Vidra Szabó Ferenc* irányításával*, *Gereben Ferenc* olvasáskutató pedig a népi építő- és díszítőművészetről szóló előadásával kapcsolódott be a műsorba.

* Erről a színjátékról bővebben Vidra Szabó Ferenc *Színjáték és rögtönzés az olvasótáborban* című írásában olvasható az *Országalapítás Bakonyoszlopon* című kötetben.

Az esti *akárm*i keretében különös temetési szertartásnak lehettek szem- és fültnúí a szépreményűek és oszloposok. Ünnepeýyes aktus keretében temette feltalálója a hegyibeszedet, mely az előző esti „válságakármin” feleslegesnek ítéltetett. Ettől a naptól kezdve az ebéd előtti beszámolók is elmaradtak. Ezután bejelentés hangzik el: országunk területe alatt tetemes mennyiségű, de a ma rendelkezésre álló eszközökkel még ki nem aknázható kőolaj van. Egy másik bejelentés: egy bakonyoszlopi gimnazista (akivel a szépreményűek riportútjukon ismerkedtek meg, ő is nyilatkozott nekik Bakonyoszlop falu jövőjéről) a közösség fiatalságának nevében meghívja az olvasótábor lakóit egy náluk szervezett irodalmi estre.

Még nem ért véget az akárm, amikor egy vaskazetta repült be az egyik ablakon. Öt piktogramot találtunk benne. Megfejtettük: a marslakók üzenete. Perceken belül *marslakó delegáció* érkezését várhatjuk. Meg is érkeznek különös sárga úrruhában. Roppant izgalmak közepette történik a kapcsolatfelvétel. Meg kell találni a megfelelő szót ahhoz és kimondani („olvasótábor”), hogy tolmácskészülékük átálljon a magyar nyelvre. Persze mindenki tudja, nem igazi marslakók, mégis roppant nagy az izgalom. Egy kisfiús külsejű szépreményű odaugrik eléjük és kézzel-lábbal hadonászva szuggerálja: „Lenni én magyar, lenni itt ol-va-só-tá-bor, érteni?” A fergeteges nevetésekkel is kísért sikeres kapcsolatfelvétel után megkezdődött a tárgyalás a marslakók küldöttsége, *Bánlaky Pál*, *Bartos Éva* és *Havas Csaba*, valamint Nyárutópia lakói között a kőolajról. Nemcsak a marslakókat, hanem a szép számmal könyvtáros oszloposokat is meglepte, hogy olajunk egy részéért cserébe könyvtári berendezést rendeltünk a messziről jöttektől. Az este további részében az „öslakosok” meghívásának tettünk eleget.

* * *

A következő napon az egész olvasótábor a múltba, a *cseszneki vár*hoz kirándul. (A vállalkozóbb szelleműek pedig az Ördögárkon keresztül térnek haza.) Délután két program közül lehet választani: Végül is mi a jazz? *Havas Csaba* mondja el és mutatja be. *Hogyan néz ki Kamarásék lakása?* Ezt *Bertalan Gyula* mondja el és rajzolja le. (Nem miattam, hanem az építész öcsém tervezte könyvespolc-rendszer miatt választotta ezt a témát a harmadik napra is ott ragadt vendégünk.)

Este ismét az indiánokról esett szó, nem az „izgalmas” északi indiánokról, hanem a tanulságos déliekről. *Paraguay történetéről* beszélgetünk, vezetésemmel. Először a jezsuiták vezette XVIII. századi kommunisztikus kísérlet ismertetésébe kezdek bele, majd kitaláltatom hallgatóimmal történetét. Később *Galeano Latin-Amerika nyitott sebei* című műve alapján, ugyanezzel a módszerrel ismerkedünk meg a különös ország egészen rendhagyó történelmének egy másik érdekes korszakával, amikor (a XIX. század elején) ismét Paraguay volt a világ

egyik legdinamikusabban fejlődő, legkulturáltabb és legboldogabb országa, ahol a terület 98 százaléka volt köztulajdon, ahol sem koldussal, sem analfabétával nem találkozhatott volna az oda látogató. Később, esti séta keretében arról beszélgettünk, hogy *mi az ember*. (Műsoron kívül, pótrendelésre, „szabadon asszociálva”.)

* * *

A következő napon is kirándulunk: *Veszprémbe és Sümegre*. Megtekintjük a veszprémi Művelődési Központ képzőművészeti kiállítását, a sümegi várat, a Kisfaludy Múzeumot, a sümegi plébánia-templomot, és megfürdünk a Marcalban. Este, otthon *csillagos egünk jelenéről és jövőjéről* beszélgetünk *Kelemen János* csillagással, és távcsövén keresztül utána is nézünk annak, amiről hallotunk.

* * *

Másnap a délelőtti beszélgetések témája: *a munka jelene és jövője**, vagyis közvetlenül is róluk, a szépreményűekről volt szó.⁽²²⁾

Délután *forgószínpadot* rendeztünk. A csoportok négy témát „látogathatnak meg”: *Vidra Szabó Ferenc*cel *Vivaldi Négy Évszak* című művéről beszélgettek, *Csapó Edittel* a divatról, *Somorjai Ildikóval* a közösségről és a barátságról *Lázár Ervin Berzsián* költő *szakít az emberiséggel* című novellája segítségével, velem pedig a *szerelemről, a szeretetről és a barátságról*.⁽²³⁾ Este a búcsúműsorra készülődtek a csoportok.

* * *

Nevelhető-e a nevelő? Erre a kérdésre kerestük a választ másnap délelőtt *Katsányi Sándor* vezetésével a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Ifjúsági Szekciója olvasótáborunkba látogató társaságának jelenlétében. Katsányi Sándor hasonló módszert alkalmazott, mint Nagy Attila: a *szerepjátékra* vállalkozóktól kérte néhány *nevelési patthelyzet* megoldását. Az üres csészével játszó kisgyerek abban a pillanatban el is töri a csészét, amikor anyukája figyelmezteti, hogy „el fogod törni a csészét, mert mindig mindent eltörsz”. Az elkeseredett mama lehülyézi „törő-zúzó” kislányát, ő meg anyukáját, aki apukája villanyborotváját törte össze. Az anyuka kijön a sodrából, rásóz a lányára, aki igyekszik megszabadulni a „verekedő” anyukától. A dulakodás közben az anyuka betöri az üvegajtót, megvágja a kezét, a kislány a vér láttán pánikba esik, kirohan a házból, estig nem találják meg. Melyik az a pontja a szülő-gyerek párbeszédnek, ahol a végzetes hiba történt? Hogyan lehetett volna másképpen megoldani az „eltört csésze konfliktust”? Ezekre a kérdésekre kellett válaszolni szerepjáték

* Ezzel a kérdéssel foglalkozik Somorjai Ildikó *Olyan munka kell, amit mindenki szívesen csinálna* című írása az *Országalapítás Bakonyoszlapon* című kiadványban.

formájában. Következett egy másik nevelési helyzet (helyes-e, ha gyerekünk dönti el, hogy mit akar reggelizni; mit csináljunk, ha a gyerek szándékosan eltöri a játékpuskát), majd műsoron kívül valóban az életből egy igazi nevelési ponthelyzet, amelyet a valóban megtörtént eset valódi szereplői játszottak el: egy kollégiumi nevelőtanár és egy szakmunkástanuló.⁽²⁴⁾

Délután – immár hagyományosan – *Balogh Zoltánnal beszélgettünk a nyitva maradt kérdésekről.*⁽²⁵⁾

Este, az akármilyen keretében tizenhat szál gyufát meggyújtva hét tizenhat éves szépreményűt köszöntünk fel, majd az őslakosság képviselőivel találkozunk, *Kancsal Károly* bakonyoszlopi tanácsstíkárral, *Németh Endre* bakonyoszlopi párttitkárral, *ÁFÉSZ* elnökkel, valamint *Győry Károly* bakonyoszentkirályi református lelkésszel, hogy *szembesítsük utópisztikus elképzeléseinket a valósággal és az ő céljaikkal, terveikkel.*⁽²⁶⁾

* * *

Második olvasótáborunk utolsó napján, délelőtt *a művészet jövőjéről és a jövő művészetéről* folyik a beszélgetés a csoportokban, délután ugyanerről folytatódik *Deme Tamás és Orci József* segítségével. Az esti *záróműsorban* immár magunk szórakoztatjuk saját magunkat, nem is akárhogyan. Feledhetetlen marad sokunk számára, hogyan személyesítette meg fergeteges rögtönzés keretében Vidra Szabó Ferenc az autóbusz menetrend egy lapját (a Nyíregyháza főter–Dombrád vonalat), hogyan vonták be a játékba az egész tábor. Szívesen emlékszem vissza arra a vállalkozásra is, amelyben magam is részt vettem. Egy alkalommal fültanúja voltam egy hátborzongató gyerekjátéknak: ablakom alatt hét hat-tíz éves kisgyerek háborúsdit játszott, amelynek szinte észrevétlenül, később annál észrevehetőbben Hitler lett a főhőse, aki minden játszótársát ellenfelének kényszerítette, és „hősiesen” dacolt a túlerővel szemben. Ezt adta elő az olvasótábor hat legkisebb, tíz-tizenkét évesnél nem többnek látszó résztvevője és N. László, csodálatosan és félelmetesen. Mivel mással fejeződhetett volna be, mint az oszloposok rögtönzésével, és mi más lehetett volna témája, mint egy „válságakármí”, és mi más lett volna a feloldása, mint a marslakók megjelenése? A műsor után a *táborüzhöz* vonultunk és vendégünk, Orci József jóvoltából citerakísérettel énekelhattunk.⁽²⁷⁾

* * *

Még az utolsó nap délelőttjén írásban válaszoltak a szépreményűek kérdésünkre: Mi a legjobb ebben a táborban? Mi az, ami nem tetszik ebben a táborban? A tábori programok melyik részét szereted legjobban? Melyik téma volt számodra a legérdekesebb? A legtöbben, tízen a *kiscsoportos tevékenységet* tartották legjobbnak, heten tartották jónak a *vitákat és a beszélgetéseket*, öten azt, hogy *választ kaptak problémáikra, négyen az előadásokat, az ismerkedéseket és*

a forgószínpadot, hárman mindent, a kirándulást, ketten a kötetlenséget, a változatosságot, a közösséget, egy-egy szavazatot kapott a szórakozva művelődés, a játékosság, a jövőtervezés, a hegyibeszéd, a pingpong, a közvéleménykutatások, a színjátékok, a népművészeti műsor, az országalapítás, a tegeződés. Örültünk, hogy mindössze kilencen nem válaszoltak a „Mi az, ami nem tetszik ebben a táborban?” kérdésre, mert érezhettük, hogy ez a kritika kibontakozását elősegítő légkörről is tanúskodik. Heten kifogásolták a tábor végén is *túlsúlyolt programot* és a *nem megfelelő közösségi szellemet* (úgy látszik végig megmaradt a két előzmény-táborban résztvevők másokat kizáró „mi-tudata”), hatan a *silány kosztot* (egyvalaki viszont dicsérte!), hárman a fárasztó *jövőtervezést*, ketten a *hegyibeszédet* (hiába temettük el) és a *versenyeket*, egy-egy ellenszavazatot kaptak: a *viták, egyesek érdektelensége, a kirándulás, a kevés szabadon választható program, a fiú-lány kapcsolatok szabadossága, a kevés sportolási lehetőség* (rákérdezés után: nem lehetett teniszezni), a *kevés közös program*, az, hogy *nem volt olyan hangulat, mint az elmúlt évben*.

Az eddigieket erősítette a másik ellenpróba, „A tábori program melyik részét szeretted legjobban?” kérdés. Legtöbben, huszonnégyen a *kiscsoportos együttlétet* szerették legjobban, heten az *akármit*, hárman a *szabadfoglalkozásokat*, két szavazatot kaptak: a *viták, az előadások, a jövőtervezés, a forgószínpad és Balogh Zoltán*.

A másik ellenpróba hozta ki 1977. évi olvasótáborunk sajátos ízeit. A legtöbb, huszonnégyen a *család* témát tartották a legérdekesebbnek, kilencen a *Nevelhető-e a nevelő? kérdést felvető beszélgetést*, öten a *csillagos egünk jövőjéről* szóló előadást, négyen a forgószínpad keretében lezajló *beszélgetést a szerelemtől, szeretetről és a barátságról*, hárman a *jövőtervezést*, ketten Meszléry Celesztin előadását az *idegen bolygókról érkező lényekkel való kapcsolatfelvétel lehetőségéről és a bírósági tárgyalást*. Egy szavazatot kapott a *marslakók érkezése, a munka, a divat, a várostervezés és még a hegyibeszéd is*.

* * *

Bardócz Antal egy napot töltött Nyárutópiában a könyvtáros egyesület hozzánk látogató csoportjának tagjaként. Végkövetkeztetését, miszerint „Bakonyoszlop ebben a formában nem szolgálja az olvasótáborok kitűzött célját”, négy évrre építette. Először is azt kifogásolta, hogy „könyv nélkül és olvasmányélmény nélkül akarják, illetve próbálják megoldani a szépen megfogalmazott, nagyszerű célokat. Önvizsgálatra, ítéliképességük kialakítására, a kérdésesség helyességére akarják megtanítani a szakmunkástanulókat, könyvek, olvasmányok, sőt alkotókkal való találkozás nélkül. Talán féltik a tábor vezetői, az olvasáskutatók a gyerekeket attól, hogy megfertőzik, vagy tévútra viszik az alkotók és a könyvek? Az utópiaötlet és a játékosság ellen nincs kifogásom, csupán az ismereteket, a felkészültséget, még inkább a könyvet hiányolom”.

Az Új Tükör szerkesztőségébe küldött vitacikkre, a szerkesztőség felkérésére* egy másik szemtanú és egyben részt vevő tanúságtevő, *Katsányi Sándor* erre azt válaszolta, hogy „Furcsa dolog: ketten nézik ugyanazt és nem ugyanazt látják, pedig én is ugyanonnet tekintetem be Bakonyoszlopba, mint Bardócz Antal. Huszonnégy órát töltöttem a táborban, igaz nem egy szekció programjának résztvevőjeként, hanem együttélve – beszélgetve, figyelve, vitatkozva – a fiatalokkal és a vezetőkkel. Láttam és olvastam, hogy idén is, tavaly is kézbeadták Sánta Ferenc, Nagy László, Joliot-Curie, Engels Frigyes, József Attila, Örkény István és mások műveit.** Kézbeadták, megbeszélték, megvitatták. Én úgy gondolom, hogy a rövid tíz napot korántsem akkor használjuk fel a legjobban, ha szakadatlan öntjük a fiatalok fejébe az új ismereteket, az olvasmányélményt, a ’könyv szeretetét’, mint egy üres kannába a folyadékot. Gyümölcsözőbb, ha megértéssel közeledve hozzájuk, előhívjuk az ő saját tapasztalataikat, élményeiket, konfliktusaikat; elérjük, hogy szembenézzenek önmagukkal, megfogalmazzák problémájukat, új összefüggések, távlatok, célok nyílnak előttük. Ez az alap, melyre a művek befogadása épül.” Másodszor azt hozta fel ellenünk *Bardócz Antal*, hogy a „Jövőjüket alakították, fogamazták meg, saját társadalmunk jövőképét próbálták megrajzolni, jelen és múlt ismerete nélkül.” Ezzel szemben *Katsányi Sándor* úgy látta, hogy „nagyon is sok tapasztalatuk van a családról, az iskoláról, világunkról, sok-sok nyers, feldolgozatlan, nemritkán drámai, tragikus tapasztalatuk. A Bardócz által idézett dokumentumgyűjtemény*** bemutat néhány önéletrajzt: bárki ellenőrizheti állításom igazát.” Harmadszor azt veti szemünkre *Bardócz Antal*, hogy „Ebben az utópisztikus állam-ban olyan demokrácia alakult ki, mely inkább mondható anarchiának. Elveszett a gyerekek reális valóságérzete, eltávolodtak az élettől. A gyerekekkel folytatott másfél órás szűk körű vita során meggyőződhattünk arról, hogy a felnőtteket általában butának, szüleiket maradinak, tanáraikat hülyének tartják, ezt nyíltan ki is mondták. Amikor a társadalom anyagi nehézségeire, iskolájuk anyagi helyzetére hivatkoztunk, s a realitások kényszerítő erejéről beszéltünk, bennünket is.”

Katsányi Sándor viszont így látta: „Bakonyoszlopon előfordult, hogy a fiatalok téves nézeteiket is kimondták. Mi több, nem változtatták meg a vezetők első szavára. Vádként szerepel még, hogy nem tisztelik eléggé a felnőtteket. Gyaní-

* Az Új Tükör szerkesztősége végül is meggondolta magát, és levette a napirendről az olvasótábori témát, így a vitacikk az *Országalapítás Bakonyoszlopon* című kiadványban jelent meg, természetesen a szerzők hozzájárulásával.

** Joliot-Curie, Engels, Mórus Tamás, Swift, Ortega, Camus, Toynbee, Nyíri Tamás, Morgan, Spengler, Marx, Jaspers, Freud „válaszai” szerepeltek az *Ember, világ, jövő* című füzetben, amely egy képzeletbeli kerekasztal-beszélgetést tartalmazott. Ezt a jövőjátékhoz felhasznált segédeszközt minden szépreményű kézhez kapta, majd magával is vihetette emlékül.

*** Az *Olvasótábor Bakonyoszlopon* című kiadványról van szó, ebből „rekonstruálta” módszerünket Bardócz Antal.

tom, hogy nem a táborban veszítették el tiszteletüket. Tessék elolvasni életrajzaikat: 'ám ott kívül a magyarázat'."

Negyedszer pedig azzal vádolja *Bardócz Antal* vállalkozásunkat, hogy „Az ismeretanyag átadására alkalmatlan közeget, csoportot céloztak meg. A most érettségiző középiskolások, egyetemi hallgatók számára talán megfelelő lenne egy ilyen program, de szakmunkástanulók számára semmiképpen.” *Katsányi Sándor* viszont azt kérdezi Bardócz Antaltól, hogy „Mi nem felel meg a szakmunkástanulóknak? Az egyéni és közösségi élményre épülő aktivizálás? A problémamegoldó módszer? Vagy a program tartalma? A jövőtervezésre – saját maguk és a társadalom jövőjének tervezésére illetéktelenek? Azok, akik egy-két év múlva erről a szavazófülkében döntenek? Félreértés ne essék: nem kívánom Bakonyoszlopot az egyetlen útnak kinevezni, még lekopírozható mintának sem. Megérttem azokat, akik egyik-másik megoldását kifogásolják, magamnak is vannak fenntartásaim. Kevésbé értem azt, aki a tábor egészében szemernyi sem érzékeli a korszerű pedagógia felé lépést. De egyáltalán nem értem, hogy az önmagukról, a társadalomról, a jövőjükéről nyilatkozó munkásfiatalokat – bár hangjuk érdes, mutáló és szertelen-szemtelen – miért nem lehet egy kicsit jobban megérteni?”

* * *

„Lehetővé kell tennünk az egyének számára, hogy előre megtapasztalhassák jövőjük egyes aspektusait. Ezért létre kell hoznunk olyan jövő-rezervátumokat, ahol az előre alkalmazkodó egyén nemcsak látni és hallani, hanem tapasztalni, szagolni és ízlelni tudja azt a környezetet, amelyben készülődik”, javasolja Alvin Toffler.* Megpróbáltuk. „Én az olvasótábor funkcióját úgy fogalmaznám meg, hogy nyújtson alternatív lehetőséget arra, hogyan nézhetjük meg saját életünket”, mondja Csákó Mihály**. Ezt próbáltuk. „Az ember nemcsak bizonyos létfeltételekre szorul, hanem valami parttalanra, ami mindig megtagadja magát tőle, valahányszor megérinti” – írta Nyiri Tamás***. Megpróbáltuk megérteni.

Mi sikerült belőle? Az olvasótábor sok szavazatot kapott, a jövőjáték keveset. Mi maradt a sokból, maradt-e valami a kevésből?

„Kedves Jutka! kérdezted mi nem, s mi tetszett a táborban? Nekem jó volt, a sok szép viták, mert sokat lehetett belőle okulni, mint a családtervezésből például. Egyedül kicsit idegenkedtem az államalapítástól, de azért elment. Tulajdonképpen most jövök rá, hogy ha egy éve megkérdezték volna, mi az, hogy jövő, egyszerűen álltam volna, s magam egy jót nevettem volna. De most

* Alvin Toffler: *Future Shock*. London–Sydney, 1975. Pan Books. 355. l.

** *Az olvasótábori kihívás* (Kerekasztal-beszélgetés). = Új Forrás. 1980. 4. sz.

*** Nyiri Tamás: *Az ember a világban*. Budapest, 1981. Szent István Társulat 32–33. l.

már valami fogalmam van róla.” Így érzi Cs. Mariann 1977 őszén, és így négy év múlva: „Kedves Barátom, Kamarás István! Nagyon köszönöm a rám való visszaemlékezést. Nagyon örülök, hogy jól eltelt két hetünkéről egy örök iratú könyv készül. Hogy mire is emlékezem? Ha rá gondolkodom, örökké megjelenik előttem a nagy erdő, a békés, nyugodt környezet, a tiszta szobák s a gondtalan pihenéssel egybekötött foglalkozások. Nagyon sokszor eszembe jut a mi kis csapatunk, a viták és eszmecserék, a Jutka sok kedves szava. Társaimmal, ha összeháldozunk, újra és újra felelevenítjük a rég múlt szép időket. Hogy az utánunk következőknek mit is mondanék? Csak annyit, hogy használja ki az alkalmat, nem fogja megbánni. Magamról csak annyit, hogy az Univerzál Ruházati Vállalatnál dolgozom, és most újra tanulok Zalaegerszegen a Deák Ferenc szakközépiskolában, a ruhaipari szakon. Maradok baráti szeretettel, Cs. Mariann”

És egy másik levél, ugyancsak négy év múlva: „Kedves István! Mit is jelent az olvasótábor? Megismerni jobban az embereket. Egymást. Meglátni mások problémáját, foglalkozni velük, hogy érezzék, szükség van rájuk. Legszívesebben az 1977-es hajvágásaimra emlékezem vissza, (most fodrászversenyekre járok: Aranyfésű, Aranyecset Országos Fodrászbajnokság) persze ez csak vicc volt, másra is: a Te hegyibeszédeidre, a csoportfoglalkozásokra, a várra, a riportokra a faluban, a marslakók látogatására, mindenre, a népművészeti érdekességekre ugyanúgy, mint a műsorra, de talán arra leginkább, hogy mindenki szeretett. Elfogadták a hülyeségeimet. Vicceimet, játékaimat, de komoly gondolataimat is szívesen hallgatták és most te is a segítségemet kéred. Magabiztosságot adott az, hogy valamit vagy tudok, vagy nem, életre nevelés volt, az igazi nagy betűs ÉLETRE. Tanultam szépnek és jobbnak látni a dolgokat, élvezni az élet olyan adottságait, ami nem is jutna sokszor az eszünkbe, pedig a TÉMA a lényeg és a lehetőség adva van, csak a kezünket kell kinyújtani utána. Azt hiszem megváltoztam, bizonyos dolgokat másképpen csinálom, hogy az olvasótábor hatására jött vagy magától, nem tudom. Nagyon komoly lettem. (Az üzletünkben én vagyok a brigádvezető, ráadásul a legfiatalabb!) Igazi barátom NINCS, soha nem is volt. Vágyom az őszinte szeretetre, amit eddig csak három hónapig kaptam meg Tőle, akit még most is visszavárok. Érzem a hiányát a szeretetnek. Ezért volt jó ott Bakonyoszlópon. Ott úgy éreztem, kedveltek és szerettek. Szívélyes üdvözlettel C. Valéria.”

És egy látogatás 1981-ben M. Attilánál, aki a „válságakármin” felpanaszolta nekünk, hogy belefásult a jövőbe. A Bakony Művekben dolgozik mint villanyszerelő, elégedett a munkahelyével, műszaki főiskolára szeretne jelentkezni. Szabad idejében telkükre jár, barátaival és barátnőivel csavarog, szívesen olvas. Most éppen a Bibliát, ugyanis a Jónás könyve érettségi tétel volt, s a magyar-tanár ajánlotta. Az olvasótáborra nagyon szívesen emlékszik vissza, mindkettőre, bár az 1977-es jobb volt, hogy miért, nem tudja megmondani. Akkor nagy

hatással volt rá a tábor, mert másképpen látta a világot, mint korábban. Sokkal érdekesebbnek tűnt a világ, jobban oda tudott figyelni az emberi kapcsolatokra és az irodalomban is otthonosabban tudott tájékozódni, sok mindent észrevett, amit korábban nem. Úgy érzi, mostanra kialakult ez a hatás, „de éppen ezért lenne rá szükség”, teszi hozzá gyorsan.

* * *

Bánlaky Pál, Havas Katalin és Somorjai Ildikó éppen ebben az évben vizsgálta szociológiai módszerekkel az olvasótáborokat.*

Némiképpen meglepődve állapíthatták meg, hogy kifejezetten rossznak minősített olvasótáborok is pozitív élményt jelentettek a gyerekeknek. Joggal vonták le azt a következtetést, hogy a „rossz tábor a gyerekek bizalmával való felelőtlen visszaélés”. Ezt elfogadva nem tarthatjuk elegendőnek a két bakonyoszlopi olvasótáborra leadott nagyszámú pozitív szavazatot ahhoz sem, hogy egyáltalán olvasótábornak minősíthessük bakonyoszlopi tevékenységünket. Kétféle változatot próbáltunk ki, egyik sem sikerült tökéletesen, pedig minkét vállalkozásunk megfelelt formai követelményeknek, alaposan kimunkált elgondolásaink is voltak, és még módszertani újdonságokkal is kísérleteztünk.

A jövőjáték – az egyértelműen bebizonyosodott – túlságosan nehéznek bizonyult. Időnként mi, oszloposok sokkal jobban élveztük, mint a szépreményűek. Nem érzékeltettük velük eléggé a ma és a jövő távolságát, valamint azt, hogyan válhat ez a jelen másfajta jövővé. Nem számoltunk eléggé azzal sem, hogy sokan majd joggal úgy érzik, hogy becsaptuk őket, mert nincs valóságos mandátumunk Nyárutópiára. Összehasonlítva első táborunkat a másodikkal, a hagyományosabb, az elsőben megvalósult forma mellett szavaztunk, annak ellenére, hogy első táborunk még sok tekintetben eléggé döcögős volt. Talán túlon túl is jelen voltak a szociológusok, akik olykor-olykor engedtek a csábításnak és kutatási terepnek tekintették Bakonyoszlopot. Naivitás volt erőltetni a négy csoport tevékenységének precíz párhuzamosságát, mert így háttérbe szorult a négy csoportvezető személyisége. Hiányzott mindkét táborból az ének és a zene, a kézművesség és a mozgás. Az első alkalommal nem volt elég önbizalmunk, és „vendégművészek” sorát léptettük fel. A második évben már kialakulóban volt olvasótáborunk „holdudvara”, barátainkból álló állandó segítőtársak köre. Sikeresen ültettük át a mátrafüredi olvasótábor nagy találmányát, az akármit és szerencsésen feledtettük el saját sikertelen találmányunkat, a hegyibeszédet. Ami viszont mindkét táborunkban fékezte munkánkat: nem eléggé tekintettük kiindulópontnak a szépreményűek „ittenjét és mostanját”, és így akarva-akaratlan „kulturális agressziót” követtünk el rajtuk, szerencsére csak egészen enyhe következményekkel.

* *Helyzetkép '77. Szociológiai felmérés az 1977-es olvasótáborokról.* = Olvasótábori kis trakta '78. Budapest. 1978. HNF–KISZ 17–46. 1.

1978. Önismeret-terjesztés Bakonyoszlopon

1978. július 10. „Kedves barátunk! Olvasótáborba hívunk. Talán már hallottál valamit az olvasótáborokról azoktól a társaidtól, akik már voltak Bakonyoszlopon, de lehet, hogy még rejtély számodra, és nem érted, hogyan kerül össze a tábor és az olvasás. Nos, az olvasótábor bizonyos tekintetben a táborokhoz is hasonlít, és az olvasásnak, még inkább az olvasó embernek is fontos szerep jut benne, de a lényege a *beszélgetés*, a *gondolatsere*, az *alkotó játék* és a *felfedezés*. Miről lesz szó? Rólad. Arról, *ki vagy*, mit jelent embernek, magyarnak, huszadik századnak, fiúnak, lánynak, szakmunkástanulónak, közösségi tagnak, boldognak lenni. Ha most azt hiszed, hogy végig „lelkizni” fogunk, tévedsz. Igaz, szeretnénk sok mindent megtudni az *emberi lélekről* is, például azt, hogy miért vagyunk éppen olyanok, amilyenek vagyunk. Miről is lesz szó pontosan? Arról, hogy természetünk is társadalmi, hogy a megismerés ugyanúgy szükségletünk, mint az evés, vagy az olvasás, hogy korlátaink ellenére szabadok vagyunk, hogy az ember jövőre nyitott lény. Most nyilván azt gondolod, hogy szüntelenül filozofálni fogunk. Tévedés! Ezekről a fontos és látszólag nehezen érthető kérdésekről nem elvontan fogunk beszélgetni, hanem ilyen kérdések formájában: Mérhető-e a teljesítmény? Nevelhető-e a nevelő? Legyőzhető-e a természet, és ha igen, jó ez nekünk? Egyéni-e az ízlés? Ízléstelen-e a divat? Mi közünk van a csillagokhoz? Hány szerepet játszunk el életünkben? Megoldható-e a családi válság? Elfogynak-e az energiák? Van-e recept a halál ellen? Feladom-e magamat, kockázatot vállalok-e, ha szeretek valakit? Szabad idő-e a szabadidő? Porosak-e a hagyományok? És természetesen a Te kérdéseiddel is foglalkozunk!”

Így kezdődött az olvasótáborunkba készülődőknek küldött levelünk, amely az 1978. évi bakonyoszlopi olvasótábor oszloposai, *Balogh Mrika* táborvezető, *Csapó Edit*, *Havas Katalin*, *Heit Gábor*, *Kamarás István*, *Somorjai Ildikó* és *Vidra Szabó Ferenc* (csoportvezetők) bemutatkozásával folytatódott.* Tulajdonképpen erre a levélre válaszoltak a szépreményűek megérkezésük napjának délutánján, tehát még a hivatalos megnyitó előtt. A *bemutatkozás* a hat csoportban különféleképpen történt, ám voltak közös elemek is. Az egyik a *farajzolás* volt. Kérésünkre a szépreményűek egy írólapra egy fát, majd elkészülte után hátlapjára egy másik fát, egy másik írólapra egy embert, hátoldalára egy ellenkező nemű embert rajzoltak. Ugyanilyen rajzok készültek a tábor befejező napján is, hogy *Nagy Attila* pszichológus számára megfelelő tényanyag álljon rendelkezésre a tábor hatásának megítélésére. A másik, több csoportban szereplő módszer az *ön-fénykép* elkészítése⁽²⁸⁾, a harmadik a *fontos dolgok* közül a legfontosabbak kiválasztása volt (akár 1976-ban), a negyedik pedig a *névválasztás*.

* Olvashatók a *Harmadszor Bakonyoszlopon* című kiadvány 12–14. oldalán.

Az esti olvasótábor-nyitásra már hat csoport érkezik: a Symphonia (Somorjai Ildikóé), a Fele-fele (Heit Gáborék), a Vélemény (Havas Katalinék), a Verebek (Csapó Editék), az Antikami (Vidra Szabó Ferencék) és az Erdőkerülők. *Tóth Ilona*, a Megyei KISZ-Bizottság titkára megnyitotta az olvasótábort, bemutakoztak az oszloposok, majd következett az ismerkedési est énekekkel, játékkal, rögtönzéssel, tánccal.⁽²⁹⁾

* * *

Hökkenéssel kezdődött a következő nap. Az eltemetett, de nem siratott hegyi-beszéd helyébe lépett ez az új bakonyoszlói műfaj: a délelőtti beszélgetések előkészítését, a nap kérdésének megértését elősegítő *szerepjáték*, általában az oszloposok előadásában. Funkciója: kérdésfeltevés, a lehetséges válaszok egyikének-másikának érzékeltetése, ösztönzés, ráhangoltatás. Ezen a reggelen két részből állott: a tengerparton sétáló rendőr (Vidra Szabó Ferenc) egy bálnát pillantott meg a parton (engem). Felszólította, igazolja magát. Az öngyilkos bálna elmondta, önként száműzte magát a pocsékul bepiszkított tengerből. A második jelenetben a társadalom (jómagam) meglepődik, amikor a természet (Vidra Szabó Ferenc, virágfüzérékkel felékesítve) ingerült földrengéssel (derekának megrisszantásával) válaszol. Délelőtt a hat csoportban a *Természetünk társadalmi, környezetünk a természet* témáról beszélgettek.⁽³⁰⁾

Délután *forgószínpadot* rendeztünk oly módon, hogy kettőt választhattak a hatféle program közül. Néhányan felújítottuk rögeszméinket: Somorjai Ildikó *A cipők* című *Van Gogh* kép elemzését, Havas Katalin a kézikönyvhasználatot, Csapó Edit a divatot, jómagam a paraguayi utópisztikus kísérletet. *Vidra Szabó Ferenc Csöves világnézet* című programja sokakat vonzott. *Csörsz István Sirig tartsd a pofád* című könyvéből olvasott fel egy részletet, s meglepődve vette tudomásul, hogy szinte mindenki tudja folytatni környezetéből idézett példák-kal. *Heit Gábor Utazás a múltba* című programjában többek között arról esett szó, hogy minden tárgynak története van, és hogy tárgyakkal is megirható lenne a történelem. A délelőtti beszélgetés a második helyre került saját műfajában közvéleménykutatásunk szerint, a forgószínpadból pedig két program került a legemlékezetesebb élmények közé: a divat öt, a csöves világnézet két szavazattal.

Este megint a *Fahrenheit 451°* következett volna, de ez a film sajnos – elévült lejátszási joga – még egy olvasótábor számára sem hozzáférhető. A *Küldetés* című *Kósa* film a legjobb kényszermegoldások egyikének tűnt. A filmmel kapcsolatos vélemények között nagyjából egyenlő arányban szerepelt a visszafogott „hasznos” és az egyébként ritkán elhangzó „megrendítő” és „unalmas”. A filmet – plenáris, majd kisebb csoportokban folytatódó beszélgetésben – hárman említették, mint legemlékezetesebb olvasótábori élményüket.

* * *

A múlt-nap keretében Pannonthalmára kirándultunk a következő nap. A bazilikában meglepetés fogadott: Havas Judit énekes-verses műsora (*Ómagyar Mária siralom, Assisi Szent Ferenc Nap himnusza, Balassi, Ady költeményei, népdal és gregorián ének*). Csóka Gáspár bemutatta a bazilikát, a könyvtárat és a levéltárat, majd Pannonthalma múltjáról és jelenéről beszélgetett velünk. Este Gereben Ferenc és Vajda Kornél közreműködésével irodalmi társasjátékot rendeztünk, „örkényül tanultunk”. A valódi – az Információ – és egy hamisítvány „Örkény”-novella* összehasonlító elemzésébe nem tudtak bekapcsolódni a szépreményűek, de az egyperceseket befejező és folytató rögtönzések már igazi társasjátékká sikeredtek. A szemtanú Bartos Éva úgy látta, hogy „Örkény hovatovább a tábor humoristájává degradálódik. Csak a felszínét ragadják meg az egyperceseknek, csak a vicc, csak az ötlet szintjéig hatolnak. Erre a célra a Lúdas Matyiból is vehetnénk írásokat. Veszélyesnek tartom az ’ilyet én is tudok írni’ szemlélet elültetését a gyerekekben.” Nagy Attila úgy érezte, hogy az első órában „a gyerekek nem értették, mit várnak tőlük a felnőttek, az irodalmárok is bizonytalanok voltak, s ráadásul nyilvánvaló volt a felnőttek közötti szereposztási zavar is. A kínos feszengést elsősorban a különböző nyelven beszélés okozta. Amikor már maguk a műalkotások kerültek előtérbe, végre oldódott a hangulat, eleve nebbé, felszabadultabbá vált a korábban csupán hallgató, majd egyre inkább résztvevővé alakuló gyerekcsapat is.” Gereben Ferenc szerint „ezek a gyerekek nemcsak Örkény nyelvét, de általában a műalkotások nyelvét sem igen beszélik, tehát azt a programot egy ilyenfajta nyelvgyakorlattal kellett volna kezdeni, mondjuk a valódi Örkény-novella elemzésével. Ha a gyerekek számára idejekorán megvilágosodott volna valamelyik írás értelme, erről az alapról könnyebb lett volna továbblépni a játékoság irányába, például az ál-Örkény-novella felolvasásával. Mindamellett úgy vélem, hogy a táborozás elején az Örkény-írás helyett inkább egy kevésbé áttételes, a gyerekek befogadási szintjéhez közelebb álló műről kellett volna beszélgetést kezdeményezni az Örkény-est előgyakorlatként.” Jan Sand szlovák vendégünk meglepődött, hogy „mennyire képesek partnerré választani 15 évesek egy ilyen humoristát, de nem csoda, hogy Örkényt partnerükévé választották, és sikerrel végződhetett ez a program. Látni lehetett milyen türelmetlenséggel várják egymás szentenciáit, a poénokat, és egyáltalán nem találták abszurdnak az abszurditást. Azok is nagyon jól érezték magukat, akik nem vettek részt a novellák poenizálásában, ők ezen az igazi publikum voltak.” A gyerekek véleményeiből kitűnik, hogy a játék feledtette a nehézkes és didaktikus első részt. Ketten a legnagyobb élményüknek nevezték ezt: a társasjátékot, s az uralkodó vélemény az „érdekes” volt, illetve a vele azonos súlyú „teljesen új”, „nagyon jó”, „megrendítő”.

* * *

* Olvasható a *Harmadszor Bakonyoszlopon* című kiadvány 51–52. oldalán.

Másnap Nagy Attila vállalta a *hökkentést*. *Magatartásunk* háttérének sokféleségét és különösen az egyének közötti kapcsolatok jellegétől való függését érzékelte. Kutatók felkérték egyetemi hallgatókat arra, hogy patkányok labirintus-tanulását vizsgáló kísérletekben vegyenek részt, és miközben az elvégzendő munka részleteit ismertették, látszólag elejtett szavakkal, de valójában nagyon is tudatosan minősítették a vizsgálatban részt vevő patkányok tanulékonyágát, „intelligenciáját”. Különös módon a kísérlet végső eredményei lényegében megegyeztek az indításkor elejtett megjegyzésekkel, az ott hallott minősítésekkel: azokat a patkányokat találták leggyorsabb, illetve leglassúbb „felfogásúnak”, amelyeket a kutatók az indításkor a legokosabbnak és a legbutábbnak mondtak. Meglepő csak az, hogy a patkányok előzetes minősítése teljesen véletlenszerű volt. A kísérlet emberek között lebonyolított változata hasonló eredménnyel végződött: a tanulók fejlődése erősen függött attól, amit róluk „tudtak”, vagyis csak véltek a pedagógusok. Folytatva Nagy Attila gondolatait délelőtt erről beszélgettünk a csoportokban, hogy mit is jelent az, hogy az ember érzelmi-értelmi lény.⁽³¹⁾

Délután Ilosvay György vezetésével „ismeretterjesztő sétára” indultunk, és a *Bakony növény- és állatvilágával* ismerkedtünk, hazatérve ugyanerről diasoratot néztünk végig. A délután hátralévő részében mindegyik csoport *tévéműsört* szerkeszt, készülvén az esti beszélgetésre, amelynek a *televíziózás* a témája és Váncsa István a vendége. A beszélgetést, amelyben a műsorelemzés is helyet kapott, pazar *tévé-paródia* előzte meg, Vidra Szabó Ferenc csoportja előadásában, amelyre a „dramaturg” így emlékszik vissza: „A bontott csirke reklámmal kezdtük, majd meseparódia következett, a Frakk, a macskák réme. A próbák alatti spontán megnyilvánulásokra építettünk elsősorban, például »kurva macskák« és hasonlók. A két nő főszereplő önfeledten mutogatta macska-fenekét. Egy beat paródia következett, majd egy 28 éven felülieknek ajánlott svéd-japán film, a »Tündi-bündi, hogy ityeg a fityeg?« című. A lányok ragaszkodtak hozzá, hogy vegyek részt a szex-jelenetben, amit én álszeméremből megtagadtam. Végül, mint tévébemondó ismertettem a további programot: Váncsa István tévékritikája következik.” Váncsa István nem mondhatott mást, mint azt, hogy jóval inkább ezt nézné, mint az igazi tévét. Nem alakult ki igazi párbeszéd Váncsa és a szépreményűek között, pedig kérdés is akadt bőven, de Váncsa ironikus és tömör, azonnal nyomtatható stílusa némiképpen akadályos volt az igazi beszélgetésnek, mi pedig, akik élvezettel hallgattuk őt, elfeledkeztünk arról, hol is vagyunk, megfeledkeztünk animátor szerepünkről.

* * *

A másnapi *hökkentésben* Jan Sanddal a majom emberré válását érzékeltettük (lejött a fáról, és én interjút készítettem vele arról, hogy most mihez akar kezdeni), ezt követve a csoportok arról beszélgettek, hogy *lényünk alkotásainkban tárgyiasul*, hogy az ember alkotó lény. Heit Gábor csoportjában azzal kezdte,

hogy négykézlábra állt, és elmondta, mit lát úgy, onnan, majd felemelkedett, és elmondta, hogy így mennyivel többet lát. Annak ellenére, hogy ebben az olvasótáborban valamivel többen akadtak olyanok, akik választották és szerették szakmájukat, hasonló élményeket fogalmaztak meg, hasonló fogalmakat kapcsoltak a „munkához”, mint az előző két táborban társaik.* Meg lehet-e lenni munka nélkül? Lehet-e alkotó módon takarítani? Kidolgozta-e magát az ember a természetből? ilyen kérdések vetődtek fel, és ezúttal *Gorkij, Engels, Örkény István, Ancsel Éva és Karinthy Frigyes* segítségét vettük igénybe.⁽³²⁾

Reggel a hirdetőtáblán hat *forgószínpad* témát hirdettünk meg közvéleménykutatási céllal, hogy az igényeknek megfelelően válasszuk ki a délutáni két szabadon választható témát. 36-an jelentkeztek a *Jézus Krisztus szupersztár* (rock-opera), 30-an a *Miért beszél Jan magyarul?* 27-en a *Boldog szeretnék lenni*, 24-en a *Mi az a szexuális kultúra?* 20-an a *Tudnék-e máshol élni?* és 8-an a *Hogyan beszélgethetek ükapámmal?* programra, tehát átlagosan háromfélét választott mindenki. Az átfedéseket is figyelembe véve a *Mi az a szexuális kultúra?* és a *Jézus Krisztus szupersztár* mellett döntöttünk.

A szexuális kultúránkkal foglalkozó beszélgetés két részben zajlott le. Mindenki részt vett azon a beszélgetésen, amelyet *Havas Katalin* és *Vidra Szabó Ferenc* együtt vezettek. Kati kérdésével kezdődött, Ferihez intézte: ragaszkodik-e hozzá, hogy szűz lányt vegyen el, ő viszont azt kérdezte Katitól, hogy mit szólna hozzá, ha csoportjának egyik tagja akkor tartózkodna szerelme karjaiban, amikor még mások is jelen vannak. Egy óra elteltével külön-külön folytatták a beszélgetést a fiúk és lányok. Az oszloposok megpróbálták beláttatni fiatalabb barátaikkal, hogy ez a kérdés legszemélyesebb ügyeik egyike.

A másik társaság először a *rock-operát* hallgatta meg, majd Bálint Endre, Benedek István, Gyöngyösi Imre, Heller Ágnes, Kondor Béla, Lengyel József, Mensáros László, Nemes Nagy Ágnes, Öveges József, Tolnay Klári, Vas István és Weöres Sándor válaszait a *Ki nekem Jézus?* kérdésre.** Ezt a programot öten említették legemlékezetesebb olvasótábori élményeik között, és az „érdekes”, „izgalmas” minősítések mellett a „teljesen új”, a „nagyon jó” és a „megrendítő” alkották a vélemények harmadik harmadát. Ezzel szemben a másik „sláger-téma” főképpen „hasznos” minősítéseket kapott. „Egyáltalán nem érzélgős beszélgetés folyt, hanem mosolytalan, tárgyilagos társalgás, lelkizés nélkül. Az egyéni problémákat, félelmeket, örömeiket később, négy szemközt, a többiektől elbújva mondták el nekem”, magyarázta Havas Katalin a hüvösnek tűnő értékelést.

* Részletesebben erről: *Harmadszor Bakonyoszlopon* 68–75. l.

** Hegyi Béla: *A magunk vallomásai*. Budapest, 1978. Magvető 387–409. l.

Ebben az évben is meghirdettük a *kérdéspályázatot* és az esti akármiken rendszeresen értékeltük és megválaszolgattuk a pályaműveket.⁽³³⁾

Este a „Zombori-show” következett. A csillagász *Zombori Ottó* vitathatatlanul a legmelegebben fogadott vendég volt. Mindannyiunkat megbűvölt, és ez nem csak a szuggesztív „velem vagy?” kérdéseinek volt köszönhető. Gesztusai, mimi-kája, előadói művészete, drámai fordulatai, nem egyszerűen mindennapi nyelvre, hanem emberi nyelvre lefordított tudása nagy élményt jelentett. Egy olyan ember segítségével lett közünk a világmindenséghez, akiről érezni lehetett, hogy amiről szól, személyes ügye is, nemcsak a *csillagászat*, hanem a *világmindenség* is.

* * *

A következő *hökkenés* főszereplője Átlag Lajos (Vidra Szabó Ferenc személyesítette meg), aki meglepetten veszi tudomásul a vele interjút készítő szociológustól (tőlem), hogy tucatnyi *társadalmi szerepe* van; délelőtt ugyanis arról folynak a beszélgetések, hogy az *ember = társadalmi viszonyainak összessége*.^{*} Ezúttal Durkheim, Allport, Hankiss Elemér, Ferge Zsuzsa, Sánta Ferenc, Császár István és Bálint György sietett segítségünkre, gondolataik megidézésével.⁽³⁴⁾ Délután az *Elégia* és a *Capriccio* című filmeket néztük meg, *Huszárik Zoltán* műveit, majd *Szekfü Andrással* arról beszélgettünk, hogyan kell filmet nézni. A szépreményűek nagyobb része hitetlenkedve tapasztalta, hogy ilyen filmek is vannak, amelyekben nem csak lőnek, vagy szerelmeskednek. A *Capricciót* a többség elutasította, az *Elégia* fogadtatását pedig a „megrendítő” és az „unalmas” egyformán magas aránya jellemzi. Az egész programot viszont (a filmeket és a vetítést követő beszélgetést) ötten említették a legemlékezetesebbek között. Este az Ördögárokba indultunk *éjszakai túrára*, ahol a „marslakók” hangja tartóztatott fel bennünket (ezúttal csak magnóról), és nem kis izgalmak után szabadítottuk ki Vidra Szabó Ferit a „marslakók” fogságából. Senkinek sem okozott meglepetést, hogy ez a kaland vált az élmények élményévé, és az sem, hogy „izgalmas” indoklással.

* * *

A másnapi *hökkenés* a *valódi szabadság és az álszabadság* különbségeire figyelmeztet: a szabadság-szobor (Somorjai Ildikó) nyakába egy tábla kerül (Havas Katalin kezéből): „A mai hőkkenés szabadság miatt elmarad”. A délelőtti beszélgetések témája a *szabadság*.^{** (35)}

Délután *Bojtár Endre irodalmárral a labdarúgás, a szurkolás és a szabadság kapcsolatáról* beszélgettünk, vagyis a futball ürügyén arról az emberről, aki esetleg csak a lelátóról nyilvánítja vagy nyilváníthatja ki szabadon véleményét.

* Erről bővebben: *Harmadszor Bakonyoszlopon* 81–86. l.

** Erről bővebben: *Harmadszor Bakonyoszlopon* 92–94. l.

Este ebben a táborban is sor került *Lucia és Rodrigo perére*. Ez a társaság csaknem egyöntetűen elítélte Rodrigót és felmentette Luciát. Még sem ez volt számomra a tárgyalás legemlékezetesebb mozzanata, hanem az a pillanat, amikor *Havas Kati* arra figyelmeztette a történet szereplőinek bűnösségét kézfelnyújtással megszavazó közösséget, hogy „Egyre vigyázatok, bármikor, ha szavazni kell, amikor a kezeteiket felteszitek, ne nézzetek előtte körül!”

* * *

A következő napi *hökkentés* a pizsamában megjelenő, kialvatlan Káosz Gábor (alias *Heit Gábor*) monológja arról, amin egész éjszaka töprengett, hogy: *Kit szeretek én?* Erről folyik a beszélgetés egész délelőtt.⁽³⁶⁾

A délutáni *tájékozódó futást* kiválóan, vagyis szakszerűen és megható odaadással rendezte ebben az évben is *Lantos Miklós*. Ezt követően a három természettudós, *Landy Ilona*, *Landy Kornél* és *Lantos Miklós* olyan, elsősorban *természettudományos ismereteket és készségeket fejlesztő vetélkedőt* tervezett és vezetett, amely egyidejűleg volt önfeledt játék és komoly szellemi munka. Este *Vekerdi László* tudománytörténetessel beszélgettünk és vitatkoztunk arról, *hogyan lehet európainak lenni.*⁽³⁷⁾

* * *

Fordított napnak neveztük a következőt: a szépművészetek hökkentettek, ők vezették a délelőtti beszélgetéseket. A „Mit csinálok én?” kérdésre válaszolva elsősorban a *szabadidő* eltöltésének módjáról esett szó, de több csoportban nagyító alá került Vekerdi László egy-két furcsa kijelentése is. Minden oszloposnak szépművészetű alteregója volt, az oszloposok pedig a szépművészetek közé vegyültek.

Délután *Fényi Tibor* és *Berhidai Magdolna* a népművészetről beszélgetett velünk, majd és ez aratott igazán nagy sikert, bebizonyíthattuk *kézügyességünket* és *alkotókészségünket* szalmabábuk készítésével. Este került sor az „*anti-Vekerdi*”. Balogh Zoltán és Csákö Mihály eredetileg is rögtönzésre készültek, de nem számítottak arra, hogy Vekerdi partnerei lesznek, hogy a szokásos „kíváncsi” kérdések helyett az oszloposoktól ilyeneket kapnak: „Valóban marhaság a freudizmus?”, „Védhető ez az állítás, hogy a történelem a kétkedés tudománya?”, „Tényleg nagy zsvány volt Thomas Mann?”, „Igaz, hogy a magyar történelmet eddig nyugat-európai nyelven írták, és hogy ez életveszélyes?”, „Mondhatjuk-e hogy annyit jelent magyarnak lenni, hogy jogom van itt élni, és hogy itt tudok legjobbizűen veszekedni?”, „Valóban nem jelent olyan sokat a nemzet, mint azt sokan gondolják?”. *Balogh Zoltán* és *Csákö Mihály* szociológusok örömmel fogadták a harmadik szociológus, *Tánczos Gábor* segítségét, ám nem három egy ellen játék folyt. Nem kiváló barátunk ellen irányult az „anti-Vekerdi”, már csak azért sem, mert barátaink sok mindenben Vekerdinek adtak

igazat. Csákó Mihály jóvoltából helyére került a freudizmus, majd szenvedélyes vita kerekedett, elsősorban Balogh Zoltán és Tánczos Gábor között a *nemzetről*. Ezen az estén is felcsattant a taps, Tánczos Gábor magyarság-vallomása után.

1978. július 19.: Ez a nap volt a *jövő-nap*. A *hökkenésben* valamennyi oszlopos részt vett: egy jövőbeli családot mintáztunk, és az volt benne a meghökkentő, hogy semmiben sem különbözött a jelenlegitől. Délelőtt a csoportok *országot alapítottak*.^{*(37)}

Délután hat szakcsoportban folyt a *jövőtervezés*, ahová mindegyik csoport egy-két főt delegált, érdeklődésük alapján. A *jövő iskolájáról* Tánczos Gábor vezetésével beszélgettek, Jan Sand vezette a *hírközlés* jövőjével foglalkozó szakcsoportot, Benkhard Dénes csoportjának témája a *lakás, lakóhely és környezet-tervezés* volt, Havas Katalin vezette a *család* jövőjével foglalkozó szekciót, magam pedig a *testi és lelki egészségünk a jövőben* témakört vállaltam fel.

Az esti akármilyen közben érkeztek a *marslakók*, vagyis Bánlaky Pál és Varga Csaba, akik „leszállásuk előtt”, megfelelő rejtékhelyen igyekeztek minél több információt szerezni rólunk. Két alapjában véve egyet akaró, de más mentalitású, a világot másképpen látó és értékelő figurát alakítottak, a Paradicsomászt és a Narancsászt. Tanácsot kérni jöttek hozzánk. A Marson ugyanis a paradicsomászok jóvoltából eljutottak a technikai civilizáció olyan fokára, amely már sokakat elriaszt. A narancsászok kivonultak a társadalomból, visszatérnek a természeti idillbe, művészetekkel foglalkoznak és megpróbálnak harmonikus együttélési formát kialakítani. Egyik út sem bizonyult igazinak. A *jövőképet* feszegették a marslakók, akiknek, mint később a Paradicsomász (alias Bánlaky Pál) kifejtette „joga van nem érteni vagy félreérteni nem pontos megfogalmazásokat, közhelyeket és megmagyaráztatni, joga van rákérdezni az ismertnek vélt fogalmak tartalmára”. Nekik is, a szépreményűeknek is nehéz dolguk volt. A szépreményűeknek azért, mert önismeretük és valóságismeretük még közel sem volt elégséges ahhoz, hogy a közhelyektől elszakadva fogalmazzák meg milyen ez a földi világ, hogyan tudnánk elkerülni a falanszter és az idill buktatóit; a marslakóknak pedig azért, mert a szépreményűek nyelvén kellett megszólalniuk, még hozzá úgy, mintha kevésbé ismernék azt, amit – mint szociológusok és szociográfusok – jobban ismertek mindannyiunknál. Mi oszloposok azóta is sokat vitatkoztunk ezen a „vizsgáztatási módszeren”, a szépreményűek azonban a legszívesebben fogadott programok közé sorolták ezt az estét, amelynek leggyakoribb minősítése az „érdekes” volt, de az „izgalmas” és a „teljesen új” is gyakran előbukkant.

* * *

* Erről bővebben: *Harmadszor Bakonyoszlopon* 117–124. l.

Az utolsó napon a *hökkentés* résztvevői két olvasótábor, a mátrafüredi és a bakonyoszlói képviselői voltak, *Bánlaky Pál* és jómagam, „Olvasótábor '78” feliratú trikóban, a *hökkentés* témája pedig az *olvasótábor* volt. Délelőtt *összegezés, útravaló-osztás, búcsúzás* folyt a csoportokban, egy-két helyen a „*Mit olvassunk?*” kérdés is szóba került. A délelőtti óráktól kezdve *Nagy Attila* mindegyik csoportban ismételten egy-egy fa rajzolására kérte a szépreményűeket, s beszélgetések kezdődtek *önmagunk elrejtethetlenségéről*, legfontosabb személyiségjegyeink sokféle megnyilvánulásáról, egymás jobb megértésének és megismerésének támpontjairól.⁽³⁸⁾

Délután a *záróműsorra* készülődtünk, két próbát *Bánlaky Pál* is meglátogatott: *Somorjai Ildikóék Jézus Krisztus szupersztár* feldolgozását és az Erdőkerülő-Hetedikek Örkény adaptációját. „Ami engem mindkét kísérletben megfogott: a messze erőn felüli vállalkozás szemtelen heroizmusa és az a heroikus szemtelenség, ahogyan nekiláttak a maguk világához igazítani alapanyagukat. Igen, ez a lényeg, merték csak alapanyagként kezelni ezeket a műveket, a rock-operát és az *A nagy menetelés* című Örkény-egypercest. Nem a meghökkentés volt a cél, hanem jelentős művek át- vagy újraértelmezése. Még több ennél: önmaguk kifejezése. Belebújtak egy-egy másik ember bőrébe, de csak azért, hogy kimondhassák, személyiségük rejtett tartományaiból felszínre hozhassák mindazt, vagy legalábbis annak egy részét, amire még nincsenek saját szavaik, amit a minden napokban nem mernek, nem tudnak kimondani. Gátlásokat felszabadító, belső görcsöket oldó, az olvasótábor egész koncepcióját alátámasztó pedagógiai célú játékok” – írta naplójába *Bánlaky Pál*.

A *záróműsor* végül is igen változatosra sikerült. Előadásra került egy Örkény egyperces (*A nagy menetelés*)-re készült rögtönzés. Tojás komához, Berengár királyhoz, Jézus Mária Szent Józsefhez, a biciklihez (Jan Sand alakította) a mi változatunkban (ugyancsak megszemélyesítve) Zombori Koma, Vekerdi Koma, valamint az igazi szabadság és a nem igazi szabadság is csatlakoztak. Félig betanult, félig rögtönzött produkciónk a *Nyolc és fél* zárójelenetére emlékeztető össznép-felvonulással záródott. A Lucia és Rodrigo musical változatát Havas Katalinék adták elő, ez volt a leginkább méretünkre szabott, és a maga műfájában csúcsteljesítménynek tekinthető produkció, amelyben Havas Katalin a folyót alakította, ha kellett viharos hullámokat is vert. A *Jézus Krisztus szupersztár* bakonyoszlói változatát *Somorjai Ildikóék* adták elő, happy anddel végződött, Jézus és Magdolna lakodalmával, ahol még csárdást is roptak.⁽³⁹⁾

Heit Gáborék folklorisztikus tábortemetése már délben elkezdődött, befejezése pedig a *záróműsor* emlékezetes része lett, már csak azért is, mert fél óráig lebegtek még a dunyhától megszabadított tollak, a mágikus szertartás nélkülözhetetlen elemei. Csapó Editék kamaszhangra alkalmazott gyerekvers-összeállítása után ismét fergeteges happening következett, Vidra Szabó Feriéké, amely

elmondhatatlan és leírhatatlan, reprodukálhatatlan. Egy biztos: valamiképpen rólunk szólt, a bakonyoszlópi olvasótáborról, mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy a végére a tábor összes, játszó és néző tagjának arca bemázoltattott. Többen, nagyon sokan úgy éreztük, hogy ez talán az önfeledt szabadság szimbóluma lehetett.

* * *

Levelek 1978 őszén

„Nagyon sokat olvastam azóta. Elolvastam azt a cikket, ami a mostani *Élet és Irodalomban* volt a divatról. Nagyon meglepődtem, hogy szinte ugyanazokat a szavakat használja, mint az olvasótábori jegyzetekben Kamarás. Nagyon érdekes és hasznos volt, mivel elég sok olyan szót találtam benne, amit eddig nem értettem, mint például a mobilitás. Ezeket megkerestem az Idegen Szavak Szótárában. Előkerestem és újra elolvastam az olvasótábori szöveggyűjteményt. Nagyon sokat gondolkodtam a *Nácik* és az *Meddig él egy fa?* novellán.”

„Dolgaimat itthon anyuval tudom legjobban megbeszélni, de ő is valahogy félvállról veszi az egészet, barátnőm pedig elsősorban magával van elfoglalva, azért írok neked. Sokat gondolkodok mindenfélén. Például: Miért van élet? Miért nem lehet az egész földön egyforma nyelv? Ezeket szeretném megvitatni valakivel. De kivel? Az olvasótábor alatt megtudtam, mit jelent az a közmondás: aki mer, az nyer. Ha írtam volna kérdéseket, ha vállalkoztam volna szerepre a bírósági tárgyaláson, talán jobb vélemény alakult volna ki rólam. Az igazság mégis az, hogy nagyon klassz volt a tábor, nagyon bírtam a Kamarást, a szakállast, Ferit, Jant. Mikor mindenki elment és szüleimre vártam, hogy értem jöjjenek, végigjártam az összes szobát. Fura volt. A ti szobátokban találtam kekszet, éhes voltam, megettem. Nem baj, ugye? Kezdtém egy könyvet írni, sőt verssel is megpróbálkoztam. A könyvből egy novella lett, egy János nevű fiúról szól, aki a tengerparton megismerkedik egy kislánnyal. Ez arra utal, hogy romantikus vagyok.”

„Még a táborban azt kérte, írjuk le, mik lehetünk. Most válaszolok: lehetek a társadalomnak egyik építő köve, a gyárnak jó szakmunkása, egy anya, aki gyerekét neveli. Van még egy probléma. Igaz, te óva intettél, hogy ne dohányozzak, mert olyan kicsi vagyok. Egészen idáig ki is bírtam, de ma vettem egy dobozzal. Adj tanácsot, hogyan lehet leszokni? Nem tudom miért, de amióta eljöttünk a táborból, olyan sírhatnékom van, olyan érzékeny vagyok mindenre.”

„Szerencsésen hazaérkeztünk, itthon örömmel fogadtak. Elmeséltem mindent, és megcsináltam a felmérést Luciáról és Rodrigóról. Magam is csodálkozom az eredményen: Anyu szerint a révész és Lucia nem hibás, a Nagymama szerint csak a révész ártatlan, a nővérem pedig ugyanazt mondta, mint Anyu. Írjad meg

erről a véleményed. Rajtam most tör ki a szomorúság. Nem tudom miért, de nagyon hiányoztok. Mellettem az ajándékba kapott Bakonyi népdalok, azt nézegetem.”

* * *

Vendégeink a harmadik olvasótáborról

Ármós Erzsébet: „Az előkészítés más táborokéhoz képest lényegesen jobb volt, ennek ellenére nem alakult ki eléggé az oszloposok között a kollektív gondolkodás, mert a tábor koncepcióját túlságosan meghatározta a szakmai vezető személyisége és teóriája. Alighanem a kiscsoportvezetők sem törekedtek arra, hogy jobban kapcsolódjanak a tábor programjának kialakításába. Minden kritikai megjegyzés ellenére nemcsak a nevelési koncepciók, hanem az előkészítés is végiggondolt volt. A Megyei Könyvtár – a társrendezőkkal együtt – mindent elkövetett azért, hogy ez az olvasótábor egyszeri, megismételhetetlen élményt nyújtó, önismeretet gazdagító, élményeket értelmező és gondolatokat hasznosító – a szakmai vezető kifejezésével élve – kollektív műalkotás legyen. Minden csoportban a fiatalok egyéni és közösségi gondolataiból indultak ki, ha a problémák okait és a megoldás lehetőségeit nem is egyforma tudatossággal és eredménnyel fogalmazták meg. Több kiscsoportban nem sikerült elérni, hogy a művészet és a tudomány alkotásait élményszerűen és érthetően felhasználják a közös gondolkodásban. A szakmunkástanulók ennek ellenére nagyon sokat kaptak, elsősorban érzelmeket – megértést és szeretetet –, de azt csak részben sikerült elérni, hogy megtanuljanak önállóan gondolkodni és az ön- és valóságismeret megszerzéséhez tudatosan használják az emberi kultúra alkotásait. A válaszok jelzik, hogy a szakmunkástanulók messzemenően egyetértettek a tábor koncepciójával; azzal, hogy a gondolkodás mindig az életből induljon ki. Életkoruk, egyéni problémáik miatt természetesen a szerelem és a barátság izgatta a legjobban őket. De már érdeklődnek az ember és a természet, s az ember és a társadalom viszonyai iránt is.”*

Jan Sand: „Végre elhatároztam – vagy jobban mondvá, mertem hozzáfogni – hogy megírom magyarul a véleményemet a bakonyoszlopi olvasótábori hangulatról, az ottani igazi kísérletről, amelyet számomra jelentett a tíz napi program. De legelőször engedjétek meg, hogy üdvözljelek és még egyszer köszönjem meg, hogy alkalmat adtatok nekem élvezni még egyszer a két nem egykorú csoportoknak („mink” és a „gyerekek”) közös kommunikációját, tíznapi diszkusszióját, vitatkozását, szimpátiák kötését, megkötését és edzését. Legjobban tetszettek a „hökkentések”!!! Ha figyelte az ember az arcokat, nagyon jól el tudta képzelni, mi történt a lelkekben. [...]

Most a levelem végére: pénteken azaz október 13-án Mešša tart egy előadást

* Erről bővebben: *Harmadszor Bakonyoszlopon* 141–170. l.

a diákok részére a magyarországi olvasótáborokról. Én is részt veszek rajta és propagálni fogom őket, ahogy csak bírni fogom. Novemberben megjelenik a *Svet Szocializmus* című képes hetilapunkban a riportom Bakonyoszlopról egy pár fényképpel együtt. Majd beküldöm őket. Remélem, hogy a megjegyzéseim legalább valamit érni fognak számotokra – az én véleményem: Nagyon jó, hogy az olvasótábori mozgalom már nem experimentum, de egy periodikus dolog. Nagyon tetszett nekem a tegezés gyerekekkel szemben, és nagy, demokratikus kézi könyvtár a téglaházban. Ahogy én tudom, hasznát vette neki mindegyik csoport tagja.”

Bartos Éva: „Az az érzésem, hogy kissé túlteng az érdekességek, különlegességek halmozása, majdnem hogy hajszolása. A kiválasztott témák, művek, szerzők, a „rögeszmék”, a táborban megforduló emberek – mindebben a „hökkenés” szelleme érvényesül. Mindez könnyen csábít a felszíniességre: dobálózunk a nevekkal, címekkel, fogalmakkal – megalapozottság nélkül.”

Gránitz Miklós: „Úgy gondolom, nagyon kevés helyszínen játszódott a tábor élete. A szó fizikai értelmében vett mozgalmasság hiányára gondolok, mert ugyanez szellemi téren nagyon jól megvalósult. Hiányát éreztem olyan programoknak, ahol a tábor lakói egy-egy témakörrel a társadalomtudós, a filozófus, a természettudós, a művész véleményét hallhatták volna egyszerre, vagyis egy előadás, többféle előadóval.”

Tausz Katalin: „Hogyan élünk? Kérdezzünk rá mindenre, fogalmazzuk meg mindennek az ellenkezőjét is, azaz iróniával. Ez Vekerdi László alternatívája. És mit testesített meg ez az olvasótábor? Sugározta a fontos értékeket. Megmutatta, hogy ebben a valóságban így is lehet élni. A gyerekeknek olyan lehetett ez az egész, mint egy gyönyörű, értelmes, róluk szóló mese, amire vissza lehet emlékezni. És jelenthetett olyan felnőtt játszótársakat, akikre mindig lehet támaszkodni. Azon a bizonyos estén nem Vekerdi állításaival kellett volna vitatkozni, hanem ennek a két útnak a lehetőségeit kellett volna megfogalmazni. Így a gyerekek számára – akik persze erre maguktól semmiképpen sem jöhettek volna rá – értelmes vonatkoztatási keretbe kerültek volna az elhangzottak és talán nem haszontalan tanulságul szolgálhattak volna azokra az időkre, amikor visszacsöppentek a meséből a valóságos világba.”

Nagy Attila: „Az utolsó napon rajzolt fák általában jóval nagyobbak, az első rápillantás után is nagyobb magabizást, több biztonságot sugároznak, mint a tíz nappal korábbiak. Az első napi rajzok között gyakoribbak a zárt koronájú alakzatok, s ritkábbak a kiegészítő elemek (virág, gyümölcs, pad, madáretető). Vagyis a nagyon természetes oldódási tendenciának világos, objektív jegyei kétségtelenül felismerhetők a táborozás befejezésekor. Természetesen nem a fa rajzok alapján, sem egyéb más jelzésekből kiindulva nem gondoljuk, hogy egy-egy ilyen intenzív kiscsoportos foglalkozásra épülő sűrített kulturális prog-

ram képes lenne a gyerekek vagy különösen 16–17 éves ifjak gondolkodásmódját, személyiségjegyeit gyökeresen átalakítani. Erről nyilvánvalóan nem lehet szó! Annál is inkább, mert a fa rajzok esetében is az állandóság, az ismétlődés, a jellegzetes formák visszatérése a legerősebb tendencia. Mégis elrejtethetlen a résztvevők nyitottabbá válása (a koronák kevésbé zárt jellege), szorongásuk csökkenése (a törzsek satírozása gyöngül), magabiztosságuk növekedése (nagyobb fák) és a jövő fontosságának előtérbe kerülése (a koronák jobb oldali dominanciájának fokozása).

Vajon hányan és milyen gyakran gyarapodhatnak, növekedhetnek a gyerekek tíz nap alatt ennyit magabiztásban, derűben, tettvágyban az oktatás – természetes más rendeltetésű – hivatalos intézményeiben, különös tekintettel a szakmunkásképző intézetekre?”

Tánczos Gábor: „Vaskalapos szűklátókörűség lenne azt hinni, hogy fontos pedagógiai tapasztalat csak az iskolafalakon belül, szabályos tanórákon születhet. A bakonyoszlói szakmunkástanuló olvasótáborban (immár a harmadikban) a meghívott szociológusok, művészek, művelődéstörténészek hirtelen valóságos NÉKOSZ kollégiumi estekbe csöppentek bele. Mint ehelyütt egészen természetes tényt konstatálhatták, hogy a megyéből minden válogatás nélkül összegyűlt „közönséges” elsőéves szakmunkástanuló fiúk és lányok teljesen egyenrangú partnerként, felszabadult biztonsággal vitatkoznak, játszanak „csak értelmiségieknek való” intellektuális játékokat, készítenek Örkeny-parafrázisokat, dramatizálják saját ötleteiket. Bakonyoszlop titka igen egyszerű.

A gyerekek két hétig azt élhették át, hogy emberszámba veszik őket, nem parancsolgatnak nekik, nem fegyelmezik őket különleges eszközökkel, mindenben demokratikus módon közösen döntenek, nagy tudású fiatal felnőtt kiscsoportvezetők is alávetik magukat a közös tábori demokráciának. Hogy ilyesmi is lehetséges, az meghökkentő és lenyűgöző élmény volt számunkra. Pesszimista jóslatokra rácafolva nem éltek vissza a soha eddig nem tapasztalt mérvű szabadsággal, hanem nagyszerű formát mutatva mint természetes közegben éltek benne. Köszönöm, hogy az utolsó népi kollégiumi est után vagy három évtizeddel valami hasonlót élhettem meg Bakonyoszlopon. Hozzáfűzni legfeljebb azt a hasonló lényeges problémát tudom, hogy a szabadságnak ez a lenyűgöző, de epizód érvényességű élménye nem okoz-e céltalan, semmit sem eredményező feszültséget az ellentétes társadalmi körülmények között kibontakozó életükben? Ez szerintem a legfontosabb vitatéma. Részvételem e vitában itt legfeljebb egy szavazat leadására szorítkozhat: A szabadság az emberiség életében és mindeddig csupán epizód jellegű volt. Mégis ezeknek az epizódoknak köszönhető minden, ami értelmet ad az emberi történelemnek. Miért lenne ez másképpen az egyének életében?”

1979. Pályamódosítás Bakonyoszlapon

Ha címet kellene adni, „*Honnan hová?*” lehetne az 1979. évi olvasótáborunk elnevezése, mert a *helyzetkép*, a *világkép* és a *jövőkép* felméréséhez és kialakításához akarunk segítséget nyújtani. Másképpen megfogalmazva: segítséget *önismeretük* és *valóságismeretük* elmélyítéséhez.* A *Ki vagyok? Hol tartok? Miért vagyok?* kérdésekre keresünk választ. Olyan *értékrendet* kínálnánk, érzékeltetnénk jelenlétünkkel, a beszélgetésekkel és valamennyi olvasótábori eseménnyel, amelynek központi értékegyüttese a *közösség*, az *alkotás*, a *szeretet* és a *szabadság*. Erre vállalkozva érkezünk meg ezúttal Balogh Marikának, a Veszprém megyei Könyvtár munkatársának vezetésével Bakonyoszlóra 1979. június 10-én. Tabula rasa és nagy csend fogadott. Csak a kert végéből hallatszott neszezés: az egy nappal előttünk érkező *Csomor Lajos* és *Kocsi Márta* népi iparművészek már megkezdték ez évi olvasótáborunk jelképének is tekinthető kemence építését.⁽⁴⁰⁾

A második nap délelőttjén a négy csoport tagjai *Csapó Edit*, *Heit Gábor*, *Kamarás István* és *Szabolcs István* oszloposok vezetésével arról beszélgettek, *kik vagyunk, hol tartunk, miért vagyunk*, vagyis folytattuk az *ismerkedést*.⁽⁴¹⁾ Délután a *forgószínpad* keretében bemutatkozott a négy rögeszmekör vezető. *Nagy Attila* a *lélektükör* csoport, *Vidra Szabó Ferenc* a *színjátszó-kör*⁽⁴²⁾, *Meszléry Celesztin* az *ember és a technika* kapcsolatával foglalkozó társaság, *Csomor Lajos* és *Kocsi Márta* a *népi iparművészeti műhely* lehetőségeit érzékeltette látogatóival.⁽⁴³⁾ Este Kamarás István *Csomor Lajossal* és *Kocsi Mártával* beszélgetett életükről, munkájukról, hivatásukról és rögeszméikről, majd ugyanerről vetített képeket is láthattak a szépreményűek és oszloposok.

* * *

A *portya-nap* következett. A nyolc félcsoport nyolc különféle feladattal táborunk névadóját *Bakonyoszlopot faggatta múltjáról, jelenéről és jövőjéről*. Meglátogatták a postát, a kocsmát, az ÁFÉSZ-boltot, a könyvtárat, a parókiát, a templomot, a kriptát, a párttitkárt. Bementek az udvarokba, a fészerekbe, az istállókba, a konyhákba és a tisztaszobákba. Fényképeztek, jegyzeteltek, interjút készítettek. (Mondja valaki, hogy nem hálás az utókor! Négy éve minden nyáron küldöttség keresi fel az Eszterházy család kriptáját. A küldöttség tagjai úgynevezett hátrányos helyzetű szakmunkástanulók.) A portya-nap a nyolc kutatócsoport *hanggal, képpel, zenével illusztrált beszámolóival* ért véget, amelyeket *Lőrincz Judit* szerkesztett műsorrá. Egyetlen kérdés maradt lezáratlan: a

* Erről az olvasótáborról is készült összefoglaló *Rögeszmék Bakonyoszlapon* címmel, de nem került kiadásra. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ szakkönyvtárában található a kézirat.

portya során gyűjtött népdalban szereplő „ürüfóka”, amely még két napig maradt megmagyarázatlanul, lázban tartva a tábort és még a könyvtáros-becsület is kockára került.⁽⁴⁴⁾

* * *

A következő napnak a témája: *Miből vagyunk? Milyenek vagyunk?*⁽⁴⁵⁾ Délelőtt a csoportok erről beszélgetnek. Délután a rögeszmekörök tevékenykednek.⁽⁴⁶⁾ Este az *Amarcord* című nevű *Fellini* filmet tekintettük meg, amelyet beszélgetés követett a csoportokban. A nézőtéren ülve úgy tűnt, hogy kamaszfiú nézői körülbelül úgy reagáltak a filmre, mintha a film kamaszfiú szereplői nézték volna meg ezt a filmet. A lányok visszhangját nehezebben fogták „vevőkészülékeink”. A Cserkészeknél a fiúkat és a lányokat elsősorban a dohányboltban lejátszódó jelenet osztotta meg, amely a lányokat taszította, a fiúk többségét viszont kifejezetten szórakoztatta. A hőésés jelenet a pávával és az esküvő inkább a lányokat, a gyónás-jelenet inkább a fiúkat fogta meg. Mind a fiúknak, mind a lányoknak nagyon tetszett az iskola és a bolond nagybácsi. A ködben többen „eltévedtek”, a „furcsa” autóverseny pedig a fiúkat sem hozta lázba.

* * *

Az ötödik napon a csoportok arról elmélkedtek, *hová tartozunk?*⁽⁴⁷⁾ Délután Lantos Miklós *tájékoztatói versenyt* rendez a négy csoport számára, utána a *kísérletezés és gondolkodás* jegyében *Landy Ilona*, *Landy Kornél* és *Lantos Miklós* vezetésével a Bakonyoszlopon immár hagyományos *természettudományos vetélkedő* folyt, óriási izgalmak közepette.⁽⁴⁸⁾ Az akármilyen keretében ezúttal fénytani kísérletekre is sor került. Utána a három természettudós és *Balogh Zoltán* a *Föld jövője* címmel a környezetét tisztító és megmentő társadalom és a természet kapcsolatáról beszélgettek, sajnos elsősorban egymással.

* * *

A múlt-nappal folytatódott a program. Helyszíne Sümeg volt. A barokk plébániatemplom megtekintése után a *többszólamű előadás* következett a középkorról a sümegi könyvtárban: *Gereben Ferenc* bevezetője után *Heit Gábor* a középkor főbb korszakairól és konfliktusairól beszélt, magam, felidézve *Abelard*, *Roger Bacon*, *Aquinói Tamás* és *Assisi Szent Ferenc* szavait a középkor világgképéről, *Landy Kornél* a középkori ember természettudományos világgképéről, *Meszléry Celesztin* a középkori technikáról, *Balogh Zoltán* az Európán kívüli középkori világról, életről, *Balogh Marika* a hétköznapi életről, *Szabolcs István* és *Havas Judit* a középkor irodalmáról, *Vidra Szabó Ferenc* a középkori színjátszásról, *Szabó István* a középkor zenéjéről, lantkísérettel, *Gereben Ferenc* a középkor képzőművészetéről, *Harmat István* pedig Veszprém megye középkori napjairól. *Havas Judit* egykori oszlopos társunk és *Szabó István* lantművész reneszánsz

estje következett a sümegi várban, majd a *Vidra Szabó Ferenc* vezette színjátszó rögeszme-kör *várjátéka*, hazafelé a buszon pedig *rendkívüli akárm*i, amelyet a szépreményűek vezettek.⁽⁴⁸⁾

* * *

Másnap délelőtt a rögeszme-körök tevékenykedtek,⁽⁴⁹⁾ délután *bíróági tárgyalást* rendeztünk: *Kosztolányi Dezső Fürdés* című novellájának hőse, Suhajda állott gyilkosság vádjával az olvasótábori erkölcsi bíróság előtt.⁽⁵⁰⁾ Az akárm*i* előtt a *színjátszó rögeszme-kör* bemutatta a *gyermekét elhagyó anya balladáját*. Az akárm*i* után következett volna a *Kit szeretünk?* kérdés megbeszélése a csoportokban, ám az akárm*i* meglepőnek tűnő fordulatot hozott, a tizenévesek többsége a szerelem helyett a discóra szavazott,⁽⁵¹⁾ így csupán másfél csoportban elmélkedtek a szerelemtől,⁽⁵²⁾ a többség pedig kivívott jogával élt.

* * *

A nyolcadik napon arról elmélkedtek a csoportok, hogy *miért élünk*, de a legtöbb csoportban szó esett az elmaradt témáról, a *szerelemtől* is.⁽⁵³⁾ Délután az *Örökrangadó* című kvadrofón hangjátékomat hallgatjuk meg. Rövid beszélgetés, majd jókedvű társasjáték követi *Mesterházi Mártonnak*, a hangjáték dramaturgiájának vezetésével.⁽⁵⁴⁾ Este a *rögeszme-körök* tevékenykednek, utána *disco*, *disco-királynő* választással.⁽⁵⁵⁾

* * *

A kilencedik a szokásos *jövő-nap* volt. A rögtönzéseket hökkentés, „tudományos hökkentés” is követi. Négy különböző foglalkozású szakember a *jövőről* beszél, négy nézetből. *Nagy Attila* a *család jövőjéről*, *Benkhard Dénes* a *jövő lakásairól*, *Meszléry Celesztin* a *megszokott pályákról* letérni képes *gondolkodásmódról*, én pedig a *jövő társadalmáról*. Ezután a négy csoport lakást, házat, várost tervezni indul a segítségükre érkező építészek, *Benkhard Dénes*, *Horváth László* és *Kamarás János* társaságában.⁽⁵⁶⁾ Az akárm*i* után *éjszakai kirándulás* következett az Ördögárokba, ahol a *marslakók küldöttségével* találkoztunk, akiket ezúttal is *Bánlaky Pál* és *Varga Csaba* alakítottak.⁽⁵⁷⁾

* * *

A tizedik napon délelőtt és délután a *rögeszme-körök* befejezték tevékenységüket, begyűjtöttük a kemencét, gyakoroltuk záróműsorunkat. Este az *akárm*i** keretében búcsúztunk, értékeltünk, majd következett a *záróműsor*⁽⁵⁸⁾, amelyet a rossz idő miatt nem követhetett táborút, hanem csupán – ím a sors iróniája – „záródisco”. Másnap délelőtt, sajnos inkább elhalt, mint befejeződött a tábor. A Cserkészek két főnyi küldöttsége elment és elhozta a faodúból az én-képeket, én pedig elbeszélgettem mindegyikükkel, útravalót adva nekik, egy-egy verset,

novellát a szöveggyűjteményből, az „ez rólad szól” jegyében. (A szöveggyűjteményekről a lábjegyzetekben hivatkozott olvasótábori dokumentációkból tájékozódhat az érdeklődő olvasó.)

* * *

A szépreményűek az 1979. évi olvasótáborról

Általában: „A legnagyobb, amit nyújtott: *önmagam megismerését*. Nagyon tetszett az is, hogy tegezni kellett mindenkit, ezzel baráti közösséget és egyetértést alakítottunk ki. Sok barátot szereztem, akivel levelezek. Jó, hogy zsúfoltak voltak a programok, bár néha fárasztóak. *Az iskolámnak is fogok írni egy beszámolót*, és a könyvtárunkban is el fogom helyezni, hogy minél többen elolvassák.” (H. Judit) „Jól szervezett tábor volt, de azért *fárasztó programok* is sűrűn szerepeltek.” (R. János) „A szervezés nagyon jó volt, csak egy kissé *rugalmasabbá* kellett volna tenni a programokat, *több mozgással*, erdei kirándulással. Miért tetszett? Mert minden *kérdésemre, amely régóta bennem tusakodott, választ kaptam*.” (L. Ferenc) „Rengeteget jelentett. *Örömet*, vidámságot, érdekes beszélgetéseket. A program sokrétű, színes, érdekes volt. *Emlékei örökké élni fognak*. Azt hiszem, *nemcsak én érzek így*.” (N. Károly) „Olvasással foglalkozó táborot képzeltünk el, ehelyett sokkal *szabadabb* táborérettel találkoztunk. Már a fogadtatás is szívélyes volt, a tábor barátságos hangulatot árasztott. Tetszett ez a módszer, ahogy *még jobban megszerettették az olvasást*, jó példa, hogy nemcsak »könyvmolyként« lehet megkedvelni a könyvet, hanem *gondolkodással, összefüggések keresésével* is.” (Sz. Zsuzsa)

Az elmélkedésekről: „Kötetlenül lehetett beszélgetni” (B. Ádám) „Jónak tartom, mert *más oldalról mutatták be az életet*, másképpen láttam azt a környezetet, amelyben addig is és most is élek.” (K. Tibor) „A rögeszmekörök mellett ez tetszett legjobban, mert ebben a huszadik században van olyan probléma, hogy *nem merjük elmondani, hogy mit gondolunk* az egész életről, a jövőnkéről, és amit még nem tudunk elérni vagy megtudni ahhoz is segítséget adott: hogy *mi a szép, jó és érdekes*. Mindezt ebben a foglalkozásban megkaptuk.” (H. Judit) „Fárasztottak.” (R. János) „Tetszett, hogy beszélgetéseink, vitáink alkalmával *közvetlenek, nyíltak, őszinték* voltunk. Látszott az arcokon.” (N. Károly) „Nagyon sokat tanultam az elmélkedéseken, például *az emberi élet rejtélyeiről*.” (K. László)

A rögeszmekörökről: „Érdekes színfoltok voltak. *Gondolkodásra, alkotásra* készítették. *Választ kaptunk* azokra a kérdésekre, amelyek addig nyitottak voltak.” (Sz. Zsuzsa) „Nagyon hasznosak voltak, mert *betekintettünk* olyan dolgokba, amelyet az életben el nem képzeltünk volna. Több teret lehetett volna szentelni ezeknek a foglalkozásoknak.” (E. Anikó)

A lélekűbűvölő rögeszmeköréről: „Ami talán a legjobban vonzott annak ellenére is, hogy nem ide jelentkeztem: a pszichológia, az *emberismeret*, meg amit a

színekről, rajzokról állapítottunk meg. Úgy érzem ebbe kellett volna beiratkoznom.” (N. Károly)

Az iparművész rögeszmekörről: „Nagyon tetszett az iparművészek munkája és az, hogy a velük való beszélgetés közben sokat megtudhattam Erdély művészetéről, amelyről eddig nem is hallottam.” (K. László)

Az ember és technika rögeszmekörről: „Izgalmas volt. Azóta megkaptam a Beszélgessünk a technikáról című könyvet.” (B. Ádám) „Felejthetetlen élmény volt Celesztinnel beszélgetni a technikáról, a fantasztikumról és az autóversenyzésről.” (K. László)

A hőkkentésekről: „Kitalálóját dicséret illeti. Előadták az aznapi témát humorosan és röviden. Mindenki nevetett ezen, de *komolyan is vette* a vicc mögé rejtőző témákat. Én legalábbis éreztem, mit akartak kifejezni, mondani.” (H. Judit) „Nekem ugyan tetszett, de lehetne módosítani is; még jobban bekapcsolódhatnának a diákok is.” (K. János) „Nagyon jó. Nevettet. Programot ismertet. Jó. És kell.” (N. Károly)

Az akármikről: „Kitalálóját dicséret illeti azért, mert *itt minden problémánkat elmondhattuk*, felszólalhattunk, elmondhattuk javaslatainkat, és *itt akárkit akármért megdicsérhettek*.” (H. Judit) „Néha fárasztott.” (R. János) „Akárm nélkül el sem tudom képzelni a jövőbeli tábor. Ilyenkor derült ki, hogy milyen ellentmondások akadnak, amit tisztáznunk kellett. Értékeljük a csoportmunkát, ami szintén fontos, mert *önbizalmat* ad. Ez volt az a *fórum*, ahol *mindenki előjöhetett* kívánságaival, ötleteivel.” (Sz. Zsuzsa)

Az éneklésről: „Nagyon jó volt, bár az első napokban nehezen ment, de később nagy lelkesedéssel vártuk.” (H. Judit) „Érdekesnek tartottam, sok szép népdalt tanultam meg.” (K. László) „Nagyon tetszett, lehetett volna ének-szakkört is létesíteni.” (E. Anikó)

A múlt-napról: „Nem olyan jól sikerült.” (R. János) „Ellentétes félidők. Unalmas középkor, hangulatos ebéd, érdekes vár, elég jó várjáték. Robogó, és talán éppen ezért izgalmas akárm. Jó buszvezető, remek hangulat.” (N. Károly) „A sümegi kirándulás remekül sikerült. Bár érdekes volt a középkorról szóló előadás, pár óra múlva *belefáradtunk* a hallgatásba és a feszült figyelembe.” (Sz. Zsuzsa) „A két órás beszámoló nem a legerősebben sikerült, szóval, egyenesen kimondva, *unalmas* volt.” (E. Anikó) „A könyvtárban elhangzott bemutatás hatása: *úgy éreztem mintha én is középkori nő lennék*. A beszámolók egy kissé hosszúak voltak, mármint az összes időt értve, de egy-két rész nagyon tetszett, főleg a kor irodalma és zenéje.” (H. Judit) „A színjátszó csoport egy nagyon jó kis műsort adott elő, elég sok nézője volt, idegenek is, de azért is jó volt, mert *a tábor lakóit megörvendeztették vele*.” (K. János)

A portya-napról: „Nagyon érdekes volt. Azért tartom jónak, mert ezen a napon megismerhettük a falut és az ott működő nevelőotthont *mindenféle* nézetben.” (H. Judit) „Érdekes emberek. Csodálatra méltó plébános, szép kis templom, beszélő kriptá. Sikeres portya.” (N. Károly) „Hasznosnak tartottam, mert itt

derült ki, hogy egy ilyen kicsi, alig ismert faluban is *mennyi érdekesség van, mennyiben különböznek más faluktól.*” (Sz. Zsuzsa)

A vetélkedőről: „Vita hátán vita. Izgalmas feladatok, kérdésrablás, bűvár, tengeralattjáró, piros-fehér válaszok, *jó kérdések.*” (N. Károly)

Éjszakai kirándulás, találkozás a marslakókkal: „Az éjszakai kirándulás volt a legsikerültebb. Érdekes volt a végén a tábortűz és a beszélgetés a marslakókkal.”

(K. Tibor) „Bizonytalanság, sötét, várakozás, szűnyogok, meredek lejtő, éles kanyar, utat keresztező fatörzs, megcsúszások, sikítások, felesleges kiabálás, kevés lámpa, majdnem félelem. Marslakók. Tűz. Mindenkinek tetszett.”

(N. Károly) „Számunkra nagyon tetszett az éjszakai túra. Részünkről nem ijedtünk meg, de a lányok annál jobban féltek.” (F. Egon, T. Csaba, N. Csaba)

„Izgalmas volt, zsúfolt volt, maradandó élményt nyújtott.” (Sz. Zsuzsa)

Az Amarcord című filmről: „Kitűnő volt.” (R. János) „Az éjjeli túra meg ez a film tetszett a legjobban.” (E. Anikó)

A kvadrofon hangjátékról: „Szerintem nem sokat értettek meg belőle mások sem.” (E. Anikó) „Élményt jelentett. Ilyet még egyikünk sem hallott.”

(K. Tibor) „Újdonság, kissé túlfeszített, a tűző nap és a nagy hangerő miatt. És hozzá még a furcsa történet. De: csodálatos élmény.” (E. Károly) „Nagyon élveztem.” (K. László)

A föld jövőjével foglalkozó kerekasztal-beszélgetés: „Úgy vettem észre, hogy *nem nekünk mondták és nem velünk vitatkoztak, hanem inkább maguk között.*”

(H. Judit) „Nagyon örültem a fizikusok és a geológusok beszélgetésének.” (K. László)

Az oszloposok és az olvasótáborosok közötti labdarúgó mérkőzésről: „Lassan kibontakozó döntő fölény, egyértelmű, szerencsés győzelem. *Egy valami, amit jobban tudunk.*” (N. Károly)

A discóról: „Szórakozási lehetőségek is voltak, például a disco, az esti társalgások, de ezek rövidek voltak.” (F. Egon, N. Csaba, T. Csaba) „Egyáltalán nem sikerültek.” (R. János) „Sokallottam.” (B. Ádám)

Egyébről: „Két-három órára leengedhetek volna a faluba egy-egy csoportot.”

(K. János) „Többet lehetett volna beszélgetni a mai fiatalok életéről. Azt is vártam, hogy hozzám és koromhoz illő könyvekkel ismertetnek meg.” (K. László) „*Karácsonyoztam volna a disco helyett.*” (B. Ádám)

1980. Szabadság-epizódok Bakonyoszlopon

Szándékaink alapján „Összegezés Bakonyoszlopon” is lehetne a címe ennek a fejezetnek, az ötödik, a fél évtizedes kísérletsorozatot lezáró olvasótáborunk krónikájának, ám ez a cím őszintébb, kifejezőbb. Felhasználva addigi tapasztala-

latainkat, elsősorban az 1978. és 1979. évi alapelvekre építve ebben az évben a *rólád lesz szó, érted, veled* jegyében szerveztük olvasótáborunkat, ismét 15 éves szakmunkástanulók számára, azzal a céllal, hogy segítséget adjunk nekik önmaguk és a világ megismeréséhez, *élettervük* elkészítéséhez, *tudatosítás, megerősítés, módosítás, szembesítés és felfedezés* formájában. Ebben az évben is az *alkotás, a közösség, a személyiség, a szabadság és szeretet* értékeit helyeztük középpontba, kínáltuk átvételre. Megszívlelve külső és belső kritikusaink bírálatát és tanácsait elképzeléseinket több ponton módosítottuk. Nem feledkezve el az optimális erősségű kihívások szükségességéről sem, a szakmunkástanulók problémáit tekintettük kiindulópontnak. Úgy határoztunk, hogy az idősebb bátya és nővér szerepében két-két oszlopos irányítja a csoportokat. Még több alkalmat akartunk kínálni a szépreményűeknek az egyéni kezdeményezésre, a cselekvésre, az alkotásra, a döntésre és a demokrácia kipróbálására. Arra törekedtünk, hogy közvetlen formában is gyakrabban kerüljön előtérbe az olvasás és a könyvhasználat. Mindamellettt megtartottuk „rögeszméinket” bízva abban, hogy azok inkább segítik, mint fékezik vagy akadályozzák új elképzeléseinket. Ebben az évben hivatásos krónikása is volt az olvasótábornak, méghozzá oszlopos társunk, Vidra Szabó Ferenc, aki Móricz-ösztöndíjasként éppen a szakmunkástanulók életmódjáról és művelődéséről készített szociográfiát, amelynek egyik „terepe” éppen olvasótáborunk volt. Így aztán ötödik krónikám nagy mértékben a hivatásos krónikás feljegyzéseire is támaszkodhat.*

1980. július 6-án délig összeverődünk, délután a csoportok ismerkednek, nevet választanak. A 8B=2A (8 bandita + 2 áldozat) csoportot *Bartos Éva* és *Nagy Attila*, a Szemfülesekét *Lőrincz Judit* és *Gereben Ferenc*, a Mákvirágokat *Balogh Mária* és *Heit Gábor*, a Feketerigókat *Csapó Edit* és *Szabolcs István*, a Cippolinokat pedig *Csomor Lajos* és *Kocsi Márta*.

Ez az olvasótábor „ünnepélyes bensőségek” között kezdődik, saját magunk nyitjuk meg: *Balogh Mária*, *Meszléry Celesztin* és *jómagam*, a tábor vezetői. Rendhagyó módon kerül ismertetésre a házirend: előbb a *Rend a házban* című kisfilmet nézzük meg, majd saját, jóval enyhébb rendszabályainkat ismertetjük. Az olvasótáborosok és az új oszloposok *avatása* következik ezután, majd ének-léssel folytatódik az *akárm*. Meglepetésünkre *Heit Gábor* mellé pattan az egyik szépreményű leányzó és dorombon kíséri (F. Viktória, aki mindvégig lelkes híve, lendítő kereke marad vállalkozásunknak). A „megnyitó akárm” a *Heit Gábor* vezette *táncházzal* fejeződik be.⁽⁵⁹⁾

* * *

* *Bakonyoszlópi anzix 1980.* című írása a Könyvtártudományi és Módszertani Központ szakkönyvtárában található. Rövidített változata, a *Két hét lelkiismeretfurdalás* című riport az *Élet és Irodalom*ban (1980. október 11.) jelent meg.

A második nap az indítás, vagyis a hökkentés után az öt csoport arról elmélkedik⁽⁶⁰⁾, hogy *Kik vagyunk? Miből vagyunk? Milyenek vagyunk?*⁽⁶¹⁾. Délután bemutatkoznak a *rögeszmekörök*, amelyek majd másfél-másfél órás időtartammal egymás után következnek, hogy akár mindhárom részt vehessen az, akit esetleg mindhárom érdekel. *Csomor Lajos* és *Kocsi Márta* rögeszmekörének kulcsszavai a *múltjárás* és a *formálás*, *Meszléry Celesztin* programjának közép-pontjában a *gondolkodás* és a *technika áll*, a magamé pedig az *alakítás* és *értelmezés* kulcsszavakkal jellemezhető.⁽⁶²⁾ Az *akárm*i keretében kerül sor felavatósomra, valamint a nap kérdéséhez (Milyen vagyok?) kapcsolódó kisfilm, a *Fotográfia* levetítésére. Ezután meghallgatjuk *Webber és Rice* rockoperáját, a *Jézus Krisztus szupersztárt*. Kilenc órától a *szépreményűek órája*, vagyis a szabadfoglalkozás következik.

A harmadik napon a bevezető hökkentés⁽⁶³⁾ után arról folyik az elmélkedés, hogy *hová gyökerezünk, kihez kapcsolódunk?*⁽⁶⁴⁾ Utána sor került a hét közül az első *oszloposok – szépreményűek labdarúgó mérkőzésre*. Délután először a hagyományos *tájékoztatósi futóversenyre*, majd az ugyancsak hagyományos *vetélkedőre* került sor, idén *Ki áll közelebb a természethez?* címmel, ezúttal is a *Landy házaspár* és *Lantos Miklós* szervezésében és rendezésében. Az esti program beszélgetéssel kezdődött, arról, amiről délelőtt volt szó, a *hovatartozásról*, *Kósa László* vezetésével⁽⁶⁵⁾, majd a *szépreményűek órája* következett.

* * *

Másnap az elmúlt évben jól bevált *portyanap*. Bakonynána, Bakonyoszlop, Bakonyszentkirály, Csesznek és Csatka felé veszik útjukat a csoportok. Délután feldolgozták és beszámolóvá formálták az összegyűjtött anyagot, és este, az akárm után, előadták társaiknak élményeiket⁽⁶⁶⁾. Ez a nap is a *szépreményűek órájával* ért véget.

* * *

Az ötödik napon a bevezető hökkentés⁽⁶⁷⁾ után a *szépreményűek* arról elmélkednek, hogy *Kit szeretünk?* Utána a családi témához *rögtönző* csoportok *Vidra Szabó Ferenc* segítségével készülődnek az esti játékra.⁽⁶⁸⁾ Délután a *rögeszmekörök* megkezdik tevékenységüket⁽⁶⁹⁾. Az akárm után a *Gombnyomásra* című kisfilm levetítését követve *Nagy Attila* vezetésével és a *rögtönzéseket* vállaló öt csoport közreműködésével a *családról* beszélgetünk.

* * *

Másnap a hökkentés ezúttal a *Boldogság* című kisfilm volt, hiszen ezt követően arról elmélkedtek a csoportok, *hogyan lehetne igazi otthonot teremteni*. A délután ismét labdarúgó mérkőzéssel kezdődött, majd a *rögeszmekörök* folytatták tevékenységüket⁽⁷⁰⁾. Délután már olvasható volt hirdetőtáblánkon az a felhívás,

amely *nyomozásra* szólította fel olvasótáborunk amatőr detektívjeit. Az akármí befejeztével az egész olvasótábor az Ördögárokba indult, mivelhogy oda vezettek a nyomok.⁽⁷¹⁾

* * *

A hetedik napon délelőtt a *rögeszmeörök* tevékenykedtek⁽⁷²⁾, utána másodszor mérkőzött meg egymással a szépreményűek lányokból és az oszloposok asszonyokból-férfiakból álló kézilabda-csapata. A délutáni program a hökkentéssel kezdődött, *Gazdag Gyula Sípóló macskakő* című filmjével. Bevezetés volt a *diák vagyok, munkás leszek* témához, amelyben hangsúlyt kapott a *demokrácia*⁽⁷³⁾ kérdése is. Az akármí után *táncházat* hirdettünk, amelyet *disco* követett a szépreményűek órája avagy a *smulni* keretében, jóval nagyobb sikerrel.

* * *

A másnapi *hökkentés* témája az *olvasás*. Alapgondolatai: a könyv és az olvasás önmagában nem érték, négyszer (az újság, a film, a rádió és a televízió megjelenésekor) jósolták már meg a könyv halálát, és tévedtek, mert ha nem is fontosabb, de bizonyos szempontból első az egyenlők között, hiszen az olvasás ritmusát magam szabhatom meg, mint írott szöveg befogadója és értelmezője lehetek a legszabadabb. A délelőtti téma tehát az olvasás és a demokráciával foglalkozó beszélgetések befejezése. Délután a *rögeszmeörök* tevékenykednek. Az esti akármiben *Tánczos Gábor Büntetés helyett* című írása hangzik el: hozzászólásul a demokrácia-kérdéshez. Az akármí után a következő napi kirándulás előhangja következik, *többszólamú előadás a középkorról*.⁽⁷⁴⁾

* * *

A következő napon a *Pléhboy* című kisfilm volt a hökkentés, mivel életünk *céljáról és értelméről*⁽⁷⁵⁾ beszélgettünk délelőtt. Délután ismét megmérkőztünk, majd utoljára találkoznak a *rögeszmeörök*. Az *akármí* igen eseménydús volt, sor került egy rendkívüli családi jelenetre, Cs. Béla jutalomjátékára,⁽⁷⁶⁾ majd *rögeszmeörünk előadása*: a megszüntetett szárnyvonal feltámadása. Az esti téma: *Mi a halál ellenszere*?⁽⁷⁷⁾ Utána az egyik „ellenszer”, a *disco* következett, disco-király és disco-királynő választással, amikor is az oszloposok alkották a pártatlan zsűrit, a tánc és a szépség alapján döntve el a nehéz kérdést.

A búcsú napján délelőtt *útravalóosztás*. A kiscsoportok utolsó együttléte⁽⁷⁸⁾ után került sor az utolsó mérkőzésre, az egyetlen oszlopos győzelemre. Ennek egyetlen, de szemet szűrő szépséghibája, hogy ellenfeleink kifejezett kérésünk ellenére, nem sokat aludtak előző éjszaka. Ez volt a témája a kora délutáni *rendkívüli akárminek*⁽⁷⁹⁾. A délután hátralévő részében a *rögeszmeörök* is elbúcsúztak⁽⁸⁰⁾, és mindenki készült az utolsó akármire, a *búcsúestre*⁽⁸¹⁾. Ez az olvasótábor is a tábortüznél ért véget, ezúttal az „A fényes nap immár lenyugodott” kezdetű zsolttáros hangulatú népdallal.

III. Krónika belülnézetből

(1) SEREGSZEMLE

„Hátrányos helyzetű munkás- és parasztgyerekeket gyűjtenek össze néhány hétre: a fiatal írók együtt élnek, együtt játszanak a gyerekekkel, és ami a legfontosabb, a könyv és az olvasás szeretetére nevelik őket”, így foglalta össze az olvasótábor lényegét 1973-ban Darvas József az Olvasó Népert mozgalom első tanácskozásán és nagy jövőt jósolt ennek a kezdeményezésnek.

Miközben Tóth Dezső, a táborvezető elvégzi a „piszkos munkát” – együttélésünk (pontosabban együttlakásunk) szabályait próbálja elfogadtatni – szemrevételezzük őket. Igazán hátrányos helyzetűek lennének? Bevalljuk magunknak, két dologtól félünk: hogy valóban azok (nem lesz-e velük túl nehéz) és hogy nem azok (nem lesz-e túl könnyű?). Csak annyit tudunk, hogy harmincketten vannak, fele fiú, fele lány. Közülük az egyik H. Hilda, aki azon töpreng, hogy milyen lesz a Föld az atomháború után. Huszonnégy helységből érkeztek, tizenketten városból, tizenkilencen falvakból. Egyikük a nagykovácsi Ságpusztáról, aki „Kedves Táborvezető Elvtárs”-nak szólított minket, majd tegezve búcsúzott tőlünk barátai, de főleg a maga nevében. Tizenkilenc-féle szakmát tanulnak. Közöttük valamelyik V. Kati, aki inkább óvónő, D. Imre, aki inkább régész lenne és C. János is, aki gépszerelőnek tanul és „ha lehetne, az is lenne”. Lehet-e, szabad-e őket a könyv és olvasás szeretetére nevelni? Lehet-e, szabad-e őket a „mi van”-tól a „mi lehetne” felé fordítani? Lehet-e, szabad-e azzal kezdeni, hogy tegezzetek és kérdezzetek? Együtt lakunk, vagy talán együtt élünk is a soron következő tizenhárom napon. Úgy határoztunk, hogy a kiscsoportos foglalkozásokon (két évvel később szárnyalásoknak, négy évvel később elmélkedéseknek neveztük őket), a négy csoportban egy időben ugyanarról és nagyjából ugyanazzal a módszerrel beszélgetünk. Azért döntöttünk így, hogy később, munkánk elemzésekor összehasonlíthassuk eredményeinket.

(2) FONTOS DOLGOK

Huszonnégyen választották a legfontosabb öt közé a *szabadságot*, húszan a *tudást*, tizennyolcan az *egészséget*. Csak ketten a *rendet*, a *változatos életet* és a *szórakozást*, csak egy valaki az *anyagi jólétet* és a *pénzt*, senki sem a *hatalmat*,

a szépséget, a játékot és a hírnevet. Úgy gondolták, a hatalom túl nagy felelősséggel jár, a vele való élés pedig túl sok kellemetlenséggel. Kínálgattuk őket (vagyis az uralkodó osztály leendő tagjait) a hatalommal, de nem kívánták. Meglepőbb volt, hogy a szabadságot kívánók sem kívánják a rendet, ám kiderült, mást értenek rajta, mint József Attila. Megmosolyogják B. Gyöngyit, aki a *boldog családi életen* (egyetértésen, egymás megértésén, egymás segítésén) kívül a rendet is a fontos dolgok közé sorolta. Elmondta, ki is röhögtek, hogy akkor érzi jól magát, ha rend van a szobában. Megjegyezték, az lehet kínos rend is, amiért csak az asszony dolgozik, és az is lehetséges, hogy egy családban kínosan ügyelnek a porszemekre és az eligazított díszpárnákra, miközben életük nincs rendben. B. Gyöngyi egy kis faluban lakik, apja kovács, most egy kőbányában dolgozik, cukorbeteg és nagyon sokat iszik. Édesanyja nagyon sovány, ideges, sokat szenvednek apja miatt. Vőlegénye van, aki már most örömet elvenné, de Gyöngyi nem akarja még az esküvőt az iskola befejezéséig. A fiú segédmunkás, „rendes, mert csak keveset iszik”. B. Gyöngyi továbbra is ragaszkodik a rendhez, életünk rendjéhez, és ahhoz is, hogy „helyükre kerüljenek a dolgok gondolatainkban is”.

Nemcsak a *rend*, hanem a *játék* és a *szépség* sem fontos a *szabadságot* választóknak. Miféle szabadságok kerülnek a legértékesebb kategóriájába? Sz. Tamás azok közé tartozik, akik nem sorolták a szabadságot a legfontosabbak közé (ő az viszont, aki odasorolta a pénzt), mondván „a szabadság már nem probléma, mert szabad az ország és a nép”, T. Zoli tiltakozik „Dehogynem! A kintiek szabadok, de mi kollégisták nem”. A. János szerint „A kapitalista országok nem szabadok, mert ott rengeteg a rendőr”. „Itt is van sok”, szól közbe Sz. Éva, és imigyen határozza meg a szabadságot: „Amit akarunk, azt megcsinálhatjuk. Oda megyünk, ahová akarunk, mert az előírások nagy marhaságok.” Sz. Éva állami gondozott, félig cigány, hihetetlenül törekeny és hihetetlenül kemény. Még találkozunk vele. „Én szabadnak érzem magam, mert a szüleim mindenhová elengednek. Én választhatok magamnak fiút, meg hogy mivel töltöm az időt”, így vélekedik K. Zsuzsa. „A szabadság több ennél, Zsuzsa, nem a külsőségek jelentik a szabadságot”, vitatkozik vele N. László, de K. Zsuzsát nem győzi meg. Ez a lány valósággal habzsolja magába Bakonyoszlop szabadságdús levegőjét, ám már a negyedik nap a szabadosság csapdájába szorul. (Havas Katalin szabadítja ki egy hatalmas pofon határozott ígéretével. Talán csak az tud döntő pillanatban ilyen hihető pofont ígérni, aki még sosem ütött meg senkit. A hisztériás roham azonnal elmúlik. Oka: a negyedik fiút már nem sikerült meghódítani.)

Csoportomban T. István számára az egyenlőség és a szabadság került az élre. A szolid sakkbajnok (B. Zoli) úgy érzi, akkor szabad, ha nem uralkodik felette senki sem, ha maga rendelkezik magával. Öten kiáltanak fel, hogy egyetértenek vele. Sz. Marcsi hallgat, aztán elmondja hangosan is: „A szabadság azt jelenti, hogy mindenkinek van joga, bár mindenki függ mindenkitől, de megpróbálók

önállóságot biztosítani magamnak”. Ebben a pillanatban ki érzi magát szabadnak, kérdezem, talán túl korán, az olvasótábor 184. percében. Örülhetek a diplomatikusként, de azért őszinte válaszoknak: „Itt is a közösségnek vagyunk alárendelve”, „amit most csinálunk, abban mások is döntenek”, „a függés természetes”. És ekkor megint Sz. Marcsi: „Azért jöttem ide az olvasótáborba, hogy ne függjek a tanároktól.”

(3) ROSSZ DOLGOK

Húsz rossz közül tizenhatan a *betegséget*, tizennégyen a *megaláztatást* és a *magányt* emelték ki, mint a három legrosszabbat, a *szégyent* és a *kudarcot* csak hárman, a *fáradtságot* csak ketten, a *zűrzavart* és a *bizonytalanságot* senki sem. C. Jancsi sem választotta a *zűrzavart*, de azért megjegyzi, hogy van náluk is a családban. A „hivatalos listán” nem szereplő negatívumok közül C. Jancsi a *lelki fájdalmat*, T. Béla a *képmutatást*, I. Rózsi a *büszkeséget*, K. Ildikó a *műveletlenséget*, Sz. Marcsi a *gyanakvást* és a *boldogtalanságot*, B. Zoli, a végjátékok specialistája pedig a *halált* hiányolta. Ő egyébként a *szégyent* tartotta legrosszabbnak, „mert az olyan mint a megaláztatás”. „Például a házasesetben”, fűzi hozzá C. Jancsi. „A megaláztatásban benne van az igazságtalanság is, például a KISZ küldött-értekezleten lenézték a szakmunkástanulókat”, teszi hozzá K. Ildikó.

(4) EMLÉKMŰ ÉLETÜNKNEK!

Örkény István a bakonyoszlopi olvasótábor háziszervezője lett, jegyezte meg két évvel később egyik barátom, kissé epésen. Talán igaza is volt, de Örkény nélkül ma sem tudom elképzelni olvasótáborainkat. Halála előtt nem sokkal, egy rádióműsor keretében beszélgethettem vele. Nem került különösebb erőfeszítésembe jóváhagyni vele a bakonyoszlopi szentségtöréseket, „arra valók”, nyugtatott meg. A *Meddig él egy fa?* című Örkény-novella esetében még csak a bakonyoszlopi „klasszikus” módszert alkalmaztuk, megpróbáltuk továbbírni a novellát, és aztán összevetni elképzelésünket Örkényével. Ez a novella nemcsak az *élet és halál* kérdésére adható egyik lehetséges válaszként, hanem olyan kérdések megválaszolásánál is felbukkan (mint versenyképes alternatíva), mint az ember és a természet kapcsolata, az értelmes élet lehetősége. A novella szerzőjét és címét elhallgattuk, első mondatától kezdtük el olvasni, a fordulópontoknál* meg-megállva, társszerzősre* buzdítva társainkat:

* Ezeket a mondatokat idézem.

„...Szódát tett a tűzhelyen lobogó vízbe, amikor kopogtattak. Összerezszent. Félrehúzta a függönyt.”

– Katonák érkeznek. Az asszony rettegésben él. Talán egy katonaszökevény – folytatja T. Imre hentestanuló.

– Egy asszony érkezik, aki élelmet akar szerezni – folytatja B. János autószerelő tanuló.

– Kiadó szobát keres valaki – folytatja A. János mezőgazdasági gépszerelő tanuló.

– Segíteni akar, biztos betegápoló – folytatja Sz. Éva vegyipari szakmunkás-tanuló, állami gondozott, aki csecsemőgondozó akart és akar lenni.

„... – *A hirdetésre jöttem. – Miféle hirdetésre? – csodálkozott Bánné.*”

– Egyre izgalmasabb – dörzsöli a tenyerét B. János.

– Egy biztos, hogy fát azt nem fog venni, csemetét, azt a háborúban nem fog ültetni – szögezi le H. István gépszerelő tanuló.

– Miért ne, mindig van egy hóbortos ember, aki valami különlegeset akar. Ha én megkívánom, a háborúban is megkeresem – vitatkozik Sz. Éva, jegyezzük meg a nevét: Sz. Éva.

„...*a gyűrt újsághirdetést, melyen már csak a nagybetűs szavak voltak olvashatók: Bán Sándor facsemete kertészete: Tét.*”

– Diófát nem vesz, mi szüksége rá? – töpreng Sz. Gyöngyi vegyipari szakmunkás-tanuló.

– Fa alá akarja temetni a férjét, és nincs fája – véli A. János autószerelő tanuló.

– Az első fákat keresi leomlott házához. Újra kezdi. Nem építeni, mellé – magyarázza N. Anna vegyipari szakmunkás-tanuló, aki zokogva hagyta el a tábor két nappal befejezése előtt, mivel szülei családi beutalót kaptak egy üdülőbe.

„– *Vásárolni akarok valamit – mondta az őszülő asszony.*

– *Díszfáink nincsenek – mondta Bánné. – Csak gyümölcsfacsemetéink.*”

– Mégis vesz fát, de nem neki fog teremni – mondja szomorúan H. István.

– Minden szét van rombolva és szeretne látni valami szépet, amiben majd a bombázás közben is gyönyörködhet – következtet Sz. Gyöngyi, és felcsattan a nevetés.

„– *Ez mi? – kérdezte az asszony. Ernyőjével egy füzre mutatott, mely zörgő, csontos ágaival épp a mezsgye szélén állt.*

– *Ez semmi! – mondta Bánné. – Ez csak olyan fa.*”

– Valakit elveszített és másban találja meg az örömét – gondolja Sz. Gyöngyi.

– De nincs ideje várni. A saját sírjára szeretné – mondja nagyon határozottan Sz. Éva, akinek nevét feltétlenül meg kell jegyeznünk.

– A füzfa fog kelleni neki, de csak valami jelképnek kell – vélekedik A. János.

„– *Nekem nem fontos a gyümölcs – mondta kedvetlenül az őszülő asszony. – Nincs időm öt esztendeig várni.*”

- Ott akarja magát eltemetni – halljuk T. Imrétől.
- A házát akarja odaépíteni – bizakodik N. Anna.
- Hát rákos, nem értitek, nem tudja mikor fog meghalni, nem épít az már!
- kiabál rájuk Sz. Éva.

„– *Nem is akarom máshová átültetni. – Hát mi legyen vele?*”

– A háború után szépre van szüksége. Ja, igaz, ez meghal, de akkor is – vibrál Sz. Éva.

– Ez a fa magányos, egyedüli, mint ő, de így a szép van vele – jegyzi meg halkan M. Erzsike vegyipari szakmunkástanuló, szintén állami gondozott, szintén nem akar vegyipari szakmunkás lenni, csakis óvónő. („Akármilyen lesz, akkor is, és az lesz a hivatásom”).

– Akkor is sírt keres. A hársat veszi meg, ősszel az a legszebb, egy vidám hárs, és abból lehet teát is főzni, mondta az édesanyám. Náthára való, de lehet, hogy a szívnek árt – magyarázza lelkesen A. János.

– Van itt egy hársfa, keressük meg, szedjük teát – javasolja B. János.

– De miért veszi meg a fát? Szerintem azért is kell neki, mert neki nincs semmije, csak a pusztasága, hogy valami maradjon utána, csak egy valami legalább! – érvel Sz. Éva.

– Ez a végrendelete, ezt hagyja maga után – jelenti ki M. Erzsike.

– És a végrendeletet be is kell tartani, biztosan gondozzák, és ha Bánné gyereke felnő, majd kérdezni fog felőle – fűzi hozzá A. János, aki most már a hársfateáról is megelégedik.

– Megérti ezt egy gyerek? – ütközik meg Sz. Gyöngyi, akinek édesanyja sokat mesélt.

– Öt-hat éves nem érti, de az idősebb igen – válaszol M. Erzsike, aki csak azért is óvónő akar lenni.

– A fa mindenkié, de az öreg néni segíteni is akart, mert látta, hogy szegények – mondja B. János.

– Nem segíteni akart, az újraéledést jelenti a fa – értelmezi a novellát Sz. Éva, társszerzőjévé válva Örkény Istvánnak, aki szintén vegyésznek kényszerült élete egy nehéz szakaszában.

Örkény emlékfája meggyökerezett Bakonyoszlopon, nemcsak Sz. Éva, M. Erzsike és társaik jóvoltából, hasonló, vagyis a hivatásos olvasókéval is összevethető értelmezések születtek más csoportokban is. Ilyen H. Judité is. H. Judit varrónőnek tanul, de ápolónő akar lenni. Végig szótlan volt, zárkózott, de el-elfeledkezve magáról meg-megnyílt, leginkább – nem véletlenül – a *Meddig él egy fa?* tárgyalásakor. Úgy tűnt, hogy a verseket író V. Katalin teszi fel a koronát („Szóval Bánné fog majd emlékezni rá, és majd megmutatja kisfiának, vagy az embereknek.”), amikor H. Judit váratlanul megszólal: „De nemcsak az öregasszony hagyott magának emléket, az asszony is, szült egy gyereket és annak is lesz gyereke és így tovább, több nemzedék és addig a fa is él, ezért

választott egy fiatal fát.” És a magyarázat: H. Judit az olvasótábor után írott leveleiben rendre beszámol, hogyan foglalkozik kisebb testvéreivel, hogyan mesél nekik, hogyan teremt egy kis szigetet a háborgó család közepén.

(5) HAJTÓVADÁSZAT ÖREGEKRE?

T. Zoli nem tartotta érdekesnek *Vonnegut Holnap, holnap, holnap* című novelláját, amely a halhatatlansággal sújtott emberek embertelen életét érzékeltette. „Ilyen nincs is”, bosszankodik T. Zoli. És „hajtóvadászat” van? kérdezi Somorjai Ildikó. „Nem, ilyent nem szabad tenni”, válaszolja ijedten B. Gyöngyi. „Ha nem érdemli meg a tiszteletet, akkor is?”, kérdezi N. László. Csoportomban Sz. Mária így jellemzi a hajtóvadászatot folytatókat: „Ez csak egy banda.” I. Rózsi viszont úgy véli, hogy „az öreg alkalmazkodjon, mert ő már nem fiatal”. T. István rátesz még egy lapáttal: „Az öregekkel nem lehet mit kezdeni, úgy sem értenek meg minket.” És ettől, bármivel is érvelünk, nem tágit. Havas Judit csoportja egyhangúlag úgy dönt, hogy nem öregszenek meg, mert ők a fiatalok, nem szeretik az öregeket. P. György sokáig akar élni, zenélni, gyerekeit zenélni tanítani, a Mars Villamossági Intézetben dolgozni, de nem akar megöregedni. „Leszúrom magam 60–80 éves koromban”, fenyegetőzik. „Nagyon magányosak tudnak lenni”, sajnálkozik P. Mária, aki robotgépet, mosogatógépet, két gyereket, üzletvezetői beosztást, ötös lottótálatlatot és örök fiatalságot remél 2000-re. „De idegesítőek is”, mordul fel a rousseau-ista D. Imre, aki tartalmas életet akar élni. V. Kati nem tudja elfelejteni nagyapjának, akit szeretett, hogy a játszótéren is öreg barátaival beszélgetett, és akkor ő úgy érezte „az ő kicsi eszével”, hogy csak teher nagyapjának. Úgyszólván T. Zoli az egyetlen, aki érzelmekkel és érvekkel is az öregek mellé áll, szeretett dédnagyapjával példálózva, akitől nagyon sokat lehetett tanulni, „nem olyant, mint az iskolában, hanem mindennapi dolgokat”. Nemcsak akut jövőhiányt állapíthatunk meg a szépményűeknél, hanem heveny gyökértelenséget is.

(6) ÉLETTERVEK

„Szeretnék először férjhez menni, majd jó lenne felfedezni olyan gyógyszert, amit ha megeszünk, nem halunk meg. Szeretnék olyan házakat, amelyben olyan elektromosság van, amely takarít és mosogat, mert azt nagyon utálok. Olyan férjet szeretnék, aki szót fogad, nem iszik, nem dohányzik. 2000-ben mint ápolónő szeretnék dolgozni.” – írja G. Matild kertész szakmunkástanuló 1976-ban. „Elképzelem egy családi ház, nagy udvar, egy műhely, amiben dolgozok. Jó lenne egy motor, modern háztartás, szórakozáshoz televízió, rádió. Sok

szórakozást tervezek, sport terén sikereket. Ha elérem, boldog leszek”, – írja F. András gépkezelő szakmunkástanuló 24 évvel 2000 előtt.

Az *életervek* nagyobb része ilyen, mint G. Matildé, vagy F. Andrásé, vagyis jelenük valamivel kellemesebb folytatása. Nem lépnek sem önkörükön kívülre, sem belülre, én-körükbe, *sem a közösség, sem a személyiség* nem szerepel a folytatásban. Igaz, hogy az idősebb munkások között még eléggé gyakori *létfenntartó* – máról holnapra, holnapról holnaputánra élő – életerv a szakmunkástanulók között csak elvétve fordul elő, ám igen ritka a *létkiteljesítő* életprogram is. Ebben a körben a *létkiegészítő* életerv a legjellemzőbb, amely nem hordoz igazi, minőségi többletet a jelenlegihez képest. Ha mozgóképként szemléljük ezeket a létkiegészítő programokat, megérezhetjük a bennük létkiteljesítő értékrend csiráit is, mint például a régész hivatással is kacérkodó D. Imre jövőképeben:

„17 éves koromban leteszem a szakmunkás vizsgát. Talán ebben a szakmában maradok. Vagy elmegyek a Vadász-Vadvédelmi Intézetbe tanulni. Egy nagy vágyam van, ami nem biztos, hogy sikerül: az erdőben egy házat fából. Semmi háztáji, csak a kerítés és eldugott helyen legyen. Nem hiszem, hogy megnősülök, elég sok nő szaladgál szabadon. Minden modern dolgot mellőzök. És ha lehetne, nyugodtan szeretnék meghalni. De ez nem fontos. Hanem az, hogy az ember tartalmas életet éljen. Ha nem sikerül, akkor ugyanúgy szeretnék élni, mint a többi ember.”

A harminckét életerv motívumkincse eléggé szegényes. A leggyakoribb motívum a *családi boldogság*. (D. Imrén kívül csak ketten nem említik a családot.) A második leggyakoribb az *érettség*. Tizenötven tervezik, ám felsőfokú végzettségre csak négyen pályáznak, és az érettségizők nagyobb része is szakmunkásnak képzei magát. Hat *hipermodern lakás*, két *saját ház*, három *gépkocsi*, egy saját *helikopter*, két *mosogatógép*, két *lottónyeremény* képezik a létkiegészítő életervek eléggé szegényes motívumkincsét. Mindössze hatan terveznek *utazásokat* és csak ötven szeretnének sokat *szórakozni*.

Nem véletlen tehát, hogy oly ritkán bukkant fel a legfontosabb dolgok között a változatos élet és a szórakozás és egyszer sem a játék.

Ami az önkörből való kilépést illeti, hárman írnak a kapitalizmus megszűnéséről, illetve a *kommunizmus győzelméről*, ketten a modern közlekedésről, egy-egy életervben lehet olvasni a *leszerelésről* és a jobb *iskolarendszerről*. A *tervezett gyerekek száma* a legtöbb esetben kettő. Sz. Éva az egyetlen kivétel, ő hat fiút szeretne. Az átlag-gyerekszám kettő alatt marad. Alig-alig esik szó a *gyerekeik jövőjéről*, csak elvétve szüleikről és ugyanilyen ritkán saját magukról, mármint *személyiségükről*. Négyen *örökké fiatalok* akarnak maradni. Ketten írnak személyiségük alakulásáról, ám mindketten a katonasággal kapcsolatban: ott faragnak belőlük embert. Egy életervben szerepel a versírás, egyben a zenetanulás, egyben az „ízlésem szerint” kitétel, egyben az „érdekel a történe-

lem”, kettőben sporteredmény elérése, és – olvashattuk – csak D. Imre programjában a „tartalmas élet” kifejezés.

Hogy D. Imre valóban komolyan gondolta a tartalmas életet, arra van egy bizonyítékom. Legalábbis 1977-ig. Történt ugyanis az egyik Veszprém megyei kisváros közművelődési könyvtárában, hogy bejött egy szakmunkástanuló és kérte a *Tőkét*, valamint *Az ész trónfosztását*. A könyvtáros téblábolt, a szakmunkástanuló nem tágitott, a könyvtáros erre odaadta, de éreztette, hogy ezt egyszerűen nem hiszi el. A szakmunkástanuló D. Imre volt, történetét még folytatom.

(7) MI A BOLDOGSÁG MOSTANÁBAN?

A legtöbben, huszonhárman természetesen a *boldogságot*, huszonegyen *kötelességeink* becsületes teljesítését, tizenheten a *szabadságot* választották a legfontosabb életcélok közé. A *mások boldogulása*, a *szerelem*, az *élvezet*, a *siker*, a *társadalmi haladás* és a *hatalom* csupán egy-két szépreményünél szerepelt a legfontosabbak között. „Mi a boldogság?” tettük fel a kérdést, de a válaszokkal nem lehattunk elégedettek, hiszen (az általánosságokon kívül) csak a szabadság és munka, vagyis a második és harmadik helyen álló életcélok szerepeltek. „És mi a szabadság?”, kérdeztük. A szabadság az élet feltétele, ebben van a boldogság, válaszolták. „Létezhet boldogság, szerelem, szabadság mások boldogulása és a társadalom haladása nélkül?”, kérdeztünk tovább. Kiderült, hogy ők nem tagadják a nem választott értékeket, csak éppen nem gondoltak rájuk.

A „középmezőnyben” helyezkedett el a *belső nyugalom*, az *önmagunk megismerése* és az *emberi kiteljesedés*. Kiderült, a *belső nyugalom* többek számára annyit jelent, hogy „ne zavarjanak”, és hogy „boldogok vagyunk”. „És mit jelent számotokra az önmagunk megismerése?”, kérdezem. „Azt, hogy magunkat ismerjük legkevésbé”, válaszolja a filozofikus hajlamú, de filozofálás helyett inkább sakkozó B. Zoli. „Nektek is vannak be nem vált terveitek?”, kérdezem a Karinthy novellára utalva, arra gondolva, hogy talán a meg nem valósult célok sejtetnek meg valamit, amit eddig nem sikerült megfogalmazni. B. Zoli a gyalogok, huszárok, futók és bástyák hadbaindítója hadvezér akart lenni. K. Il-dikó ötöst szeretett volna oroszról, T. Imre tengerész akart lenni (hentes lesz), C. János autószerelő (gépszerelő lesz, „ha lehet”), Sz. Mária festő, „de hát női festő, hogy néz ki az?” Azt gondolom, a hátrányos helyzetűt így is meg lehet határozni: az, aki nő léteire képtelenségnek tartja, hogy „női festő” legyen.

(8) ÉLETFILMEK

B. Gyöngyi filmjének jelenetei: (1) esti életkép az udvarban, (2) karácsony második napja, (3) kapálás a szőlőhegyen, (4) a tizenötödik születésnap: három barátnő, egy üveg likőr, bújócska a sötétben, (5) napozás a városi strandon, (6) hintázás a parkban, (7) este otthon: „Édesapám borosan jött haza, nagyon kötekedő. Akkor is belekötött édesanyámba, veszekedtek, és édesapám összetörte a nagyapámról maradt kedves lavórt és egy kancsót, ami porcelánból készült, lefekvés után sírtam. És nagyon sokat sírok.”

Eddig a múlt. A jelen: B. Gyöngyit vőlegény várja, segédmunkás, de rendes, mert csak keveset iszik. És 2000-ben: Boldogan élnek férjével, aki bányában dolgozik, gépkezelő, fia főiskolás, lánya középiskolás, modern lakás Keszthe-lyen, a városban, minden gépesítve, sokat olvas és kézimunkázik, színházba, hangversenyre járnak, gyakran látogatják meg szüleiket, akik már géppel végzik a háztájival járó munkát.

N. László így látta a világot és magát az ezredfordulón: „Áprilisban járhatunk, amikor először jöttem ki a barlangból, minden védőfelszerelés nélkül. A 15 évi rabság után túl sok volt. Elszédültem, elájultam. Éhes voltam, felfedező útra indultam, de minden ismeretlen és egész más volt, mint amit addig láttam. Épp egy különös alakú követ nézegettem, amikor rájöttem, figyelnek. Velem szemben egy EMBER védőöltözetben. Ember, akartam kiáltani, azonban csak artikulálatlan trillázás jött ki a torkomon. Követ tartó öklöm éppen lesújtani készült, amikor egy villanás és éles fájdalmat éreztem a hasamban, összerogytam. Még éltem, amikor ragadozó mohóságával enni kezdett.”

És ennek a katasztrófa-filmnek a magyarázata N. László „életfilmje”: (1) Kórházfolyosó. Kamera indul az elkülönítő felé. Félhulla, sárgás színű, háromhónapos kisfiú. Kamera az ajtóra. Sírás. Nő lép be, rátámaszkodik az üvegfalra, elfehéredik, elájul. (2) Polgári lakás, kisgyerek játszik, nevetgél, elfehéredik, elájul. Konyhában játszik, fejét beveri a mosdóba, elájul. Fürdetik, elájul. (3) Óvoda. Közelítő kép. Terem, gyerekek játszanak, félrevonultan egy kisfiú. Csendespihenő. Kisfiú felkel, kimászik az ablakrácsra, kiugrik, elájul. (4) Kórházfolyosó, műtő, minden sárga, fürdőköpenyes kisfiú, kórházkerítésen ki, menekülés haza. (5) Budapest, hatemeletes kórház. Kisfiú a lépcsőházban sír, elindul, eljut az ajtóig, összeesik. (6) Balatonpart, családi ház, az udvaron kisfiú, megtámadják a méhek, leül a ház sarkához, sír. Bent a lakásban, a kisfiú pizsamában köhög, izzad, forgolódik, elájul. Balatonpart, Bányászüdülő, a kisfiú előtt egy újsághalmaz, olvas, napoznak, fürdenek, a kisfiú előtt két egyenlő nagyságú újságtömb, este hat óra, a kisfiú végez az olvasással. (7) Kórházfolyosó. A kamera elindul a betegszobába, lázgörbe, forog a szoba, lüktet minden. (8) Iskola, tanterem, bejön a tanár, a kisfiú felkel, pofont kap, belerúg, pofon, megint pofon, visszarúg, elhomályosul, majd elsötétül minden. (9) Karácsony, kiabálás, sír mindenki, a kisfiú kimegy a konyhába, előveszi a

házipatikát, tömi a szájába, apja bejön, pofon, a tabletták pattognak a kövön. (10) A kisfiú rohan, utcákon, ki a városból, a vasúti töltés, a vonat elé akar kerülni, a sínen megbotlik, beveri a fejét a talpfába, a vonat a másik sínen sípólva zakatol.”

Részletek az Sz. Éva című „életfilmből”: „Az úton egy sovány, magas férfi lépkedett, egy kicsit meggörnyedve. A kislány tárt karokkal, bukdácsolva szedte kis lábait.

– Kis hercegnőm! – kiáltotta már messziről, majd felkapta a kislányt, és a magasba dobálta.

– Még! Még! – kérte, amikor a férfi letette.

– Fáradt vagyok. Mit csinál Csöre? – kérdezte a férfi. A kislány tudta, hogy ez az anyjára vonatkozik.

– Most jött meg, elment egy bácsival délelőtt... Bementek a házba.

– Ezért dolgozom én, te ringyó – ordított az apa.

– Ne! – sivított az asszony, de a kéz lesújtott.

A legkisebb lány odatípegett, és tiszta erőből húzni kezdte az anyja haját.

– Nesze Csöje, nesze!

– Te vagy az, Évikém? – kérdezte sírós hangon az asszony és elhúzta haját az arcából, szeméből hullottak a könnyek. A kislány megszeppent, és megfogta az apja kezét, aki azt mondta.

– Gyere, hercegnőm, elmegyünk a kocsmába, iszunk egyet. Ha ennek a bűdös anyádnak szabad mindent, akkor nekünk is. [...]

A két kislány egymáshoz bújva aludt. A konyhában még égett a lámpa, a gimnazista lány manikűrözött. Befejezte, még nem volt álmos. Mit csináljon. Hirtelen jó gondolata támadt. Odalépett a két alvó gyerekhez, megfogta az ágyról lelógó kis kezét.

– Keljél fel, reggel van már! Megkukultál? Véletlenül sem felmosni és kitakarítani a konyhát?

– De – hebegte a kislány, és tovább ácsorgott.

– Hát akkor?!

Éva félve megindult a vödör felé. A zajra felébredt a nővére. A helyzetet látva elkezdett hüppögni.

– Te meg aludjál tovább, mert te is így járhatsz, mint a húgod.

A kicsi nagy álmoság közepette felmosott. A nagylány elé állt. Babi megsajnálta.

– Feküdj le te kis szegény, még nincs reggel!

Magda felkelt és segített levetközni Évának. Sírva aludtak el.”

Sz. Éva bölcsődében akar dolgozni, nem akar vegyipari szakmunkás lenni. Sz. Éva irodalomtanár is lehetne, vagy talán Örkény életművének kutatója. Az ezredfordulóra hat fiút szeretne, sokat foglalkozna velük, azt szeretné, barátjuknak éreznék anyjukat. Szépen beosztaná a pénzt, szépen berendezné otthonukat, ha már nagyok lennének, továbbtanulna tanítónőnek.

És a H. Judit című film: „Keszthelyen lakom, a vásártéren. Ez egy új lakótelep. És mivel itt se udvar, se kert nincs, Várvölgyön vettünk egy szőlőt. Vagyis apám vette. Majdnem minden vasárnap odajárunk kapálni, kötni, permetezni, metszeni. Egy pár héttel ezelőtt, vasárnap szintén kimentünk kapálni. Nagyon rossz dolog ez, különösen harmincegy fokos melegben. A szüleim, én és az öcsém voltunk kinn. Én elmentem a fák közé és lefeküdtem. Csend volt, csak a legyek zümmögtek.”

Ez a csend visszhangzott bennem aznap este is, amikor átadtam H. Juditnak a pályadíjat kérdéséért, amely így hangzott: „Ami nagyon messze van az kéknek látszik, akkor hogy lehet, hogy az égbolt sem kék?”

(9) AZ EGÉSZ VILÁGOT VÁDOLOM

Nagyszabású per zajlott a kőház tárgyalóteremmé alakított ebédlőjében, több mint négy óra hosszát. Az ügyészen és a bírón kívül őt vádlott, őt védő, őt tagú esküdtszék, tizenhét tanú vett részt benne, az olvasótáborból tizennyolc szépreményű és két oszlopos, továbbá két hivatásos és nyolc amatőr zenész (középiskolások, főiskolások, technikusok, eladó) vállalták és játszották el a különböző szerepeket, Sz. Éva pedig Lucia szerepében önmagát.

A tényállás: Lucia és Rodrigo nagyon szerették egymást, de Rodrigo csak ritkán lopakodhatott le a partizánok búvóhelyéről a folyóparti találkahelyre, ahová Sanchez, a hat gyermeket eltartó szegény halász vitte át a lányt a túlsó oldalról. Kockázatos útjait odafelé a lány, visszafelé Rodrigo fizette. Egy nap a munka nélkül maradt Luciának elfogyott a pénze, pedig éppen találkozniuk kellett volna, talán éppen utoljára, mert Rodrigóék körül egyre szorosabban zárult a gyűrű. Pénz nélkül is lement a partra, mert bízott a halász jó szívében. „Gyermekeim éheznek, nem vállalhatom ingyen az életveszélyt” – sajnálkozott Sanchez. „Keríts valahogyan pénzt, megvárlak.” Lucia elszaladt gyermekkori játszópajtásához, Garcia de Lopezhez, aki a város első divatkereskedésében dolgozott. Amikor elmondta őszintén, hogy mihez kér kölcsönt, Lopez ezt súgta neki: „Túl sokat kérsz, mégis kevésre mennél vele, mert elkezdődött a razzia. Egy megoldás mégis van: nálam kellemesen átvészeld az igazoltatást, utána átviszlek én a motorcsónakom.” Lucia meghökkent: „Hogyan tehetném, amikor én őt szeretem?” – zokogta. Lopez megvonta a vállát és a vevőkhöz sietett. Lucia sírva bolyongott az utcán, aztán eszébe jutott, hogy José bácsitól öreg tanítójától biztosan remélhet tanácsot. José bácsi figyelmesen hallgatta, tűnődött egy darabig, majd így szólt: „Lányom, most valami bölcsességet vársz tőlem. Hidd el, sokat kellett szenvednem a bölcsességért. Te sem tehetsz másként. Menj hát, és keresd meg a magad bölcsességét!” Lucia kétségbeesetten bolyongott az utcákon, majd zokogva Lopez lakására indult. Amikor felöltözött, Lopez a zsebébe csúsztatta a pénzt. Futva ment a folyóhoz. Sanchez

megvárta, és a pénz láttán azonnal evezni kezdett. Rodrigo, aki már türelmetlenül várta, karjába kapta, magához ölelte és együtt voltak szerelemben hajnalig. Csak akkor jutott szóhoz a lány, amikor búcsúzni kellett. Elmondta őszintén, hogyan sikerült átjutnia. Rodrigo elsápadt és dühösen támadt rá: „Hogyan adhattad oda magad másnak? Te hűtlen rongy! Undorodom tőled. Tetteddel eldobtad szerelmemet. Nem akarlak látni többé!” Zsebéből gyűrött pénzdarabot vett elő és a lány elé dobta. „Miért sírsz?” – kérdezte visszafelé Sanchez. „Mert szeretem őt” – válaszolta Lucia önmagába roskadtan. „És ki a hibás?” – faggatta tovább a halász. „Nem tudom” – zokogta a lány.

A bakonyoszlópi erkölcsi bíróság feladata volt megállapítani, hogy mennyiben, miért hibáztatható az öt vádlott: Lopez, Sanchez, José tanító, Rodrigo és Lucia. Öt tárgyalás folyt le egymás után, az öt ügyész szerepe rám esett. (Még egyetemista koromban hallottam és töprengtem végig ennek a történetnek elvontabb változatát. Később, Hankiss Elemér szemináriumán az ott vendégeskedő Csörsz István beszélt arról, hogyan vélekedtek a történetről azok, akiket megkérdezett és akiknek véleményét „csak” elképzelte.) Lopez szerepét V. Katalin vállalta, nem azért mintha azonosulni tudott volna vele, vagy mert mentségeket talált volna számára, hanem mert ő is kereskedőnek tanult. Lopez védője Tóth Dezső volt, ám kora és táborparancsnoki tekintélye (maradt azért neki valamicske) sem volt elegendő ahhoz, hogy kihúzza „férfi társát” a csávából, aki „nem csinált semmi mást, mint húszéves korában megkívánt egy csinos lányt, aki ráadásul gyerekkori játszópajtása volt”. Az esküdszék egyhangúan bűnösnek ítéli Lopezt, három szépreményű tagja ekképpen érvelve: „Bűnös, mert szorult helyzetben lévő barátnőjétől kicsalta a pénzt.” (B. Gyöngyi), „Zsarolásra használta fel a lány szorult helyzetét.” (B. János), „Elítélem, a lány mindent meg akart tenni szerelméért, ezt használta ki a csábító.” (B. Mária), „Akasszuk fel!”, kiáltja M. Attila, és egy lány is a legnagyobb büntetést kéri.

Sanchez perében a vád tanúiként a bíróság kihallgatta a halász gyermekeit és megkérdezte tőlük, lemondtak volna-e a szilvágombócról, ha tudják, hogy ezzel egy szerelmet mentenek meg? Kettő az egy arányban igen a válasz. A Vízügy képviselője, mint szakértő, arról tájékoztatja a bíróságot, hogy menetlevél és folyóméter problémák fordultak elő több ízben Sanchez szaktársnál. Az esküdszék mindennek ellenére csak enyhe erkölcsi megrovásra ítéli a halászt.

José tanító ügye már keményebb dió volt, és csak nehezítette a bíróság helyzetét az, hogy közben a junta csapatai körbezárták a bíróság épületét és az utcáról lövöldözés hallatszott. José tanító szerepét N. László vállalta el. A bíróság tanítványait hallgatta ki, Jancsikát (A. János) és Tamáskát (Berki Tamás jazzénekes), akik saját magukkal bizonyították, hogy José tanító emberré nevelte őket. Az esküdszék egyhangúlag felmentette a tanítót.

Rodrigo perében először pszichológus szakértőt hallgat meg a bíróság, és kizárja annak a lehetőségét, hogy a vádlott szadista lenne, csupán egy kis szellemi elmaradottságot állapít meg nála. Partizántársai közül D. Imre úgy

megvárta, és a pénz láttán azonnal evezni kezdett. Rodrigo, aki már türelmetlenül várta, karjába kapta, magához ölelte és együtt voltak szerelemben hajnalig. Csak akkor jutott szóhoz a lány, amikor búcsúzni kellett. Elmondta őszintén, hogyan sikerült átjutnia. Rodrigo elsápadt és dühösen támadt rá: „Hogyan adhattad oda magad másnak? Te hűtlen rongy! Undorodom tőled. Tetteddel eldobtad szerelmemet. Nem akarlak látni többé!” Zsebéből gyűrött pénzdarabot vett elő és a lány elé dobta. „Miért sírsz?” – kérdezte visszafelé Sanchez. „Mert szeretem őt” – válaszolta Lucia önmagába roskadtan. „És ki a hibás?” – faggatta tovább a halász. „Nem tudom” – zokogta a lány.

A bakonyoszlópi erkölcsi bíróság feladata volt megállapítani, hogy mennyiben, miért hibáztatható az öt vádlott: Lopez, Sanchez, José tanító, Rodrigo és Lucia. Öt tárgyalás folyt le egymás után, az öt ügyész szerepe rám esett. (Még egyetemista koromban hallottam és töprengtem végig ennek a történetnek elvontabb változatát. Később, Hankiss Elemér szemináriumán az ott vendégeskedő Csörsz István beszélt arról, hogyan vélekedtek a történetről azok, akiket megkérdezett és akiknek véleményét „csak” elképzelte.) Lopez szerepét V. Katalin vállalta, nem azért mintha azonosulni tudott volna vele, vagy mert mentségeket talált volna számára, hanem mert ő is kereskedőnek tanul. Lopez védője Tóth Dezső volt, ám kora és táborparancsnoki tekintélye (maradt azért neki valamicske) sem volt elegendő ahhoz, hogy kihúzza „férfi társát” a csávából, aki „nem csinált semmi mást, mint húszéves korában megkívánt egy csinos lányt, aki ráadásul gyerekkori játszópajtása volt”. Az esküdszék egyhangúan bűnösnek ítéli Lopezt, három szépreményű tagja ekképpen érvelve: „Bűnös, mert szorult helyzetben lévő barátnőjétől kicsalta a pénzt.” (B. Gyöngyi), „Zsarolásra használta fel a lány szorult helyzetét.” (B. János), „Elítélem, a lány mindent meg akart tenni szerelméért, ezt használta ki a csábító.” (B. Mária), „Akasszuk fel!”, kiáltja M. Attila, és egy lány is a legnagyobb büntetést kéri.

Sanchez perében a vád tanúiként a bíróság kihallgatta a halász gyermekeit és megkérdezte tőlük, lemondtak volna-e a szilvásgombócról, ha tudják, hogy ezzel egy szerelmet mentenek meg? Kettő az egy arányban igen a válasz. A Vízügy képviselője, mint szakértő, arról tájékoztatja a bíróságot, hogy menetlevél és folyóméter problémák fordultak elő több ízben Sanchez szaktársnál. Az esküdszék mindennek ellenére csak enyhe erkölcsi megrovásra ítéli a halászt.

José tanító ügye már keményebb dió volt, és csak nehezítette a bíróság helyzetét az, hogy közben a junta csapatai körbezárták a bíróság épületét és az utcáról lövöldözés hallatszott. José tanító szerepét N. László vállalta el. A bíróság tanítványait hallgatta ki, Jancsikát (A. János) és Tamáskát (Berki Tamás jazzénekes), akik saját magukkal bizonyították, hogy José tanító emberré nevelte őket. Az esküdszék egyhangúlag felmentette a tanítót.

Rodrigo perében először pszichológus szakértőt hallgat meg a bíróság, és kizárja annak a lehetőségét, hogy a vádlott szadista lenne, csupán egy kis szellemi elmaradottságot állapít meg nála. Partizántársai közül D. Imre úgy

látja, hogy „egy kicsit hibás a partizánvezér”, mert „a fiúnak tudnia kellett, hogy Luciát utoljára láthatta.” Ekkor Lucia, vagyis Sz. Éva jelentkezik: „Én azzal vádolom, hogy nem értette meg, hogy én ezt miért csináltam. Ha szeretett volna, meg is értett volna, és ezek után még abban is kételkedem, hogy egyáltalán szeretett engem.” Rodrigo védője (egy történelem-ének szakos főiskolás) kiesve szerepéből: „Most egészen komolyan! Egy szép együttlét után bejelenteni, hogy ne haragudj, ezt csináltam, de csak ezért?! Halál komolyan mondom, én akkor inkább nem akarom látni a lányt. És, ha ezután mindenki ezt fogja csinálni? Most, tényleg komolyan, itt morálról van szó, nem?” Valaki közbeszól, egy szakmunkástanuló: „Óriási feudális csökevény, amit mondasz!” Ezután az esküdszék három a kettő ellen felmenti Rodrigót.

A halálsápadt, harmincegynéhány kilós Luciát azzal kell vádolnom, hogy kockáztatta a szerelmét. A védő K. Zsuzsa így érvel: „Ő kockáztatott sokat, mert José tanító belekergette abba, amit szerinte sem szabad lett volna megcsinálni. Nem volt más választása.” Többen láttak volna más megoldást: adja el bútorait, ruháit, ússzon át a folyón. Lucia szólal meg: „Saját bajom miatt az itt jelenlévő valamennyi tanút vádolom. A tanítót azért, mert nem úgy kellett volna az egészet felfogni, mint egy tanárnak, hanem, mint egy embernek. A révést is vádolom, éppen azért, mert szegény ember volt, neki még jobban kellett volna éreznie, hogy mit jelent pénz nélkül lenni. És különben is, Rodrigo, a szerelmem érte is harcolt. Lopez elárulta régi barátságunkat. Rodrigót pedig azért, mert ... az is szép volt talán tőlem, hogy elmeséltem neki, nem? Azzal is bebizonyítottam, hogy szerettem, hogy elmeséltem. Utolsó sorban pedig az egész világot vádolom, mert ha nem lett volna ez a háború... Ha önkritikusan akarom vizsgálni magamat, akkor talán azért vádolnám magam, mert amikor Lopez feltette azt az ajánlatot, akkor talán olyan gondolatnak is kellett volna bennem lenni, hogy inkább nem megyek el Rodrigóhoz.” A terem tapsol.

Sz. Éva (Lucia alakítója) sírna, de szeméből szikrák pattannak ki. Vádolja anyját, vádolja apját, akinek segített megverni anyját, Babit, a gimnazista lányt, akiknél árvácskák voltak nővérével, bajának tanúit. Az esküdszék tagjai közül B. Gyöngyi elítéli Luciát, mert lett volna szerinte más megoldás is, B. János szintén (megtapsolják); B. Mária felmenti, mert szeretetből tette, az esküdszék két főiskolás tagja szintén elítéli a vádlottat. A tárgyalás után óriási vita robban ki, először a Rodrigo szerepét játszó és közben vele már teljesen azonosuló amatőr zenész és több szépreményű, majd Rodrigo és Lucia között. Néhányan félrevonulnak velük az egyik szobába, de nem sikerült őket kibékíteni, beláttuk, nemcsak azért lehetetlen ez, mert egy megoldatlan tanmese hősei, hanem azért is, mert a hősök megszemélyesedtek. És Sz. Éva esete mennyivel nehezebb, mint Luciáé.

(10) KI MIT NEM TUD?

Jó néhány nagy vágyam teljesült Bakonyoszlopon. Igaz, a buszmenetrend dramatizálása 1977-re maradt, de már ebben az évben megtörtént a könyvtári kézikönyvek „megszelídítése”, Havas Katalin jóvoltából. A másik három csoport kész kérdésekkel érkezett Havas Katalinhoz, amelyek ahhoz a témához kapcsolódtak, amiről a másik helyszínen beszélgettek, de az első csoportot valahogyan be kellett indítani, a „Ki mit nem tud” jegyében. A galaxis (vegyszer?), a szinképelemzés (rajzórán?), Karl May (ugye indián?) és a csoroszlya (öregaszszony?) tette próbára a kézikönyveket. A fordított eljárás is izgalmasnak mutatkozott: fel lehetett fedezni érdekes dolgokat az „okos könyvekben”. Így lelték meg a *Gyógyító értelem* című kötetben egy fejezet bevezetőjeként *Weöres Antik ecloga* című versét. („Hu idenézz!”, „Hogy lehet ilyet leírni?”) Váratlan fordulat: pótszeminárium a szerelemről, a szeméremről, „prűdségről”, eclogáról. Persze ezeket a fogalmakat is meg kell fejteni! Az antik ecloga után – ki hitte volna – az ETO-nak volt legnagyobb sikere, M. Attila elhatározza, megtanulja az *egyetemes tizedes osztályozást*, mert tetszik neki a logikája, jól fel tudná használni barkohbánál is.

(11) CIPŐK

„Csámpás”, „Lábszagú”, „Nem is egy pár”. Így kezdődik a beszélgetés Somorjai Ildikó vezetésével, de D. Imre más irányba tereli: „Kopott, elhasznált cipő, ebben nem táncolni járnak”. D. Imrének tekintélye van, így M. Attila is komolyra fordítja a szót: „Nézem a cipőt, és el tudom képzelni az embert, aki viselte, egész alakját, izmos karjait, sovány, csontos arcát. De nemcsak külsejét. Arra is lehet gondolni, milyen fáradt, hogy telnek napjai. Mikor hazatér, nem dobja szét cipőit. Rendben teszi le és dézsában mosdik, mielőtt lefekszik aludni.” P. György szerint szívós anyagból van a cipő, bírja a strapát, mint ahogy annak is bírni kell, aki dolgozik benne. P. Mária úgy gondolja, szegény ember hordta ezt a cipőt, valamikor régen. M. Attila szerint ez nem csak régen lehetett. És így értelmezi a cipőt Somorjai Ildi saját csoportja: „Dolgozik a földeken. Szántáson lépdél, vagy kapálni indul. Elhasznált cipő, de ez azt is jelenti, hogy jól kitaposott, helye van a lábnak benne.” – magyarázza B. Gyöngyi. „Nem gondol vele, hogy milyen. Ha kapálásból hazatér és fáradt, csak leteszi a lábáról”, kommentálja H. Judit, aki a panelház sokadik emeletéről jár kapálni vasárnaponként. „Nehéz munka egész nap a földön lenni. A jó cipő éppen úgy kell, mint a jó kapa.” – véli T. Zoltán. „A cipő sötét belsejéből, a kitaposottságból, a fűzőkből és mindenből lehet látni, hogy igazán fáradt, aki ezt a cipőt hordja, de azt is, hogy ezzel keresi kenyerét.” – elmélkedik N. László. Néhány sor *Heideggertől* (miért ne találkozzanak vele is a szépreményű szakmunkásta-

nulók), és máris kezdődik a vita a szépről, a művészetről és az igazról. Talán éppen ezekben a percekben egy másik olvasótáborban ugyanerről cserélnek eszmét (első pillanatra éppen ellentétes, ám lényegét tekintve mégis eléggé hasonló módszerű bevezető után): egy gyökerestől kihúzott gazt tesz az asztalra Varga Csaba, és megkérdezi a gyerekektől, hogy miért szép.

(12) KÉT MESE – KÉT VALÓSÁG

Havas Kati megkéri társait, hogy három percre csukják be szemüket, aztán meséljenek. Sz. Éva felháborodik, marhaságnak tartja. Sz. Gyöngyi szólal meg először: „A földön kívüli bolygókat berendezném, az egyik lehetne a csendé, a másik a boldogságé. Mindenféle embernek lenne, megfelelőképpen élhetnének ott. Ha házasodni akarnak, nem kell szertartás, bedobják a gépbe a kartonokat és összeadják őket.” Vegyipari szakmunkásnak tanul Gyöngyi, Padragkúton él. Gyermekkorában nagyon sokat meséltek neki, édesanyja, tanítónénije pedig mese-szakkört vezetett. Nagyon szerette a kémiát, de megijedt a szakközépiskolától. Füstbe ment az új ház terve is, mert édesapjára ráomlott a bánya, úgy csavarozták össze tagjait. A szakmunkásképzőt nehezen szokta meg, különösen azt, hogy igazgató bácsi helyett igazgatónő elvtársat kell mondani. Itt nincs mese-szakkör, de van néptánc, most ezt csinálja.

T. Imre meséje: „Ha madár lennék, összejárnám az egész világot, golyót se fognék, egész életemben szép tájakat látnék. Párom se lenne, az csak rabság.” T. Imre hentes tanuló, életpályáját le-föl-le-föl-le vonallal jelöli, az egészséget, a boldog családi életet és szeretetet tartja legfontosabbnak. Az olvasótáborban csak most, a tizenegyedik napon röppent fel először. T. Imre valóban szárnyra kelt, szeptemberi levele bizonyítja: „Augusztus 21-én kezdődött a siófoki tábor. Összesen 400-an voltunk, sok-sok lánnyal. Ezen a táboron nagy-nagy szerelem alakult ki, akár a Rómeó és Júliában, Rómeó én voltam, a Júlia egy álomarcú lány. Egyik délután az olvasótáborban Kamarás vezetésével szóba került a szerelem, és én azt mondtam, hogy ebben a korban nem alakulhat ki, és ő megcáfolta. Gondolom némi tapasztalata van már.”

Öt év múlva a János Kórházban találkoztam vele. Szárnyszegetten. Lezuhant. Nem repüléstől. A magasfeszültségű vezetéket akarta megérinteni. Nem kíváncsiságból. Már nem volt kíváncsi semmire. Csodálatos módon életben maradt. Fél karját áldozta. Fényképével ajándékozott meg, amely „még normális korban” készült róla. Ilyen akar lenni. Hogy mi történt? Regénytéma. Az örökölt baj szorozódott össze azzal, amit így is szoktunk nevezni „pszichikai vákuum”, meg így is „elidegenedés”, meg így is „társadalmunk emberi drámájának nem kellő kidolgozottsága”. T. Imre nem repülhetett olyan magasra, hogy Ikaroszként zuhanjon le, vesztésként is győztesen.

(13) VAN IGAZSÁGTALANSÁG!

„Végső fokon mindig győz az igazság? Mindig az erősebbé és az erőszakosabbé az utolsó szó? Tessék, válaszoljatok!” Következett a „dráma”, ők írták, én csak lejegyeztem:

T. Imre: Az nem igaz, hogy az erőse az utolsó szó, mert a kicsinyek és a gyengék nagyobb hangúak, tudom, mert én erős vagyok.

A. János: Mert szóval is lehet győzni, ugye, így gondolod? Szó sincs róla! Nem győz az igazság, mindig az erős győz, én tudom, mert én kicsi vagyok.

Sz. Éva: Próbálj meg egyszer dühös embert meggyőzni, hogy nincs igaza.

A. János: Az iskolában a tanár, munkahelyemen a főnök, a kollégiumban a nevelő. Mindig ő a hatalmasabb, a tekintély.

Sz. Éva: Visszapofázunk, de nem éri meg.

Sz. Gyöngyi: Az iskola csak kisebb rész a világból, de valahol majd csak kiderül az igazság.

T. Imre: Van igazságtalanság. Egyszer a suliban, negyedikben, dolgozatot írtattak. Két faluból jöttek a gyerekek. Az egyik lány elrontotta a másik faluból jövőnek a tollát és ránk fogták. Aztán írtattak vele és kiderült.

B. János: Másodikos koromban diktálta a tanár a szorzótáblát, én rosszul írtam, de az eredmény jó volt, mégis fekete pontot adott. Én vitatkoztam, adott egy osztályfőnököt. Ezt nem felejttem el.

Sz. Éva: Jaj, de borzasztó, ha én elmondanám...!

M. Erzsike: Jobb, ha nem mondjuk el.

Nem erőltettük, hogy elmondják sérelmeiket, megaláztatásaikat. Csendben maradtunk, hogy elképzelhessük, mit mesélhetnének nekünk. Ebben a csendben hallhattuk meg a lovak dobbanásait, aztán azt is, hogy megállnak a hátunk mögött, aztán a gyufa sercenését, ahogy rágyújtanak a hátunk mögött. Ezek után, mint rólunk szóló történetet olvashattam fel a Sánta novellát. „Tetszett, mert érzékeltette, hogy mennyire rossz érzés, hogy kigúnyolnak valakit” – mondta Sz. Gyöngyi. „Nekem ez a novella újat mondott, mert a partizános filmekből csak a kegyetlenkedés tükröződött és ez más hangvételű, mint a többi” – magyarázza T. Imre. „Felesleges kérdésekkel zaklatták az öregeket. A kisiút megalázták, nagyképműven viselkedtek.” – értelmezi A. János. És ők ketten, akik úgy döntöttek az előbb, hogy mégsem mondják el? „Nem akartak úgy elmenni, hogy ne hagyjanak valami nyomot maguk után. A kisiút számára ez nagyon megalázó volt. Érezte a kiszolgáltatottságot, hogy nem tud ellenük tenni semmit. Az olvasóban keserűség és felháborodás érzése jön létre, azért, hogy az ember a másik emberrel szemben hogy tud ilyen lenni, hogy ez a két katona hogy tudott ennyire kivetközni emberi mivoltából, hisz ennek a kisiút-

nak talán örökre nyomot hagyott a lelkében, hogy őt ennyire megalázták.” – medítál Sz. Éva. „Hülyét csináltak belőle és ennyire megalázták őket. Tudták a németek, hogy soha nem felejtik el őket, főleg a nyolcéves fiú, akit ilyen fiatal korában sebeztek meg. Teljesen egyetértek Sánta Ferencével, tetszett.” – szögezi le M. Erzsike.

(14) PROBLÉMATÁR JÖVŐHIÁNNYAL

A „Mi az asztal?” becsületes megválaszolására érdemes rászánni azt a fél vagy másfél napot, amennyit megérdemel ez a kitűnő kérdés (Varga Csabától tanultam, nála így szólt: „Mi a fű?”), de sürgető teendőink miatt ugyancsak le kellett rövidíteni a „gondolkodás iskolájának” bevezető kurzusát. Úgy vélték mindannyian, egy perc alatt végzünk ezzel a „potya” kérdéssel, ám hamarosan kiderült, hogy a lónak is négy lába, az asztalnak is több jelentése van, akárcsak a lónak. A jövőre szánt tíz percből is tízszer tíz perc lett, és éppenhogy csak megéreztek valamit a jövő felé tartó és mégis múlttá váló jelen mozgásából. A „Ki vagyok én?” kérdésre már csak annyi idő maradt, hogy mindenki egészen röviden bemutatkozzék. Ez a kérdés, sajnos, érdemben már nem is nagyon került elő ebben az olvasótáborban, elnapolódott 1978-ra.

Szaktanulmány, továbbtanulás, jó munkahely, boldog családi élet ezek szerepeltek leggyakrabban az egyéni tervekben.* Meglepő az érettségi gyakori említése, még inkább az, hogy a jó fizetést és az érdekes munkát is megelőzi a *jó kollektíva*. Csak egy-egy szépreményünél szerepelt az *egyenlőség*, a *szülők istápolása*, az *egyéniesség*, a *főiskola*, az *örömszerzés*, a *közösség*, a *beilleszkedés*, a *becsületes munka* és az *irodalmi műveltség*, de azt is lehetne mondani: ezek hiányoztak a többieknek. Az emberiség legégetőbb problémái közé elsősorban a *béke*, a *lakás*, a *környezetvédelem*, az *egyenlőség*, a *kevesebb alkoholfogyasztás*, a *faji különbségek megszüntetése* és a *kulturális fejlődés* került. Ezek teszik a javaslatok felét. Meglepő a többi javaslat sokfélesége, ez a lista jóval gazdagabb, mint az egyéni problémák listája, hiszen többek között ilyenek szerepelnek rajta: a *pénz megszüntetése*, *egymás tisztelete*, az *országhatárok eltörlése*, a *babonák leküzdése*, a *farmerruha kérdés megoldása*, a *katonai szolgálat megszüntetése*, *több mozi*, *több strand*, *öregnek napközi otthona*, a *protekciónak megszüntetése*, a *kommunizmus*.

Mi lehet az oka, hogy a személyes probléma-lista jóval szegényesebb, földhözragadtabb, távlatnélkülibb? Talán az, hogy nem érzik eléggé sajátjuknak az emberiség legégetőbb problémáit? Vagy inkább az, hogy nem tudnak eleget saját problémáikról? Vagy arról van szó, hogy nem rendelkeznek olyan jövőképpel, amelyben saját maguk is szerepelnek, mint megvalósítandók? Baj lehet

* A kérdés így szólt: „Melyek számodra most a legégetőbb problémák?”

a személyesülés és a társadalmiasulás összhangjával? Számolni kell, persze azzal is, hogy a történelemoktatás túl általános képet ad ezekről, az egyéni terveknek pedig konkrétabb mintákat használhattak fel. Az életcélokat firtató 1976. évi beszélgetések és az ezredfordulóról visszapillantó életrajzok (ne feledjük, szerzői közül húszan vannak itt, a problémátár összeállítói között!) egyaránt azt bizonyították, hogy ez a réteg nem jövősökben szenved, mint amerikai vagy nyugat-európai társaik, hanem inkább krónikus jövőhiányban. Még pontosabban: nem érzékelik, hogy ettől szenvednek.

Lehet-e erre a jövőhiányra országot alapozni? Nem túlságosan erős, vagyis ösztönzés helyett bénító feladat a jövőkép nélküli szépreményűeknek a jövőépítés? Megfordult fejünkben az a gondolat, hogy talán célszerűbb lenne a jelen és az egyén sokoldalú és alapos megismerésével alapozni meg a későbbi, a valóságos jövőformálást. Talán könnyebb is lett volna a dolgunk, de nem visszakozhattunk. Nemcsak azért, mert már elindítottunk egy folyamatot, hanem azért is, mert továbbra is komoly érvünknek tartottuk azt, hogy a jövő szerves része a jelennek, hogy a jövő képe jelenlétünk egyik legfontosabb jellemzője, hogy nem lehet a jövőt a jelen „elvégzése” utánra halasztani. Nem volt mást tennünk hát, mint jövőhiányra építeni országunkat.

(15) A BENZINKUTAS ATOMTUDÓS PERE

Hoffman Bálint már egyetemi tanulmányai közben kiemelkedett társai közül, mind tehetségével, mind ambícióival. Harmadéves korában egy alapszervezeti KISZ gyűlésen kijelentette, hogy egész életében megalázkodik a tudomány előtt, és még azt is hozzátette, hogy majd az első fizetését – éreztetve, hogy nem a pénzszerzés munkája célja – a főnökének visszadobja. Hoffman Bálint Nobel-díjas tudós lehetett volna, ha nem fordít hátat a tudománynak és – felesége ösztökélésére – nem áll be benzinkutasnak. A tárgyaláson, amelyen a sajtó és a televízió tudósítói is jelen voltak, megjelentek az egykori egyetemi csoporttársak (akik éppen nála tankoltak, és hűledezve tapasztalták, hogy Hoffman Bálintnak éppen nincs aprója, hogy az ötszázásból visszaadjon), a házmester (aki fültanúja volt azoknak a családi perpatvaroknak, amikor a háromgyerekes tudósnek egyszerűen elfogytak az ellenérvei a „földön élő” feleség replikáival szemben), a fröccsöntő kisiparos (aki jó pénzért megszerezte a benzinkutas állást), az ügyel kapcsolatos egyéb ügyek tanúi, köztük egy tiltott fuvarokat bonyolító sofőr és igazgatója.

A „tárgyalóteremben” szép számmal jelen lévő borraivalos szakmát tanulóknak volt köszönhető, hogy ez a jövedelemforrás került az érdeklődés középpontjába. Ám nemcsak a vevők, a vendégek és az ügyfelek, hanem a pincérnek, fodrásznak és benzinkútszerelőnek tanulók is egyértelműen elítélték a borraivalót. Még az a fodrásztanuló kislány is, aki „szabott áron” vállalt a délutáni

szabadidőben szépreményű társainak hajvágást, hajmosást, fésülést és berakást. Még azok is, akik szakmai gyakorlatuk során rendre elfogadták a borraivalót. Az esküdtszék egyhangúlag felmentette Hoffman Bálintot, „mert ha a kutatóintézet támogatta volna őt, tekintettel három gyermekére, biztos, hogy nem került volna ilyen helyzetbe”. A „házsártos” Hoffmannét sem hibáztatták, és a kutatóintézetet marasztalták el. Ezúttal a közönség is ítélezett: „Itt alapvető hibák vannak bérrendszerünkben, hogy a borraivalót is hozzászámítják a fizetéshez.”

A tárgyalás berekesztése után egy nyugdíjas jogtanácsos furakodott a kamerák elé, aki – öreg reakciós lévén – így fogalmazott: „azt a lehetetlen rendszert bírálta, amely mindezt lehetővé tette.”

Én magam Hoffman Bálintot is hibáztatom, elsősorban a még egyetemi hallgató KISZ-tag Hoffman Bálintot, aki – nem rendelkezvén kellőképpen reális, a jelenbe gyökerező jövőképpel – könnyelmű kijelentéseket tett hivatásáról, hasonlókat, mint az őt felmentő szépreményűek, akik közül ma már két tucatnyian fodrászok, borbélyok, pincérek, tévészerezők és benzinkutasok. Tudva ezt szorongva ülök be egy veszprémi, tapolcai, sümegi étterembe vagy cukrászdába. Sötét pillanataimban arra gondolok, hogy Nobel-díjas talán könnyebben kerülhet ki közülük, mint a borraivalóval kapcsolatos elveiket a gyakorlatban is megvalósító állampolgár.

(16) ŐSLAKOSOK, INDIÁNOK ÉS SZOCIOLÓGUSOK

Az ország területe 36 négyzetkilométer, területének kétharmad részét erdő borítja, legmagasabb pontja a 437 méteres Várbükk, három falu tartozik hozzá: Csesznek, Bakonyoszlop és Bakonyszentkirály, összesen mintegy 2500 őslakossal. 50 000 embert lehet ide helyezni, tetszés szerinti összetételben, szabadon megválasztható társadalmi formában. Ki éljen még rajtunk kívül itt? „Mindenkinek.” „Csak felnőttek ne.” „Csak csecsemők, akiknek olyan eszméket kellene tanítani, hogy teljesen mások legyenek.” „Csak orvosokat és tudósokat kell idehozni.” „Aki nem olyan mint mi, megpróbáljuk átnevelni.” És megint egy ellenvélemény: „Adjunk fel egy apróhirdetést.” Így kezdődik a „benépesítéskoncepció” kialakítása az egyik csoportban.* Az „aki nem olyan, mint mi” többes szám első személye: mi bakonyoszlopiak. Ugyanez a kislány két nap múlva az esti akármin már „mi 1976-os olvasótáborosok” jelentéssel használja ezt a névmást az 1975-ösökkel szemben, akik egy fürdőszoba perpatvar közben „lekurválták” őket. „Olyan fiatalokat hívjunk, akik szeretik a munkát, de azért nem túlságosan okosak, olyan átlagembereket hívjunk”, javasolja valaki egy másik csoportban. Azzal, hogy átlagemberek legyenek a betelepítendők, többen

* Az országalapításról és az alkotmányról részletesebben Csapó Edit írásában olvasható az *Országalapítás Bakonyoszlopon* című kiadványban.

egyetértene, és senki nem köt bele abba, hogy „ne legyenek túlságosan okosak”. Megértem őket, akiket szüleik olyannak akarnak látni, „mint a többiek”, nevelőik pedig „becsületes munkásokat” akarnak kihozni belőlük.

Megértem őket, akiket lenéznek a gimnazisták, éppen hogy csak eltűnnek a szakközépiskolások, akik között kétszer-háromszor annyian dohányoznak és isznak, mint „fölöttük lévő” kortársaik, akik közül jóval többen pótolják a hiányzó, a sosem próbált, az elérhetetlennek látszó szerelmet szexuális élményzákmányokkal, akik csak a diszkóban egyenlők a többiekkel egybemosódva velük a félhomályban. Megértem őket, az okosokra gyanakvókat, hogy az átlagosok mellé legfeljebb indiánokat hívnának meg országukba, mert „az indiánok szeretnek dolgozni, az indiánok harci gyakorlatokat tartanak, vadásznak, halásznak és sokat játszanak gyerekeikkel”. Erre a megrendítő végszóra bontakozik ki a hontalanok hiányokra épülő országának elképzelése: „Én nevelőotthonból hívnék fiúkat, lányokat, őket találok alkalmasnak társadalmunkba”, „Én négereket hívnék, szóval elnyomott embereket, még inkább azoknak a gyerekeit, akiknek nincsenek szüleik”.

A harmadik csoportban is lennének indiánok, de kínaiak, japánok, mongolok is, meg eszkimók, „mert olyan helyesek”, lennének még szovjetek és angolok, meg franciák, „mert ők diktálják a divatot”, nem lennének olyanok, akik „utálják a magyarokat”, továbbá mind fiatalok legyenek. A negyedik csoportban felvetődik az a kérdés, jöhetnek-e az idősebbek, a rokonok, a szülők, és sokat bajlódni az őslakosokkal, akik nem értenék meg az újat, a fiatalokat. Végül abban maradnak, rá kell őket bízni a szociológusokra. Mindenesetre küldöttségünk lemegy Bakonyoszlopra, megkérdezni magukat az „őslakosok”.

A viták előrehaladtával mindegyik csoportban egyre szélesebbre tágul a kapu. A legnehezebb kérdés a cigányok befogadása, pedig öt fővel is képviseltetik magukat az olvasótáborban. A szokásos érvek sorakoznak fel ellenük („úgy is sokan vannak”, „kocsmáznak, lopnak”, „a problémákat késsel oldják meg”) és mellettük („a fehér ember néha többet lop”, „ismerek rendeset is”), majd egy váratlan, de jellemző (és sokakat meggyőző) javaslat: „farmerben jöhetnek a cigányok is”.

Idegenforgalom, szervizállomás, porcelánfestés, kőolajbányászat, csipkefarmer-gyártás, népi konyhaművészet, óragyár, gyógynövénytermesztés, kutatótábor és olvasótábor lenne az ország gazdasági alapja. Nyilvánvalóvá válik, kevesen vannak, akik tanult szakmájukban dolgoznának. Több csoportban ágálnak a szellemi munka túlbecsülése ellen. Kisebrendűségi érzés? Vagy a kétféle teljesítmény igazságos összemérésének igénye? Az utóbbi – legalábbis itt fenn Bakonyoszlopon, egy rövid időre – elnyomja az előbbi: „országunkban csak szellemi munkások lesznek, akik a felmerülő fizikai munkát is elvégzik”.

Ami magát az életet, az életmódot, az élet minőségét illeti: félbemaradnak a nagy lendületű mondatok. „Lenne egy nagy közös ház...” Ezt, a talán mindent

eldöntő mondatot tíz nap alatt sem tudtuk befejezni. „Csak ne legyen minden nap egyforma”, kéri valaki, könyörögve. A „nagy házat” végül is lakásokra osztják, és beköltöznek. „Lenne ezen kívül egy igazi közös ház...”, makacskodik valaki. A többiek inkább hitetlenkedve, mint kíváncsian kidugják a fejüket saját házaik ablakain, és nézik, mit csinálnak a fantaszták abban a közös házban: „Aki olvasni, szórakozni akarna, oda menne és akkor ott, akár itt az olvasótáborban, közösen elolvasnának egy novellát, beszélgetnének róla, vitatkoznának róla, színjátszó csoportok alakulnának, maguktól, aztán egy hatalmas könyvtár, színház, táncoló hely, kiállítás”. „Minél távolabb lakni egymástól, de legyen egy közös ház”, egyezik bele valaki az ablakon kibámészkodók közül. „Legyen olyan, mint ez az olvasótábor”, egyeznek meg a fantaszták.

(17) ÖSKÖZÖSSÉG? ÚJKÖZÖSSÉG?

A bocsekik Bakonyháromsága Újközösség. A Köztársaság Bábkirálynővel független önálló állam, amelynek lakói barátaink barátai és a hatalom a lakótársaké. A Vének Tanácsa vezette közösség osztály nélküli társadalom. Az indiánokkal feltűnően rokonszenvező kollektívának az országa össznépi demokrácia. A négy ország alkotmánya sajátos ötvözete a jogalkotó államférfi és a felnőtté avatás előtt még egyszer, utoljára indiánosdit játszó kamasz elképzeléseinek. „A legfőbb hatalmi szerv a Vének Tanácsa, amely 13 döntőképes emberből áll, csak személyi és közös tulajdon létezik, társadalmunk osztály nélküli, minden ember szabad és jogokban egyenlő.” Az ezekkel a szavakkal kezdődő alkotmány ilyenfajta indulatokból, ötletekből, eszmékből és utópiákból jegecesedett ki: „az elején diktatúra lesz, amíg minden elrendeződik, utána mindenki egyenlő”, „ötvenezer ember nem lehet egyszerre vezető”, „be lennének osztva csoportokra, kinek mihez lenne kedve”, „a civilizációt teljesen ki kell zárni”, „független ösközösség!”, „csak éppen fejlettebb szinten”, „ahol minden mindenkié”, „de az én ruhám nem lenne a tiéd”, „nem köztársaság, hanem közösség, értitek”, „hippitársadalom”, „az egy fásult társadalom, ott beszűkülnek az emberek”. A közösség által mozgatható és a játékosságot is jelképező bábkirálynőt is megengedő köztársaság szeszmentes, akár a Vének Tanácsa által igazgott ország. Talán ez a kitétel is csak olyan, mint a borra való megbélyegzése: nem csak a részeg szülőktől és önkényeskedő szakoktatóktól szenvedő fiatalok döntése ez, azok is beleegyeztek, akik az olvasótábor büféjében is gépiesen sört rendeltek.

A csoportvezetők csak katalizátorként, dramaturgként vesznek részt az alkotmányok összeállításában. Ha szükséges, előkerül a Magyar Népköztársaság alkotmánya, vagy a Magyar Nyelv Értelmező szótára, ám a „jogalkotás” az ő művük. Erőteljesebb hatással van ezekre az okmányokra az olvasótábor légköre, stílusa: a bábkirálynő – a nők nagyobb szerepének és a játékosságnak a

hangsúlyozása mellett – a csoportot vezető törvénybe iktatása is. A Vének Tanácsa vezette ország Fóruma az olvasótábori akármire emlékeztet, a „mindenki személyiségét tiszteletben kell tartani, nem szabad senki becsületébe gázolni, rágalmazni, szóval vagy tetteleg bántalmazni” paragrafus a bakonyoszlói légkör esszenciája is.

(18) NEM KELLETT VOLNA BESZÜNTETNI AZ OLVASÁST

Ha van olvasótáborba való film, Truffaut műve az, még inkább akkor, ha egy olvasótábor a jövőt tüzi napirendre. Olvasótáborba való, vagyis nem afféle illusztráció vagy bemelegítő, hanem optimálisan nehéz kihívás. Hiába színes, izgalmas és „fantasztikus” ez a film, meg kell küzdeni érte, különösen azoknak, akik a filmkrimiket is úgy nézik, mint a kalandfilmet, vagyis nem a detektív helyett gondolkodnak, hanem páholyból figyelik őt, hogyan küszködik. Ebben a filmben az izgalmak forrása nem különösen izgalmas, hiszen nem tiltott könyvek olvasásáról van szó, hanem az olvasás betiltásáról. (Ha nem olvasótáborban néznék, talán a tűzoltóknak szurkolnának.) Baj van a főhőssel is, nem könnyű azonosulni ezzel az először „alvajáró”, majd később „ámokfutó” különcel. A többi szereplőnél is hibázik egy és más: a tűzoltók nem igazán gonoszak, a feleség túlságosan is buta, az olvasás vértanúja pedig egy meglehetősen furcsa öregasszony. Ha nem egy olvasótábori történet keretében találkoztak volna ezzel a filmmel, aligha jósolhattunk volna komoly esélyt Truffautnak és Bradburynek, így is csak mérsékelt reményeink lehettek.

A film (amely már az olvasótábor része, üzenete is volt) a kérdéseinkre válaszoló negyven szakmunkástanuló közül huszonkettőnek tetszett, ötnek nem tetszett, a többiek vagy nem tudták eldönteni, hogy tetszett-e vagy sem, vagy pedig közömbösen maradtak, tehát a film hatása és pozitív hatása is joggal feltételezhető. Igen ám, de miféle hatást, miféle mű és befogadó közötti párbeszédet sejtetnek a leggyakoribb – „tetszett, mert fantasztikus volt” – válaszok? Valamivel többet árultak el a „mert reális volt”, a „mert megrendítő volt” és a „mert olvasótáborba való volt” válaszok, ám a problémát a „Mit mondott neked?” kérdésre adott válaszok dönthetik el.

A leggyakrabban előforduló értelmezés a *könyv és az olvasás értékes voltának* hangsúlyozása, ám ismét felülkerekedhet bennünk a gyanakvás: éppen egy olvasótáborban illik így értelmezni ezt a filmet, kedvünkre. Még akkor is élhetünk a gyanúperrel, ha a „nem butaság az olvasás”, „a könyv jó barát” kijelentéseket ilyenek követik: „a könyv fokozott védelmét tartom kívánatosnak”, „én is így cselekedtem volna”. Tíz válaszban csupán a *könyv=jó*, tizenhat válaszban a *könyv=szükséglet* képlet is szerepel, a legtöbbször abban a formában, hogy a könyvet csak az emberrel együtt lehet kiirtani. Akadtak többen is, akik a filmet a *jelen egyik lehetséges folytatásának* értelmezték, mégpedig há-

romféleképpen: meglepődve furcsaságán, hangsúlyozva lehetségességét, érzékeltetve a világ eltorzulását. Kilencen érzékeltetik és magyarázzák a *fejlődési rendellenességeket*: az elgépiesedett életformát, a butaság és a maradiság kultúra-ellenességét, a családi élet válságát, ketten a zsarnokság emberségre kényszerítő hatását is érzékelik. Egy valaki akadt, aki azt is észrevette, hogy a könyv üldözőinek (az ő szempontjukból) elégséges oka volt az olvasás betiltására: „A könyvekben kimondják az igazságot, és akik betiltották őket, az igazságtól féltek.” „Ha ők is olvastak volna, nem égettek volna könyveket”, egyszerűsítik le a problémát heten, a könyv csodatévő erejében bízva, és csak egy akad köztük, aki ilyen kérdést tesz fel: „Vajon van-e más kivezető út is, mint a kultúra ápolása?”

Három nappal később az egyik csoportban fekete-fehér rajzok készültek „Családunk ma” és színesen „Családom a jövőben” címmel. Több rajzon feltűntek a truffaut-i tévé-falak, de mindig könyvespolc társaságában. Hogy a film alkotói és bakonyoszlói befogadói között érdemi párbeszéd is született, nem elsősorban ezek, a kiegészítés szellemében fogant rajzok bizonyítják, hanem azok a szépreményűek, akik így válaszoltak a „Mit mondott neked?” kérdésre: „A múlt megismerése nélkül nincs értelmes jövő”, „A tévét is be kellett volna tiltani, hiszen az sincs meg könyv nélkül”.

(19) A CSALÁDRÓL: HÁROM FELVONÁSBAN

- „– Szabad szerelem legyen, szóval mindenki azt szerethessen akit akar, és mindenkit vizsontszerethessenek.
- Gyerek pedig annyi születik, amennyi.
- Négynél több ne legyen.
- Amennyi jól esik.
- Szabályozza a természet! Aztán nem kell ám nevelni őket, nem lenne az, hogy az én gyerekem, meg a te gyereked, össze lehetne ereszteni őket.
- És ha véletlenül összeházasodnának a testvérek?
- Könyörgöm, mi az, hogy testvér? Mindenki mindenkinek a testvére.
- Lehetne egy külön gyermektársadalmat is csinálni.
- Azokban a kommunákban van valami okosság.
- De a lombikbébi, amiről a Kamarás beszélt, az egy hatalmas hülyeség.
- Az a tervem, hogy akkor is kellene gyerek attól a férfitől, akit én szeretek, ha az a férfi szerintem nem lenne jó családapának.
- Azért van valami, amit az anya nem tudna megadni egyedül.
- Az apát!
- Ha a társadalom jó lenne, nem is kellene külön nevelni a gyerekeket, csak hagyni kellene, hogy hadd hasson rájuk a társadalom.”

Ezek még az első felvonásban, az országalapítás közben hangzottak el, akkor

ez volt a legszenvedélyesebben vitatott témakör, így aztán örömmel fogadták, hogy a következő napot a családnak szenteljük. A másnapi beszélgetések témája, hangneme egészen másképpen alakult: az uralkodó igeidő a jelen lett, a „mi legyen” helyett a „mi van” került előtérbe. Lehangelő, megdöbbenő, nem egyszer vérfagyasztó történetek hangzottak el az egymást és a gyerekeiket kínzó szülőkről, amelyeket az intézeti gyerekek inkább irigységgel, mint borzongva hallgattak. Végre valaki megszakítja a sorozatot: nálunk eléggé rendezettek a körülmények. Fellelegzünk. „Csak a nagymamám szereti nagyon az italt, és senki nem jön ki a fizetéséből.” Aztán ugyancsak erőltetni kellett – most már tudom, kár volt –, hogy a jövő családjáról is szó essék. Egészen másképpen fogalmaznak, mint előző nap, az országalapítás hevében, amikor még mindent lehetett. A fele-fele alapon történő háztartási alkalmazkodást, az egészen hasonló ízlést, a „mindent együtt csinálni” elvet tartják a boldog családi élet alapjának. A szerelemmel szemben a házasságot – annak ellenére, hogy csakis mint „szerelmi házasságot” képzelik el – a sok mindenről lemondással jellemzik. Már szóba sem kerül a nagy közös ház, a külön gyermektársadalom, az esküvő nélküli együttélés, az „annyi gyerek, amennyi jól esik”. Mitől a pálfordulás? Valószínű, hogy a harmonikus család gyerekkori élményének hiányát akarják „megbosszulni” egy hagyományos családi élet boldog és főleg biztonságos változatával. Számolni lehet emellett a „másképpen élni” különböző módozatai ismeretének hiányával is, a krónikus jövőhiánnyal is, de legalább ennyire a jelenlegi bajok okainak hiányos ismeretével. Félek, hogy a bizonytalanság ellen emelt biztonság és harmónia erődök majd bizalmatlanság várai lesznek, és becsukják a világ és a végtelen távlatok kapuit. Félek, hogy háborítatlanul tartós ostromállapot alakulhat ki ezeken a védett vagy inkább féltett helyeken.

A harmadik felvonásban valami egészen különös történik. A pszichológus-szociológus egy felbomlófélben lévő családról beszél. Az első évek házépítéssel, bútórvásárlással telnek el, ehhez a lány szülei jelentős családi segítséget nyújtanak. Majd megszületnek a gyerekek és a házasság tíz-tizenötödik éve között nagyon megromlik a kapcsolat. A szokástól eltérően nem a férj, hanem az asszony hivatali felemelkedése lódul meg: továbbtanulás, előléptetés, külföldi kiküldetés. A férj pedig egyfolytában „gürizik”, különmunkát vállal, cipeli a gyerekeket. A feleség „kinövi” a férjét, válni akar, a férj viszont hallani sem akar róla. Ha már elkerülhetetlen a válás, szeretné megtartani a gyerekeket, hiszen eddig is ő gondoskodott róluk. Innen kellett a történetet folytatni azoknak a 16–17 éves szakmunkástanulóknak, akiknek a szülei többnyire mezőgazdasági vagy ipari munkások, akik között, ha előfordul ilyen, a férj az, akivel a „tanmésében” szereplő asszonnyal hasonló megtörténhet.

A négy csoportnak mindössze tíz perc állott rendelkezésére, hogy megbeszéljék, helyrehozható-e még ez a kibillent családi egyensúly, ha igen, hogyan, ha nem, milyen következményekkel jár, elsősorban a gyerekekre nézve. Arra már nem is igen maradt idő, hogy el is próbálják előadandó válaszukat, így valósá-

gos rögtönzések következtek. Az első csoport lényegében reprodukálta az elmondottakat: a kisgyerek elmondja a nagymamának, hogy szülei válni akarnak, a nagymama, vagyis az anyós, pedig az apát veszi elő. A következő csoportban a szereplők önálló arculatot kaptak, vagyis sajátjukat vehették fel. Felidéződik egy szülők közötti patthelyzet, majd váratlan fordulat: a gyerekek, mint egy ifjúsági regényben szövetséget kötnek, hogy helyrehozzák szüleik kapcsolatát. Megtalálják a megoldást: tanuljon az apa is, legyen most fordítva, ő iratkozzon be az egyetemre, és az anyjuk nevelje őket.

A következő „szocio-drámában” a szülők soha sincsenek otthon.

„Narrátor: Vége a vacsorának, elmosogatnak, nézik a tévét. Az édesapa simogatja az egyik gyerek fejét, a másik átöleli az apa derekát és így beszélgetnek. Kisfiú: Sosincs itthon. A többi gyerekek mindig otthon van a mamája, nekünk sosem.

Apa: Nincs azért ez mindig így. Majd este megbeszélünk mindent.

Narrátor: És ekkor belép a híres anya...

Anya: Sziasztok!

Narrátor: ... Aki hirtelen tört elő a szakmában.

Anya: Gyerekek, gyertek vacsorázni!

Apa: Már megint mikor jöttél haza?

Anya: Sajnálom, sokáig tartott az értekezlet.

Narrátor: Összevesznek, megegyeznek, hogy elválnak.

Anya: A gyerekek hol lesznek?

Apa: Nálam maradnak.

Anya: És anya nélkül hogyan nevelkednek majd?

Narrátor: A férj napi nyolc órája mellett sokat foglalkozott a gyerekekkel, az anya viszont csak drága ajándékokat hozott nekik, ideje nem volt rájuk. Az anya azt szeretné, ha anyósa nevelné tovább a fiúkat. Viszont a szerető férj ebben nem enged.”

A „híres” anya és a „szerető” férj tudatos ironizálás, a narrátort játszó fiú nem ismeri igazi szüleit, nevelőszülők viselik gondját. N. László, az elmúlt évi „életfilmek” egyik legemlékezetesebbjének címszereplője és szerzője. Nemcsak ő „kíméletlenkedik”, az anya szerepében ilyenfajta nyilakat röpít be a harmónia-erődítménybe: „Itt van a nagy ház, lila fürdőkád, van itt sárga fürdőkád is, most mi a fene bajotok van?!” Az iróniát nekünk is címezték, „jövömestereknek” (erről másnap este bizonyosodhattunk meg, amikor kirobbant a „válság”), akitől ugyan még egyszer sem hallották, hogy „így hálálod meg?!”, akik azonban a jövő lila és sárga fürdőkádjaiban ücsörögve álmodoztak arról, hogyan lehetne tíz napra mindent feledve Bakonyoszlopon egy szép új világot teremteni.

A negyedik jelenetben a fiú az apát látogatja meg, akitől hízelt szavakat és egy pingpongütőt kap. Csak egyet, drámai erővel jelezve szétszakítotttságát. A „fél” pingpongütőhöz az apa hozzáígér mindent, ha őt választja. „Megint

részeg volt az a mocskos apád, igaz”, fogadja a fiút az anyja, és egy mesekönyvet licitál a pingpongütőre. Megérkezik a nagymama, akitől a gyerek néhány puszi ellenében újabb ajándékot kap. Kopognak, belép az apa. A fiáért jött. Innen kezdve a harc még nyíltabban folyik a kisgyerek kegyeiért. Először az apa, majd az anya, majd a nagymama ölébe kerül, közben csaknem szétszakítják. Magnót, sztereo rádiót, kocsit ígérnek neki. Az apa lemarad a versenyben, és a kisgyerek kíméletlenül bejelenti a verseny végeredményét: „Nem szeretem aput”. A szereplők éreztetik, hogy a „Kaukázusi krétakőr” drámája folytatódik még. Ugyanúgy őrlődik majd a játékbeli kisfiú, mint megszemélyesítője, akinek szülei ugyancsak elváltak, és ő félig otthontalanul kering az édesanya, a nővérei és az édesapja között.

A diagnózis és a demonstráció oly tökéletes, hogy a pszichológus csak bólogat, és azt is elismeréssel nyugtázza, hogy nemigen születtek rózsaszínű álmegoldások erre az alig-alig feloldható konfliktusra. Arra figyelmezteti a fojtott hangú veszekedéseket kihallgató gyerekeket és az érzelmi zsarolásban egymást túlcitáló, egymást gyűlölködve emlegető szülőket alakító szépreményűeket, hogy tíz-tizenöt-húsz év múlva majd az ő gyerekeik villanthatják fel kíméletlen élőképekben őket. Ha áldozatok is, akkor is felelősek mostani nézeteikért, szokásaiért, beszédmódjukért, tetteikért kisebb testvéreik és majdani gyerekeik előtt is, mint példák, modellek.

Élvezetes szomorújáttékká kerekedett a harmadik felvonás, sokat nevettünk, olykor meg-meghökkenünk, és nem is gondoltunk arra, amit Vidra Szabó Ferenc fogalmazott meg később ezekkel a szerepjátékokkal kapcsolatban is, hogy „a sok szerepjáték közrejátszott abban, hogy ebben az évben kevesebb valódi könny hullott, mint egy évvel korábban, kevesebbszer kellett a csoportvezetőknek anya-pótló szerepet vállalniuk, lelki elsősegély szolgáltatást ellátniuk, és sokkal inkább barátai lehettek a sérült személyiségű fiataloknak.”

(20) TÉRKÉPJELEK

Zöldövezet, település, lakótelep, népesedéssel növekvő terület, ipar, mezőgazdaság, legelő, vadaskert, próbafúrás, kőolajlelőhely, bányászat, vasút, hatsávós nemzetközi autópálya, függőhíd, egysínű vasút, drótkötélpálya, helikopter-álmás, úrkikötő, erdőgazdaság, kertészet, gabonaipar, csipkefarmert készítő gyár, népi iskolák, iskolaváros, óvoda, camping, üdülőközpont, sétány, állatkert, szanatórium, sportpályák, kulturális központ, szórakozóhelyek, népművelők faluja, falumúzeum, népművészeti falu, kultúrpark, öregek otthona, régi olvasótábor, új olvasótábor.

N. László nélkül nem nézhettünk volna olyan tükörbe, mint amilyent a sokáig emlékezetes „válságakármi” jelentett. Az elmúlt év csöndes kóbor lovagjából idén néptribun lett. Már az esti akármin ő vitte a primet („Kevés a szabad idő a párkapcsolatok kialakítására”, vetette fel), de már előtte a szerepjáték narrátoraként is volt számunkra mondanivalója. A vadles körül üldögélve beszélgettünk, amikor kirobbant a válság, pontosabban, amikor N. László kirobbantotta. Amikor visszafelé indultunk a táborba, hogy rendkívüli akármi keretében folytassuk azt, ami mindenkire tartozik, N. László mellémszegődött, átkarolta vállamat. Kissé rámnehezedett. Elmondta, délután lement a faluba, ivott, hogy legyen bátorsága ellenem fellépni, akit fél és szeret. Úgy láttam jónak, ha magamat is vádlottnak tekintem, és azt az oszlopos társamat kérem meg a rendkívüli akármi levezetésére, aki legszigorúbb kritikusaim közé tartozik.

Tizenheten szólaltak meg a Vidra Szabó Ferenc vezette akármin. Csaknem minden javaslattal szemben elhangzott ellenjavaslat is: egyesek sokallották, egyesek kevesellték a programot, volt aki túl nehéznek, volt aki még nem eléggé komolynak találta, többen szerették volna előre tudni, mi lesz a következő napon, mások tiltakoztak ez ellen. Egy dolog volt, amiben a legtöbben egyetértettek, ha kevesen fogalmazták is meg és hangoztatták. „Mégfásultunk ebben a témában, hogy állandóan a jövőről beszélünk”, panaszkolta M. Attila. Hiába bizonygattuk (most már látom balgaság volt), hogy az eddig eltelt négy nap alatt legfeljebb tíz órát fordítottunk a jövőre. Elhitték, de továbbra is ugyanúgy érezték magukat. Többen hangoztatták, hogy a családi nap nagyon tetszett, mert olyanról beszéltünk, ami meg is fog valósulni. N. László végre kimondja, hogy őt az zavarja legjobban, hogy ezekből a „magasztos tervekből” igazából nem valósulhat meg semmi. Hitegetjük őket, hülyét csinálunk belőlük, soroznak a vádak. N. László azt javasolja, legyen az olvasótábor műfaja a szabad asszociáció, mert miért éppen tíz pontja legyen az alkotmánynak, miért kell terv szerint előre haladni, miért ne folytatódhatna egy jól sikerült, de csak egy-két órára tervezett program három-négy napig is. Szépreményű társai nemigen értették, mire gondol N. László, és visszaterelték a szót a programra, amelybe dehogyis akarnak ők beleszólni, csak egy kicsit olyan is legyen, hogy rájuk is rímeljen.

Hallván az elkövetkezendőket a nagy többség nyugodtan távozott. Talán még N. László is, ami a programot illeti, nem úgy, ami a jövőt illeti. Ő ugyan nem atomfizikusnak tanult, mint Hoffman Bálint, hanem benzinkútszerelőnek, de csak jobb híján. Éppen Bakonyoszlopon érzett fullasztó szabadság-hiányt, ahol eddigi életében a legszabadabb lehetett. Azért történt így, mert szabad asszociációk helyett olyan tervek elkészítésére akartuk kényszeríteni, amelyek megvalósításához egyelőre kevés a lehetőség. Garanciák nélkül Nyárutópiát is olyan csak hányódó árvának érezhette, mint ő maga. Nyárutópia! A tíz tagú zsűri őt

oszlopos tagja azért is támogatta ezt az elnevezést, hogy éreztessük, csak komoly játék, amit csinálunk, egyjári virág, mely örökre elhervad. Igaz, a szabad asszociációkat korlátlanul, önfeledten, felelősség nélkül játszhattuk volna, ehhez azonban N. Lászlón kívül még jó néhány hozzá hasonló keserű felnőtt kellett volna.

(22) SOKSZOR SÍRVA MENTÜNK BE DOLGOZNI

A bakonyoszlopi alkotmányok legbizonytalanabb és legszürkébb paragrafusai éppen a munkáról szólnak. A munkát középpontba állító beszélgetés mégis pezsgő és szenvedélyes volt, ám végig jelen idejű. „Munkálkodás – munka – munkás – dolgozó – rossz – rosszabb – még rosszabb – legrosszabb – még annál is rosszabb – reszelő – munkáltató – munkabér – kifárad – alkotás – szerszám – időtöltés – időrablás – nagyfőnök – munkafolyamat – munkaidő – folyamatos munka – műszaki rajz – terv – probléma – munkaruha – munkásvédelem – munkástörvény – Munka Törvénykönyve – prémium – fizetés – levonások – brigád – túlóra – munkatársak fűrése – szabadnap – szabadság – kommunista műszak – brigád – társadalmi munka”, ezeket a szavakat kapcsolták egy perc alatt másodéves és végzős szakmunkástanulók a „munka” szóhoz. A „rossz – rosszabb – még rosszabb – legrosszabb – még annál is rosszabb” olyan fiatalok szájából hangzott el Bakonyoszlopon, akik szeretnek, vagyis szeretnének dolgozni, ha ... Ha sokan közülük nem kerültek volna kényszerpályára, ha rendszeren megtanították volna őket a szakmájukra, ha biztosítva lenne a folyamatos munka és nem kellene munkaidő alatt kártyázni, ha nem kellene imitálni a munkát, ha nem kellene szakmájukat gyakorló szakmunkástanulók ezreinek segédmunkásokat helyettesíteni, ha nem részegednének le szemük láttára a velük hozatott italtól műhelyfőnökeik, ha meg lenne oldva a szakmunkástanulók érdekvédelme. „Kaptam egy kisebb pofont”, „Sokszor sírva mentünk be dolgozni”, „Csak megsérteni tudják az embert”, „Nem merünk szólni”.

A jövő felé dobbantás ezen a napon nem sikerült. Jövőképek helyett naturalista jelenképek gyűltek össze. Bebizonyosodott, hogy még azok sem tudják elképzelni munka nélkül életüket, akik kijelentették, hogy utálnak dolgozni, ám a húsz választható életcél közül csak nyolcadik helyre került a *munka*, eléje került a *harmónia*, a *világ megismerése*, a *szeretet*, a *lelki béke*, a *szabadság*. A legtöbb szavazatot a *boldogság* kapta, ám utána a második helyen a *kötelességeink teljesítése* következett, ami a munka szinonimájának is tekinthető, de ők még vagy már nem tekintik annak. A legfőbb célt, a boldogságot képtelenek a kötelességek teljesítése nélkül elképzelni, ám a kötelességteljesítés napi nyolc órát kitevő legfőbb formája, a munka a megkérdőjelezett értékek közé kerül. „Ezt látja maga előtt. Ezt tapasztalja, akkor miért csináljon mást? Látja, hogy ebből hasznot lehet húzni, miért ne csinálja?”, kérdezi tőlünk P. Gyuri. Mit válaszolhatunk neki, jelen időben?

Mi a barátság? Mi a szerelem? Mi a szeretet? A jól ismert, mégis izgalmas, mert aktuális kérdések elhangzása után Bakonyoszlopon is csend támadt. Jó, akkor nézzük meg a lexikonban, javaslom. Meglepődés: ilyen fontos dolgok hiányoznak a lexikonból. Alkalom nyílik arra is, hogy felülbíráljuk a lexikonról alkotott fogalmainkat, és arra is, hogy megpróbálkozzunk a szócikkek megírására.

A BARÁTSÁG leggyakoribb értelmezése, szinonimája a *kapcsolat*, huszonegy esetben ez szerepel. Leggyakoribb megkülönböztető jegye a *megértés*, a *hasznos érdeklődés* és a *problémák megbeszélése*. Kilenc „meghatározásban” nem szerepel semmilyen megkülönböztető jegy, és legtöbb meghatározás szerint a barátság *két ember kapcsolata*. Hatan azt is beveszik a meghatározásba, hogy fiúk és lányok között is létrejöhet barátság, ketten elsősorban a különmeműek kapcsolatát tekintik barátságnak. A *bizalom*, a *szolidaritás*, a *kölcsönösség*, a *gondolatcsere*, az *örömszerzés* mindössze egy-két meghatározásban fordul elő.

A SZERETET leggyakoribb szinonimája az *érzés*, viszonylag gyakori volt még az *érzelem* és a *kapcsolat* és a *szerelemből kialakuló érzés*, tizenhárman nem tudnak megkülönböztető jegyet megnevezni. A szeretetet a legtöbben a *családtagokra* vonatkoztatják, a további sorrend: bármelyik ember, barátok, állatok, tárgyak. Mindössze egyetlen meghatározásban szerepel a *kölcsönösség*, az *örömszerzés*, és a *tettekben megnyilvánuló szeretet*, az *önzetlenség* egyetlen egyben sem.

A SZERELEM leggyakoribb szinonimái a *vonzódás*, az *érzés*, az *érzelem* és a *kapcsolat*, hét esetben nem szerepelt fölérendelt fogalom. A leggyakoribb megkülönböztető jegyek a *nemi kapcsolat*, a *testi-lelki kapcsolat*, a *több a szeretetnél* és az *egyénség megőrzése*, tizenegy „meghatározásban” nem szerepelt semmilyen megkülönböztető jegy. Bár a szürke és a tautologikus definíció sem volt kevés, mindössze három olyan meghatározás akadt, amelyekben az idősebb nemzedék értékrendjét képviselő séma található. Ugyancsak három olyan meghatározás akadt, amelyek ilyenfajta lényegi jegyeket tartalmaztak mint az *örömszerzés*, a *kölcsönösség*, a *gyengédség*, a *felelősség*, a *bizalom*, a *mindent vállalás*. Teljességgel hiányoztak olyan elemek mint az emberi *kiteljesedés*, *teljes odaadás*, *intimitás*.

A három közül a *szeretet* meghatározása bizonyult legnehezebbnek, erre vállalkoztak a legkevesebben, és a *szerelem* meghatározásai között találhattuk a legtöbb érzékletes, eredeti és sikeres meghatározást. Talán azért is, mert beszélgetés, elmélkedés, esti séta, bírósági tárgyalás, irodalmi műsor és szerepjáték témája volt a szerelem az 1976-os és 1977-es olvasótáborban, ahol „szerelemféle” érzések szövődtek és foszladoztak, talán még igazi szerelmek is, erről azonban nincsenek egzakt adataim. A sete-suta meghatározások nemcsak a

fogalmazás gyarlóságát, hanem ennek az érzésnek, ennek a kapcsolatnak a kínzó hiányát jelzik.

Ebben a vonatkozásban sincsen sem kellő rálátásuk, sem elegendő belső élményük. Így már érthető, miért szerepelt mindhárom a fontos dolgok második vonalában.

(24) NEVELHETŐK-E A NEVELŐK, ÉS HA IGEN, MIÉRT NEM?

Az olvasótábor lassan a vége felé közeledett, már sok mindent megszoktunk, azt is, hogy a táborban jönnek-mennek a látogatók, akik általában barátként érkeznek, akiket szabad tegezni korra, nemre és rangra való tekintet nélkül. Katsányi Sándorból például egy pillanat alatt Sanyi lett (fel sem merült a „tanár úr” vagy a „Sanyi bácsi”), mert megosztotta velük gondjait, mert játszani kezdett velük. Senkiben sem tudatosodott igazán, hogy a háttérben árgus szemekkel figyelő vendégek (iskolai könyvtárosok, kollégiumi nevelők és igazgatóhelyettesek) elképedve figyelik a történeteket. Amikor a saját magát (vagyis a nevelő tanárt) alakító Vidra Szabó Ferenc elkezd dörömbölni a bezárt ajtón, a vendégek közül többen önkéntelenül felállnak, hogy még jobban lássák azt, ami „velük véletlenül sem történhet meg”:

„Nevelő: Nyisd ki az ajtót!

Gyerek: Ha akarom!

Nevelő: Nyisd ki az ajtót, mert betöröm!

Gyerek: Nem nyitom.

Nevelő: Ide figyelj, fiam, úgy kiváglak...!

Gyerek: Adja vissza a kártyámat!

Nevelő: Milyen kártyádat?

Gyerek: Amit elvett délután.

Nevelő: Majd a szüleidnek visszaadom.

Gyerek: A szüleim nem kártyáznak.

Nevelő: Nyisd ki az ajtót, odaadom a kártyát.

Gyerek: Jól van. Tessék bejönni.

Nevelő: Miért dohányzol?

Gyerek: Nem dohányzom.

Nevelő: Itt a csikk, kiégeti a talpadat.

Gyerek: Nem az enyém.

Nevelő: Na jó, gyere velem. Bemegyünk az igazgatóhoz és megtárgyaljuk a dolgokat.

Gyerek: Előbb kérem a kártyámat.

Nevelő: Nem adom oda, előbb bemegyünk az igazgatóhoz, azt mondtam.

Gyerek: Előbb kérem a kártyát.”

Mit tettünk volna, hogyan viselkedtünk volna a játékban szereplő nevelő helyében? Ez az egyik kérdés. Vendégeink helyeslően bólogatnak. Milyen hibákat követett el, amelyeket egy nevelőnek soha nem szabad elkövetni? Vendégeink felhorkannak. A tanulót változatlanul Tücsök alakítja, a nevelő szerepére pedig sorra jelentkeznek a próbálkozó szépreményűek. Tulajdonképpen egyik próbálkozás sem járt sikerrel, pedig ezek a „nevelők” kivétel nélkül mind emberségesebbek és esetenként ügyesebbek, több nevelői érzékkel megáldottak voltak, mint a példabeli. Katsányi Sándor most az oszloposokat kéri meg, mutassák meg, mit tudnak (izzadtunk, próbálkoztunk), majd a kedves vendégeket kértük. Egy sem állt be közülük játszani, de sokan hozzászóltak, nyilatkoztak, fogadkoztak és ítéleztek imigyen: „Ilyen szituáció egyáltalán abszurd, szóval elképzelhetetlen, mert ezt fel sem tudom tételezni, hogy ilyen létezik, mert van KISZ, van ifjú gárda, van diáktanács”, „Abban az intézetben ahol ilyen megtörténhet, ott nincs nevelés, ott szabadon garázdálkodhatnak a fiatalok, a nevelés ugyanis ott kezdődik, hogy milyenek a rendszabályok, mennyit engedünk”.

A többi hozzászólásban is rendre előbukkantak az „ilyen nem létezik” és a „nálunk ilyen nem létezhet” elemek. Mindez azután hangzott el, hogy a szerepjátékok érzékeltették, hogy a nevelőnek nem szabad hagyni magát ilyen módon zsarolni, és a leghelyesebb, ha más körülmények között reagál a történetekre. A kialakuló parázs vitába nemcsak az oszloposok kapcsolódtak bele, hanem a szépreményűek is, tegezve és egy alkalommal le is hülyézve az egyre jobban felbőszülő, de egyre csak ugyanazokkal a tekintélyelvű érvekkel hadonászó vendégeinket. A szócsatában nem vehették fel velük a versenyt, hogy mégis ők kerültek ki győztesen ebből a „nevelési csetepatéből”, azt színjátékaiknak köszönhetik, amelyek azt bizonyították, hogy nemcsak a nevelendő, hanem a nevelő is nevelhető. És ha igen, miért nem? Mert vendégeink nem értették meg játékunk lényegét, azt, hogy játékról van szó, amelyben a valóság határain is túl lehet kalandozni és azt, hogy a nevelés műhelytitkairól a nevelendőkkel is lehet és kell is párbeszédet folytatni.*

(25) NAURU, DE SADE, HEGEL

Nem csak arra válaszol, amiről kérdezzük, mert annak vannak előzményei és következményei is. Nyárutópia és Nauru. A miénk 36 négyzetkilométer, Nauru csak 21, de abban az országban a legmagasabb a nemzeti jövedelem a világon. Igen ám, de a nauruk maguk alól adják el a foszfátot, egyetlen kincsüket. Elfogy a salétrom is Chilében, a világ köolaja is száz, szene is ezer év alatt.

* További részletek erről a programról Vidra Szabó Ferenc *Színjáték és rögtönzés az olvasótáborban* című írásában, az *Országalapítás Bakonyoszlopon* című kiadványban.

A napsugárzásnak viszont csak egyszázszázad részét használjuk még fel, igen ám, de a napenergia lépre csalása ma még drága mulatság, mégis valószínű, hogy egyszer majd a Szahara lesz a leggazdagabb ország.

Így kezdődött. Még sok mindenről beszélgettünk: szadizmusról és mazochizmusról, a Paradicsomból való kiűzetésről és az elidegenedésről, a piramisok, a kínai fal és egyéb „értelmetlen” dolgok felépítésének okairól, a kecsuák szerelmi életéről. Arról, hogy miért tiltották be a Bibliát a német parasztháború idején, hogy mikor szaporodnak el a balladákban az özvegyek és az árvák, hogy kik ettek több embert a keresztény európaiak vagy a vademberek, hogy miért éppen a tengerészek és a zsoldosok között terjedt el először az alkoholfogyasztás, hogy miért támogatta a Ku-Klux-Klan az alkoholtilalmat, hogy miért vernek agyon 20 000 gyereket évente, hogy miért nincs köze egymáshoz a nemi szabadosságnak és a kommunáknak, hogy miért lehetett a törzsi társadalmakban a kiközösítés a legszigorúbb büntetés, hogy miért a házimunka a legelterjedtebb munkafajta manapság is. Az esti program után ismét körülültük őt az egyik szobában, amerikai balladákat énekelt nekünk, majd velünk.

Délután egy pillanatra kettesben maradtunk, a meghitt pillanatot arra használta fel, hogy megnevezze a bakonyoszlopi égen felvonuló felhőket, és előbb vihart, majd szép időt jósolt nekünk. Pedig már jó néhány éve felhagyott a felhőkkel. Barátai azt mesélik, hogy a neki járó Nobel-díjat egy japán meteorológus kapta meg. Több felfedezésre, találmányra már nem tellett erejéből, csak felfedező utakra, amelyekre minket is elfogadott útitársnak, aki elmondhatja magáról (mint Szalézi Szent Ferenc), hogy „Mindenkit elfogadok útitársnak, hogy elmondhassák rólam az égből, hogy jó voltam hozzájuk”.

(26) SZEMBESÜLÉS

Egészen más találkozás volt ez, mint a marslakókkal. Az őslakosság képviselőinek beszámolója meggyőzött minket arról, hogy az őslakosságra elengedhetetlenül szükségünk van, hogy nem kell őket sem megszelídíteni, sem magunkhoz felemelni, sem átnevelni. Megtudtuk, hogy 3400 forint az átlagkereset a szövetkezetben, hogy a kapálás már a múlté, hogy új gépek beállításával pótolni tudják a hiányzó munkaerőt, hogy a „népboltba” 17 000 forintos hűtőpultot állítanak be. Nyárutópia lakóit azonban nyugtalanítja valami, amit a *szocializmus emberi dimenziójának* is nevezhetnénk, olyannyira, hogy egyikük félbe is szakítja a párttitkárt, és megkérdezi: „Hogy lehet az, hogy Bakonyoszlopon csak egy bevásárlóhely van, de két kocsmá?” Fájdalmasan megrándul a kérdezett arca, válasza hirtelen sok mindent megvilágít, talán még jövő-államunk létjogosultságát is: „Kérem szépen, valóságos közelharcot kellett vívni, hogy egy harmadikat ne nyissanak”.

Elmondjuk mi is, hogyan képzeltük, de a timföldgyár, a helikopterállomás,

a magasvasút most eléggé falsul hangzik, hiszen már hallottuk, mennyi pénz juthat járdára, hogy a rossz víz még mindig csecsemőhalált okoz, hogy vizes az osztálytermek fala. Abbahagyjuk. Az őslakosság képviselői az alkotmányokat böngészik. A lelkes örömmel nyugtázza a lelkiismereti szabadságra vonatkozó paragrafust, és elmondja, egyik elődje vitte a vörös zászlót a járási székhelyre induló küldöttség élén 1919-ben. A tervrajzokat és a térképeket forgatják, bólogatnak, érdekes, értik, persze, jövőállam. Erőt, egészséget kívánunk egymásnak, és elköszönünk. Nyomot hagytak. És mi? Egy év múlva egy sárga fedelű könyvecskével gyarapodott a bakonyisztentkirályi helytörténeti gyűjtemény, a címe: *Országalapítás Bakonyoszlopon*.

(27) ÜZENET A JÖVŐNEK

Számoltunk azzal is, hogy sokakban csak pár órára hagy nyomot a jövő. Megfigyelhettem a 12 évesnél többnek nem látszó B. Jancsit, amint visszavisszasompolyog a jelenbe és legyeket fogdos a nagy kinyilatkoztatások pillanatában. Figyeltem, ahogy a pingpongasztal körül ólalkodik, ahogy írógépem körül ögyeleg. A tábortűz elhamvadása után, éjfél tájban pingpongoztunk egyet, ekkor kérte kölcsön írógépemet. Boldogan vitte el. Akkor már tudtam, hogy B. Jancsi nagyon keveset játszott egész eddigi életében, és azt is tudtam, ha hazamegy, befogják – látástól vakulásig – a nehezebbnél nehezebb háztáji munkákba.

Fél óra múlva B. Jancsi kilopakodott az erdőbe, és a már régen kiszemelt fán elhelyezte egy gyufaskatulyában ezt a levelet:

„Bakonyoszlopi olvasótábor.

A bakonyoszlopi olvasótábor nagyon jó. Most 1977-et írunk. Ez nekem nagyon megtetszett, főleg az esti Akármí, a színjátékok, a viták, meg a túrák. Sokat vitatkoztunk, jöttek a csillagászok, geológusok, pszichológusok. Mindezek közül a LEGÉRDEKESEBB a jövő városának tervezése volt. Ez nagyon érdekes volt számomra és a többiek számára is. Kaptunk térképeket, és erre kellett rárajzolni a jövő városát. Ez a város majd 50 000 lakost fog befogadni, a neve Nyárutópia. Ez a város majd külön alkotmánnyal rendelkezik. Az utolsó napon rendeztünk színjátékot, ebben én is jelen voltam, ami nagyon jól sikerült, ennek nagyon örültem, sokat nevettünk. Azután gyűjtöttük a tábortűzet, itt énekelgettünk és sokat játszottunk. 11 órakor lett vége. Este határoztam el magam, hogy ezt a cikket megírom a táborvezetők számára. Ez a tábor nagyon jó, ha lehet akkor jövőre is eljövök, ez a tábor nekem nagyon tetszett.

B. János Mindszentkállya Toldy utca 22. sz.”

Somorjai Ildikó társai először „kemény adatokkal”, majd öt mondattal, Havas Katalin csoportjának tagjai a „Ki vagyok én?” kérdésre adott válasszal, Heit Gábor és barátai kedvenc dalaikkal mutatkoztak be, Csapó Edit csoportjában a „Miért is vagyunk itt?” és a „Meg lehet-e ismerni valakit teljesen?” voltak a fő kérdések. Mi a „Ki vagyok én?” kérdésre adott válaszokat egy kis dobozkába helyeztük, és felkerekedtünk. Megfelelő helyet találva ünnepélyesen egy fa odvába helyeztük el titkunkat. Ma is ott vannak. Egy év múlva engedélyükkel megnézhettem én-fényképeket:

„Ipari szakmunkástanuló vagyok, táborban még nem voltam, szokatlan helyzet ez. Kollégista vagyok, így nekem ez kicsit unalmas, hiszen egy kicsit a kollégiumhoz hasonlít ez a tábor. Én ideges ember vagyok és mindig...”

„Én egy nagyon szerény lány vagyok, néha csendes, de társaságban szívesen beszélek mindenről. Sok barátom és barátnőm van, s mindegyikkel megértem magam. Szeretek olvasni, tagja vagyok a könyvtárnak. Nehezen sértődöm meg, de ha egyszer valakire komolyan megharagszom, soha nem tudnék megbocsátani neki.”

„Egy ipari szakmunkástanuló vagyok. Egy közepes tehetségű, általában jókedvű fiú. A társaságot nagyon szeretem.”

„15 éves múltam, varrónői szakra járok. Legtöbbször vidám szoktam lenni, de volt olyan eset is, amikor megbántottak és nagyon szomorú voltam. Nagyon szeretek tanulni, és szeretem a szakmám is. Kérdezés nélkül nem szeretek beszélni ismeretlen társaságban.”

„Budapesten születtem, négyszer változtattunk lakóhelyet, most Zircen tanulok, általános műszerész vagyok.”

„Jókedvű, vidám lány vagyok, szeretem a természetet, szeretek sportolni, olvasni, tanulni, szeretem a közösséget, megvetem azokat, akik felvágnak, másnak nem segítenek. Szeretek szórakozni és dolgozni, otthon sokat segítek. Szeretek a meglepetéseket. Szeretek másnak örömet szerezni és azt is, ha nekem örömet szereznek.”

„Ki vagyok? Egy a sok millió ember közül. Egy középjellemű. Nagyon türelmes tudok lenni. Szeretek szakmai dolgokhoz hozzászólni. Nem szeretem az önfejléseket. Szeretek a zenét, olvasni, tanulni és dolgozni is szeretek zene mellett.”

Íme szépreményű társaim 1978-ban. Egy óra múlva (amikor már mint Erdőkerülők ültek a fontos dolgok teszt mellett) már azt is megtudtam róluk, hogy nem sorolta senki a legfontosabb fontos dolgok közé az *örömet*, a *szerelmet*, az *érdekes életet* és a *szépséget*. A szépség elutasítása nem hagyott nyugodni, tovább kérdeztem. Kiderült, eléggé szegényes jelentéstartalommal használják ezt a fogalmat is. „Ki tartja szépnek a nagymamáját?” kérdeztem. Ez volt a második megütközést keltő megnyilatkozásom. Aztán bátoritanul jelentkezett

T. Jóska, az „egy a sok millió közül”, hogy ő akkor is szépnek tartja a nagymamáját, ha csúnya.

Első furcsa megnyilatkozásom, mint kiderült, énfényképem volt. Ez nem került a fa odvába, hiszen elküldtem nekik levélben, oszlopos társaimmal együtt. Igaz, akkor még nem tudták, hogy hatunk közül kivel vágnak majd neki önmaguk felfedezésének. Most első találkozásunk után, ők, a még titokban maradtak, újra elővették leveletem, és olvashatták, hogy „Harminchét éves vagyok, fiam negyedikes, lányom ötödikes. Huszonhárom évig ültem iskolapadban, de már huszonhárom éve tanítok. Először sínautóvezető, aztán állatszelidítő, majd Afrika-kutató és hittérítő, közvetlenül ezután tanár szerettem volna lenni. Tizennyolc éves koromig kifejezetten mamlasz voltam, de szerencsére érettségi után nem jutottam be az egyetemre, hanem az Egyedi Gépgyárba kerültem, ahol alapfokú vizsgát tettem életből. Most szociológus vagyok, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ Olvasáskutatási Osztályát vezetem, de ez nem jellemző. Álmomban eléggé gyakran zenélek, néha repkedek. Ébren álmodozom, és gyakran elalszom. Van egy csomó rossz szokásom, és van egy rögeszmém: szeretem felebarátaimat. Mentségem nincs, segítőtársam sok.”

(29) TÓBIÁS ÉS A SZAMARAK

Az előző két évben valahogy kinnal-keservvel *beindult* az olvasótábor, ez alkalommal viszont szerencsésen *elindítottuk*, pontosabban Heit Gábor volt az, aki elindította, a „Tóbiással”, mely a bakonyoszlupi rituále egyik fontos eleme lett. Órákig lehetne töprengeni azon, hogy a „Tóbiás, mit csinálsz? Csinálom a csizmám, csizmám, csizmám. Tóbiás, nagy piás, mit csinálsz? Megiszom a söröm, söröm, söröm! Nincsen annál nagyobb öröm, öröm” szövegű dal miért és hogyan okozott olyan elemi erejű hatást. Ha meg tudnám fogalmazni, akkor nem lett volna varázslat, és Gábor sem lett volna varázsló.

Kisvártatva újabb csoda következett: Vidra Szabó Ferenc rögtönzése. Amikor fél év múlva két napra elvonultunk hatan oszloposok, hogy magnóra beszélgessük a *Harmadszor Bakonyoszlopon* c. könyvet, alig-alig emlékeztünk arra, min mulattunk olyan kitűnően. Egymással ismerkedő pillangókra, mezei pockok és különmemű székek udvarlására emlékszünk homályosan.

Jóval több tudatosság jellemezte a szamarak szavalókórusát. Ez a szertartás szentesítette a szépreményűeknek ez alkalommal felajánlott tegeződést, és amit elfogadtak, de nemigen mertek élni vele, s jó néhányan önkéntelenül „nevelő tanárnak” szólítottak minket. A nyolc oszlopos (hiszen akkor már velünk egyenlőként ott állt mellettünk Jan Sand barátunk is a rögtönzött szavalókórusban), nem tehetett mást, szívből kántálta, hogy „Nem vagyunk mi nevelő tanarak, hanem vagyunk egyszerűen szamarak”. Szamárságunk tudatában vág-

tunk neki az önismeretszerzésnek, megpróbálva méltók lenni azokhoz, akikkel Francis Jammes együtt akart menni a paradicsomba, a szamarakhoz, akik „szelid, a nagy szegénységüket az örök szeretet tükrében nézegetik”.*

(30) IS-IS LÉNYEK VAGYUNK

A környezetvédelem mindegyik csoportban szóba került, elbizonytalanodtunk: érdemes-e legyőzni a természetet. Válaszul Havas Katalinénál a *Cantata profana* szólalt meg. Szót kapott még *Szent-Györgyi Albert*, *Aronson*, *Rousseau* és R. Pali is, aki ezt mondta: „Elmegyek az erdőbe, egyedül, a kutyámat sem viszem magammal, nézem a világot, megállok, megvárom, amíg teljesen csend lesz, és akkor olyan vagyok én is mint egy fa.” Nagy csend támadt a Symphonia csoportban, és – bár más témához tervezte Somorjai Ildikó – nem következhetett más, mint a *Meddig él egy fa?*

Mi, az Erdőkerülők, először a „galaxishalmaz – galaxisunk – bolygórendszerünk – Nap – Föld – Mount Everest – felhőkarcoló – bálna – emberi fej – köröm – tűhegy – porszem – baktérium – vírus – atom – atommag – elemi részecske” skálát tanulmányoztuk. Ki kellett válogatnunk: mi ebből a természet és mi a nem-természet. Meglepődnek, hogy nemcsak a Föld, hanem bolygórendszerünk és galaxisunk is *is-is* jellegű, csak azért mert mi is részei vagyunk, ha parányi részei is ezeknek a hatalmas rendszereknek. Magunkat kezdtük vizsgálni, mint *is-is lényeket*. Hamar belefáradtunk, és pihenésképpen zenét hallgattunk, afrikai zenét, és közben úgy pihentünk, mint ott, ahonnan a zene származott, guggolva. Csak addig guggolhatott mindenki, ameddig jól esett neki. Először én hagytam abba, a nálamnál néhány évvel fiatalabb Jan következett, majd a fiúk. Levontuk a tanulságot: az, hogy az európaiakat fárasztja ez a pihenés, a guggolás társadalmi vonatkozásait érzékelteti, valamint azt is, hogy a lányok bírják tovább, valószínűleg fiziológiai felépítésükkel magyarázható. Hasonló példákat keresünk és találunk mindennapi életünkben. Következik az 1–2–3–5–8–13–21–34 titkának megfejtése. Felfedezzük az aranymetszés szabályát magában rejtő Fibonacci számsort, majd a papírcsíkból hajtogatott ötszögön is az aranymetszés törvényét. Újabb bizonyítékokat keresünk. Örömmel veszik tudomásul szépreményű társaim, de még Jan is, hogy köldökük éppen az aranymetszés pontban van, és egy pillanatra mindenki a természet legszebb alkotásának érzi magát. A *Kolinda* felolvasása után könnyen magyarázatot találunk arra, miért volt *Bartók* kedvenc virága a napraforgó. Míg a többiek a *Cantata profanat*

* Francis Jammes: *Imádság azért, hogy a szamarakkal mehessen a paradicsomba*. = Válogatott versei. Budapest, 1959. Móra Kiadó 136–137. l.

hallgatták, ketten sorra „igazoltatták” a környékbeli napraforgókat, és megnyugodva vették tudomásul, hogy egyikük sem szabálytalan, a szírmuk száma, ahogy annak lennie kell, Fibonacci-szám.

(31) EMBERSZELÍDÍTÉS

„Nem akarja megmondani, hogy szeret-e”, panaszkodik T. Attila csoportvezetőjének, Havas Katalinnak, az olvasótábor harmadik napján. „Fél óra sem telt el, amikor megkérdezte, szeretem-e. Mit tudom én, tőlem ilyet ne kérdezzen az, akit nem is ismerek”, zsörtölődik B. Mari. Mit tehet mást ilyenkor egy csoportvezető, „felrúgja a programot”, és megígéri T. Attilának, hogy a másnapi kiscsoportos program neki szól. Amikor letelepednek törzshelyükre, T. Attila és B. Mari szikrázó szemmel méregetik egymást. Mellesleg T. Attila azóta, az első kudarc után azonnal „összeállt” egy másik lánnyal. Kati felolvassa *A kis herceg* róka-jelenetét, T. Attila a hangsúlyos részeknél sunyít, mosolyog, elbúsulja magát, a végén pedig megköszöni a célzást. „Miért vét, aki ajtóstul tör be a házba? Miért szükséges a szerelemhez, barátsághoz, kapcsolathoz, hogy megismerjük egymást és magunkat” kérdezi Kati, és a „természet” másik jelentéséről, természetünkről beszélgetnek. A „Szeretnétek-e mindent tudni arról, akit szerettek?” kérdésre egyöntetű igen a válasz, a „Szeretnétek-e, ha mindent megtudna rólatok, akit szerettek?” kérdés elhangzása után nagy a zűrzavar, majd érvek és ellenérvek után kialakul a végkövetkeztetés: nem minden elhallgatás, nem minden nem-kimondás hazugság. Ennek elfogadtatásáig göröngyös az út, mert „letöröm a derekát”, „megölöm”, „férfi dolog”, „hát egy kicsit kirúgok a hámból” és hasonló állásfoglalások hangzanak el. A *Fürdés* című *Kosztolányi* novella felolvasása után Nagy Attila ösztönzésére egy szerepjáték következik: Suhajdáék vacsorája. „Jancsika” eltör egy tányért, „Suhajdából elementáris erővel tör ki a hülye, korlátolt, agresszív apa: szentségelt mint a záporosó.” N. Miklós ekkor hirtelen kibújik szerepéből, és megfejtí a novellát, Suhajdáét, saját magát: „Ez egy készakart véletlen volt, így kellett történnie”.

(32) BAKONYOSZLOPI PANTHEON

Gorkij üzenetét értelmeztük: „a gyerekeknek tér kell”, majd látogatást tettünk Örkény *Magyar Panteonjában*, megvizsgálni mire vitte, mire vihette a rendelkezésre álló térben a saját életéből kiállítást rendező teremőr. Elhatároztuk, hogy mi is megrendezzük kiállításunkat, bakonyoszlopi jó szellemünk, Örkény István tiszteletére is. A képzeletbeli tárlókba a szépreményűek életét, értékrendjét, vágyait érzékeltető kiállítási tárgyak kerültek. (Ki-ki leírta, mit állítana ki.)

Az első tárlóban látható tárgyakból *N. Zoltán* (akiről én-fényképe csak azt

árulja el, hogy Zircen tanul műszerésznek) rakható össze: egy szétnyírt tornacipő, egy kopott farmer, egy kevésbé kopott cipőápoló kefe, egy „Edzett ifjúságért”-jelvény, egy bakancs, amelynek jobbjáról hiányzik a spiccvas, egy kimustrált motor, amely nem bírta a terhelést és egy olvasótábori jegyzetfüzet.

A második tárlóban munkapad, rádió és könyvespolc. *T. Józsefet* ábrázolja, egy „középjellemű” szakmunkástanulót, aki nem szereti az önfejlőket, de szépek tartja a nagymamáját.

A harmadik tárlóban én-fényképe szerint egy „nagyon szerény lány”, *H. Mária* fényképe, családjának kedvenc fényképe, kedvenc babái, egy lezárt doboz: „Első alkotásom” felirattal, kedvenc hangszere és egy hivatalos papír: a gimnáziumba való felvételének elutasítása. (Ő az, akinek én-fényképéről az is leolvasható, hogy nehezen sértődik meg, ha mégis, akkor soha nem tudna megbocsátani.)

A negyedik tárlóban annak a *T. Lászlónak* a tárgyai (aki az olvasótábort az első órákban még a kollégiumhoz hasonlóan érezte): egy tövig koptatott fogkefe, egy tábla szalonna, egy kopott farmernadrág, egy elnyírt magnetofon, amely nem bírta az Omega hangerejét, Symphonia cigaretta és egy törött pingpong labda. („Én ideges ember vagyok és mindig...”, ezzel szakadt meg én-fényképe, és kiállítása is.)

Az ötödik tárlóban *R. Judit* kiállítása: könyv, whisky, poharak, egy jól sikerült színes fénykép saját magáról, (akinek én-fényképéről az olvasható le, hogy legtöbbször vidám szokott lenni, de nagyon szomorú is volt, amikor megbántották), babái, mackói, első fogkefeje, nagymamája szemüvege, amit ő tört el, biszok és külföldi plakátok. (Tudjuk még róla, hogy kérdés nélkül nem szeret beszélni.)

A hatodik tárlóban *K. Erika* nagy színes fényképe látható (egy jókedvű lányé, aki szereti a természetet, az olvasást, a tanulást, a közösséget, és utálja a felvágósokat és az önzőket, aki szeret örömet szerezni és azt is, ha neki szereznek örömet), ezen kívül kedvenc játéka, kedvenc ruhái, első rajzai, összetört szájharmonikája, egy másik fénykép, amelyen rajta van a családja és bizonyítványa.

A hetedik tárlóban egy „közepes tehetségű, általában jókedvű fiú”, *K. György* tárgyai találhatók: születési anyakönyvi kivonat, általános iskolai bizonyítvány, KISZ igazolvány és még egy dokumentum: olvasótábori naplója.

(33) AZ JUTOTT AZ ESZEMBE...

A második, vagyis a megnyitó utáni nap termése még csak ennyi volt: „Lehet-e Disco-clubot létrehozni és délután vagy este megtartani?” És még három-négy, ebbe a témakörbe vágó kérdés. A harmadik napon: „Az jutott eszembe, lehet, hogy a Bibliában olvastam, hogy nem lesz meg a kétezredik év. Igaz-e?” Aztán a díjnyertes: „Gyűlölöm a nagyképűséget. De miért?” A negyedik nap termése gazdag volt: tucatnyi kérdés gyűlt össze Váncsa István számára:

„Mennyibe kerül egy perc a tévében? Minek alapján döntenek el egy külföldi film megvételét? Mennyi a fizetése egy tévés szerkesztőnek?“, és hasonlók. Egyéb kérdések is érkeztek: „Mi az igazság a Bermuda-háromszög körül?“, „Lehetséges, hogy valamikor egyben volt a Hold és a Föld?“, „Ha mindenki kéri, hogy legyen disco, akkor miért csak egy páran táncolnak?“, „Szerelmes vagyok. Mitől van?“. Az ötödik nap hullani kezdtek a csillagok: „Ki találta ki a rágógumit, miből van, miért szeretem?“, „Miért hívnak engem Bogár Pálnak? Lehet-e nem gondolni semmire?“, „Mit jelent a hulló csillag?“, „Engem nagyon szeret egy fiú, miért nem érzek iránta vonzalmat?“. Értékeljük őket, válaszolgatunk rájuk és akkor T. Jóska jelentkezik: „Az jutott az eszembe, hogy van-e csúnya, csúnya lány, csúnya fiú, csúnya bácsi, csúnya néni, csúnya papa, csúnya mama, csúnya állatok, csúnya virág? Én azt mondom, nincsen csúnya. Kíváncsi vagyok, hogy vélekedtek erről a csúnya ügyről? Miért éppen ezt kérdeztem? Mert szerintem a félfülű, félszemű, orr nélküli sem csúnya. De miért?“ Csendben ülünk. Nem akarjuk válaszainkkal vagy könyvjutalommal elrontani ezt a csodálatos kérdést, amelyet T. Jóska tett fel, az „egy a milliók közül“, aki szépnék tartja csúnya nagymamáját.

(34) FELETTEM – ALATTAM – FÖLÖTTEM

Csoportom tagjai *maguk felett* érezték a tudósokat, a szülőket, az idősebb testvéreket, az igazgatót, a szakoktatót és a nevelőt; T. Jóska rajtuk kívül még a pszichológusokat, T. Laci a művészeket, K. Erika a nagyszüleit; *maguk alatt* az állatokat és kisebb testvéreiket, rajtuk kívül R. Judit a hangyát. Ugyanerről folyik a beszélgetés Csapó Editéknél: nálunk a lányok, ha újra lehetne választani, fiúk lennének. Erről szólnak a kérdéspályázatra beküldött műveik is: „Miért van a fiúknak az, ami nekünk nincs, és miért nincs a fiúknak az, ami nekünk van?“, „A fiúk általában miért játsszák meg szeretetüket, például itt a táborban is?“, „Miért tesznek úgy a lányok a táborban, mintha szeretnének?“, „Picurnak szólítanak, amikor nem is vagyok olyan pici. Miért?“, „Hol itt az én rövid életemnek az értelme és a szerepe?“, „A csillagászati beszélgetés után nézegettem fölöttem az eget. Tulajdonképpen őseimet nézegettem. Ezt én fantasztikusnak érzem, mások meg nem. Miért?“

(35) A NAGY MÉRKÖZÉS

A szabadságot korlátokkal kezdjük. Fizikai, jogi, erkölcsi törvények, természeti csapások. Mi még, faggatom szépreményű társaimat. Nagy csend. Utalok a temetést tótágast szemlélő Örkenyre és az *Elégiára*; közös élményeinkre. Nem szakad meg a csend. Mit nem lehet megfordítani? Csend. Hiszen értem én.

1600-an húzogatták alá a rossz dolgok közül a szerintük legrosszabbakat, középiskolások, fiatal és idősebb munkások, könyvtárosok és szakmunkástanulók,* de csak töredékül élt azzal a lehetőséggel, hogy a listát kiegészítsék az onnan hiányzó dolgokkal, ám a *halált* senki sem hiányolta. Többségük bizonyíthatóan nem azért, mert nem tartotta rossznak, hanem azért, mert tabunak nyilvánítva ezt a témát, úgy volt élet-párti, hogy nem mert szembenézni a halállal viselő élettel. Hova megyünk előre? Csend. „Ahová akarok”, mondja K. Erika, nem nyeglén, bizonytalanul. „Aki az ifjúságot meg akarja nyerni, annak alacsonyabb és magasabb szinten el kell tudni mondani, hogyan gondolkodik a halálról**”, hallom Vitányi Ivánt, és odavágom K. Erikának és társainak, hogy igenis a halálba megyünk, hogy létünk halálos lét. Érdemes akkor egyáltalán a szabadságról beszélni? Megpróbáljuk.

Félretoljuk a halált, és arról beszélgetünk, mitől félünk. *Anyagi nehézségektől* egyikük sem fél, de öten néha gondolnak rá. Majdnem mindegyikük fél az *öregkortől*, a társaság fele a *magánytól* is. R. Jutka gyakran, a többiek néha elvesztik önmagukba vetett hitüket, és úgy érzik, semmire sem jók. Ekkor hozom szóba a rangadót. Az elődöntőben a *szabadság* legyőzte az *álszabadságot*, ki kell találniuk, ki lesz az ellenfél a döntőben. A *háború*, véli T. Jóska, aki szerint nincsen csúnya. Az *anti-szabadság*, véli K. Gergő. Segítek: az ellenfél a korlátok csapata, félelmetes jelszavuk az „El kell pusztulnotok!”, a csapatkapitány pedig a halál. Útőképes csapatot kell összeállítanunk, hogy felülkerekedhessen a szabadság. Beválogatjuk először a *szolidaritást*, a *békét*, a *barátságot*, az *egyetértést*, és az „antikát” az *antiimperializmust* és az *antifasiszmust*, majd előkerülnek még az ikrek is: az *egyenlőség* és a *testvériség*. Még mindig nincs együtt a csapat, figyelmeztetem őket. Érzik, hogy nagy a tét, de nem tudják, hová forduljanak.

Még világosabbá kell tennem az igazi szabadság és az álszabadság közötti különbséget. A nagy mérkőzés előtt távolugró versenyt rendezünk, amelyen a csiga, a leopárd és a kenguru vesznek részt. Hogyan győzhet a csiga, az örökkön vesztes? Egyrészt csodával, másrészt önmaga túlugrásával. Lefölözzük a mese másik tanulságát is: ebben a versenyben mindenki győzhet – aki túlugorja magát – ám győztes ugrása egyszerre jelzi szabadságát és újabb (újból átugrandó) korlátját is. Sem a hencegés, sem a rá sem hederítés, sem az élet, de még a túlugrást helyettesítő kiugrás sem lehet hathatós ellenszere a megsemmisülést jelentő halálnak. *Örkényhez* fordultunk tanácsért, nem feledkezve meg a nagy mérkőzésről sem, amelyhez még nem rendelkezünk eséllyel kiálló csapattal. A *Meddig él egy fa?* dramatizált felolvasása után ismét nagy a csend, de ez már nem üres csend. Mit alkotott az öregasszony? Többet nem segíték. Az életfát

* Abban a kutatásban szerepelt ez a kérdés, amelyben két magyar novella befogadását vizsgáltuk. (Fogarassy Miklós–Kamarás István: *Olvasó a labirintusban*. Budapest, 1981. Tankönyvkiadó)

** Vitányi Iván: *Ideológiai vallomások*. = Valóság, 1970. 7. sz.

vásároló öszülő asszony kerül még be csapatunkba. Mi tehát a halál ellenszere, kérdezem még egyszer, latolgatva a nagy mérkőzés esélyeit. Abban egyetértünk, hogy az egyik válasz a semmi. A másik többféle lehet, ám közülük az egyik lehetséges éppen ez a novella.

(36) DÖMDÖDÖM

„Lehet-e egyszerre kettőt szeretni?“, kockáztat Heit Gábor és nyer, „Szerelmesek-e még szüleitek egymásba?“, kockáztat még nagyobbra Csapó Edit és ezzel elnyeri „az oszloposok legjobb kérdése” díjat, de történt ezen a délelőttön igazi csoda is, Somorjai Ildikóéknál. Ők a közismert Dömdö-dömdö-dömdö-döm című *Lázár Ervin* novellát készültek eljátszani. Mindannyiuk meglepetésére a tagbaszakadt, sete-suta, vastag fekete keretű szemüveges, pattanásos R. Pali jelentkezett Dömdödömnek, aki addig csak úgy tengett-lengett a csoportban, és csak N. Zoli tekintélyének köszönhetően nem vált örökös gúnyolódás tárgyává. A csoport közfelkiáltásra elfogadta Dömdödömnek, majd Dömdödömként egyenrangú taggá és a szeretet tárgyává vált. Ő lett az, aki azt írta a közvéleménykutató kérdőív megjegyzés rovatába, hogy „Több komolyságot kérek az olvasótábortól, mert túl sok a vicc, nehéz hozzászokni az otthoni, visszaszokni az otthoni élet komolyságába”, és ő volt az, aki az utolsó este hisztérikusan zokogott: tudta, érezte, otthon hiába mondja, hogy „dömdödöm”, nem várhat érte cserébe olyasmit, amit itt fenn a bakonyoszlopi négyszögletű kerekerdőben.

(37) KULTÚRBOTRÁNY BAKONYOSZLOPON

A várva várt „Vekerdi-show” kultúrbotrányba fulladt. Sikertelenségének és ugyanakkor nagy hatásának titkát sokáig bogoztuk, fél éjszakán át Bakonyoszlopon és fél év múlva, amikor két napra elvonultunk, harmadik olvasótáborunk értékelésére. A magával hozott tucatnyi könyv azt bizonyította, hogy kiváló barátunk szándékunkat megértve elsősorban a „Mit jelent Európában magyarnak lenni?” kérdés megválaszolására készült. Ezt támogatandó bevezetőmben kis közvéleménykutatásom eredményét ismertettem, a „Mit jelent európainak lenni?” kérdésre adott különböző válaszokat, amelyek között a leggyakoribb a „Nem tudom, magyar vagyok” volt. Ezzel adtam át a szót kiváló barátunknak, aki elővette a *World Health* című folyóirat egyik számát, amely az afrikai betegségekkel megbirkózni próbálkozó európai orvostudomány sikertelen kísérleteiről és az afrikai népi gyógymódok lebecsüléséről számolt be. „Mi, Európa jelentenénk csupán a kultúrát?”, kérdezte kiváló barátunk, és eddig nem is volt baj, ide való kérdés volt, Balogh Zoli is feltehetné volna. Azon nyomban válaszolt is rá, meglepőeket: „Thomas Mann nagy zsvány és zseniális giccsíró”,

„Az egész freudizmus egy nagy marhaság”. Amolyan bakonyoszlói hökkentés volt ez, vagy a jelenlévő értelmiségiek megbotránkoztatása? Nem tudtuk eldönteni. A szépreményűeket ekkor inkább még csak az oszloposok döbbsent tekintete hozta zavarba. Váratlan kapcsolás, és kiváló barátunk máris arról beszélt, hogy káros dolog az elmebetegeket az egészségesektől elkülöníteni. Ezzel már is a maga oldalára állította a szépreményűeket, ám két perc múlva már azt fejtegette, hogy az egyiptomi matematika korántsem volt olyan fejlett, mint mi azt gondoljuk, hiszen a piramisokat sem tervezték, hanem próbálgatásos módszerrel rakosgatták össze, méghozzá zseniálisan. Ekkor szóltak közbe először a szépreményűek, akik ezután mindvégig részt vettek a különös beszélgetésben, és védték az egyiptomiakat, az európaiakat, még a tankönyveiket is. Kiváló barátunk meg-megszakítva mondanivalóját készségesen válaszolt minden kérdésre, de ezzel még jobban összekuszálódott minden.

Szeretett barátunk ezen az estén egyszerűen nem fért a bőrébe, ám azért nem sodorta veszélybe mindazt, amit addig elértünk, ahogy ezt néhány oszlopos társam gondolta, hanem egyszerűen csak kultúrbotrányt okozott. A szemtanú oszloposok és felnőtt vendégek így kommentálták az eseményt: „Félismeretekkel zsonglőrködő demagóg látszatát keltette. Egyetlen pozitívum a gyerekek egészséges reagálása volt, amit a 'Most hülyéskedni tetszik?' kérdés is jól kifejezett”, mérgelődött Landy Ilona, Landy Kornél és Lantos Miklós. „Úgy tűnik nekem, hogy kineveltük módszereit, de nem vettünk részt a vita felső emeletein, igaz nagyon-nagyon nehéz volt vele vitatkozni, mert ugrált egyik gondolatról a másikra”, mondta Jan Sand, „Óriási tudását lendületes előadásban próbálta meg kifejtetni.” A szakmunkástanulók rendkívül hevesen utasították vissza véleményét, mert tulajdonképpen minden eddigi értéket tagadott. „Abból a szempontból hasznos és nagy hatású volt ez a vita, hogy ha túl látványosan is, igazolta, hogy személyes és kritikus végiggondolás nélkül, csak a közmegegyezés miatt fontos értékeket nem kell elfogadni”, vélekedett Ármós Erzsébet. „Nem a címben megjelölt témával foglalkozott, hanem egy korunkban lehetséges, sőt jogosult gondolkodási, világlátási formát kívánt megmutatni. Életünket átjárják, meghatározzák olyan szorító ellentmondások, amelyekhez viszonyulni kell. A társadalmi cselekvés, de az egyéni élet is megnehezül, mégis élünk és gondolkodunk ebben a világban, erről a világról. Kérdezzünk rá mindenre, még a legmagasztosabbnak vélt értékekre is, fogalmazzunk meg mindent, de mindennek az ellenkezőjét is, csak így juthatunk közelebb a megértéshez. Ha azonban minden megkérdőjelezhető, s nincsenek biztos igazságok, kételkedés nélkül felvállalható értékek, hogyan éljünk? Valamiféle keményebb vagy szelídebb iróniával”, érvelt Tausz Katalin. „Kétségkívül megkavart mindenkit, ezért feltétlenül hatásos volt, de nem volt partner, és ez egy olvasótáborban súlyos hiba. Itt nem szabad úgy rombolni, hogy a végén nagy rendetlenség maradjon”, szögezte le Somorjai Ildikó.

Szeretett barátunk egy Szilágyi Domokos verssel fejezte be a kultúrbotrányt.

A szépreményűek megtapsolták. Nem gúnyosan, inkább megkönnyebbülve. A „Vekerdy-show”-t minősítő vélemények között a „túl magas” volt a leggyakoribb, ez után az „unalmas” következett, de a vélemények másik felét az „izgalmas”, az „érdekes” és a „megrendítő” tették ki. Megijedtünk, hitünket veszítettük egy pillanatra abban, amit csináltunk, hiszen egy jól megépített olvasótábor ennél nagyobb viharokat is kibírhat, sőt vitorlájába foghat még ilyenfajta szeleket is.

(37) HOLNAPRA MEGFORGATJUK AZ EGÉSZ VILÁGOT

Volt ezen a reggelen egy másik hökkentés is, de az egészen másmilyen, mint az eddigiek. Immár negyedik reggel énekeltünk Pánczél Anikó segítségével, és Tánczos Gábor arra kért minket, hogy a kedvéért énekeljük el a NÉKOSZ-indulót. „Sej, a mi lobogónkat fényes szellők fújják...”, énekeltük, 1978-ban Bakonyoszlopon, Tánczos Gábor pedig megilletődve, de kihúzva magát hallgatta végig. Nem énekelt velünk, emlékezett, vigyázz-állásban tisztelgett. A történelmi leckét nem ismerők is érezték, hogy itt most valami nagyon fontos dolog történik.

„Szaktanácsadóként” Tánczos Gábor is velünk tartott országot alapítani, amelyre együtt vállalkoztunk Havas Katalin csoportjával. Most a szépreményűek játsszák el a jövő családját úgy, hogy valóban különbözzék a jelenlegitől. Ebben a szereposztásban a szülő gombnyomással hallgattatja el az őt olvasás közben zavaró gyereket. Ezután nekivágunk, hogy „megforgassuk az egész világot”. Honpolgár-toborzó felhívást készítünk, de elakadunk a „megfelelő életkörülmények” kitételnél. Kinek felel meg az, amiről mi úgy érezzük, nekünk megfelelő? Kit hoznátok országunkba? kérdezzük a szépreményűeket. Húszan vagyunk és mindenki hozná tucatnyi barátját. Tízen szüleiket, ketten szüleik barátait is, Havas Kati tíz francia fiataalt, akik furcsa módon Magyarországon szeretnének élni, Gergő angolokat, mások egy irodalmi színpad tagjait, a Dózsa és a Ferencváros labdarúgóit, az Abba és a Boney M. együtteseket, Papp Lászlót, Hofi Gézát, tudósokat, fizikusokat, egy román kislányt és egy orosz kisfiút. Tánczos Gábor ötven-ötven szlovákot, kárpát-ukránt, románt, horvátot, szerbet hozna. A „konföderációs” tervet óvatos helyeslés fogadja.

A GYEREIDE ország alkotmánya kimondja, hogy „országunk lakossága nemzetiségre és életkorra való tekintet nélkül egyenlő; országunk természetvédelmi terület, az országot 11 bölcs bagoly irányítja; a természet- és környezetvédelem, az oktatásügyi, a szabadidő-felelős, az idegenforgalmi, a bicikli-ügyekkel foglalkozó, az „ővjuk a földet” felelős, az egyenlőség-felelős, az építésügyi és a jövőért felelős bagoly, valamint a Hon-bagoly; hivatásos fizetőeszközünk a „köszönöm szépen.” Az Erdőkerülő alkotmánya – ami a nemzetiségek megoszlását illeti – Tánczos Gábor javaslatát is szentesítette; „A BARÁTOK KÖZ-

TÁRSASÁGA a fiatalok országa, ahol barátaink, szüleink és testvéreink, továbbá a Magyarországgal szomszédos országokból 50–50 fiatal, továbbá 10–20 francia, angol, mongol, vietnami, olasz, német fiatal, 150 állami gondozott cigánygyerek él, összesen 1200-an.” Még egy fontos mondat szerepelt ebben a dokumentumban: „Nem élhetnek itt az esztétikának nem megfelelő emberek.”

Heit Gáboréknál éppen a jövő iskolájáról beszélgetnek, amikor középük telepedik a Megyei Tanács Művelődési Osztályának vezetője. K. Róbert éppen azt fejtegeti, hogy „úgy lenne a tanítási módszer, mint itt, beszélgetnék”. „Mert ebben a táborban az volt a jó, hogy mindenkinek a véleményét meghallgatták, és mindenki tényleg komolyan gondolta ezt”, teszi hozzá K. Erika. Ezután az illusztris vendég többször magához vette a szót, amire a szépreményűek elhallgattak. Talán ez is lecsapódik a későbbi országnévadásban: *Hallgatónia*. Társadalmi alapja a békés egymás mellett élés, fő elvük a „kétkedünk, tehát vagyunk”, faji, vallási alapon senkivel szemben nem tesznek megkülönböztetést, joguknak és kötelességüknek érzik az igazság keresését, amelynek „megtalálása egyénenként változhat”. Azóta már választópolgárok, azóta már rájöhetnek arra, hogy nem lehet holnapra megforgatni az egész világot, sőt sokan közülük úgy döntöttek, hogy jó az így is, csak egy kicsit jobb legyen. Feledhetetlen barátunk, az életét tragikus módon befejező Tánczos Gábor is döntött, pedig ő lehetett volna országunkban a Hon-bagoly.

(38) ERDŐKERÜLŐKBŐL HETEDIKEK

Somorjai Ildikó mindenkinek átadott egy saját kezűleg lemásolt verset, kinek-kinek neki valót. Havas Katalint arról faggatták barátai, hogy miért szereti őket, ugyanis egy alkalommal „elszólta magát”, majd virágot szedtek, énekeltek, örültek és sírtak. Csapó Editék felkeresték azokat a helyeket, ahol a tíz nap alatt megfordultak, és mindegyik színhelyen beszélgettek valamiről. Mi pedig elindultunk az erdőbe, velünk tartott Bánlaky Pál is, úgy is mint egy másik égitest és egy másik olvasótábor követe. Útközben ki-ki újra elkészítette énfényképét. A titkunkat őrző fa odvából ünnepélyesen elővettük az első napon készült énfényképeket, összevethették az újabbal. Kérésemre Bánlaky Pál először a már négyszer-ötször elhangzó, de még soha meg nem beszélt *A hetedik* című József Attila verset olvasta el, majd maga választott ki egy-egy részletet az *Eszmélet*, a *Dunánál* és a *Kész a leltár* című versekből, értelmezni segítve az elsőt. Nagy csend támadt. K. Gyuri gyorsan valamit hozzáírt második énfényképéhez, majd valaki javasolta, hogy vegyük fel a Hetedikek nevet. A többiek csendben helyeseltek. „Nem tudom, mert nem firtattuk később sem, hogy mit és hogyan értettek meg a versből. Könnyen lehet, hogy ha elmondják, értelmezésük pontosságát rigorózus irodalmárok kétségbe vonják. De valamiképpen megértették vagy megérezték mondanivalójának itt és most érvényes leglénye-

gét, mégpedig olyannyira, hogy azonosultak vele. És szerintem ez a lényeg. Nem volt soha, s nem tudom, lesz-e még versmondásból akkora élményem, mint ezen a délelőttön”. Így számolt be később a paradicsomász erről a szertartásról, amely azzal fejeződött be, hogy visszahelyeztük a dobozát az odúba, és meggyeztünk, öt év múlva itt találkozunk.

Mit mutatnak az én-fényképek? Lemérhető-e rajtuk a katarzis, ha volt egyáltalán? Vagy ugyanazt mutatják, mint a legelső napon, amikor íródtak, de valamivel tudatosabban, valamicskével több önismerettel rögzítve? Netán az a bizonyos hetedik is megszólal bennük?

„Ipari szakmunkás tanuló vagyok, táborban még nem voltam, szokatlan helyzet ez. Kollégista vagyok, így nekem ez kicsit unalmas, hiszen egy kicsit a kollégiumhoz hasonlít ez a tábor. Én ideges vagyok, és mindig...” Itt a lényegnél szakadt meg T. László első én-fényképe. Mennyire más a második! „Én, T. László 15 éves gépszerelő ipari tanuló most voltam először táborban, a tábor végénél nagyon jókedvűen, mert mindent megszoktam, és *feltalálom* magam nagyon, most már *van sok jó barátom*, jól érzem magam, szeretek kirándulni és az életet.”*

„Én egy nagyon szerény lány vagyok, néha csendes, de társaságban szívesen beszélek mindenről. Sok barátom és barátnőm van, s mindegyikkel megérttem magam. Szeretek olvasni, tagja vagyok a könyvtárnak. Nehezen sértődök meg, de ha egyszer valakire komolyan megharagszom, soha nem tudom megbocsátani neki.”, írta az első napon H. Mária, és így látta magát tíz nap múlva: „Én egy nagyon csendes lány vagyok, de *ha valaki beszélget velem*, szívesen válaszlok mindenre. Hamar sértődök és nehezen bocsátok meg annak, aki megbántott. *Szeretem az embereket és szívesen segítek mindenkinek*, akinek tudok.”

„Egy ipari szakmunkástanuló vagyok. Egy közepes tehetségű, általában jókedvű fiú. A társaságot nagyon szeretem”, írta magáról K. Gyuri akkor. És most: „K. Györgynek hívnak, egy közepes *életmódú* fiatal vagyok, jókedvű és mulatságos, ipari szakmunkástanuló. Szeretem az *életet* és annak *örömeit*, hobbym a motorok barkácsolása. Szeretem a programokat végrehajtani, amivel *megbíznak*. 1978. július 10. Amit a marslakó felolvasott nekem, megható volt.”

„15 éves múltam, varrónő szakra járok. Legtöbbször vidám szoktam lenni, de volt olyan eset is, amikor megbántottak és nagyon szomorú voltam. Nagyon szeretek tanulni, és szeretem a szakmámat is. Kérdezés nélkül nem szeretek beszélni ismeretlen társaságban.” Ezt olvashattuk le R. Judit én-fényképéről akkor, most pedig: „R. Judit vagyok, varrónői szakra járok, Keszthelyen lakom. Nagyon szeretek dolgozni. Főleg a novellákat és regényeket szeretem, de a verseket is kedvelem. Kérdezés nélkül nem szívesen szólok, de *ha kérdeznek* már szeretek beszélni mindenről. Bírom az olyan kérdéseket, amelyek *elgondolkoztatnak*.”

* A kiemelések tőlem.

„Budapesten születtem, négyszer változtattam lakóhelyet, most Zircen tanulok, általános műszerész vagyok”, ennyit, szinte semmit sem tudtunk meg N. Zoliról. Tíz nap múlva már valamivel többet kiszivárogtat magáról: „N. Zoltán vagyok, Zircen lakom, többször változtattam meg a lakóhelyem, iskolám. Jó családi körülmények között nevelkedtem. *Szeretem szüleim, barátaim és az életet. Szeretek táborozni, nőzni ... Optimista vagyok.*”

„Jókedvű vidám lány vagyok, szeretem a természetet, szeretek sportolni, olvasni, tanulni, szeretem a közösséget, megvetem azokat, akik felvágnak, másnak nem segítenek. Szeretek szórakozni és dolgozni, otthon sokat segítek. Szeretem a meglepetéseket. Szeretek másnak örömet szerezni és azt is, ha nekem szereznek örömet”, írta az első nap K. Erika. Ezt pedig tíz nap elteltével: „Egy barna hajú, barna szemű lány vagyok, általában jókedvű és vidám. Szeretem a vidám embereket és szeretek velük beszélgetni, *gondolatot cserélni*. Hamar meg lehet sérteni, amit a szívemre veszek. Nagy *élményt* jelent számomra egy-egy jó könyv. Megvetem azokat, akik mást *lenéznek*. Szeretem a természetet, olykor-olykor *órákig el tudok csodálkozni rajta*, és közben *gondolkodom*. Amikor szomorú vagyok a magányba zárkózom, és *gondolkodom, gondolkodom ...* Másnak szívesen *odaadnám mindenem*, ha látom, hogy szomorú.”

„Ki vagyok? Egy a sok millió ember közül. Egy középjellemű. Nagyon türelmes tudok lenni. Szeretek szakmai dolgokhoz hozzászólni. Nem szeretem az önfejtéket. Szeretem a zenét, olvasni, tanulni és dolgozni is szeretek zene mellett.”, ez volt a nagymamáját és a csúnyát is szépnek tartó T. Jóska első ön-fényképe. S ez a második: „Ki vagyok én!!!!? Egy a sok millió emberpalánta közül. Sok *gondolattal, elképzelésekkel. Valóráváltásokkal megtelt fejű emberpalánta.*”

(39) FÁK ÉS KERESZTFÁK

A *Trilla* című Örkény-novella elemzése közben óriási vita kerekedik Somorjai Ildikóéknál az alkotásról. „Alkotás csak a művészetben van”, jelenti ki B. Zoli, aki kicsapatta magát a gimnáziumból. Óvónő édesanyja kicsi korától kezdve sokat foglalkozott B. Zoli rajzaival, s bár szülei elváltak, édesanyjával és nevelőapjával nagyon jó volt a kapcsolata, jó négyes átlaggal simán felvették a képzőművészeti gimnáziumba. A kollégiumban rádiólopással gyanúsították. Mélyen sértette, megvadult, alaposan megmondta a magát mind a gimnázium, mind a kollégium igazgatójának. „Vádbeszédében” azonban nem csak a gyanúsítással foglalkozott, hanem az iskola és a kollégium életével is. A nagy botrányt csak egyféleképpen lehetett volna elsimítani: ha egy másik középiskolába megy, de ő ezt nem akarta. Tojásrakodó munkásként dolgozott egy darabig, majd szakmunkásképzőbe jelentkezett. Az első napokban elkérte, és egészen a tábor végéig magánál tartotta Ildikó Nagy László kötetét. Ő vállalta el Krisztus

szerepét. Senki sem vitatta jogosultságát. Ugyanilyen egyértelműnek látszott, hogy Júdás, a tulajdonképpeni főszereplő csak S. Gábor lehet. R. Pali, akire életében eddig csak egyetlen igazán komoly szerepet osztottak, és abba is belebukott, már a műsor gondolatától is beteg lett, azért aztán mindenki oda lett a csodálkozástól, amikor bejelentette, megpróbálkoznék Júdással. Mindenki tudta, hogy Júdás csak S. Gábor lehet, mégis mindenki hajlandó lett volna R. Pali javára dönteni. Végül mégis S. Gábor kapta meg a szerepet, R. Pali pedig a keresztet vállalta el, de ettől is elesett, mert a *Bibliát* tanulmányozó N. Zoli hirtelen a fejéhez kapott: „Te öcsi, hát nem elég keresztje volt Jézusnak ez a Júdás? Legyen ő a kereszt!” Így lett végül Júdás Jézus szégyenfája, S. Gábor karjaira feszítették fel, R. Pali pedig a Júdásnál is „utálatosabb” Kajafás szerepét vállalta el. B. Zoli a keresztfáról Magdaléna karjaiba kerül, az alacsonyan lebegő sötét egekbe ütköző helyét pedig egy végtelenbe csúcsosodó jegenye váltja fel. A csárdással végződő musical nézője pedig töprenghet azon, hogy megváltottat vagy önmagát megváltót lát-e a szép Magdaléna oldalán.

(40) BELÉPŐ

1976-ban egy valaki, 1977-ben hárman, 1978-ban öten, idén heten érkeztek kocsival. Falun, kisvárosban élő szakmunkástanulók. Ők is hátrányos helyzetűek? Meglátjuk. Most még csak a neveket ismerjük és csak azt tudjuk, hogy heten autóval érkeztek. Ők is itt vannak, mi is, de ez még nem olvasótábor. Mettől kezdve lesz az? Ezt lehetetlen megállapítani, csak érezni lehet, amikor már olvasótáborra válik. Varázsige nincs, „csak” el kell kezdeni, például azzal, hogy kiírjuk, elsősorban önmagunkat szuggerálva, hogy **ELKEZDŐDIK AZ OLVASÓTÁBOR!!** Van aki negyedszer, van aki először, van aki szorongással, van aki kétségekkel, van aki újat kezdve, van aki a múlt évit folytatva, van aki belvárosi gimnáziumi tanárként, van aki külvárosi nevelőtanárként, van aki rögeszméjét megvalósítandó, van aki önmagát keresve, van aki élete legnagyobb keserűségét édesítve, van aki örömeit megosztva kezdi el a kalandot, a kísérletet, a művet, az eseményt, az olvasótábort.

Amikor Vidra Szabó Ferenc leült közénk (1. kép) kinevettük, majd megkértük, fáradjon ki, kopogjon illő módon a láthatatlan ajtón, aztán majd eldől, beengedjük-e. Beengedtük, mert viselkedése megütötte mércénket. Most velünk együtt töprenghet. Nem illemtan órára érkezett oszlopos társam, hanem az ismerkedés második felvonására. Azzal kezdődött, hogy hatféleképpen léptem be a láthatatlan ajtón. Először kopogás nélkül azzal, hogy „He!!”, aztán jobb kezem feltartásával, majd „Üdvözetlem!” köszönéssel, aztán a „Jó napot kívánok!”, majd a „Szevasztok” következett. Köszöntések és megszólítások között válogattak.

Az első két olvasótáborot valahogy nem sikerült elkezdni. Toporogtunk, esetlenkedtünk, a harmadik azzal kezdődött, hogy Heit Gábor elbődült: Tóóóóóóóóbiás!! Ez alkalommal, negyedszer Varga Béla könyvtárigazgató halk szavú megnyitója, mezei pockokat megszemélyesítő oszloposok rögtönzése, és egy jól sikerült Tóóóóóóóóbiás után Heit Gábor úgy akarta, hogy legyen táncház (2. kép) és, íme lőn. Először és utoljára az 1979. évi olvasótáborban, mégis bizonyítva valamit: a tiszta forrásból merítés – igaz halovány – lehetőségét.

A jókedv oka, hogy már van nevünk: Cserkészek (4. kép) Futottak még: Táborlakók, Feltalálók, Egyetértők, Ezeremesterek, Kutatók és Hetedikiek. (Ez utóbbit én futtattam). Odvas fát keresünk, hogy szertartás keretében elrejszük egy faodúban énképeinket. Pistáét: „Természetem nem változó, amit elkezdem, befejezem. Mielőtt cselekszem, gondolkodom. Állatbarát vagyok, sokat tanulok élővilágból.” Pauláét: „Már kiskoromban szerettem idősebbekkel barátkozni. Most is. Osztálytársaim közül néhányat kedvelek, néhányat viszont ki tudnék közhözíteni. Az egy rossz tulajdonságom, hogy akiket szeretek, gyorsan ki is közhözítek.” Éváét: „Még soha nem jutott eszembe, hogy milyen is vagyok. Természetem változó. Néha tudok nagyon jó lenni, de néha olyan is vagyok, hogy én magam sem tudom, hogyan tudok így beszélni.” Attiláét: „Ki vagyok? Ember. Hímmemű. Gondolkodó lény. Furcsa szerzet. Hirtelen haragú. Mi vagyok? Tanuló. Különc. Istencsapás. Könyvmoly. Makacs.”

112

ám ezt úgy teszik, ahogy kell, mint a dolog lényegét átélő titkokat őrző lények, tanúi annak, amit később balladák mondanak el. Igaz, két másik produkcióban lovagkorban játszódó folytatásos kalandfilm hősnőit és az *Amarcord* lányait alakították, engem azonban leginkább bokorként ragadtak meg.

(43) MŰHELY MINDENKINEK!

„Festünk (bútort, textilt, képet), fotózunk, agyagozunk, kemencét építünk. Mi itt is alszunk, ezért kopogjatok, ha be akartok jönni. Vár benneteket Csomor Lajos és Kocsi Márta.” Ez a rögeszmekör vonzotta legtöbbünket (6. kép). Talán mint leendő kétkezi munkásokat, talán mint leendő művészeket, talán mint nem régen gyerekeket. Most nagyon nehéz elképzelni, hogy az első három táborban hogy létezhattünk műhely nélkül. Most már úgy is el tudnám képzelni az olvasótábort, hogy mindenki tagja ennek a műhelynek, formázunk, festünk, faragunk, mintázunk és közben beszélgetünk, zenét, verset hallgatunk. A „Mi itt is alszunk” merész feltevés volt Kocsi Márta és Csomor Lajos részéről, mert az olvasótábori emblémával ellátott trikók és a fényképek nagyjából az éj leple alatt készültek.

(44) PORTYA

A házak és udvarok tanulmányozására vállalkozó csoport először is fényképezni tanul Csomor Lajostól (8. kép). Képes krónikám egy-két képét ők készítették. Mulatságos, hogy Csomor Lajossal is mint fényképésszel ismerkedtem meg. Éppen újságíró barátjának segédkezett egy képes riport elkészítésében. A riport arról a hajógyári munkásokból álló baráti körrel készült, amelynek magam is tagja voltam. Évekig ők képezték a bakonyoszlói olvasótábor hátországát oly módon, hogy körükben próbálgattam ki bakonyoszlói módszereim egy részét. Csomor Lajos tehát a Váci úton találkozott először Bakonyoszlópal.

Ezen a képen is mi vagyunk láthatók, pontosabban a velünk való találkozást megelőző kendőigazítás (7. kép). Kiknek látszhattunk? Riportereknek? Úttörőknek? A Bakonyoszlópon működő gyógypedagógiai intézmény lakóinak? Külföldieknek? Mi akkor már eléggé egyértelműen olvasótáborosok voltunk, eléggé határozott mi-tudattal. Elképzelhető, hogy ezen a napon voltunk leginkább azok, talán az elvégzendő feladat, talán a külvilággal szembesülés miatt. Meg is fordult bennem: nem tarthatna-e ez a portya az olvasótábor befejezéséig. Talán több élményt vittek volna haza, mint amennyit végül is vittek, de kérdés, hogy eléggé erős kihívás lett volna-e, ha nem egy hálásabb, de könnyebb megoldást választottunk volna.

Az alkalmi riporterek fele éppen ilyen falvakban él, mint amilyen Bakonyoszip. Ezért a beavatatlan számára érthetetlennek tűnhet az, miért küszködtek oly sokan a „kérdezőbiztos” szerepével (9. kép). A beavatott persze tudja, hogy a hátrányos helyzet egyik legcsalhatatlanabb jele éppen a kommunikációban, a kérdésben, a másik helyzetébe való beleélésben, a hallottak meghallásában és értelmezésében való járatlanság. Itt is Kocsi Márta kérdez, a „riportertársak” jegyzetelnek és statisztálnak, de mindenki érdeklődik. Ezen a napon „ásító inasokkal” nem találkozhattunk.

(45) ÉRZÉSEK KUSZA KERTJÉBEN

Ez a nap is énekléssel és hökkentéssel kezdődött. Ezeket a rajzokat a hökkentés pszichológusa, Heit Gábor készítette a pacienssel (velem), aki meg akarta tudni, hogy ő maga kicsoda, micsoda és miből van. A pszichológus éneimet olvasta ki ezekből a rajzokból, én pedig kénytelen voltam felvilágosítani a lélektudort, hogy ezek nem én vagyok, hanem anyósom, főnököm, szomszédaim, akik persze bennem is nyomot hagytak, méghozzá maradandót. Azért örülök, hogy hírmondója maradt ennek a hökkentésnek, mert így nyoma maradt a hökkentés háttérének, a kézikönyvtárnak, melyről alig-alig esik szó olvasótábori krónikánkban, pedig jelen van, működik és hat. (10. kép). Minden ellenkező híresztelés ellenére, hiszen rendre „Olvasótábor könyvek nélkül” és hasonló címekkel jelennek meg a bakonyoszipi tudósítások, kissé félreértve vagy túlontúl is kiélezve azt, hogy nálunk a könyv nem cél, hanem eszköz.

Azon töprengünk, hogy hová tartozik galaxisunk, a Naprendszer, a Föld, az ember, Budapest, az őserdő, a bakonyoszipi erdő, a tapír, a kelkáposzta főzelék, egy hal gyomrában egy aranygyűrűvel, a gyomorkorgás és a kacsintás: a természethez, a társadalomhoz, vagy mindkettőhöz (11. kép). Miután megállapodunk abban, hogy az ember „is-is lény”, hogy galaxisunk (az ember miatt) szintén is-is jelenség (ez lepi meg őket legjobban), hogy a tapír a kedvenc állatom (agyagba karcolva őrzöm is emlékül csoportom ajándékaként), az érzésekről beszélgettünk. János a fájdalmat és az örömet, Pista a lelki fájdalmat, a gondterheltséget és a szorongást, Erzsi a szívfájdalmat említi példaként arra, hogy „érzés”. Zoli néha úgy érzi, hogy a háta mögött figyelik, Tünde pedig azt az érzést rakja be „érzésárunkba”, amelyet ölelés közben érzünk, de hangsúlyozza, hogy különféle fajta ölelések léteznek. Pilinszky, Zelk, Gorkij, Bartók, Assisi Ferenc és Kiss Benedek segített rendet csinálni az érzések „kusza kertjében”.

A fénykép témája a műhely (13. kép), a népi iparművész-rögeszsmekör tevékenysége, mondanivalója azonban Attila, csoportunk fekete báránya, aki az első két alkalommal vagy kánonban beszélt velem, vagy halkan duruzsolt, morgott, pipájával foglalatосkodott, mondott egy-két okos, két-három szellemes, négy-öt borúlátó, öt-hat kifelé-befelé szűrő-vágó-horzsoló rövid monda-

tot. Aztán eltűnt: először az erdőbe, majd a műhelybe, később a kemence mellé. Erzszi azt javasolta, közösiítsük ki, Pista arról tájékoztatott minket, hogy bölcsesége ellenére az iskolában is hülyének tartják, érthető is, mert az apja sokat veri a fejét. Többször tárgyaltuk ügyét, vissza-visszacsalogattuk. Aztán elengedtük, felmentettük elmékedésből, csináljon, amit akar, érezze jól magát úgy, ahogy akarja. Nem ment könnyen megértetni az enyéimmel, hogy miért fontosabb nekem az elbitangolt bárány, mint a hűségesekek, még kevésbé azt, hogy miért adok szabadságot az elbitangoltoknak.

(46) SIMOGATÁSOK

A kép tartalma: készülnek Kocsi Márta tervezte olvasótábori trikók, rajta életfával, jing és jang szimbolikával, nappal és ellennappal (12. kép). A kép mondanivalója viszont Meszléry Celesztin, a Budapesti Műszaki Egyetem Épületgépészeti tanszékének adjunktusa, autóversenyző és sci-fi szakértő, aki feljött Bakonyoszlopra, átbucskázott a fején, és furcsa dolgokat kezdett művelni: ő lett az olvasótábor számítóközpontja és alázatos szolgája, stratégiája és kódex-másoló szerzetese, és mindezt „pontosan, szépen”.

Elkészültek az olvasótábori trikók. Az utolsó simításokat Erika végzi (15. kép). Nem is simítások, hanem simogatások ezek, attól a kislánytól, akit eddig nemigen simogatott az élet. Vele szemben különösképpen embertelen lépés volt hat nap múlva befejezni az olvasótábort. Rá gondoltam Rómában, amikor a legkülönbözőbb, elsősorban amerikai egyetemek emblémáit hordozó trikók között az enyém is megjelent, a Forumon, és nem kis fejtörést okozott az érdeklődőknek. Lehet, hogy ő is festette, de biztos, hogy ő vasalta. Azóta sem hűlt ki.

(47) HOVATARTOZÁSOK

A „hova tartozom?”-téma megbeszélését megelőző hökkentés zajlik. Faust doktort felesége, szeretője, főnöke hívja fel telefonon, majd Mefisztó is, mind-egyikük ugyanarra az időpontra hívja más-más céllal (20. kép). Hová tartozom?, tépelődik Faust doktor. Másodszor is meghökkentünk ezen a délelőttön, két óra múlva, amikor csoportunkban közel százféle kört sorolunk fel, ahová valamelyikünk beletartozik. Többen „nem is gondolták volna”, hogy európaiak, huszadik századiak, fehér bőrűek, magyarok. A „büszkék legyünk-e arra, hogy magyarok vagyunk és ha igen, miért?” kérdésre nehezen fogalmazódtak meg a válaszok, rászorultunk vendégeink segítségére. Csomor Lajos igenlő és Balogh Zoltán tagadó válaszain hökkentünk meg harmadszor. Szenvedélyes és megszenvedett igeneken és nemeken, amelyek Csomor Lajosnál a festett szekré-

nyekben, Balogh Zoltánnál a hátrányos helyzetű világ érdekében végzett kutatómunkában magatartássá és cselekvéssé váltak. Hogy ebből mit éreztek meg a Cserkészek? Talán csak két különös, szakállas embert, akik bakonyoszlopon kaptak katedrát tanaik elmondására, Faust doktor kérdésének meghökkentő megválaszolására, akik a tanaikat még nem igen értőktől is hitelt és előleget kaptak.

Cégünk reklámja is lehetne, ha bizonygatnunk kellene, hogy a bakonyoszlopi olvasótáborban is olvastak (21. kép). Persze akkor Éva lenne a koronatanú, ő aki még első nap együltében végigolvasta szöveggyűjteményünket, továbbá az azonosítható ujjnyomok a bakonyoszlopi kézikönyvtár könyveiben. A kép témája tehát olvasó fiú az olvasótáborban, mondanivalója azonban Pista, akit elárul a kezében tartott könyv is, amely éppen egy óriáskígyónál van nyitva. Pistának van egy szakmája és van egy vágya, ez utóbbit hozta el az olvasótáborba, és boldog volt, ha valamiképpen szóba kerültek az állatok. Meglepte, hogy erre mennyi alkalom adódott. Egy órával a fényképfelvétel előtt Tündével együtt éppen Pista került az érdeklődés középpontjába, ugyanis éppen az ő példájuk hökkentett meg minket, az, hogy mennyiféle társadalmi szerepünk van. Pista annyit tudott magáról, hogy tagja egy családnak, egy társadalomnak, hogy fűzfői, szakmunkástanuló, Veszprém megyei, magyar, hogy szocialista országban él, hogy fiatal, férfi, KISZ-tag, ember, az Állatvédő Egyesület leendő tagja, sportoló, egy szakma képviselője. Aztán még félszáz viszonylatáról hallhatott, többek között arról, hogy huszadik századi, európai, barátja valakinek, olvasótáboros, a Cserkészek csoport tagja. „Mit viszel haza?” kérdeztem hazaindulás előtt csoportom tagjait. Voltak, akik csak a trikót és a műhelyben készített agyagtárgyakat említették, Pista nagyon elfogódottan, halkan csak ennyit mondott: „Nagyon sokat”. Hogy ebben mekkora hányad jutott a tapirnak és az óriáskígyónak, hogy mennyi az értékeknek és a viszonylatoknak, ez még mindig nyitva maradt kérdés, ám azt is fontosnak tartom, hogy Pista esetében a kérdés egyáltalán feltehető.

(48) MERÜLÉSEK

Melyik a kakukktojás a delfin, a cethal, a víziló és a cápa közül? Ilyen típusú kérdéseken töpreng Csapó Edit csoportja, a Vállalkozás (19. kép). Bakonyoszlopi vetélkedőinket szívesen beneveznénk a vetélkedők vetélkedőjére, mert azon kevesek egyike, ahol nem nevek és adatok telibe találása, hanem a feladatmegoldás, a töprengés a cél. Ebben a vetélkedőben nagyobb tudása ellenére sincs a zsüri hatalmi helyzetben, ha meggyőzik, elfogad olyan megoldásokat is, amelyek nem szerepelnek az általuk vártak között, vagyis elfogad „másfajta rendszereket”, „másfajta logikát”, lehet vele vitatkozni. Ha a Vállalkozás a forgatókönyvben szereplő cápa helyett a vízilovat tartotta volna kakukktojásnak, a

bakonyoszlói zsüri azt is elfogadta volna. A máshol elevenek és holtak felett ítélő zsüri itt az értékelő, értékeket elismerő, a versenyzőkkel párbeszédet folytató „oszlopos testületként” működik.

A Vállalkozás újabb vállalkozásba kezd: megkísérli víz alá meríteni a tenger-alattjárót (22. kép). Erről szól a kép. Nekem a lemerülések jutnak róla eszembe. A bakonyoszlói lemerülések. Elég mélyre merültünk-e? Nem merültünk-e túlságosan mélyre, ahol már túl nagy a nyomás? Mit hoztunk fel? Mennyire lepi meg, viseli meg, rázza meg őket ennek a világnak meghökkenítő mássága? Milyen látványra számítottak lemerülés előtt? El tudják-e majd mondani mit is láttak odalenn? A legcsodálatosabb színű, alakú és mozgású mélytengeri lények a felszínre hozva szétpukkannak, annyi sem marad belőlük, mint Füles léggömbjéből. A képről, a „de jó játék” és a „sikerülni kell” érzését kifejező arcokról a bakonyoszlói lemerülések eredményei és következményei jutottak eszembe.

Áthatolva téren és időn, idáig, mostanáig hangzik Paula diadalkiáltása (23. kép). Örömeinek oka: nekik, a Cserkészeknek is működik a bűvarjuk. Ahhoz képest, hogy ő csak statisztált és szurkolt ennél a feladatnál, öröme magával ragadó és elgondolkoztató. Kinek a nevében örül Paula, és miért örül? Többes szám első személyben? Az egy főre jutó dicsőség mámorában? Értünk? V-betűt formáló két keze milyen győzelem jele? A vetélkedőben megszerezhető győzelemé? A természeti törvényt igazoló tudósé? A csapattá váló csoporté? Átragadt-e a többiekre Paula öröme? Átragadt-e ránk, oszloposokra, vagy csak, mint a Nagyítás hőse, a fényképről vesszük észre a lényegét? Pontokká válva az eredményt jelző táblára került-e fel Paula öröme, vagy örömet váltott-e ki belőlünk is?

(48) FÖLÉLÖVÉS

Legalább száz órát készült a többszólamú előadás tíz résztvevője, volt könyvkiállítás, lantmuzsika (24. kép), diavetítés, vers, ének, rögtönzés, szellemidézés, mégis ez lett az olvasótábor legvitatottabb, a befektetéshez képest talán legkisebb visszhangot kiváltó eseménye, amelyet a felnőttek végig élvezettel hallgattak, a tizenévesek figyelme azonban el-ellankadt, többen olvasnivalót kerestek maguknak. Éjszakába nyúló vita keretében próbáltuk megállapítani a múlt-nap diagnózisát és javaslatot tenni megmentésére. A többszólamú előadás hallgatósága között ülő oszloposok így látták: „Az egész tetszett, pergő volt, de több fölélövés jellemezte és jóval hosszabbra nyúlt a kelleténél.” (Nagy Attila) „Jó módszer, különösen abban a formában, ahogy Szabó Feri alkalmazta, eljátszatva, amiről mások csak beszéltek.” (Csapó Edit) „Kellemesen csalódtam. Talán a vallásos világkép lehetett volna a végighúzódo vezérfonal.” (Lantos Miklós) „Hogy került ide, a bakonyoszlói olvasótáborba ez a téma?” (Landy Ilona)

„Érdekes volt, sokat nyújtott, de nem volt olvasótáborszerű. Ebből nagyon hiányzott a hökkentés. A legnagyobb baj az volt, hogy nem volt igazán tétje. Ki kellett volna derülnie, hogy múltunk nélkül nincsen értelmünk. Így a jó szándék és a magas színvonal ellenére kulturális agresszió lett az eredmény.”
(Tánczos Gábor)

(49) LÉLEKTÜKÖR

Ez alkalommal kibővült a mindössze négyfőnyi lélektükör-csoport, mert a népi iparművész műhely tagjai is csatlakoztak hozzájuk (14. kép). Nem jótékonyági akció volt ez a legnagyobb látogatottságú rögeszmekör vezetői részéről, hanem a műhelyben foglalatoskodó gyerekek „lelki igényeinek” kielégítése. Csomor Lajos és Kocsi Márta észrevették, hogy a műhelyükben festegető, mintázó, formázó gyerekek nemcsak alakítani, hanem alakulni is járnak hozzájuk. Az elmúlt években legnépszerűbb témakör iránti érdeklődés ebben az évben nem volt semmivel sem kisebb, ám a színjátszás és a technika rendre elcsábította azokat is, akik a bemutatkozó látogatás után úgy jöttek ki Nagy Attila szobájából, hogy a lélek titkainál érdekesebb nemigen lehet Bakonyoszlopon. Túl sokat kínáltunk a négy rögeszmekör megszervezésével, lehetetlenül nehéz döntés elé állítottuk azokat, akiknek egyszerre nyílt lehetőségük az önkifejezésre és az önismeretre, a nagyvilágba való kilépésre és az elmélyedésre.

Csodálom és irigylem Csomor Lajost, ahogy csoportom tagjait, a cserkészeit büvöli (26. kép). Csomor Lajos azt mutatja nekik, hogyan hagyhatnak olyan nyomot az agyagban, hogy annak formája, értelme és hatása legyen. Hogyan sikerült ez nekünk, akik kötelékeikről, gyökereikről, érzéseikről és céljaikról elméldkedtünk velük? Milyenre sikerült ennek a lenyomata? Mire emlékeznek ebből? Talán csak arra, hogy felfedezhető a fenyőtobozon és a testünkön is az aranymetszés, amely közös törvénye természetnek, művészetnek. Talán arra is emlékeznek, hogy melyiket választotta a hét közül. Az „Egy ki szívet ad szaváért” és az „Egy ki győzni segít szegényt” sorok lenyomata talán még nem halványult el, hiszen ezt a két sort mindenki aláhúzta a Cserkészek közül. Vajon Zoli most is „egy, ki lelkét üti nyélbe”? És most is az Laci „ki dolgozik bomolva”? És Pista gondol-e még arra, hogy ő az, vagy ő lesz az, aki „márványból rak falut”?

(50) KORONATANÚ

A szerelemért „tisztaságát” kockáztató Lucia, az áldozatot léhaságnak értelmező Rodrigo, a szegény és gyarló Sanchez halász, az írástudók felelősségét nem eléggé érző bölcs José tanító, a helyzetével visszaélő Lopez, a benzinkutasként

gyarapodó atomkutató és a kiskirályt játszó szállítási osztályvezető után Suhajda, a gyilkossággal vádolt kishivatalnok állott a bakonyoszlói bíróság előtt. Tanúként megjelentek Suhajda munkatársai, a nyaralószomszédok, Jancsika osztálytársai és tanárai. Végül is az esküdtek 3 : 2 arányban elítélték: életfogytiglani életre. Aki ezen a képen látható, a bírósági tárgyalás egyik koronatanúja (17. kép). Ez volt Balogh Zoltán búcsújátéka Bakonyoszlópon. 1976-ban elmagyarázta, miért éppen Egyiptomban építettek piramist, miért karcsú a minaret, majd elmesélte a farmernadrág történetét. Vivaldit játszott a zongorán, és az amerikai vasútépítők balladáit énekelte. Egy évvel később az országalapító olvasótábor alkotmányait elemezte és mesélt az indiánokról, az embert evő fehéreimberekről, a mazochizmus és a szadizmus történetéről. 1978-ban a nemzetről és a nemzetköziségről cserélt eszmét Tánczos Gáborral, amerikai balladákra tanított minket, és lefordította számunkra a „János bácsi a csatában”-t. 1979-ben volt leghosszabb ideig közöttünk. Az első nap az írrok szerepét vállalta a vetélkedőn, majd részt vett a föld jövőjéről szóló beszélgetésben, másnap a középkori Európa külkapcsolatairól beszélt a többszölamú előadás egyik legérdekesebb szölamaként, majd a rákövetkező nap váratlanul tanúnak jelentkezik Suhajda perében, egy öreg takarítónő személyében. Két hónap múlva, legeslegvégül ezt írta: „Ne emlékezzetek rám haraggal! Jó akartam lenni, csak nem sikerült! Utálok mindent félbehagyni. Barátaimnak minden jót kívánok. Sajnálom, hogy nem tehetek okosabbat. Nagyot akarok aludni, véglegesen, egyszer s mindenkorra.” Az öreg takarítónő perében százötven szakmunkástanuló és huszonöt oszlopos társ jelentkezik koronatanúnak.

(51) AKÁRMI

Szabolcs István számol be a Kapcsolat csoport tevékenységéről (18. kép). Értékel, dicsér, jutalmakat javasol. Örül. Folyik az akármí, mint máskor. Néhány perc múlva „elszabadult a demokrácia”. A szerelem, minden eddigi olvasótáborunk leghatásosabb témája lekerül a napirendről; a többség a discót szavazza meg. Hiába van már ott minden lány kezében szerelmes levelem. Elkeseredem. Kijelentem az akármí színe előtt, hogy szomorú vagyok. Tánczos Gábor szenvedélyesen védelmemre kel, de nem ellenük, akiket elkeseredett szeretetében „nyomorúságos életűeknek” nevez. Vidra Szabó Ferenc az akármí szellemére hivatkozik, mellettük. Tucatnyi híve marad csak a szerelemnek. Csoportomból csupán Éva. Még három társa szegődik hozzám, más csoportokból és Tánczos Gábor is velünk tart. Ismét késő éjszakáig vitatkozunk. Szabolcs István: „A javaslattevő nem a többség véleményét tolmácsolta, hanem elsősorban délutáni sérelmét torolta meg, ugyanis nem őt delegálta a csoport az esküdtszékbe. Nem tartom kollegiálisnak Vidra Szabó ’beszélgessünk a szerelemről vagy gyakoroljuk’ kérdésfelvetését.” Tánczos Gábor: „Ez az ócska disco

ezerszer silányabb annál, amit Csomorék csinálnak. A discóra vágó kisebbség kilötte a legfontosabb programot. Mégsem lehet sértődött Kamarás Pista, mert sem a szülő, sem a pedagógus nem sértődhet meg. Balul ütött ki a tegnapi maximalizmus, de van pozitív mozzanata is ennek az estének: látni lehetett, amint a gyerekek megdöbbenve vették tudomásul, hogy az oszloposok itt nem főnökök, hanem nagy tudású partnerek. Másik tanulság: észre kell venni a gyerekek mozgásigényét, lötyögésigényét is.” Vidra Szabó Ferenc: „Be kell vezetni a lötyögést, el kell engedni őket. Legyen este szabad idő a csókolózásra.” Balogh Marika: „Az akármí után abba lehetne hagyni, illetve szabadon lehetne választani a programokat.” Heit Gábor: „A discótól remélik azt az oldódást, amit nem kapnak meg. A discóért való küzdelem jele a tudatosulásnak, a demokrácia gyakorlásának és a szabadság próbálgatásának is.”

(52) AGAPÉ

Imre elhatározza, születésnapját úgy ünnepli meg, hogy kenyeret süt a csoporttársainak (16. kép). Egy péktanuló agapét rendez Bakonyoszlopon. Ez sem kevés, de ennél is többről van szó. A szeretetlakoma rendezője azért rendez agapét, mert szeretethiányban szenved, ugyanakkor elfekvő készletei is vannak ebből. Most már tudom, kár volt várni a többiekre, hárman is megrendezhettük volna azt a karácsonyestét 1979. július 18-án Bakonyoszlopon, a szobámban, ahová ajándékokat is hoztak, ahol ajándékokkal vártam őket, karácsonyi zenével és versekkel, de a disco feltartotta a többieket. Imre többször reklamálta, jogosan, a karácsonyt, de nem sikerült összehozni. Búcsúzáskor is, és most nem régen, a februári találkozón is. Van törleszteni valóm, egy karácsonnyal tartozom Imrének, aki intézetben töltötte az elmúlt karácsonyt is.

Hatan gyűltünk össze ama viharos akármí után szobámban, hogy a barátságról, a szerelemről és a szeretetről beszélgessünk: négy szépreményű és két vendég. Ez is agapé volt. Furcsa szertartással kezdődött: gúnyos megjegyzéseket tehettünk egymás „barátság”, „szerelem” meghatározásaira, de csak szeretettel. Aztán az agapét rendező Imre, aki kijelentette, nincs barátja, választhatott magának a „barátság” meghatározások közül. Javaslom, hogy keressük ki az Új Magyar Lexikonból a három fogalom meghatározását. Természetesen meglepődnek, amikor egyiket sem találják meg a „tudóskönyvben”. Próbáljuk meg pótolni a „hiányt”, indítványozom. Lexikoncikket írunk. „A barátságból kiinduló, szorosan összefonódó kapcsolat”, írja Imre lexikoncikkében a szerelemről, majd hozzáteszi: „egy lány és egy fiú között”. Igaznak, ám valahogyan mégis kevésnek találjuk, és ez alkalommal is költőkhöz fordulunk segítségért. *Sebő Ferencet* hallgatjuk, *Nagy László* költeményét énekli, a *Himnusz minden időbent*, majd egy másik Nagy László vers következik,

a *Ki viszi át a szerelmet*. Nagy csendben visszhangzik a vers. Meg kell törni, le kell zárni valamivel, nehogy feszengéssé váljon a megilletődés. Ki viszi át a szerelmet, kérdem a jelenlévőktől, vállalkozót keresve. Tamás jelentkezik: a keselyű. Nem nevettünk, de feloldódtunk. Ma már, meghallgatva még egyszer a magnószalagot, úgy érzem, nem is volt rossz válasz: már amennyiben Tamás gondolatban megszelídítette és új feladatot adott ennek a dögmadárnak.

(53) SZERELMESLEVÉL

„Kedvesem! Szeretlek. Mit is akarok ezzel mondani? Jaj, de nehéz ezt elmagyarázni! Vágyom utánad, vagyis ember vagyok, aki a másik nemű lényvel együtt akar teljes emberré válni. Úgy érzem, személyiségem fejlődésében döntő szerepe van a szexualitásnak. Úgy érzem, ennek a szexualitásnak az erőterében élek és fejlődök, hogy a számomra fontos dolgok ettől lesznek még fontosabbak. Egyszerűen az én-te viszonyt emberségem lényegének érzem. Úgy érzem, nem vagyok elég önmagamnak. Olyasmit érzek, mint az Amarcord hősei, de ugyanakkor azt is érzem, hogy ezt a szexuális vágyat bele kellene ágyazni a másik egész személyiségére irányuló vonzalomba és szeretetbe. Azt hiszem, ezt a hiányérzetet nevezték a görögök erosznak. Érzem azt is, hogy nem elég ez a hiányérzet a szerelemhez, hanem a másik iránti odaadás is szükséges, amit, ha jól emlékszem, a görögök philíanak neveztek. Szóval, erosz és filia, vágyódás és odaadás. Úgy érzem, hogy a nemi egyesülés nem egyszerűen csak jó, hanem az egész lényemet, emberségemet beteljesítő megismerést is nyújthat. Abban pedig biztos vagyok kedvesem, hogy akik között megvalósult ez a kölcsönös és kiegészítő megismerés, azok már nem válhatnak el úgy egymástól, mintha mi sem történt volna közöttük. Arra számítok, találkozásunk jelentős erőket kelt fel mindkétünkben, olyan energiákat, amelyeknek segítségével jobbak leszünk.

Nagyon jó érzés szerelmesnek lenni Beléd. Vágyódnál utánad, mégis tele vagyok aggodalommal. Sikerül-e hiánytalanul átengednem magam? Úgy érzem, a szerelem lényege a szeretet, de éppen ez teszi a dolgot nehezzé. Rettenetesen nehéz szeretni, mármint önzetlenül szeretni. Tudom, hogy csak akkor találok magamra, ha átmegyek a másikba és ha átengedem magamat a másiknak. Ez a barátságnál és tulajdonképpen mindenféle emberek közötti kapcsolatnál is fontos. Ha ez nem sikerül, akkor saját korlátaim foglya maradok, vagy veled együtt kétszemélyes börtönbe kerülök.

Képes leszek-e így elengedni magam? Képes leszek-e így rád bízni magam? És Te vajon, képes leszel-e? Megbízunk-e egymásban? Nem kerülünk-e egymás fogságába? Képesek leszünk-e átvenni egymástól, amit egymásra bízunk? Lehetnek-e egymással szemben fenntartásaink? Elég-e mindehhez a jó emberismeret? Mekkora lehet még kockáztatnunk? Mit csinálok megcsúfolt és megcsalt

szeretetemmel? Nem lenne-e jobb csak úgy, szerelem és szeretet nélkül kipróbálnunk egymást?

Vágyódom utánad, de most már félek kimondani, hogy «szeretlek», mert ezt csak életre-halálra lehet kimondani. Abban reménykedem, hogy valóban szeretlek, és a szeretet csak reménnyel társulhat és bizalommal. Azt is érzem azonban, hogy csak akkor leszek reményre jogosult, ha kilépek önzésemből. Megpróbálom. És ha szeretsz, Neked is ezzel kell kezdened.”

A Cserkészeknél Éva, Erzsi, Tünde és Paula kapták meg ezt a levelet, utána a fiúk is elolvasták. Elégge furcsának tartották. A lányok is. Eltették, hazavitték. Furcsaságnak, mércének.

(54) JUTALOMJÁTÉK

Erről a körről egy bűvös négyszög jut eszembe, egy kvadrofon hangjáték válaszként a nap kérdésére, hogy miért élünk (27. kép). Jutalomjátéka egy „rögeszmeörnek”, Mesterházi Mártonnak, Pós Sándornak, Rajz Jánosnak és jutalomjátéka néhai Kamarás Józsefnek. Megvalósult az, amit Balogh Zoltán annyira szeretett volna: „Valahol négy ember el akart játszani egy vonósnegyest. De hiába voltak a próbák, a hegedűk, mint aki megtébolyult, sikoltoztak, és a kottapapíron sötét foltok terjedtek szét, mint a kiütés. Néha már azt hitték, nincs is kilincs az ajtón. Azt hitték, csak rácsok vannak és szögesdrót!” A kvadrofon négyszögét erdőkaréj vette körül és madárcsicsergés. Utána kört formálunk. Nemigen beszélünk arról, amit hallottunk; játszani kezdünk. A hangjáték dramaturgia riporterré változik és interjút készít a bakonyoszlopi olvasótábor „szerelmespárjaival”, akik ötven évvel idősebbnek képzelve magukat szerelmükről, házasságukról, életük értelméről nyilatkoznak a jelenkornak.

(55) MEGBÉKÜLÉS

Megszületett a „kiegyezés”. Kétféleképpen is. Vidra Szabó Ferenc javaslatára bevezetjük a „smulni”-t: egy-egy olyan időszakot, amely nem kötelez semmire, amit ki-ki úgy tölt ki, ahogy tud, akar. Este pedig ismét alkalom nyílik a házi discóra, ahová mi, oszloposok is hivatalosak vagyunk, sőt belőlünk kerül ki a disco-királyt és a disco-királynőt megválasztó zsűri (23. kép). Vidra Szabó Ferenc pedig a disco-jockey, az udvari bolond szerepét vállalja el. A kiegyezésből megbékülés lesz, karneváli hangulat, ahol több oszlopos életében először táncra „perdül”. Stílustörés, ízlésficam, elvtelen megalkuvás részünkről? Vagy inkább pokolraszállás, áldozatvállalás? Azt hiszem, egészen más: meghívást és kihívást kaptunk, elmentünk és válaszoltunk. Jó volt ott lenni, hülyéskedni, királyt választani, statisztálni egy komédiában, amely jóra fordult. A képet

nézve eszembe jut, Tánczos Gábor bakonyoszlopi végrendeletének egyik mondata: „A Beatrice együttes csöves törzsgárdájának kellene olvasótábort rendezni.”

(56) HOGYAN TOVÁBB?

A Vállalkozás csoport nehéz vállalkozásba kezd. Attól válik nehezzé a játéknak induló tervezgetés, hogy Benkhard Dénes először is azt akarja tudni, kik laknak majd a megtervezendő lakásban, és hogyan akarnak ott élni (25. kép). „Másképpen, ez biztos”, gondolja Erika és Ildikó, akik intézeti innennézetükből látják a jövőt. Őket sem nyugtattam meg a reggeli hökkentésemben azzal, hogy a következő évtizedekben nem lesz sokkal kevesebb baj és szomorúság, de erősebbek lesznek a bajok és a szomorúság elleni erők. Legfeljebb akkor derült fel arcuk, amikor azt jövendöltem, hogy tíz-húsz év múlva talán már nem lesznek olvasótáborok, hanem olvasótáborokhoz hasonló falvak, lakótelepek, kollégiumok. Ám mindez nagyon távol lehet tőlük. Ők egyszerűen „rendesen” akarnak élni, mint a többiek, akik Benkhard Dénes szerint nem élnek egészen rendesen, és ezt lakásuk, házuk alaprajza is bizonyítja. Bakonyoszlopon a „rendes mérnökök” egyszersmind a lélek mérnökei.

Csomor Lajos irányításával cserkészeim is terveznek, ezúttal lakást, házat, városközpontot, könyvespolcot, kikötőt. Átültetik a gyakorlatba azt, amiről előző nap esett szó: terveiket. János huszonöt éves, családot alapít, erdészkedik a Bakonyban, ha muszáj víz-gázszerelést vállal. Mi lesz ezután, kérdezem. Nem tudja. Miért akarod ezt csinálni, kérdezem. Kikapcsolódní a modern világból. (Minden évben akad egy-két ilyen elképzelés csoportomban.) Miért, kérdezem tovább. „Mert az állatoktól tanulni is lehet.” Ennél tovább nem jutok Jánossal. Tünde életcélja választott szakmája, a kertészkedés, valamint a családalapítás és az utódok. Erzsi érettségizni is akar, hogy mint kertész, virágbolt vezetője lehessen. Addig nem megy férjhez. Mi értelme van virágboltban virágot eladni, kérdezem. Túl nehéznek bizonyul kérdésem. Pista szerkezetlakatosnak tanul, de állattenyésztési szakközépiskolában folytatná (ahol már járt egy évet, de a matematika túl erős volt), utána elmenne Pestre az Állatkertbe, ott dolgozna egy évet, majd beiratkozna a „biológiai egyetemre”. Most szabadidejében matematikát tanul, hogy valóra válhasson életcélja. Miért mindez, kérdezem. „Mert egy vasas ember élettelen tárgyakkal foglalkozik, amikhez nem lehet beszélni.” Miért jó az neked, hogy élőlényekhez szólhatsz, kérdezem. „Mert ilyenkor az ember alkotó lény.” Attila – ismét köztünk – valami „vegyszé-gimnáziumban” folytatná, hogy vegyész-szaktanulmányból laboratóriumban dolgozó vegyész-technikus, esetleg feltaláló lehessen. Életcélja: „elérni valami nagyobb dolgot.” Feltalálni valamit, kérdezem. „Jól nevelni a gyereket”, válaszolja Attila mindannyiunkat meglepve. Most itt a tervezőasztal fölé hajolva, otthont tervez.

(57) JÖVEVÉNYEK

A (28.) kép tárgyszerű címe: Marslakók a Ördögárokban. A bizarr: A Kulturális Minisztérium Vezetőképző Intézetének és a Fiatal Művészek Klubjának igazgatói megjelennek a bakonyoszlói olvasótábor lakói előtt és elbeszélgetnek velünk. És ami mögötte van: rögeszmém. Szükségét látom annak, hogy ember-szerű lények érkezzenek „odaátról”, akikkel kapcsolatot kell teremtenünk, akiknek tükrében látni szeretném magunkat. Külön érdekessége a rendkívüli eseménynek, hogy a jövevények egy másik olvasótábor vezetői, mi hárman együtt pedig az olvasótábor című könyvecske írói. Várom őket minden évben, és izgulok, hiszen vizsgázunk előttük, még akkor is, ha nem vizsgáztatnak.

Oszlopos társaim sokat ugratnak a marslakók miatt. Sokallják minden évben, meg tartanak is tőlük. Az olvasótáborosok azonban először látnak marslakót, akik ezúttal tábortűzzel várnak minket, még a beavatottakat is meglepve. „Kérdeztek!”, szólítanak meg bennünket a sárga úrruhás titokzatos jövevények. „Ne hagyjátok kialudni a tüzet!”, figyelmeztetnek bennünket, majd ők kérdeznek minket a barátságról, a hűségről, az áldozatról. Válaszolunk, és a marslakók percekben belül érdekes részleteket tudhatnak meg a szakmunkástanuló-létről. Javasolnám nekik, jelenjenek meg az intézetekben, a kollégiumokban, a tanácsok illetékes osztályain és minisztériumban is, de megbízásuk csak Bakonyoszlóra szól.

Az első találkozást, 1977-ben az országalapító olvasótáborban roppant izgalom előzték meg, ez vérbő happeninggel folytatódott, amelynek végén többen is kis hiján rosszul lettek a nevetéstől. 1978-ban, rendkívül izgalmas sci-fi előzmények után, némi csalódást okozott a paradicsomász és a narancsász filozofálása. Ez évben barátságos tábortűzzel vártak bennünket, lejöttek kö-zénk, nyelvünkön szóltak, majd velünk összefogódzva ők is beálltak a tüzet körüldaloló körbe.

(58) ZÁRÓMŰSOR

Ez volt talán a legstílusosabb műsorszám, az olvasótábori záróműsor. Az *Amarcord* vetítése alatt a színjátszó rögeszme-kör vezetője felvette a Fellini-film zenéjét, és „Olvasótábori emlék” címmel az *Amarcord* és Bakonyoszló ötvö-zetét adták elő parodizálva a filmet, az olvasótábort és önmagukat, a tizenöt éves kamaszt. A vérbő, a szellemes, a malac, az önfeledt, az eredeti, a kedves és a jelképes jelzőket kiérdemlő műsor egyben a Vidra Szabó Ferenc támogatta „olvasótábori szabadságmozgalom” kiemelkedő eseménye is volt (30. kép).

Szabolcs István csoportjának, a Kapcsolatnak műsora most a portyanapot idézte fel, a bakonyoszlói könyvtárban tett látogatást, amikor is az élesszemű portyázóknak feltűnt a nagy rendetlenség, a kevés könyv és a számottevő üres

sörösüveg (29. kép). Most már biztosan érzem, hogy ezek az üres üvegek nagyobb kárt okoztak, mint az a néhány teli üveg, amely megállapodásunk ellenére az elvileg alkoholmentes büféből a gyerekek kezébe került. Az olvasótábort szervező, éltető Megyei Könyvtár pozitív hatását majdhogynem közömbösítette a bakonyoszlói ellenpélda. Mint már két évvel ezelőtt, amikor az olvasótáborosok szenvedélyesen követelték a nálunk vendégeszködő bakonyoszlói vezetőktől a kocsmák hatókörének korlátozását, ebben az évben is hozzászólt a bakonyoszlói olvasótábor az „öslakosság” életéhez, érdekükben.

„Történelmi lecke fiúknak, lányoknak” címmel csoportunk „történelmi diszót” rendezett, ahol a világszámok apróhirdetések voltak a Magyar Nemzet 1938., 1944., 1945., 1947., 1951., 1956., 1966. és 1979. évfolyamából, a sztárok pedig a Ferencz József keserűvíz, a Diana sósborszesz, dr. Oetker sütőpora, a Vacuum Oil Company RT, „amely máris teljes szervezőjével várja a Felvidéken a magyar autósokat”, az elsőrangú keresztény háziszabónő, a havi 1000 pengő jövedelemmel rendelkező őskeresztény, kékszemű fiatal hölgy, a mindent kinyomozó Nyerges, a strand- és légótáska készítő, az Auschwitzba deportált Róth Mórné született Singer Rozáliáról értesítést kérő Róth Mór, a középkorú kereskedőhöz férjhez menni kívánó, Szlovákiából áttelepülő fiatal nő, Grösz József és társai bűnperének anyagát tartalmazó 336 oldalas kötet, a Harcban a holnapért című bányászfilm, a hozzáillő lánnyal megismerkedni kívánó gyári munkás, a férfi betanított munkásokat kereső Gamma művek és kezdőknek gitárt tanító zeneoktató (31. kép). Kétféle nehézséggel kellett megküzdenuünk készülés közben: meg kellett tanulni értelmesen felolvasni és megérteni a szövegeket. Így éppen ez a műsor lett csoportunk olvasótábori tevékenységének talán leghatékonyabb formája. Az egyes éveket igazi disco-zene kötötte össze, az 1979. július 20-i valódiakat pedig egy fiktív apróhirdetés zárta le: „45 szakmunkástanuló olvasótábort keres”. Ezután zendült fel Heit Gábor hangján táborunk zenei mottója, a „Feljött a nap, szépen ragyog”.

(59) RÓLAD, ÉRTED, VELED

Az ismeretlen arcok között meghökkenve vesszük észre ismerőseinket. Nem kis furfanggal, kész tények elé állítva minket az előző évi olvasótábor résztvevői közül öten ebben az évben is megjelentek, ártatlan arccal, bizakodva. Ráadásul éppen öt vagány fiú, akiktől mint dörzsölt bennfentesektől is tartanunk kellett. Mit tehettünk, jutott egy-egy „nehéz ember” mindegyik csoportnak. N. Csaba az „illegálisan” ott tartózkodók egyike legszívesebben a bírósági tárgyalásra emlékszik vissza az 1979. évi olvasótáborból, és ez bizonyos mértékig meglepő, hiszen ez a program az előző évben nem tartozott a „slágerek” közé. Miért? Megmagyarázza: „Mert az a gyerek fürödni nem mehetett le. Én meg nem kapok tőle, már mint az én apámtól semmit, mintha nem is a fia volnék. A nyári

szünetben, amikor megint berúgott (pedig ő sem akarja, hogy mindig igyon), akkor ráemelte anyámra a gázrezsó tetejét. Suhajda tárgyalásán azon vitatkozunk, mi lenne az igazi büntetése. Életre ítéltük, mert Suhajda, gondolom, a gyereket akarta kiengesztelni ezzel a halálos végű játékkal, de nálam az apám konkrétan arra ment, hogy megfojtson!” Hallgatjuk N. Csabát, intünk neki, maradhat.

„Ha egy kicsit többet szeretnénk tudni egymásról, hogy a következő napokban jobban szót értsünk, mi az, amit el kellene mesélnünk magunkról?”, kérdezik szépreményű társaikat Bartos Éva és Nagy Attila. „Én a kolesszal kezdeném, ahol egyáltalán nem szeretek lenni. Van két nevelőnő, X. néni és Y. néni, akik mindig ott vannak, ahol nem kellene! És mindenfélét kötelezővé tesznek, aztán az egyik mond valamit, a másik pedig mindjárt az ellenkezőjét, nem lehet kiigazodni rajtuk”, kezdi nagy lendülettel Cs. Márta. „Én is kollégista vagyok, és a fegyelmet én se szeretem, de a társaságot nagyon. Nekünk is mindig megmondják, hogy most mit kell csinálni. Volt olyan, hogy be kellett ülni a társalgóba, és néznünk kellett a kongresszust, pedig kimenőnk volt!”, háborog N. Katalin. „Én a munkahelyemmel kezdeném”, kezdi D. Erzsébet, aki boltban dolgozik, és nem szeret ott lenni, „mert rossz a közösség, a főnöknőnk mindent kipiszkál, mindent kétszer kell neki megcsinálni”. Róluk, személyükről még alig valamit hallani. A „rólad lesz szó, érted, veled” – program nem „személyeskedéssel”, érdekvédelemmel kezdődik.

Először egy kísérletet mutatok be: egy fej ütközik egy könyvvel, és kongó hang hallatszik, mi lehet ennek az oka. Nevetés. Biztatom őket, ne tiszteljék sem a fejet, sem a könyvet, mondják ki, amire gondolnak. Hát igen, üres lehet a fej és a könyv is ... Következik a mottó, a „rólad lesz szó, érted, veled” magyarázata. A *szó* Bakonyoszlopon elsősorban emberi szó, de ének is, jel is, a művészek bűvölő erejű hatalommal rendelkező szavai is. Ezek a szavak *érted* szólnak és azokért, akiknek továbbadod. *Veled* együtt csináljuk végig a táborot, akik kitáltuk nektek, nem vezetőitek, hanem bizonyos dolgokban nagyobb tudással rendelkező barátaitok. *Rólad* lesz szó, személyesen is, s hozzád hasonlókról is, valamint arról is, aki lehetnél. Méregetjük egymást. Mi őket, hogy hihető-e, amit mondunk, ők minket, hogy hihető-e, amit mondtunk. Akkor még csak sülvölvénynek hívjuk őket, de másnapról kezdve szépreményű lesz hivatalos nevük. Így hívjuk azóta, visszamenőleg az előző táborokban megforduló társaitak is, már csak azért is, hogy felismerhessék egymást.

1979-ben a disco miatt leszavazzák a szerelmet, 1980-ban táncházzal kezdünk, Tánczos Gábor és Nagy Attila a kulturális agresszió elkövetésétől óv minket. Jogunk volt-e hozzá? Soha ilyen jól nem kezdődött még el táborunk, mégsem arra gondoltunk, hogy új, más világot teremtünk, hanem, hogy jogunk volt-e hozzá. Kezdetét vette a kéthetes lelkiismeretfurdalás is.

„Bevezető”-re, „indítás”-ra szelídítettük a „hökkentést”. Már bánom, mert hagyományteremtő erejéről ismerni fel az újat. Elég lett volna csak jobban csinálni. A táblán egy amőba, egy elefánt, egy emberszabású majom és egy ember szerepelt, alatta kérdőjel. A rajz felett a nap kérdése, és elhangzik az enyém is: „Hová, melyik kettő közé húznál választóvonalat?” Az amőbára nemigen emlékeznek, de tetszik nekik, hogy Dezsőkének hívom, az elefántról tudják, hogy „hatalmas”, az emberről, hogy „a majomtól” származik, az állatokról, hogy „jobban tudnak szeretni, mint az ember”, az emberről, hogy a „legfőbb érték”, de hogy mitől az, az már „nem ugrik be”. Emberképünk meghökkentően szegényes. Ezzel szembesíteni őket, ez lett volna a leghatásosabb, legjobb hökkentés.

Kiscsoportos foglalkozás néven szerepel az olvasótábori szakirodalomban. Bánatomra. Óvodára, művelődési otthonra, pszichoterápiára, javító-nevelő munkára emlékeztet engem ez a „szakkifejezés”. 1978-ban *szárnyalásnak* neveztük el, mert néha-néha sikerült felülemelkednünk. Vízenjárás, homálybogozás, labirintus-járás is lehetett volna a neve, mert olykor-olykor erre a fokra is eljutottunk. Végül is *elmélkedésnek* neveztük el, inkább a vállalkozásra, mint az eredményre utalva.

Ha az olvasás optimális esetben – azon kívül, hogy szárnyalás, vízenjárás és homálybogozás is – értelmezés is, miért ne nevezhetnénk, mi másnak nevezhetnénk az olvasótábor legénységét jelentő „foglalkozást”, mint elmélkedésnek?

(61) MAUGLI ÉS A FEKETERIGÓ

Nagy Attiláéknál hospitálok. Kipling regényét csak egy valaki olvasta ebben a csoportban, így aztán Attilának el kell mesélnie, kicsoda-micsoda is az a Maugli, hogy megkérdezhesse: Ember-é vagy természet? Visszafogadná-e az anyja. Tanácstalanság. Illúziók oszlanak el: a valódi mauglik nem lettek állatok vezérei, nem szoktak vissza az emberekhez, hanem elpusztultak. „Meg kell tanulni embernek lenni”, szólal meg az egyik szépreményű. „Szoptathat-e olyan nő, akinek nincs gyereke?”, hökkent ezúttal Attila. Igen, megtörténik a csoda, a Csendes-óceáni szigeteken manapság is, „csupán” azzal, hogy maguk mellé fektetik az árván maradt csecsemőt, és a gyermektelen lány teste anyaként viselkedik. „Kinek szült már a nővére? Mit vettetek észre rajta?”, kérdezi Attila. „Kedvesebb is lett”, bizonygatja valaki. „Tanulta ezt valahonnan?” kérdezi tovább Attila és egyre jobb válaszokat kap: „Inkább kapta”. Részlet hangzik el a *Genezisz*ből, „Sokezer évvel ezelőtt kíváncsiak lettünk magunkra, aztán 4–500 éve a tudomány eszközeivel bizonyítottuk, hogy kijöttünk a természetből, újabban kezdünk zavarba jönni”, magyarázza Attila, de nem sokáig, mert

felhangzik a *Cantata Profana*. „Visszafogad a természet”, válaszol rá Gabi. „Megbüntet a természet”, magyarázza a hallottakat Gyuri. A farkasok és a szarvasok után következik a feketerigó, vagyis Lázár Ervin meséje a nagyravágó feketerigóról. Erre már zúdulnak a rímek: „Az emberek elárulják magukat”, „Én olyan vagyok, amilyen”, „A mi kollégiumi tanárunk egy karvaly, otthon meg biztosan feketerigó”.

(62) MI KÖZÖM A MŰVÉSZETHEZ?

Ezt a kérdést tettem fel három alkalommal rögeszme-köröm ízeit kóstolgotó, a három „rögi-kör” között válogató szépreményűeknek. Rá kellett beszélnem őket, be kellett bizonyítanom nekik, igenis van közük, és hogy még több lehet, még hozzá nemcsak műélvezőként, hanem értelmezőként, kritikusként és alkotóként is. Aki velünk tart, az saját példájával is bizonyíthatja. Lehet persze csak vitrinben őrizni a művészetet, lehet vele „gargarizálni és kiköpni”, ám élni, együttélni is lehet vele. Nem Petőfiről, Csontváryról, Beethovenről és műveikről hallanak ez alkalommal, ezt joggal érezhették volna kulturális agressziónak. Varga Csaba módszerét alkalmaztam, aki egy tövestől kihúzott gázt tett a gyerekek elé, és megkérdezte tőlük, hogy miért szép. A közönséges szavak erejéről beszéltem, és megígérttem, mi is kipróbáljuk majd varázserőnket. Aztán a keleti kultúrában honos íjazás és teafozós művészetéről meséltem, és megígérttem, mi is kipróbáljuk majd magunkat olyan művészeti ágban, amelyet eddig nem tartottunk annak. Meghallgattunk egy zairei népzeneire írott latin szövegű mise-részletet, a *Missa bantou*-t, elképzeltük hozzá az önfeledten táncoló híveket, és megígérttem, mi is részt veszünk valamilyen szertartásban.

(63) HIDAK ÉS GYÖKEREK

Hidat látnak a táblán. Pillérei mélyen gyökereznek a múltban, a meder alatt össze is érnek. A gyökereikkel a múltba markoló pillérek tartják a jelen felett a hidat. Ezen ballagnak. „Mit cipel öregapám?”, kérdezi emez. „A múltamat, fiam, és te?” „A jövőmet”, válaszolja emez. „Hát neked sem könnyű”, válaszol amaz. És ballagnak tovább a múltból a jövő felé tartó jelenben. Aztán a határnál meg kell mutatniuk, mit cipelnek. „Múlt van benne”, magyarázza amaz, de ráförmednek: „Ebben csak krumpli van, lámpaernyő, szenesvasaló, timpanon és rohamszúrny”. „Ez meg az enyém” mutatja emez az övét. Ráförmednek: „Ebben nincs semmi”. „Nem. Ebben még nincs semmi”, javítja ki őket emez. Visszakapják zsákjukat, átlépik a határt. Amaz ott mindjárt le is ül, kibontja zsákját, kirakja cókmojkát kiárusításra. A fiú meg megy tovább, még hét határ van előtte.

(64) A LEGJELLEMZŐBB JEGYEK

Válaszok 1980-ban Bakonyoszlopon a „Ki mit tart Magyarországra legjellemzőbbnek?” kérdésre a Mákvirágok csoportban.

T. László szerint az Országház, régi várak, nagy múltú írók, Petőfi, József Attila, Radnóti, népművészetünk, védett parkjaink, a Hortobágy. Sz. Mária szerint múzeumok, templomok, mezőgazdaságunk, a vendéglátás, iparművészetünk, népművészetünk. F. Viktória szerint a szegedi paprika, a jáki templom, a kecskeméti barack, a makói hagyma, Ikarusz buszok, a lipicai ménes, alföldi gémeskutak, a Balaton, Mohács, a gulyásleves, halászlé, parasztházak, díszes székely kapu, Szob, ahol a szobi szörpöt készítik. Cs. Béla szerint a magyar költők versei, történelmünk, hogy mi mindenben mentünk keresztül, és most hogyan élünk, a hagyományok, amik megmaradtak: busójárás, búcsú, tűzugrás, rossz idő elűzése.

(65) A MEGHONOSÍTANDÓK

Kósa László elmeséli kedvenc játékát: mit vinne haza abból az országból, ahol éppen külföldön van. Jó játék, kiállítást is rendezhetnénk belőle a bakonyoszlópi Pantheonban. És ki mit vinne haza Bakonyoszlopról? Ezt, így, még nem kérdeztük meg. Azt hiszem, féltünk egy kicsit ettől a kérdéstől. Más volt a helyzet ugyanis a „Mi volt a legnagyobb élményed?” – típusú kérdésekkel, mert ezekre azt lehetett válaszolni, hogy az éjjeli túra, a tájékozódási verseny, a marslakók, a Kami (Kamarás) felavatása. Amikor – egy évvel ezelőtt – feltettem ezt a kérdést, R. János azt válaszolta, „az olvasótábori trikómat”, V. Jenő is különböző tárgyakat sorolt fel: fenyőtobozt, agyagkészítményeit, P. Pista csak ennyit „nagyon sokat”, és hogy sok volt-e ez a sok vagy kevés ahhoz képest, amit próbáltam nekik adni, rejtély maradt. „Jó volt”, mondta B. Paula, „más mint a többi tábor”. Mennyiben? hogy itt volt éjszakai túra is? Nem mertem megkérdezni. Ketten minden kétséget kizáróan meggazdagodva tértek haza: K. Laci, aki az ismerkedő beszélgetés élményét és az élet értelmét vitte magával és D. Éva, aki még többet, azt, hogy érdemes élni, tehát saját magát száz kilójával, amit keresztjeként hordott, nevetésektől sem bátorítva.

(66) FELFEDEZŐK ÉS BÚCSÚSOK

Nem kapnak elég segítséget a körülöttük lévő világ „viselkedéséhez”, elviseléséhez és értelmezéséhez, ezért gondolkodás nélkül átveszik, folytatják vagy éppen élesen mindent elutasítva szembeszállnak környezetükkel, szülőhelyük-

kel. A „jövősdijáték” közben fedeztették fel velünk a szépreményűek ezt az olvasótábori műfajt, amikor saját kezdeményezésükre lementek a faluba, hogy megkérdezzék az öslakosság véleményét is. „A portyázás feladat és forma: az ismeretlen felderítése és birtokbavétele. Erre a korosztályra még jellemző a kaland utáni vágy, az utazók, a felfedezők magatartása, erre a rétegre is, az elemekre szétszedés és a szintézis viszont általában nem erősségük”, írja Balogh Ferencné (alias Balogh Marika) „portyamódszertanában”.^{*} Megláttatni velük, hogy mit láttak a portya közben is, az összegyűjtött anyag feldolgozása közben is, ez talán a legfontosabb jegye ennek a módszernek. Mit gondolsz, ki lakhat itt? Kik lehetnek ezen a fényképen? Szerethetik-e ezt a könyvtárat? Jól érezhetik-e magukat itt a hívek? Sokan életükben először lépték át templom küszöbét, de olyanok is akadtak, akik először találkoztak párttitkárral. A gereben, paraszas vasaló, a sóórlő, az icce, a cséphadaró, a tölök, az esperes és a párttitkár elhelyeződik egy számukra még ismeretlen rendszerben.

Ebben az évben a legnagyobb élmények közé sorolódott a portyanap, nemcsak a portya, hanem a leginkább élő újsághoz hasonlítható esti beszámoló is, ahol megelevenedtek Csesznek mindennapjai, megjelent megszemélyesítve a postás és a boltos, vaskos tények és anekdoták hangzottak el, ahol maga a fafaragó művész mutatta be annak a négyökrös szekérnek a kicsinyített mását, amelyet még ő hajtott, amikor még nem sejtette, hogy ilyenfajta varázserő is van a kezében. Magnófelvételekről riportok, ízes élő beszéd, tűrhetően felolvasott mondatok, megannyi eseménye ennek az estének. És aztán megjönnek a zárándokok is, hogy elmesélik, mit láttak a csatai búcsúban, magnóra rögzített harangszóval és Mária-énekekkel. Volt, akivel szülőfaluját fedeztették fel, volt aki elhatározta, szociográfus lesz. Az élménybeszámolóra mindössze tíz percet kapott mindegyik csoport, hogy sűrítessenek és formálhassanak, hogy érezhessék, mi mindent nem tudnak elmondani, mi minden maradt meg nekik, amit még át lehetne adni. Mellékesen a „csak az adhat, aki gazdag, és csak az gazdag, aki adhat” élményében is részesülhettek.

(67) BÚVÖLŐ KÉPLET

„Szerelem = erósz + filia”, ezt írtam fel a táblára az előző évben, idén pedig már ezt: „Szerelem = erósz + filia + agapé”. Tessék megfejteni, fejeztem volna be a hökkentést, amikor levél érkezett: „Kedves Szépreményűek és Oszloposok! Segítsetek rajtunk, mert visszaélnék velünk és hamisítanak minket. Állandóan hülye helyzetekbe kerülünk. Kifakultunk, elkoptunk, ellaposodtunk, pedig nekünk kellene a legragyogóbbaknak lennünk. Nagyon sokan már jelentésünket sem tudják, és ezért sem vesznek komolyan minket. Ti segíthettek rajtunk, ti

^{*} *Portya-nap* című írása a *Rögeszmék Bakonyoszlópon* című kéziratban olvasható.

visszaadhatjátok értelmünket. Nem akarunk elfecsérelt szavak lenni. Jelenteni akarunk valamit, azt, ami szerintünk Nektek is a legfontosabb kellene, hogy legyen. Ha segítetek nekünk, magatokon is segítetek. Erre kérünk benneteket, alulírottak: Boldogság, Szabadság, Munka, Remény, Szerelem, Szeretet.” Akadtak megfajzottak. Az agapé okozta a legnagyobb nehézséget. A szót ugyan megértették kézikönyvek és oszloposok segítségével, de nemigen értették, mi köze van a „vak”, a „lángoló”, a „romantikus”, a „kellemes” és a „szép” szerelemhez az áldozatos odaadásnak.

(68) BIZALOM-JÁTEK

Körbeállnak a résztvevők, a kör közepébe beáll egy becsukott szemű játékos, és először óvatosan, majd egyre bátrabban dülöngélni kezd. A körben állók feladata, hogy megtartsák, megóvják az esésektől, és finoman visszatolják a kör közepébe. Vidra Szabó Feritől tanultuk ezt a játékot. A dülöngélőnek bíznia kell a többiekben, az elkapóknak pedig magukban, hogy el tudják kapni és a dülöngélőben is, hogy megbízik bennük. Ezzel a játékkal lopta vissza magát olvasótáborunkba, bizalmunkba a szociográfus, és ettől kezdve (az oszloposok trikóját is felvéve magára) értünk és velünk aggódó megfigyelőnk lett, beleértve a megfigyelték körébe immár saját magát is. Visszatérve a bizalom-játékra, úgy érzem, olvasótáborunk jelképe is lehetne, imígyen: az olvasótábor közepére beáll egy szépreményű. Lehetne otthon is játszani: a család közepére beáll a dülöngélő apa... Az iskolában is: az osztály közepére beáll a lámpalázás tanár... Az ország közepére beáll... És a körben álló bízik, hogy bíznak benne, hogy nem kíváncsiskodnak, nem körülrohögők, nem összeroppantók veszik őt körül. Tudja azt is, hogy olyan erős az a kör, amilyen leggyengébb láncszeme, de abban a láncszemben bízik a legjobban, hogy majd elég erős tud lenni, hogy elkapja őt dültében. Balogh Zoltit nem kaptuk el, Tánczos Gábort nem kaptuk el. Nem bíztak bennünk? Vagy nem vettük észre, hogy dőlnek felénk?

(69) FORMÁLÁS ANYANYELVEN

Egy Csomor Lajos tervezte és Kocsi Márta festette széken ülve írom ezeket a sorokat. Már nagyon hiányzott. Most érkezett vissza egy kiállításról, amelyen egy különös épület távlati rajza is látható volt: a bakonyoszlopi vizuális anyanyelv-művelési tábor központi épületeinek képe, egy stilizált bakonyi ház, amely azonban a magyar népi építészet összegezésének is tekinthető. Az öt bakonyoszlopi olvasótáborban részt vevő szépreményűek – közülük százan már mesteremberek, kismesterek – önkéntes munkájára épült az a nagyszabású terv, amelyhez az otthont adó megye annyi százezer forint támogatást kapott volna központi

alpból, amennyit ők biztosítanak a munka megindításához. Az újszerű építő-olvasótáborokat is eredményező terv sajnos füstbement, pedig jelentős induló tőkét bárki tapasztalhatta Bakonyoszlopon 1979-ben és 1980-ban.

Rögeszmekörük alapeszméjét* így fogalmazták meg Csomor Lajos és Kocsi Márta: „A tárgyak nyelve a vizuális nyelv. Akkor igazán hasznosak, ha anyanyelvűek, ha pedig jól beszélnek’ anyanyelvükön, akkor nemzetközi szerepüket is betölthetik.”

Belépve műhelyükbe otthon érezhettük magunkat, már csak azért is, mert Lajoséknak szállásuk, vagyis otthonuk is volt a műhely. Elhozták magukkal félbehagyott munkájukat is, egy festés előtt álló szekrényt, a falakon elhelyezték műveiket és terveiket, valamint azokat a forrásokat, ahonnan merítettek. Így aztán nem csak otthon, odahaza is voltunk: Magyarországon is, Európában is, az elfelejtődő régmúltban és a jelenné átmentődő múltban is. A rögeszmekör tagjainak nemcsak az alkotásra, hanem munkára (agyaggyúrás, favágás, kemenceépítés) és, amit én kiemelkedően fontosnak érzek, beszélgetésre, eszmecserére, megszólalásra is módja nyílt. Néhányan egyedül itt szólaltak meg, többen itt kezdtek megszólalni, trikófestés, szekrény-alapozás, agyagkorsó-készítés közben. Úgy szólalhattak meg, hogy nem kellett felnézniük, hogy nem figyelték őket biztató, de mégis csak árgus oszlopos-szemek.

Mártáék megmutatták a tájat, hogy ráismerhessenek az agyagban és a műben. Megmutatták a szépség és a használhatóság együttes lehetőségét, és a díszítő motívumok megfejtése valamiképpen mindig az ember és a társadalom volt. Nagy szavakra nemigen volt szükség, ezeket a szépreményűek mondták ki: „Most már el tudom képzelni, hogy van a munkának értelme”, „Így egészen más, hogy tudom, mi a célja”, „Ezt tudnám csinálni életem végéig.”

(70) HAMIKA ÉS RENDSZER

Hogy kerül egy épületgépész adjunktus Bakonyoszlopra rögeszmekör-vezetőnek? Vesszőparipája röpítette ide, emlékei csalogatták vissza. Rögeszméje, hogy ember és technika szinonimákká válhatnak, méghozzá nem úgy, hogy az ember válik géppé, technokratává vagy zseniális szakbarbárrá. Hogyan mutatkozik be egy, bocsánat, „vécémérnök” (ő mondta!) a rögeszmeköröket végigkóstoló szépreményűeknek? Furcsa zenét hallanak a belépők. (Jean Michel Jarre *Oxygene* című művét, amely már avatásomról ismerős, ám itt egészen más a „szövegkörnyezet”!) Váratlanul a „Mi a technika?” kérdés hangzik el. Celesztin

* Tevékenységükről és módszereikről bővebben *A kézművesség lehetőségei az olvasótáborban – és az olvasótáboron kívül* című írásukban olvasható a Módszertani Műhely 1983. 1. számában.

válasza egyik meséje, Hamikáról, a mammutról és természetesen a rendszerről.* W. Hilton Young *A választás* című sci-fi novellája következik, majd a Tecomahid összeomlását meglevenítő színes rövidfilm, azután termovíziós színes hőfénykép-felvételek lakóépületekről, távfűtési vezetékekről. Végül mestersége címerét mutatja be Celesztin, amelynek megfejtése: okleveles épületgépész, sci-fi kedvelő és rallye osztály autóversenyző. Kéri a rögeszmeköréhez csatlakozókat, készítsék el hasonló módon (montázs különböző képes folyóiratokból) a technika címerét.

Hamika rájött arra, éhen hal, ha megvárja, míg a mammut szerelmes lesz, és kiókumlálta, hogy a gödröt álcázni kell, hogy ne csak az álmodozó vagy rövidlátó mammut lehessen lakomája. Alkalmazta hát a szabadesés törvényét és a belesés folyamatát célszerűen irányította. Ki lehet találni a mese végét: a rendszer lesz az, amely reagál és visszahat, de mégsem ilyen egyszerű az egész, mert „csak olyan elemeket foglalhatunk egységbe, amelyekben az egységbe foglalás lehetősége tőlünk függetlenül létezik.” Hogy ez már magas egy szépreményűnek? Egy pillanat, jön a példa: „Hiába soroljuk például a görényt a desodorok csoportjába, attól még nem fog kellemes illatot eresztetni, ha megnyomjuk a fejét.”

(71) NYOMOZÁS AZ ÖRDÖGÁROKBAN

Elterjedt a hír a szépreményűek között, hogy jönnek a marslakók, mert itt, Bakonyoszlopon ez a szokás. Bánom, hogy egyik legkedvesebb rögeszmémet, amelynek lényege nem annyira a vizsga, mint a látogatás és a kapcsolatfelvétel volt, túlságosan is könnyen elvetettük. Mindenesetre a szépreményűek várták őket. Egy szép napon meg is jelent a hirdetőtáblán az alábbi közlemény: „A Bakonyoszlopi Távirati Iroda jelenti, hogy ismeretlen TETTES vagy TETTESEK különös kegyetlenséggel oltották ki fiatal életét. Gabi bácsi a mezőőr tanúvallomásának részlete 'A vérnyomokat követve oly furcsaságokra bukkantam, hogy meggyőződése, a tettesek csakis a világűrből izék lehettek.' A Bakonyoszlopi Bűnfürkészők hatalmas apparátust mozgatnak meg a nyomozáshoz. Kérjük, munkájukat a lakosság segítse!” Az Ördögárok öt, térképen megjelölt pontján képrejtvényeket találhattak a nyomozó-csoportok, amelyekből az olvasótábori szöveggyűjtemény segítségével ki lehetett deríteni a gyilkosokat. Ez a krimi a legnagyobb élmények közé került annak ellenére, hogy rendhagyó módon végződött: énekkel. A gyilkosok ugyanis a megfejtendő népballada negatív hősei,

* Erről is, módszeréről és eredményeiről is olvasható *Ember és technika – olvasótábori nézetből* című írásában a Módszertani Műhely 1983. 1. számában.

Rákóczi kis úrfi és Bodor Katalin anyja voltak. Bosszút állva az áldozatokért, a tüzet körülállva megtanultuk és elénekeltük a népballadát. Stílusos volt, hangulatos, nekem csak a marslakók hiányoztak.

(72) MEDÁLIÁK

Rögeszmekörünk tevékenységét habkönnyeden kezdjük. Megnézzük egymást, és tippelünk, milyen állat lehetne társunk. A kiszemelt azt az állatot vállalja el, amelyiket magára legjellemzőbbnek érez. Módszelet tetszik nekik. Ekkor megszólalok én: „Elefánt voltam, jámbor és szegény, hűvös és bölcs vizeket ittam én...” Kuncogás. „... a dombon álltam s ormányommal ott megsimogattam a holdat, a napot, és fölnyújtottam ajkukhoz a fát, a zöld cincért, a kígyót, a kovát...” Már tudják, ez „csak” egy vers, de tetszik, mert „jópofa”. „Most lelkem: ember – mennyem odavan, szörnyű fülekkel legyezem magam.” Rám néznek, hogy komolyan gondolom-e. Jelzem: igen. Bizonyítás-képpen kikerestetem velük a költeményt olvasótábori szöveggyűjteményünk-ből. Egy önként vállalkozó, aki úgy érzi, bele tudja magát képzelni *ennek* az elefántnak a helyébe, még egyszer felolvassa. Félretesszük azzal, hogy még visszatérünk rá.

Altatók, bűvölők, varázsigék, az ellenséget földbeéneklő Vejnemőjnen követ-kezik, majd a Bedőmajor – Szemernyecsörnye szárnyvonal elárvult vasútállo-másai, a feltámasztandó tetszhalottak. Tervünk a következő: egy arra tévedő kóbor mozdony végigmegy az elhagyott szárnyvonalon, és az állomások feltá-madnak. Ahhoz, hogy feltámadhassanak, „személyeknek” kell lenniük, „lélek-nek” kell beléjük költözni. Ki-ki adja hát „rokonlelkét” egy-egy elárvult állo-másnak. Pista lesz Kerkateskánd gyermekotthon, Egon Kerkateskánd italbolt, Ildikó Kerkateskánd temető, Jóska Herményvölgy víztorony, Ádám Kerka-szentkirály szeszfőzde, Livia Tornafölde tejbegyűjtő, Juci Tornafölde gyógy-szertár, Judit Agyagbánya bejáró, Gábor Szemernyecsörnye szőlőhegy, Irén Szemernyecsörnye harangláb.

Másnap meginterjúvoljuk a kígyót, a cincért, a kovát, valamint a holdat és a napot, mit gondolnak *erről* az elefántról. Most már következhet az első nekifutás: Ki mondhatja ezt, hogy „Elefánt voltam...”, és ami ezután követke-zik? Hát az elefánt, talán a költő, az ember... Különösen J. Karcsi van elemé-ben. Már közel járunk a megfejtéshez, amikor arra kérem őket, tegyék még félre, aludjunk rá még egyet. Váltás: a madaraknak prédikáló Szent Ferenc alakja bukkan fel, aztán egy egészen különleges zenét hallunk, történetesen egy egy ferences zeneszerzőtől: egy karácsonyi mise részletét. Barokk zene és még-sem, hiszen havasi kürt és doromb is megszólal benne, váltakozik a latin és szlovák nyelvű ének, a „nagy művészet” és a népművészet sajátos ötvözete, „karácsony-show” ferences módra. Befejezésképpen felállnak egymás mellé a

vasútállomások olyan pózban, hogy rájuk lehessen ismerni. És megtörténik a csoda. Arra téved egy kóbor mozdony, Vidra Szabó Ferenc személyében, elhaldtakor az állókép-állomások megelevenedve mozgóképekké válnak. Most már csak gyakorolni kell, hogy a csodát társainknak megmutathassuk.

A harmadik alkalommal (ezen a napon) J. Karcsi megfejtí a művet: az emberi elefántból eltorzult ember lett, elveszett a paradicsom. Ezen felbuzdulva megpróbálkozunk a farkassá változó szarvassal is, *József Attila Bánat* című versével. Kapiskálják. Ismét felcsendül a ferences *Pascha* zenéje, majd a *Missa bantou* (ezzel fogadtam őket bemutatkozásomkor), egy francia karácsonyi gyermekdal, majd a gúnydallá „aljasuló” John Brown dalt halljuk Joan Baez előadásában. Melyik miért tetszik? „Zenét” hallunk ezután is, ám a hangszer ezúttal egy írógép, az „előadóművész” pedig Wolfné, akinek, erre figyelmeztet Örkény, meg kell jegyeznünk a nevét. Megint megpróbálkozunk a varázslással, ezúttal kéménye is van a mozdornak, Balogh Marika kisfia (a „mozdony” nyakában). A „kémény” sorra megismogatja a tetszhalott állomások arcát, és azok felélednek.

(73) DEMOKRÁCIA

„Ki mikor kapott utoljára pofont?”, kérdezi Nagy Attila szépreményű társait a Gazdag Gyula filmben elcsattanó pofon kapcsán. D. Erzsike anyukájától, K. Tamás a szakoktatótól, aki „állandóan üti a gyerekeket, és mindenkinek azt mondja: tőkön rúglak”. „Nálunk nincs pofon – újságolja N. Csaba – csak be kell dőlni kilencven fokba, és van egy darab drót, azzal kapunk. Van az asztalán három vezeték: egy egyeres, egy háromeres és egy öteres, ezek a fokozatok, és van még az ötkilós kalapács. Amikor a sapkáját földhöz vágja és megtiporja, akkor már mindenki menekül, mert se lát, se hall, annyira hülye.” „És nem lehet semmit se tenni ellene?” kérdezik az oszloposok. „Semmit”, feleli K. Tamás, „Nálunk a harmadévesek elverték egy párszor az öltözőben”, válaszolja N. Csaba. Panaszt tenni? Nem, úgy is a felnőtteknek hisznek, magyarázzák a szépreményűek.

„A film elején elhangzott az a szó, hogy ‚demokrácia’. Mit jelent ez a szó?”, kérdezi Attila. „Hogy mindenki egyenlő”, véli K. Tamás, „Egyenjogúság, úgy mint itt, hogy tegezhetjük a táborvezetőket”, magyarázza N. Katalin, „Nem tudom”, rázza a fejét D. Erzsébet. „Pedig tanultuk! Talán háborúság?”, bizonytalanodik el N. Csaba. „Az, hogy mindenki egyformán mondhatja azt, amit akar!”, kiált fel Cs. Márta. „De csak sorban, egymás után”, teszi helyre K. Tamás.

Egy másik csoportban a fogalmak tisztázása után Balogh Marika és Heit Gábor így teszik fel a kérdést: „Demokrácia vagy diktatúra van a családban,

az iskolában, a kollégiumban, a munkahelyen és Magyarországon?” A pofonok, a részeges szülők és mindennek ellenére a családjukban demokrácia van, az iskolában 5 : 3 a diktatúra javára, a kollégiumban és a munkahelyen egyenlő az arány, Magyarországon kettőjük szerint van diktatúra, a többiek szerint demokrácia.

(74) ÉRTÉK, MÉRTÉK, LÉPTÉK

Mégis csak bele lehet lépni ugyanabba a folyóba? Nem, és mégis. Ezt éreztük, mert a maga nemében csúcspanelés volt, amellyel esélyesen pályázhattunk volna a legjobb ismeretterjesztő előadás címére, de csak abban az esetben, ha a zsűriben nem foglalnak helyet szépművészeink vagy érdekképviselőink. Mit láthatott volna a zsűri? A technika rögeszmekör kollektív előadását a középkori várépítészetről, amelynek díszlete a nagyvársonyi vár volt, Csomor Lajos illusztrált előadását a középkori parasztgazdaságról, Gereben Ferenc diáképeit a középkori építő- és díszítőművészetről, Bartos Éva előadását a középkori zenéről, majd egy Lőrincz Judit jelenet a középkori diákok életéről, amelynek feledhetetlen pillanata volt az izzadt tenyeréről kinnal-keservvel puskázó szépművész, akinek italozás közben hetykén fel kellett volna kiáltania, hogy „Carpe diem!” Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a hallgatóság fele (jóval nagyobb része, mint az elmúlt évben) kifejezetten élvezte ezt a többszólamú előadást, és a többiek számára is akadt egy-két érdekes mozzanat. Mi, oszlopok azonban elégedetlenek voltunk, mert nem sokon múlt, hogy egészen jól sikerüljön: fél órán (amennyivel hosszabbra nyúlott), ötven diáképen (amennyivel kevesebbet kellett volna levetíteni), az ügyesebb „kameramozgatáson” és azon, hogy még inkább az ő szemükkel kellett volna rácsodálkozni arra, amit mutattunk nekik. Akkor, utána este úgy éreztük, ha nem is ugyanabba a folyóba, ugyanabba a pocsolyába léptünk, pedig a „pocsolya” vize fogyasztható volt. Ma már egyszerűnek tűnik a diagnózis: még mindig jobban figyeltünk az értékre, mint a mértékre és a léptékre.

(75) VAN AKI AZÉRT ÉL HOGY...

„Többje legyen”, fejezi be a mondatot Gereben Ferenc kérdésére Zoli. „Hogy boldog legyen”, folytatja Gyula. Zoli elneveti magát: „Ézért élni?” „Mit jelent boldogan élni?”, kérdezi szépművész társait Lőrincz Judit. „Gondterheltség nélkül”, magyarázza Gyula. „Szébbé a holnapot, hogy gyermekének jobb legyen”, toldja meg Jutka. „Az unokája pedig azért, hogy neki jobb legyen”, licitál rá Zoli. Nagy zűrzavar támad, ez hallik ki belőle: ne többet elkényeztetett gyereket! Pedagógiai megfontolásból? Bosszúból? Ki tudja? Irén jelentkezik:

„Hogy építse a jövőt”. Végre János: „Sok mindenért lehet élni: hogy magasabb legyen az életszínvonal, hogy szórakoztassa a többieket, például a cirkuszosok. Van, aki magáért, van aki másokért él.” Gelsomina jut eszembe, a cirkuszos, aki másokért élt, akinek barátja elmagyarázta, hogy mindenkinek, a mihaszna kavicsnak is van értelme, feladata.

(76) A PAPUCSHŐS

„Arra nem számítottam, hogy ilyen sikerem lesz! Arra számítottam, hogy mindenki röhögni fog rajtam. Nem tudom mivel magyarázni ezt a sikert. A lányok is mindjárt a nyakamba ugrottak. Ilyen élményem még sohasem volt!”, nyilatkozta önfeledten Cs. Béla, a nagy alakítás után. Ő volt néhány nappal ezelőtt az egyik család témájú szerepjáték megszólalásig hű papucsférje, három nő (anyósa, felesége, lánya) alázatos szolgája. Akkor is sikeres volt, de Cs. Béla érezhette, hogy egyszerűen azonosítják azzal, akit alakított, és azt is érezte, hogy ebben még van is valami. Iskolatársai „professzornak” hívják tudálékossága és esetlen szerencsétlenkedései miatt. Még itt, az olvasótáborban is meg-megsomolyogták. Cs. Béla gondolt egy merészet, társulatot szervezett, és eljátszották még egyszer a történetet. Ebben Cs. Béla lerázza magáról papucshős szerepét, szövetkezik lánya „kispolgárpukkasztó” kérésével, leendő ultimátpartnerével, és az asszonyok megdöbbenésére határozottan támogatja a fiatalok ügyét. Visszatapsoltuk. „Ilyen élményem még soha nem volt! Soha nem éreztem még magam mint itt, ilyen jól. Itt legalább meghallgatják az embert, még akkor is, ha hülyeséget mond.” Cs. Béla érzi másságát. Ő például birkózni szeret, nem verekedni, és valahogy nem viszi rá a szíve, hogy földhöz csapja az egeret. Most, ezek után még nagyobbban érzi a különbséget: „Változtam. Sokkal könnyebben megyek el. Tudom, hogy itt voltam és hogy jól éreztem magam valahol. Voltak, akik megértettek. Megkönnyebbülök, hogy mégis csak vannak olyan emberek, akik nem röhögnek ki. Másabbak itt az emberek!”

(77) MIT TEHET AZ EMBER?

A fejlődés zászlóvivője, a szabad lény, a választható lény, a programozott természeti lény, a létet megértő lény, a világra nyitott lény: halandó lény. Az egyetlen lény, aki tudatában van halandóságának és kérdéseket is tesz fel ezzel kapcsolatban. Felteszi azt a kérdést is, hogy megsemmisülhet-e maradék szellemi energiája, hogy erre vajon nem érvényes-e az energiamegmaradás elve. Kérdegetem őket, válaszolgatnak is, pedig most mindnyájan együtt vagyunk, túl sokan ehhez a témához. Szokatlanul nagy a csend, áramkörök kötnek össze bennünket. Tabu-témáról, óvatosan ki- és megkerült témáról esik szó, kínos és

lehetetlenül nehéz témáról, a lét pusztulásáról és az önmagát elpusztító emberről is. Egy levelet veszek elő, olvasótáborunk tragikus sorsú főmunkatársának utolsó levelét. „Ne haragudjatok, de el kell mennem közületek. Tudományos lennék, de nem kívánom, és nem is tudom többé a tudományt. Teher lenni nem akarok. Szerettem volna mindig egy normálisabb világot, de így, úgy látszik, ebben nem tudok élni. Szólj barátaimnak, hogy vigyék haza könyveiket. A könyvtáriaknak is vissza kell adni jussukat. Nem akartam barátok nélkül élni, és nem akarok mindenkit elvadítani magamtól. Forró ölelést, értelmesebb életet mindenkinek. Sajnálom, hogy az ész helyett újra a hülyeséget szolgálom! Ostoba dolog meghalni. De nem jobb, mint feleslegesen élni? Sajnos nem vagyok a lélekvándorlás híve: nem fogok újra születni. De a jóisten sem tesz egy másik pokolba, az első után.” Elhallgatok, Balogh Zoli nevében is. Többszólamú a csend: requiem.

Mit tehet az ember, ha véges. Kérdezhet. Mivel mindenre rákérdezhet, végtelen is. Kiléphet megszégyenítően véges önköréből, megkocogtathatja mások önkörét, és beléphet én-körébe, így köszönve rá magára „Végre itt vagyok magamnál!” Nevethet is végességén, mint a csillagnézés közben pöcegödörbe pottyánó Thalészen a tehenéslány. És még a pöcegödörből is láthatja, befoghatja a végtelent. „Mi a megsemmisülést jelentő halál ellenszere?”, kérdezem tőlük, mint annak idején csoportom tagjait a Szabadság – Korlátok rangadó előtt. Csapatot toborzok: Ki imád tücsök-hegedűt? Bátortalanul jelentkeznek: ketten, hárman, négyen. Lángot ki lehel deres ágra? Már nyolcan vagyunk. Ki feszül föl a szívárványra? Ismét gyarapodunk kettővel. Lágy hantú mezővé a sziklacsípőket ki öleli sírva? Erre is akad jelentkező. Ki becéz falban megeredt hajakat, verőereket? Ismét ketten. S dült hiteknek kicsoda állít káromkodásból katedrális? Négy-öt kéz a magasban. Ki retenti el a keselyűt? Jelentkeznek négyen, öten, hatan. S ki viszi át fogában tartva a Szerelmet a túlsó partra? A szerelmespárok egymásra néznek, de mások is jelentkeznek. Befejezhetem, kezdődhet a szépreményűek órája.

(78) BÚCSÚSZERTARTÁS

A Szemfülesek, Lőrincz Judit és Gereben Ferenc csoportja is a vadlesnél fejezi be a búcsúzkodást. Az oszloposoktól már megkapták az útravalót, most ők adják át társaiknak. Felmennek egyenként a vadles-szószékre, és felolvassák az olvasótábori szöveggyűjteményből azt a művet, amellyel búcsúzni szeretnének. M. Gyula kapaszkodik fel először a prédikálószékre. Az „agapé” megfejtésében buzgólkodó, frissen félárva fiú sete-sután megáll, behunyorog a világba, és belekezd: „Szólhatok az emberek vagy az angyalok nyelvén, ha szeretet nincs

bennem...” Valaki felszisszen: „Én is pont ezt akartam!” D. Pista Nagy László *Adjon az Isten* című versét olvasta fel.

„Nekem a kérés nagy szégyen, adjon úgy is, ha nem kérem”, hallgatjuk és pontosan tudjuk, mire gondol ez az állami gondozott cigány fiú. J. Zoli a *Bánat*, K. Ildi a *hetedik* című József Attila verssel búcsúzik. R. János, az egyik „illegálisan” jelen lévő, akitől 1979-ben korholó szavakkal búcsúztam (csak parázslott, nem lobbant fel, kevesebbet adott, mint adhatott volna), a *Tűz* című Nagy László verssel búcsúzott. R. Judit, rögeszmeköröm tagja (az „Agyagbánya-bejáró” állomás) az emberré lett elefántot választotta. N. Zoli zárja be a sort, győztes csapatunk idegenlégiós erőssége, elkezd felolvasni a szöveggyűjtemény tartalomjegyzékét, betűzgetve, akadozva, olyan akadályokat leküzdve, mint a Tu ne quaesieris. Egyre többen érzik meg a dolog jelképességét, abbamarad a nevetgélés, és N. Zoli halálos csendben fejezi be a nagy szintézist.

(79) ÜNNEPRONTÁS

Le kellett nyelnünk oszloposoknak a keserű pirulát, kockára kellett tenni olvasótáborunk „minden jó, ha a vége jó” lezárását, mert a szépreményűek egy része nem tartotta be megállapodásunkat (az éjszakai „különleges programok” mellőzését), előző éjszaka. Kínosan feszengünk, a „válságakármi” levezetésére vállalkozó, már rutinnal rendelkező Vidra Szabó Feri is kiesik szerepéből. Azért volt oly kínos az egész, mert ebben az esetben egyértelműen ők voltak a hibások, mi pedig nem büntetni akartunk, hanem bizonyosságot szerezni arról, hogy érzik-e, mit tettek kockára, érzik-e a stílusterést, az árulást. Szúrós csend. Kivonulunk, magukra hagyjuk őket. Amikor visszamegyünk, úgy tűnik, ugyanott tartunk. De talán még sem! Az arcokról mintha ezt is le lehetne olvasni: ha akarnánk, megérthetnénk, hogy miért vagytok szomorúak, de nem akarjuk, mert nem tudnánk hogyan viselkedni, legalábbis, a többiek előtt. Nem vártuk meg, hogy végül is „Barrabás”-t kiáltsanak. Ismét magukra hagytuk őket, hogy saját erejükből kimáshassanak ebből a kínos patthelyzetből.

(80) AZ ELSŐ PRÓBÁLKOZÁS

Az egyik este születésnapot ünnepelt Csapó Edit és Szabolcs István csoportja, a Feketerigók. Csaknem teljes létszámban rögeszmeköröm tagjai voltak, már csak ezért is hivatalos lehettem. Ajándékom nemcsak S. Anikónak, hanem rögeszme-társaimnak is szólt. Azt a részt olvastam fel a Szent Ferenc legendából, amikor ő a madaraknak prédikál. Rögeszmekörünk búcsú-összejövételének legvégén J. Karcsi, a „nagy megfektő” bejelentette, hogy ő megpróbálna prédikálni a madaraknak. Elkísértük ahhoz a fához, amelyet e célra kiválasz-

tott. Az első próbálkozás még nem sikerült, így összegeztük a látottakat. „Valami még hiányzott”, csóválta fejét J. Karcsi. Ennek a valaminek a hiányát vitte magával útravalónak Bakonyoszlopról.

(81) MEGBÉKÉLÉS

„Szuper-produkciók” nélküli, de hihetetlenül bensőséges volt az „utolsó akármi”, ugyanis ez lett a folytatása a délutáni „válság-akárminek”. Megajándékoztuk egymást, megbékéltünk. A műkritikus szemével nézve, szedett-vedett volt ez a műsor, ám mindenki önmaga legjavát nyújtotta. Volt itt „cikis”-stílusú Rómeó és Júlia (alkalmi színtársulat adta elő, mélységesen titkolva az ügyet Vidra Szabó Feri előtt), olvasótábori paródia (rögeszme körünk ajándéka), búcsúbeszéd (T. Józsi saját elhatározásából), egy másik vallomás (N. Csaba folytatta „a fiú kinéz az ablakon” kezdetű teszt-mondatot hosszú percek át és harmonikaszerű kitárulkozó vallomás kerekedett belőle), megelevenedett a nagyravágyó feketerigó is, vállalom a közhelyet, kamaszos bájjal (a 8B + 2A csoport előadásában), végül D. Pista afféle szeretet-himnuszt tangóharmonikázott, majd végigénekeltük énekeinket, de ezt már a tábortűznél. Könnyeket nemigen láttam, annál inkább fürkésző tekinteteket, megbékéltünk-e? Nem kellett mondanunk, hogy igen, mert megbékéltünk.

IV. Búcsú Bakonyoszloptól

Három beszélgetés

Három hónappal a harmadik olvasótáborunk után

- A tábor vége felé borús pillanataim is voltak, és ezek azóta sem múltak el. Elengedhettük-e őket lelkiismeret-furdalás nélkül a rájuk zúditott eszmékkal, kérdőjelekkel, szabadsággal?
- Felelőtlenség-e ilyenfajta kihívást adni?
- Ugyanezt a kérdést tette fel nekem nevelési tanácsadóban dolgozó barátnőm. Én azt mondtam neki, hogy egyszer egy életben mindenkit ki kellene tenni ilyenfajta hatásoknak, ha úgy tetszik, soknak. Erre az egyik lehetőség az olvasótábor. Hiszem, hogy valamit visznek magukkal, hogy valami megragad bennük.
- Értsétek meg, hogy nem az a baj, hogy nem adtunk nekik, hanem az, hogy túl sokat.
- Az iskolai túlterheléstől óvó elmélet a legkárosabbak egyike. Remélem, hogy Bakonyoszlopon nem veszélyesen, hanem csak optimálisan sokat adtunk. Remélem, hogy kihívásunk a többség részére optimális erősségű, vagyis szédítő és bódító, de serkentő és mozgató is. Remélem olyan erdőben tévedtek el, ahol útkeresés közben sok érdekeset találnak.
- Ha megkérdezed őket, mi volt ebben a táborban, nem azt mondják, hogy megismertem magamat, hanem, nem is tudom...
- Hanem azt, kedves Feri, hogy idézem: „Megtanultam odafigyelni másokra. Észrevettem, hogy az én véleményem is fontos. Meghallgatták véleményem és válaszoltak is. Kimondottan olyan dolgokat, amit nem mertem, amiről nem tudtam.”
- Döbbenetes élmény volt látni őket, ahogyan beszállnak a buszba. Nem csak a lányok, hanem a nagy kamaszok is tehetetlenül álltak ott, már elszakadva tőlünk. Mi lesz most? Megyünk vissza? Mi történt velünk?

* * *

Négyféle válaszom van ezekre a kérdésekre. Az első: igen, valószínűleg meg is zavartuk őket, néha bajba is sodortuk őket. Kettő: az olvasótábor kihívás, a szeretet és az értelem kihívása. Ettől persze még kockázatos ügy. De miért ne lehetnénk csak annyira derűlátók, hogy feltételezzük: hátha találkoznak még életük során olyan emberekkel, akik hasonlóképpen viselkednek, mint mi. Le-

hetséges, hogy éppen velünk találkoznak: felismerik hangunkat a rádióban, nevünket írásaink alatt. És akkor felerősödik a régi, az 1978-as üzenet és ez az elfeledett vagy homálybavesző üzenet erősítheti fel, igazolhatja friss, de még bizonytalan felismeréseiket, élményeiket, érzéseiket. A harmadik az elsőre rímel: Németh László írta: „Az igazi nagy dolgokhoz képest efféle kísérlet – még a tudósé is – csak játék. Az ember mégiscsak valami nagy totális diadalra született (a régiek ezt nevezték üdvösségnek); ennek a mi életünknek is megvan – ha neve nincs is – a mása. A szellemnek ez a folytonos játékos cicamancs-nyújtása a Valóság felé, ha meg is óvja a derűnket, nem játssza-e el, ha eluralkodik, a komolyságunk? Ezt az ellenvetést én nem csak a magam nevében, sőt nem is csak a huszadik század homo ludensei helyett, de az egész újkori művelődésre vonatkozóan aláírom. A kísérletező kedv csak páncél, s a páncélban lennie kell valaminek.”* A negyedik válasz: az idej nagy pillanatok. Több ilyen volt: Balogh Mária otthon-érzést nyújtó „alázatos parancsnoksága”, T. Jóska felfedezése, hogy talán nincs is csúnya és Tánczos Gábor és a fényes szellők bakonyoszlói találkozósa.

Kérdőjelek a negyedik olvasótáborunk után fél évvel

Heit Gábor: „A bakonyoszlói olvasótábor egyaránt kaland-jellegű, intellektuális vállalkozás az irányítók és irányítottak részéről, amely a megszokottól eltérő környezetben, a megszokottól eltérő társakkal játszódik, időben behatároltan. Táborunk alapkonceptiója: az önismeret – valóságismeret – világértelmezés problémakomplexum köré szerveződik, és ennek viszonylagos körüljárását célozza a maga sajátos eszközeivel kikísérletezett és működtetett módszerekkel, társas együttléti formákkal. Bakonyoszló »felettebb szükséges voltáról« nem kell szólnom, hiszen szövetséges tervezőként és kivitelezőként részese vagyok az akciónak, körön belül állok. »Fertőzött« optikával még nehezebb az ítélethozatal vállalkozásunk bizonyos negatív jelenségeiről, abszurdításáról, mégis ki kell tennem kérdőjeleimet.

Közösségi nevelés színtere? Nem. Közösség kialakítását, következképpen a közösségi nevelést az olvasótábor nem vállalhatja el, hiszen a közösség szervezkedésének a folyamata rövidre zárt, s az eltérő szociális-kulturális környezetből érkező és oda szükségképpen visszatérő gyerekeknek a tábor behatárolt ideje alatt tényleges hátrányaik ledolgozására, meglévő és több vonatkozásban bővülő, erősödő konfliktusaik feloldására nincs igazi lehetőségük. Nem beszélhetünk táborközösségről, csoportközösségről sem, csak erős megszorításokkal.

Mégis beszélünk erről, s az e tárgyörben megjelenő publikációkban ezt hangsúlyozzuk. Miért? Félelemből. Pedig már régen túlestünk az elfogadtatás nehéz, heroikus szakaszán, amikor deklarált célként szükséges volt elsősorban

* Németh László: *A kísérletező ember*. Budapest, 1973. Magvető

a közösségi jelzőt minden elé vagy mellé írni. A tábor elérve nagykorúságát, önmagában is »megáll«. Önmagunkat ne tömjénezzük! Számoljunk le egy illúzióval: közösségeket nem sikerült teremtenünk! Még akkor se, ha vágyaink túlfutottak, szándékaink és törekvéseink tisztességesek voltak. Őszintén valljuk be, hogy rendelkeznek-e, rendelkezhetnek-e gyerekeink a táborozás végén »mi« tudattal? Ennek hangsúlyozása mellett nem tagadom bizonyos közösségi jegyek létét és táborbeli kialakulását, fejlődési beindulását. Közösségek kifejlődéséről mégsem beszélhetünk. A *tábori demokrácia* érvényesülése, meglévő és keletkező hagyományaink (hökkenés, szárnyalás, akármí, rögeszme, közös éneklés stb.) mind-mind fontos mozzanata a közösségalakulásnak, megteremtődéséhez azonban kevés.

Ítéljük meg arányosan vállalkozásunkat! Táborunk egésze a maga sajátos eszköztárával, módszereivel *ösztönözhetné a közösségnevelés intézményes formáit* is. Tényleges közösségek alakulhatnának ki ezekben az intézményekben bakonyoszlói példán alapulva. Akciónk nem törpülne el azáltal, ha a különböző deklarációkban nyíltan vagy burkoltan nem vitatnánk el a jövőben az iskolák és kollégiumok új iránti nyitottságát, a pedagógusok fogékonyságát.”

Csomor Lajos és Kocsi Márta: „A közösségi nevelés színtere? Igen. A közösségi nevelés *egyik* színtere! Az olvasótábor nem azonnali közösségteremtő hely. Ilyen illúziók nem voltak. Megpróbáltunk olyan ismereteket, viselkedésformákat és értékeket átadni (illetve ilyenekre a gyerekek figyelmét felhívni), amelyek egy közösségibb társadalom, a közösségben való helyes eligazodás és közösségi lét felé mutatnak. Egyetértünk abban, hogy ezt a példát az iskolában kellene terjeszteni.”

Szabolcs István: „A tanár nagy ellensége az idő, a pedagógusé még inkább. Rettenetesen hiányoznak azok az őszinte, egymás értékeit és gyengeségeit feltáró beszélgetések, amelyeknek a középiskola szinte kizárja a lehetőségét. Jellemzéseket gyártunk sokszor anélkül, hogy az évek során megkérdeztük volna az érintetteket: „Ki vagy? Milyen vagy? Hogy vagy?” Az olvasótábort előkészítő megbeszéléseken oszlopos társaim kedvesen leplezték a tanárnak kijáró bizalmatlanságukat. Megértem őket: össze kell csak hasonlítani a régi gimnáziumi (három évfolyamon még ma is érvényben lévő)* irodalmi szöveggyűjteményeket a bakonyoszlóival, az olvasótábor programját pedig, mondjuk egy osztályfőnöki tanmenettel vagy a KISZ aktívaképző táborok vitaanyagával. Közvetlenül az olvasótábor előtt építőtábori táborparancsnok-helyettes voltam és ez felért egy életfogytiglani folyosóügyeletességre ítéltséggel. Ezután lettem oszlopos a „Varázshegyen”. A jelképen természetesen nem a castorpi cselekvésképtelenséget értem, hanem a síkföld ellentétét. Az előzmények ismeretében talán érthető, hogy a szárnyalásra képtelenség, a földhözköötöttség tudata kínozott. A szabad-

* Azóta már új tankönyveket és szöveggyűjteményeket vezettek be a gimnáziumban.

ság valóban epizódjellegű az emberiség történetében? Jó lelkiismerettel nem vonhatom kétségbe Tánczos Gábor igazát, de ha mindinkább él bennünk az epizódok megismétlésének kényszere, akkor új értelmet kaphat sok minden. Például a tanítás. Állandóan sürgetnek bennünket az el nem végzett teendők. Ezt talán sosem éreztem annyira, mint idén, első olvasótáborom után, szeptemberben. Köszönöm ezt az újult erővel rámtörő nyugtalanságot!”

Nagy Attila: „Nem válna sem az olvasótábori mozgalom, sem annak 'ideológusai' kárára, ha szóhasználatuk, fogalomrendszerük szigorúbbá, következetesebbé, egyértelműbbé válna, s nem kevernék úton-útfélen össze többek között, például a csoport és a közösség fogalmát is. A következtelen szóhasználat háttérében természetesen objektív okok is vannak. A marxista pedagógiai, szociálpszichológiai szakirodalomban sem problémamentesek ezek a fogalmak. A megkülönböztetés szükségességében azonban általában teljes az egyetértés, s inkább csupán a kritériumok taglalásakor szoktak viták kerekedni.

Nos, az olvasótábori, 10–12 napra, alkalmyszerűen összeverődött csoport aligha meríti ki a közösség kritériumait. A tartósan együtt maradó csoportoknak bizonyos egyéb feltételek megléte mellett jó esélyük van a közösséggé váláshoz, de az olvasótáborokban ezek a feltételek rendszerint hiányoznak.

Igaz, a fenti negatívumok mellett van néhány sajátos szociálpszichológiai pozitívuma is az olvasótábori kiscsoportoknak, amelyeket kár lenne csupán ezekért már közösséggé előléptetnünk. Tagadhatatlanul megindul a csoporton belüli funkciók, szerepek differenciálódása. Már az első hét végére jól felismerhető az okos, a segítőkész, a jópofa, a hódító alakja, tipikus magatartása az adott együttesben. Mindezek azonban inkább az adott személyiségek 'hozott anyagát' jellemzik, s nem igazán az adott csoport-szerepek iránti elvárás-rendszerét.

Tehát éppen az egyén és a csoport intenzív, egymást formáló, alakító hatása nem válhat igazán jellemzővé ezekben a táborokban, holott a valódi közösségek meglétének ez lenne az egyik döntő feltétele. Persze a csoportviták, eszmecserék a résztvevők önismereti érzékenységét fokozhatják, a mások megértése iránti készségeit erősíthetik, vagyis az úgynevezett szociális ügyességet fejleszthetik. Tehát végső soron javukra szolgál még akkor is, ha magára a közösségi életre, az olvasótábori két hét nem is tesz, nem is tehet képessé, hiszen ezt már korábban az elsődleges szocializáció sokkal hangsúlyosabb szinterei, viszonyítási csoportjai, közösségei – a család, az iskola, a baráti kör – végzik rendszerint el.”

Balogh Marika: „Én eddig sem tartottam a tábor elsődleges céljának, hogy a közösségi nevelés szintere legyen. 10 nap alatt, teljesen heterogén társaságból közösséget minden jó szándékunk ellenére sem tudunk kovácsolni. Hogy valamiféle 'mi' tudatuk mégis kialakul, az viszont tény. Sőt, több tábor összehasonlítva, a táborok közti különbség is észlelhető, tapintható. Azért sem érdemes fő célul a közösségteremtést kitűzni, mert a tábor után ismét szétszélednek gyere-

keink, tehát nem egy közösséghez kötődnek. Ezt utógondozással is csak akkor lehetne elérni, ha egy kisebb körzetben élnek, s egykori közös tevékenység-sorokkal erősíthetnék a felébredt kötődéseket. Fontosabbnak tartom viszont, hogy olyan *közösségi tevékenységekből fakadó élményekben legyen részük* a tábor ideje alatt, *amelyek mély nyomot hagynak bennük!* Ezek később is felidéződnek bennük, hiányérzetük támad, s vágyódásuk a megismétléshez. Tudatosodik bennük, hogy csak a közösségben, több ember aktív közreműködésével ismételhetik meg, hívhatják elő, reprodukálhatják. Úgy vélem, ezen a téren maximálisan megteesszük mindazt, amit tíz nap alatt lehetséges. (Meghitt beszélgetések, akármik, rögeszme-körök, éneklések, éjjeli kirándulás, csapat-vetélkedők, színjátszás stb...)

Azért is fontosnak tartom ezeket a közösségi alkalmakat, mert hétköznapi életükben kevés pozitív közösségi élményük van, s nem ébred bennük igazán mély igény irántuk. Nem fejlődnek ki bennük a létezéshez szükséges személyiségjegyek (önismeret, önbizalom, odafigyelés másokra, alkalmazkodás, együttes erőfeszítés, közös sikerélmény...) Ilyen irányú nevelést az iskola alig ad, kívülre az ifjúsági mozgalomnak, a művelődési intézményeknek is fontos szerepük lenne ebben.”

* * *

Egyetértek oszlopos társaimmal: ne tömjénezzük önmagunkat, ítéljük meg arányosan vállalkozásunkat, számoljunk le illúzióinkkal.

Az *Olvasótábor* és a *Harmadszor Bakonyoszlopon* című könyvekben már válaszoltam erre a kérdésre. Érzékeltettem, hogy nem ezt tartom a legfontosabb kérdésnek. Most is úgy tartom, hogy az olvasótábor nem elsősorban a közösségi nevelés színtere, hanem a *kihívásé* és a *találkozásé*, az *önismereté* és a *valóságismereté*. Természetesen színtere a közösségi nevelésnek is, de nem a két hét alatt történő közösséggé nevelésnek. Nagy Attilától tanultam, hogy a nevelés „kiküszöbölhetetlen”, amíg az emberek ránéznek egymásra, beszélnek egymással. Az olvasótábor tehát a közösségi nevelés *egyik* színtere, a család, a villamos, a klub, a szakkör, a magyar óra, a brigád és más színterek mellett, ám azokkal nem helyettesíthető, sajátos színtere, ahol utat szeretnének találni és mutatni a magánytól az emberekig, az önkörtől a közösségig, az önimádattól a felebarátig. Az olvasótábor tehát lehetőség a közösséggé formálódásra is, szerencsés esetben a *közösségi nevelés intenzív pillanatainak időszaka*, a közösség próbálgatásának, ízei kóstolgatásának alkalma. Kitűnő ez a kérdés: rendelkeznek-e gyerekeink a táborozás végén mi-tudattal? Talán igen. Ki kellene próbálni. Mintha ki is próbáltuk volna, amikor Csomor Lajos feltette a kérdést az 1978. és 1979. olvasótáborban részt vevők 1980. február végi találkozásán, hogy ki jönne Bakonyoszlopra olvasótábort építeni. Jó volt látni a fellendülő kezeket.

Kérdés, elmennének-e, ha egymást hívnák, és nem ilyen patetikus feladatra. Sosem felejttem el annak a kislánynak az arcát, aki meglepődve hallotta, hogy

bakonyoszlópi csoporttársa kitűnően szerepelt a szép kiejtési versenyen. A „nem néztem volna ki belőle, de annál inkább örülök” érzésének kinyilvánítását a mi-tudat egyik csalhatatlan jelének érzem. A közösségeknek elnevezett „tartályok” olykor konganak az ürességtől, mert sokan üresen mennek el, lépnek be, vesznek részt bennük. A befelé mélyülő és kifelé táguló személyiségek nélkül az álközösség a meghatványozott önérdék intézményeként pöffeszkedik vagy vegetál, porlik el vagy uralkodik másokon. A közösséghez személyiségek kellenek, és az olvasótábor inkább a *személyiségépítésre*, mint ott helyben közösségformálásra vállalkozhat. Bakonyoszló nem kevesebbet, mint Balogh Zoltán álmának valóra váltását vállalhatja, hogy az északról, nyugatról, délről és keletről elinduló emberek összetalálkozván vonósnegyessé váljanak és együtt muzsikálják el, mit hoztak magukkal onnan messziről.

* * *

Heit Gábor: „*Társadalmi gyakorlótér?* A kérdés több fórumon kijelentésként hangzott el. A bakonyoszlópi kísérlet a mai magyar társadalmat reprezentálja? Mennyiben? A gyerekek oldaláról is csak egy rétegre vonatkoztatva igaz. Nézzük meg más vonatkozásban is!

A tábor szervezőinek szándéka, érték- és érderendszerre inkább a jövőre orientált, mintsem a jelenre. A táborozó gyerekek felismert érték- és érderendszerre jó esetben jelenre orientált, ha nem teljesen múlt felé hajló. Ebben a felállásban szükségszerű az értékütköztetés, értékcsere. Természetszerűleg konfliktusokkal terhelt folyamatról van szó. Mégis mindezt mellékhatásaival együtt is eredményeink között regisztrálhatjuk. Összegezve: az olvasótábor egésze nem társadalmi gyakorlótér, hanem sokkal inkább társadalmi laboratórium. Gyakorlótérrel csak szűkített értelemben beszélhetünk, a gyerekek jelentik mindezt a számunkra. Nem paradoxonról van szó. Félreértésről. A gyakorlótér fogalmába feltétlenül beleértem a működésbehozás mozzanatát. Ugyanekkor évről-évre tapasztalom – egy-két kivételtől eltekintve – hogy az általunk közvetített értékek részletes vagy teljes beépülése feltehetőleg csak a táborozás befejezése után következik be, áttételesen a mindennapi életünk során. Hatásunk ily módon késleltetett. A társadalmi gyakorlótér meghatározást a fentiek alapján el kell vetnem.”

Csomor Lajos és Kocsi Márta: „A tábor 12–14 napig tart. Tehát ennyi ideig a gyerekek felkelnek, esznek, isznak, feladatokat kapnak és megoldják, mi pedig értékeljük és jutalmazzuk tevékenységüket. Tehát *végigéljük* a tábort, melyben ugyanaz az élet, mint akárhol, csak az egész az oszloposok „jövőre orientált” érték- és érdekszerkezetére szerint zajlik. A jövő felé orientált ismereteket, értékeket és viselkedésmintákat tehát a mindennapi gyakorlatban adjuk át. Ilyen értelemben tehát az olvasótábor is egyfajta „társadalmi gyakorló-pálya”, csak éppen az általánostól valamelyest eltérő gyakorlatot próbál reprezentálni.”

Balogh Marika: „Társadalmi gyakorlótér a Gábor által megfogalmazott okok miatt nem lehet a tábor: sem a körülmények, sem a gyerekek, sem az oszloposok nem reprezentálják a társadalmat. Sőt: a tábor laboratóriumi jellegéből fakad esetenként a gond, amikor visszatérve régi környezetükbe, nehezen illeszkednek eredeti életmódjukba. Ahhoz sok segítséget kapnak tőlünk, hogy megismerjék önmagukat, hogy ne hátrafelé, hanem előre nézzenek és nagyobb léptékkel tervezzék életüket, próbálják életük tényleges lehetőségeit, határait megérezni. De ahhoz már nem adunk segítséget, hogy hogyan hidalják át az így támadt szakadékot. Túl áttételes a segítség ehhez. A felkínált sokféleség próbálja tudatosítani, hogy nincs egyedül üdvözítő megoldás a problémákra, hogy minden többféleképpen értelmezhető, ugyanakkor helyesen. A 15 évesek (főleg a mi hátrányos helyzetű gyerekeink), sok tekintetben még nincsenek az általánosítás szintjén. Gyakran sok mindent nem értenek abból, amiről szó van. (Alkotmányt terveznek az Alkotmány ismerete nélkül, társadalmat és természeti törvényeket értelmeznek, holott nincsenek tisztában a törvény fogalmával.) Kevésbé elvontan, több konkrét, közös tapasztalatgyűjtésen keresztül, a könyvekben, művészeti alkotásokban fellelhető és hozzáférhető tipikus és nem tipikus példák elemzésével.”

Nagy Attila: „Társadalmi gyakorlótér: a kifejezés első eleme, annak tágabb értelme fenntartások nélkül elfogadható, bár a megfogalmazók sejtetően nem így gondolták. Alapvetően helytállóan tartom Heit Gábor idevágó megjegyzéseit. Pontatlan, elnagyolt az eredeti megfogalmazás. (Tudniillik az olvasótábori publikációkban.) Ezek a 10–14 napos együttléteken fontos társadalmi kérdésekről lehet szó, de a *gyakorlat* érintetlen marad. A szavak és a tettek távolsága éppen azért hangsúlyos itt, mert sajnos a sokat szidott iskolában, s ráadásul többnyire a tömegszervezetekben sincs ez másképpen. Ezen pedig a jó szándékú deklarációkkal sem lehet változtatni.

Véleményem szerint itt egyszerűen rossz a kiindulópont. Kezdjük másképpen! Kulturális agressziót követünk-e el 15–17 éves szakmunkástanulókkal szemben, amikor József Attila, Nagy László, Örkény István, Sánta Ferenc, Sütő A. műveinek hallgatására, olvasására, befogadására kényszerítjük őket? Az esetek jó részében valószínűleg igen! Korábban nem volt, s a tábor után sem lesz igazán jellemző körökben az ilyen típusú értékes irodalom rendszeres 'fogyasztása'.

Célravezetőbbnek látszik azt kérdeznünk, vajon sikerülhet-e a csoportvezetők, a felnőttek, az értelmiségiek értékrendjét érdekessé, kíváncsiságot, utánczókedvet ébreszteni bennük, vagy csupán egy alig-alig magyarázható kaland marad-e számukra mindaz, ami a táborban történik? Vágyaink, feltételezéseink számosak és színesek e téren, ellenőrzött tudásunk viszont a nullához közelít.

Amit az iskola, 8, 10 vagy 12 év alatt képtelen volt elérni, azt majd mi egy huszáros rohammal 12 nap alatt elérjük? Mert okosabbak vagyunk, s jobb

módszerekkel manipuláljuk a gyerekeket? Aligha! Rokonszenves lenne tehát realistábban, földhözragadtabban fogalmazni!

A szakmunkástanulók értékrendjéből induljunk ki! Az általuk fontosnak, szépnek, izgalmasnak, igaznak tartott slágerszövegeket elemezzük, majd tegyük mellé igazi verseket. Nézzünk meg egy sikeres kommersz filmet, s kevéssel utána egy művészt! Beszélgessünk azokról, értékeljük őket! Nem szabad megsemmisíteni az általuk sokra tartott értékeket, de igenis tegyük nyilvánvalóvá az eltéréseket.

Az *értékfelismerési készség* fejlesztése legyen legfontosabb célkitűzésünk. Olvassunk s elemezzünk szerző megjelölése nélküli műveket, s ráadásul törekedjünk az ő világukat bemutató művek válogatására (kamaszkor, kollégium, vidék, ipar). Teremtsük meg számukra a »rólam szól a mese« élményét! (Persze a színvonalban nem tehetünk engedményeket.)

Egyébként a kulturális agressziót látszik alátámasztani az, hogy már több alkalommal 'lázasadások' formájában vezetődött le a túlságosan magas mércét jelentő programok okozta feszültség, továbbá a televízió teljes mellőzése is a tábori két hét során, holott ezek a gyerekek otthon napi 1,5–2 órát ülnek rendszeresen a képernyő előtt. Nem a visszatérő esti tévézést hiányolom magától értetődően, de megfontolandónak tartom legalább a táboronkénti 1–2 rövid műsor tudatos kiválasztását, megtekintését és főként együttes megvitatását, értékelését, mégpedig didaktikai céllal.

Beszéljünk a válogatás, az értelmezés, s az értékelés szempontjairól. Próbáljuk szelekciós készségeit fejleszteni azon a területen, ahol a mindennapi 'művelődési' tevékenységük igazán jellemző. Ne illúziókat kergessünk, hanem saját helyzetük, önmaguk jobb megértéséhez próbáljunk segítő kezet nyújtani számukra, s egyúttal reménykedjünk a majdani változtatni akarás szándékának megalapozásában is."

* * *

Természetesen a bakonyoszlopi olvasótábor is társadalmi gyakorlótér, akár csak a játszótér, a klub, a villamos, a család, az iskola, ám egyikkel sem helyettesíthető. A „társadalmi gyakorlótér” nem azt jelenti, hogy kísérletünk a mai magyar társadalmat modellezi. Bakonyoszlop „*jövősziget*”, ahol jelen időben a jövő gyakorolható vagy legalábbis megpillantható, megízlelhető. „Edzőpálya, műhely” mondja Bánlaky Pál; „Társadalmi gyakorlótér, ahol a fiatalok személyisége a jelenleginél teljesebben kifejlődhet”, mondja Varga Csaba. Amikor Varga Csaba a „társadalmi edzőpálya” kifejezést használja, példának az „akármit” hozza fel, amely egyenlővé tesz minket a gyerekekkel. Ilyen értelemben használok én is ezt a kifejezést: Bakonyoszlop társadalmi gyakorlótér – laboratóriumi mértékben és módszerekkel – ahol a fiatal szamarak és az öregebb szamarak szégyenkezés nélkül bevallhatják egymásnak, hogy mit szeretnének, és hogy ezzel szemben még csak hol tartanak. „Csak akkor van hitelünk, ha

őszintén válaszolunk. Ha megmondjuk azt is, hogy nem tudjuk a választ, ha fenntartjuk magunknak a 'tévedés' jogát is." Így jellemzi Varga Csaba ennek a gyakorlótérnek a légkörét. Nem véletlen, hogy a tévedés joga idézőjelben szerepelt. Felelősségünk óriási. A bakonyoszlupi 'oszloposoknak', vagyis az olvasótábor idősebb szamarainak, bármekkora szamarak is, nincs joguk tévedni, ám kötelességük a tévedőket megérteni, a tévedéseket elemezni, megítélni és kijavítani."*

Az ötödik olvasótáborunk után

F. Viktória: „Kedves Kami, igazad van, tényleg sok érdekes eseménytől fosztanánk meg azokat, akik helyett újra mi mennénk jövőre is Bakonyoszlopra, de az a faluépítés nagyon jó lenne, mert ezt az olvasótábort valahogyan folytatni kell! Különben én nagyon bírtam a táborban Cs. Bélát, és meg is értettem. Csak a színpadon torkoltam le mint papucsférjet, mint házisárkány. Most azon gondolkodom, hogy írok is neki levelet. Aztán, amikor üdülni voltunk, egy pomázi könyvesboltcskában megláttam a mesekönyvedet és olyan jó érzés fogott el, nem is tudom miért. Igaz, hogy mesekönyv, és anyu meg is jegyezte, hogy már tizenhat éves vagyok, de nekem azért is tetszik, mert arról a jóságos házisárkányról nekem megint Cs. Béla jutott eszembe, hogy ő is olyan jó érzésű gyerek, mint ez a dr. Privoda Béla. Nekem még mindig a tábor jár az eszembe, nem lehetne mégis összehozni ezt a társaságot, például azzal, hogy leméritek, mennyit fejlődtünk egy év alatt?”

Heit Gábor: „Az olvasótábor egy színfolt a gyerekek életében. Egy lehetőség, a baj csak az, hogy többet hisz magáról, mint amire képes, többet hisz a gyerekek nevelhetőségéről, meglévő állapotukból való kibillenthetőségükről. Én pótcselekvésnek tartom a koncepciót kiötlők részéről is, a csoportvezetők részéről is, ugyanis itt a táborban sokkal nagyobbak a lehetőségek, mint bárhol másutt. Viszont az is igaz, hogy a gyerekek itt sem maguk választanak az értékek közül, hanem mi kínáljuk fel azt, amit legfontosabbnak tartunk. Amit eddig elértünk a bakonyoszlupi táborban, azt nagyon nehéz lenne úgy meghaladni, hogy érdemes legyen továbbfolytatni. Rengeteg mindent megvalósítottunk, és nem érzek magamban annyi erőt, hogy ezt kellőképpen meg lehessen újítani. Az osztódással szaporodva változatban hiszek. Ha valaki tábort akar csinálni, az most már más táborokban is kipróbálhatja magát. A másik dolog az, hogy amennyire jó, hogy ilyen bőkezűen ellátva és ekkora apparátussal működhattunk, zavaró is ez, mert nincs miért harcolni, beálltunk egy sima futású vágányra.”

* Nem ennek a vitának a résztvevőjeként, hanem élménybeszámolójában írta Gloria Braunsteiner pozsonyi egyetemi hallgató. *A bakonyoszlupi olvasótábor egy külföldi szemével.* = Olvasó Nép, 1980. Március.

Nagy Attila: „Nem hiszem, hogy ezekkel az olvasótábori manőverekkel változtatni lehetne a jelenlegi helyzeten, mégis azt mondom: csinálni kell! Mindaddig, amíg ezek a kezdeményezések elszigetelt próbálkozások maradnak és a közoktatásban alig vagy sehogy sem használják fel eredményeinket. Minden értelmiséginek feladata volna saját műveltségének közvetítése, de jelenleg hiányzik az ösztönzés ennek a közvetítő szerepnek a betöltésére. Ehelyett csináljuk az olvasótábort. Az alapvető dilemma az, hogy kell-e ezt nekünk csinálni, illetve, hogy nekünk kell-e ezt csinálni? Ami engem legkiváltképpen izgat, az a megütt hang folytathatatlansága. Egy levél, két levél, három levél... Borzasztó, hogy néhány gyerekben elkezd valami gomolyogni, és aztán nem tud vele mit kezdeni, levelet ír, és én sem tudok mit kezdeni az egésszel. A tábor elején nyíltabban meg kellene fogalmazni, hogy mi az, amire törekszünk, és nem lenne szabad hangsúlyozni a baráti attitűdöt és a folytathatóságot sem. Azt kellene erősíteni bennük, hogy valami iránt érdeklődővé akarjuk tenni őket, valami olyasmit szeretnénk együtt csinálni, amire érdemes lesz majd visszaemlékezni, és persze nem elzárni annak a lehetőségét, hogy találkozzunk még, de ezek a két hetek csak elindítói valaminek, aminek folytatására abszolút alkalmatlanok vagyunk.”

* * *

Nem akarok semmit sem hozzátenni F. Viktória, Heit Gábor és Nagy Attila gondolataihoz. Nem csak azért, mert túlságosan is sokszor volt enyém az utolsó szó (mert rám hagyták, mert nekem adták, mert magamhoz ragadtam) a bakonyoszlói olvasótáborok összesen ötvennyolc napja alatt, hanem azért is, mert ehhez csupán Vidra Szabó Ferenc olvasótábori riportjának címét fűzhetném hozzá: igen, az olvasótábor nem lehet más, mint „két hét lelkiismeretfurdalás”.

Visszajelzések

„Kedves Barátom! Könyvet írok a bakonyoszlói olvasótáborról, segítségére lenne szükségem. Segíthetnél nekem azzal, hogy leírnád: a) mit jelentett életedben a bakonyoszlói olvasótábor; b) mire emlékszel vissza legszívesebben; c) hogyan magyaráznád el másoknak az olvasótábor lényegét; d) milyen hatással volt rád. Azzal is segíthetnél, ha leírnád, mi történt azóta Veled: mit csinálsz, hogyan élsz, mivel töltöd szabadidődet, milyen gondolatok foglalkoztatnak, miben változtál, milyen vagy most, és még mindazt, amit el akarsz nekem mesélni. Segítségedre nagyon számítok, előre is köszönöm. Baráti szeretettel Kamarás István”

„Kedves Kamarás István!”, „Kedves Kami!”, „Kedves Pista bácsi (Pocok)!”, „Kedves Főoszlopos!”, „Drága Pista bácsi!”, „Kedves Pisti!” megszólításokkal

(ám valamennyi esetben tegeződve) huszonkét levél érkezett a százhetvenhat címzettől. Tíz szépreményű telefonon vagy személyesen jelentkezett, húszat közülük Vidra Szabó Ferenc keresett meg, hogy levelet pótló interjút készítsen velük. A nem-válaszolókról és a választ halogatókról kiderült, nehezükre esik ez a kommunikációs forma, többször nekikezdték már, de összetépték a levelet, többeket az is zavart, hogy egy „komoly könyvhöz” kell segítséget nyújtaniok, nekik „egyszerű olvasótáborosoknak”. Mintegy húszra tehető azoknak a száma, akiket nem ért el a levél, mert ismeretlen helyre költöztek, elhagyták a kollégiumot, katonaiidejüket töltötték. Az 1980. évi olvasótáborban résztvevők jó része joggal érezhette úgy, hogy nem is olyan régen mondták el véleményüket: még ott a táborban, az olvasótábori találkozón és „spontán” leveleikben. Az első négy olvasótáborban részt vevő százharminchat szépreményű közül szóban vagy írásban végül is negyvenen válaszoltak.

Mostanára kialudt ez a hatás

Ezt írhatta, mondhatta volna feltehetően a levelemre nem válaszolók nagy, vagy éppen nagyobb része. Mitől aludt ki? Mekkora hatás múlt el? Véglegesen elmúlt, vagy feléleszthető-e? Ilyen kérdések kíváncsoznak a krónika utolsó lapjaira.

P. Erzsébet felszolgáló és szakács egy üdülőben, a tábor után még dédelgetett terve volt, hogy színművészetire jelentkezik, aztán a szavalóversenyekről is elmaradt. Ami ebből a vágyálomból megmaradt: magnetofonra mond verseket és meghallgatja, ám ezt még legközelebbi hozzátartozója elől is eltitkolja. Felépíteni a házat, esküvő, gyerek és még hozzáteszi bizonytalanul: érettségizni, főiskolát végezni. Az olvasótábor? A legjobb az volt, „amikor aludni kellett volna és a fiúk mindig bejöttek, aztán egyszer éjszaka kilógtunk a faluba, aztán az akadályverseny, meg a hegyibeszéd temetése, a gyűjtés a faluban.” Hogy mit és miért gyűjtöttek, arra már nem emlékszik, régen volt 1977-ben.

B. Paula magasbalendülő karja, sugárzó arca lett számomra 1979 óta az „öröm” képi illusztrációja. Azóta két év telt el. „Jó élmény volt!” mondja Paula. Emlékezik a sümegi kirándulásra, a túrára az Ördögárokba, ám az elmélkedések és az esti programok közül konkrétan semmire sem. Egy ABC áruházban dolgozik, férjhez szeretne menni „amilyen jön, nem vagyok válogatós”, teszi hozzá, majd két gyereket szülni. Olvasni ritkán szokott, csak krimiket, mert fáradtan jön haza. „Semmilyen élményem nem volt a tábor óta”, teszi hozzá szomorúan, de nem eléggé keserűen.

„Mostanra kialudt a hatás, nem érzem szükségét hasonló együttlétnek”, mondja M. Attila, majd hozzáteszi: „De éppen ezért lenne rá szükség!”

Nemrégén vásároltak saját házat. Két szoba, egy konyha, nagyon sok melléképület: kamrák, ólak, nyári konyha, fészer. Férje bányában dolgozik, sok állatot tartanak: „Ki kell használni a GYES-t”. Sehová sem járnak. B. Gyöngyi vendéglátóipari eladóként végzett, de a két műszak miatt váródába ment dolgozni, két éve GYES-en van. Az olvasótábor úgy él benne, mint egy „kedves gyermekkori emlék”, ami talán igaz sem volt. Időnként előveszi a táborban írt naplót, olvasgatja csoporttársai aláírásait, nézegeti az ott készült rajzokat, tesztlapokat, az „életcélok” címűt is. 1976-ban ez az öt szerepelt legfőbb céljai között: boldogság, szerelem, kötelességeim teljesítése, a világ megismerése, önmagam megismerése. Boldogság: igen, szerelem: igen, kötelességteljesítés: igen, igen a világ megismerése: részben! Önmagam megismerése: vannak hiányosságok! Szeretné kitanulni a fodrász szakmát és maszekként dolgozni falujában. Távlabbi, merészebb tervei nincsenek. A férje „egészen más gondolkodású”, vagyis Gyöngyi más gondolkodású, mint a férje. Ez lenne az olvasótábor egyetlen múló hatása? És mi marad ebből öt év múlva? Halkan szólal: „Ha lenne még egyszer olvasótábor, elmennék, még így asszony létemre is!”

E. Anikó már csak néhány hétig menyasszony. Ő is elvégezte a szakmunkás-képzőt. Táskákat készítenek szériában exportra. A munka tetszik neki: „ezt tanultam”, magyarázza. Olvasgat, most *A csendes amerikai*t, máskor „hasonló” kémtörténeteket, krimiket, fantasztikus regényeket. Brigádjával színházbérletük van, elsősorban kabarékra és könnyebb műfajú előadásokra járnak. „A táborban biztos változtam”, mondja a sötét, kolóniaszerű házban lévő, egymás mellé szorított lakások egyikében. „Sokat számított, hogy beszélgettünk. Jobban megismertem magam. Könnyebben ment utána a kapcsolatteremtés.” Lakást és két gyereket szeretne. Évek óta van egy udvarlója: magas, barna hajú, bajuszos „szeret beszélgetni”. Beszélgetnek-e majd Bakonyoszlopról, és ha igen, mit szól hozzá a magas, barna hajú, bajuszos állatgondozó?

Az 1978. évi bakonyoszlopi diszkókirálynő, a sümegi várjáték főszereplője, S. Erzsébet lompos melegítőben, kezében metszőollóval hajlong a zirci park rózsatövei között. Arca kicsit megtört, kevéskét vesztett temperamentumából. Néhány nap múlva férjhez megy, elsősorban azért, mert – megszűnően állami gondozása – 20–25 000 forint segély illeti meg. Rá is szorulnak, mert albérletük padlója alatt bokáig ér a víz. Szeretett volna virágüzletbe kerülni, de oda egy hat elemit végzett nőt tettek, „nem tetszik nekik, hogy mindig megmondom a véleményemet”. Bakonyoszlopon „elmondhatott mindent az ember! Önbizalmat adott”. Gyakran jutnak eszébe a „sikeres napok”. Sok munkát ad az albérlet. Ezen kívül? Varr, hímez, makramézik. Egyéb nemigen. Tíz év múlva? Önálló lakás, két gyerek, jó családi élet. „Azért is jó házasság lesz!”, fogadkozik. Ha most rendeznének tábort, akkor az életről, az emberekről, a politikáról

szeretne még többet hallani, meg arról, hogy ki hogyan gazdagodik, ki hogyan lop. Elmondaná, hogy ő szeretne lenni az ország „ítélethozója” és a sok gazembert mind felkötné vagy életfogytiglanra ítélné. Végül egy halk sóhajtás: „Jó lenne, ha egyszer visszajönne a tábor!”

„Nagyon örülök, hogy a jól eltelt két hetünkről örök iratú könyv készül”, írja Cs. Mariann, és a krónikásnak eszébe jut oszlopos társának kérdése, „Vajon egy gombász- vagy madárfütyty-gyűjtő-tábor nem hasonló emlékeket hagyott volna bennük?” A kérdés jogos, a válaszom ez: ha a gomba és a madárfütyty gyűjtése eszköz lett volna, a cél pedig gyarapodásuk, talán igen. A „kedves gyerekkori emlék” nem feltétlenül jelent kisebb hatást, mint a felnőtté válás élménye, annál is inkább, mert az így válaszolóknak életéből általában hiányzott a gyermekkor.

Megharagudtam az olvasótáborra

„Sok mindent megtanultam, megértettem, nem fogom elfelejteni sohasem”, nyilatkozik K. Ferenc, ötödik olvasótáborunk résztvevője. Sok mindent másképpen lát az olvasótábor után, például a csöveseket. Megérti őket. „Nagyon sok mindenben megegyezik nézetem az övékével. Szeretek köztük lenni.” És ez hogyan egyeztethető össze Bakonyoszlop szellemével, kérdezheti ingerülten olvasóm. Hallgassuk meg K. Ferit: „Mert ott a csövesek között érzem magam a legjobban.” K. Feri „visszament” oda, ahol a legjobban érezte magát. Menekülés? Pokoljárás? Csapda? Egy jóvoltunkból érzékenyebbé és nyitottabbá váló fiú elindulása a lejtőn? Vagy éppen ideiglenes otthonra találása? Elindítottuk vagy visszaengedtük őt? Ilyesmiről faggattam őt is, „lapzártakor” is várom válaszát.

B. Ádám számára olvasótáborunk kellemes közérzetet, érdekes beszélgetéseket, jó barátságokat jelentett, olyan emlékezetes hangulatot, amelyet újra érez, ha ismerős népdalt, verset hall, ha ismerős kérdéssel kapcsolatos könyvet olvas. Megtanult beilleszkedni egy új közösségbe és „idegen világba” érkezett vissza. „Elkeseredés fogott el, olyan volt, mintha egy teljesen más társadalomba kerültem volna. Napokig, hetekig csak a táborra, az arcokra, az együtt töltött órákra gondoltam. Sokszor kiolvastam a szöveggyűjteményt, szereztem egy református Bibliát, gyakran beszélgetek édesanyámmal az ott felvetett kérdésekről. Azóta szeretek másokkal együtt énekelni. Olyanokon is elgondolkodom, ami még sosem jutott eszembe, amit még nem mertem kimondani.”

K. Zoltán a gépjavító-szervizben dolgozik Veszprém-ben, versenyszerűen atlétizál, háromszoros országos bajnok, levelező szakközépiskolába jár, olvasásra nincs ideje. „Megharagudtam az olvasótáborra”, kezdi levelét. „Ott mindenki észrevett mindent, ott rá voltunk kényszerítve, hogy magunkba nézzünk, de itt a gyakorlati életben más az emberek gondolkodása. Jobban figyelembe kellett volna venni akkor, 1979-ben a civil életet, mert az ember nem mindig akarja az önmagába nézést, fél önmagát bírálgatni. Függ ez persze attól is, milyen társa-

ságban van. Nincs folytatása az ottani légkörnek. Amiről ott beszélgettünk mese volt, utópia volt, ahová visszakerültünk, ott azt nem lehetett folytatni.” Amikor hazakerült a táborból, megpróbálta önmagát és környezetét elemezgetni, időnként még most is megteszi, de véleményét már nem nyilvánítja ki, mert a többiek úgy sem értenék meg, ahhoz „nekik is kellene egy olvasótábor”. „Mindenképpen kellene valamilyen folytatás”, szögezi le, talán valami klubszerűség, ahol egyéni problémáinkra választ kaphatnánk. Az a fiatal munkás jut róla eszembe, aki elolvasva Örkény Istvánnak a bakonyoszlói olvasótáborban is jól ismert *Meddig él egy fa?* című novelláját, így fakadt ki: „Haragszom erre az Örkényre, mert teljesen felborított bennem mindent és most már ilyen dolgokkal is foglalkoznom kell, mint az élet értelme, pedig nemigen értek hozzá. Persze nem úgy haragszom rá, szóval nem haraggal, inkább azt mondanám neki, no, mindegy, ha már így történt, igyunk meg együtt egy pofa sört, és beszélgessünk el erről az egésztől.”

Megváltozott a felfogásom

Így érzi P. Pista is. Azt írja, az olvasótábor után szerette meg a szakmáját, Mészléry Celesztin rögeszme körében értette meg a technika lényegét. Most gépkocsivezetői tanfolyamra jár, jövő őszől szakközépiskolába akar beiratkozni. „Megváltozott a felfogásom! Megfontoltabb, előrelátóbb lettem. Korábban sok olyan problémám volt, amit szégyelltem volna mások előtt elmondani, ott 1979-ben, Bakonyoszlópon nyíltan beszéltem ezekről. Ha most hívnának olvasótáborba, azt kérném, beszélgessünk még többet a magyarok történetéről, a néptáncról, ismerjük meg jobban egymást, mint amennyire a hétköznapiak során lehet.” Repülőgépszerelőnek akar jelentkezni, és képezni magát állandóan.

„Nagyon sokat változtam, jobban megismertem önmagam. Másképpen látom a világot 1980 óta. Sokat foglalkozom az élet és halál problémájával.” – írja K. Gábor, aki gimnáziumba szeretne menni, nyelvet tanulni, fordítani is a versírás mellett. A tábor óta sokat tanul, előtte nemigen fogott könyvet a kezébe.

N. Károly 1979. évi olvasótáborunk egyik nagy felfedezettje így írt: „Jó hatással volt rám ez a csodatábor, sok új, az én szememben ismeretlen dolgot ismertem meg, rengeteg véleményt hallottam. Mindenhez eltérő módon viszonyulok, mint a tábor előtt. Nem ítélek meg egy embert sem megjelenéséről, mint azelőtt tettem, és vállalom szavaimat. Meglátom a dolgok visszaját is, nem kerülöm el a problémákat. Mutatom, mi az, amit képes vagyok megoldani. Megtörténik, hogy egy agyondicsért filmet megnézek, és azon gondolkodom, miért tetszhetett az illetőnek.” N. Károly prózát és verset ír, ő is nyelveket akar tanulni, gitározni és magas szinten fényképezni, valamint „harcolni az emberi gyarlóságok ellen.”

J. Károly, aki akkor, első alkalommal kudarcot vallott a madaraknak prédikálással, nehezen fogalmazza meg, mit is érez: „Talán mindent, talán semmit, mert az a helyzet, hogy az egész olyan, mint egy utópia. Olyan volt a légköre, hogy az engem teljesen megdobott. Pár napja érkeztem meg az építőtáborból, és nem akarom lejártni, de biztos, hogy olyan táborban soha többé nem fogok részt venni, mint Bakonyoszlopon, mert az egy nagyon boldog hely, ahol önmagad lehetsz, ahol tisztelnék, mert te is olyan egyszerű ember vagy, nem kötnek meg, nem parancsolgatnak. Hallgatagabb lettem azóta és megfontoltabb, megpróbálom megérteni az emberek cselekedeteit és azok törvényszerűségeit. Fantasztikus regényt szeretnék írni, a történetet már ki is találtam, sajnos nincs bátorságom nekiülni.” Talán azért, mert az is megvalósíthatatlan utópia lenne?

Friss élmények még ezek, félő, hogy a hétköznapi légnyomáson szétpukkanak, mint a tenger mélyéről felhozott mesélények.

K. Ildikó öt éve járt Bakonyoszlopon, most normatechnikus egy ruhagyárban, ő írta annak idején a búcsúverset. A tábor hatására már nem olyan félénk, mint előtte volt. Azóta, ha valamit nem tud, utánanéz, ott tanulta ezt is. Ha nem ért valamit, többször elolvassa, a középiskolában most nagy hasznát veszi a bakonyoszlopi két hétnek, másképpen hallja a tanárt, másképpen érti a műveket. Sokat olvas, szórakozik, utazik, még mindig nagyon szereti a verseket. Vőlegénye, sajnos, nem. K. Ildikóval most még pontosan ott lehetne folytatni a beszélgetéseket, ahol Bakonyoszlopon abbahagytuk. Folytatja-e? Mivel? Ma még mindenestre minden kis emléket, élményt őriz Bakonyoszlopról. Amikor Lantos Miklós társaságában közeteket gyűjtöttek, eltett egyet. Még mindig őrzi. Szülei már többször ki akarták dobni, de nem engedte. Gyűjthet-e újabbakat a bakonyoszlopi színes kövekhez, hogy kirakhassa világát belőlük? Vajon férje nem lesz-e féltékeny a „történetük előtti ősközetre”?

R. Judit arra már nemigen emlékszik, miről beszélgettünk, de arra határozottan, ahogyan beszélgettünk. *A hetedik* című verset azonban többször előveszi, olvasgatja.

Az olvasótábor egy olyan hely...

Nem volt olyan mozzanata öt olvasótáborunknak, amelyre a levelemre válaszoló félszáz szépreményű közül legalább egy ne emlékezett volna úgy, mint nagy élményre. Még az ominózus Vekerdi-estre, a bakonyoszlopi templom kriptájára, Váncsa Istvánra, a hegyibeszéd temetésére, a hangjátékokra, a múltnap többszölamú előadására is akadt egy-két „igen” szavazat. Sokan említették legnagyobb élményeik között az éjszakai kirándulást, a rögeszmeköröket, a tájfutást, a vetélkedőt, a sümegi várjátékot, Zombori Ottót, a marslakókat, a portya-napot, a hökkentéseket, de legtöbbször a kiscsoportos elmélkedéseket, külön is megemlékezve a szerelem, az élet és halál, a család és a „ki vagyok én?”

témákról. Ám mindez csak cselekménye, nem üzenete olvasótáborunknak. Hallgassuk meg őket, hogyan foglalnak állást abban a vitában, amely éppen most, 1981 őszén, krónikám befejezésekor folyik arról, hogy az olvasóvá nevelés, az ismeretszerzés, a kreatív készségek kibontakoztatása, vagy pedig a személyiség fejlődését elősegítő önismeret, emberkép, világkép és jövőkép formálása legyen-e az olvasótábor rendeltetése.

Jó volt a bakonyoszlói olvasótábor „mert itt mindenki saját magát adhatta”, „őszinte lehetett”, „akármilyen meg lehetett kérdezni”, „megértették” mondják legtöbben. Jó volt, mert itt „felnőtteknek néztek”, „nem éreztem úgy, hogy vizsgaalany vagyok”, „nem parancsolgattak”, „nem fújtak takarodót, ébresztőt, mint egy KISZ táborban”, „megbeszélhettünk mindent, ami érdekelt”, „komoly volt”, „új dolgokat hallottam”, „véleményeket hallottam”, „megismerhettük önmagunkat”, „ideálokat kaptunk”, „közösségben voltunk”, „barátokat szereztünk”, „tegezõdhattunk az oszloposokkal”, „itt megszerettük a tanultakat, nem úgy mint az iskolában”, „légköre volt”, „felszabadult voltam”, „ott mindenki szeretett”, „felelős volt mindenki a szaváért”, „sikerélményeim voltak”, „olyanokon is elgondolkodtunk, ami még sosem jutott eszünkbe, vagy nem is mertük volna kimondani.”

Következmények

Hogy ezek mennyiben olvasótáborunk következményei, sok esetben lehetetlenül nehéz kideríteni, még akkor is, ha szépreményű barátaink esküsznek rá, hogy „Bakonyoszló után történt”, „az olvasótábor nélkül nem lett volna”, hogy „attól van”. Sokkal valószínűbb az, hogy még a „csodás gyógyulások” is azoknál következtek be, akiknél erre esély volt, akik társszerzőként maguk is részt vettek a csodában.

A legtöbben, akik megfogalmazták a magukon észlelt változást, úgy érezték, hogy *megkomolyodtak*. Néhányan ezt így fogalmazzák meg: „megfontoltabb lettem”, „nem ítélek első látásra”, G. György pedig így: „beláttam, hogy nem lehet csak úgy a közepébe vágni a dolgoknak, és ezt leginkább azon a vetélkedőn tanultam meg, ahol búvárt és tengeralttjárót kellett készítenünk és sikerült is”. Többen úgy érzik, azóta *másképpen látják a világot*, hogy „érdekesebb a világ”, hogy „másképpen kell viszonyulni sok mindenhez”, „tágult az érdeklődésem”. Jó néhányan úgy érzik, hogy az olvasótábor hatására, mert ott kipróbálhatták magukat, *magabiztosabbak* lettek, „az életre neveltek”, „észrevettem, ha megtalálom a megfelelő hangot, megnyilatkozhatok”, „bele tudok szólni a dolgokba”, „vállalom szavaimat”, „vállalom a problémákat, a harcot”. Többen az *ember-szelidítés* hatását érzik: „odafigyelek az emberi kapcsolatokra”, „könnyebben tudok kapcsolatokat teremteni”, „tartalmas emberi kapcsolatokra törekszem”, „azt vizsgálom, mire vagyok képes”, „megtanultam, mi a szerelem, sokat segí-

tett ebben az a Kami által írt szerelmes levél”, „azóta társas lénynek érzem magam”, „sikerült vőlegényemet kiszakítani abból a körből, amely a lejtő felé vitte”, „megismertem magamat, hogy ki vagyok”, „más gondolkodású vagyok, mint a férjem”. Vannak, akik *kritikusabbnak* érzik magukat: „megpróbálom magamat kívülről nézni”, „eddig mindent elfogadtam úgy, ahogy van”, „utána-nézek a dolgoknak”, „gondolkozom”, „észreveszem az igazságtalanságokat a munkahelyemen”. Többen *műveltebbnek* érzik magukat, vagy *jobban érzik a műveltség hiányát*, mint addig: „bújni kezdtem társaimmal a könyvtárat”, jobban tudok filmet értékelni”, „előtte is szavaltam, de most már nem hagyhatom abba”, „elég nagy szerepeket kapok az irodalmi színpadon, ezt annak köszönhetem, hogy részt vettem a színjátszó rögeszmekörben”, „másképpen figyelem a tanár szavait”, „a verselemzések az iskolában jól jöttek”, „rájöttem a tanulás fontosságára”, „érdekel, miért tetszik nekik, ami nekem nem”, „irodalomban otthonosabb vagyok”, „többet olvasok”, „fára, textilre festem Mártáék mintáit”, „színházbérletem van, hangversenyre is járok”. Olyanok is akadtak, akiknek a figyelmét magára a „nagy egészre”, az *élet értelmére* irányítottuk, legalábbis egy időre: „Választ keresek a miértekre, értelmezem a világot”, írja V. Beatrix, „Foglalkozom az élet és a halál problémáival”, meséli K. Gábor, „Életunt voltam, elmúlt.” jelenti D. Éva, „Világnézeti dolgokban segített”, halljuk P. Máriától, „Elemeztem magam és környezetem”, hallhattuk K. Zoltántól, aki „haragszik” az olvasótáborra.

Üzenet a világnak

Még 1979 őszén történt, több olvasótáborunk résztvevőinek találkozáján, a vespéremi Eötvös Károly Megyei Könyvtárban. Üzenetek az emberiségnek kis cédulákra írva:

- „Üzenem az emberiségnek, hogy szeretek egy lányt”, üzenete D. Attila.
- „Üzenem az emberiségnek, hogy szeretek egy fiút”, üzenete T. Mária.
- „Üzenem, hogy guruló köveken nem nő a fű”, üzenete B. Béla.
- „Üzenem az emberiségnek, hogy a béke érdekében vegyenek mindenkinek sárga bűgőcsigát, a kicsiknek kicsit, a nagyoknak nagyot”, üzenete N. László.
- „Hagyjanak abba minden ellenségeskedést, és olvassák el Nazim Hikmet verseit, ebben mindenki magára ismerhet”, üzeni Z. Zsuzsa.
- „Üzenem, hogy mindannyian énekeljük el a Tóbiást, továbbá mindenki írja le bánatát egy novellában, és adja ki”, üzenete B. Zoltán.
- „Legyen mindörökké gyermekév!” üzenete B. Ilona.
- „Építse mindenki saját társadalmát!” üzenete T. László.
- „Üzenem, hogy ezentúl mindenki legyen hálás, és akkor a Berzsián sem csapkodja a mennykőt”, üzenete M. Erzsébet.
- „Mindenkinek legyen szigorú önmagához”, üzenete B. Hilda.
- „Vegyék észre a magányos embereket!” üzenete B. Zoltán.

„Mi lenne ha egy nagy családként tartoznánk össze?” üzeni G. Valéria.

„Üzenem a világnak, hogy megtaláltam a helyem a világon, jól érzem magam”, üzenté T. József.

„Üzenem, hogy a bakonyoszlopi olvasótábort mindenki próbálja ki!” üzenté B. Mária.

„Ti is csináljatok bakonyoszlopi olvasótábort!” üzenté D. Sándor.

„Olvasó- vagy önismereti táborba mindenkinek el kell jutni”, üzenté B. János.

„Ahol csak lehet alakítsanak olvasótábort”, üzenté K. Erika.

„Aki nem tud járni, az jöjjön Bakonyoszlopra!” üzeni R. Judit.

„A bakonyoszlopi olvasótáborban rátaláltam egy másik életre, ez szélesebb körű, mint az eddigi”, üzenté D. Csaba.

Én is üzentem: azt, hogy Bakonyoszlopon megtaláltam saját magamat, ne keressenek tovább.

A függetlenség egyik lehetséges útja

Mérei Ferenc, tiszteletbeli oszlopostársunk a Harmadszor Bakonyoszlopon elolvasása után ezt írta nekünk: „Ahogy Tanczos mondta: én is egy szavazatra jogosultam, de azt szívesen adom Bakonyoszlopra. Valószínűleg jó úton jártok. Biztos, hogy jó a művelődés. Amit műveltségi anyagban a tábor nyújtott, megfelel a kornak, a 'műveltség = a függetlenség egyik lehetséges útja' elgondolásnak, és nagyon megfelel a nemzedéknek, amely az olvasótáborban részt vesz. A beszámoló alapján különösen tetszett az emberszelidítés gondolata. Nagyon jó dolgok voltak például a hőkentések, a szabadon választható témák kiválasztásának módja, az országalapítás. Talán még hozzátenném, hogy a pszichológiai kérdések ismertetése és megbeszélése valószínűleg igen kis helyet kaphatott. A beszélgetések inkább irodalmi, szépirodalmi vonalon haladtak, és főként szociológiai leágazásai lehettek. Az ösztön és az érzelem behozta ugyan a pszichológiát, de ez a stúdium mégis mostohagyerek maradt. Lehet, hogy nem értettem meg eléggé a bakonyoszlopi történeteket, de ez a hiányérzetem megmaradt. Nagyon melegen gratulálok a vállalkozáshoz. Bízom benne, hogy azóta is folytatódik mint a jövőépítés ígérete. Nem csak szerdán van jövőnap, de ahol jövő-napra gondolnak, *ott készül a jövő*. Ehhez kívánok nektek erőt és bölcsességet.”

A következő évben már pszichológus-rögeszsmekör is volt olvasótáborunkban, és még inkább előtérbe került az önismeret, két évvel később már pszichológus csoportvezető is erősítette az oszlopos-kart, mégis igaza van abban Mérei Ferencnek, hogy a művelés, a „ráolvasás” és az alkotás mellett nem fejlődött ki eléggé az a tevékenység, nem szaporodtak el eléggé azok a módszerek, amelyek még eredményesebbé tehetnék volna a feszültséget feszültséggel való

gyógyítást. Így aztán olykor kegyhelyre váltunk, olykor sokkoltunk „nagyfeszültségünkkel”, és úgy bocsátottuk útjukra a megszelídített embereket, hogy nem hívtuk fel eléggé figyelmüket a megszelídítetlen világ „farkastörvényeire”, nem érzékeltettük eléggé világosan, hogy milyen következményekkel járhat a bakonyoszlopi olvasótábor.

Mivel zárhatja le a krónikás a bakonyoszlopi ötszöri nekifutás krónikáját? Úgy érzem, nincs szükség „Összefoglalás” és „Következtetések” című fejezetekre, hiszen bakonyoszlopi kísérletünk tanulságai is beépültek azokba az írásokba, amelyek elmondják az olvasótábor lényegét azoknak, akik csinálni akarják, és akik érdeklődnek iránta itthon és a nagyvilágban, gondolok a módszertani összeállításokra*, a *Kagylózene* című rádióműsorra.

Miért csináljuk, kérdeztük magunktól 1979 őszén, amikor két napra félrevonultunk nagyító alá tenni tevékenységünket. „Számomra egy elveszett vagy sosem-volt közösség-élmény keresésének egyik lehetséges színtere, nem kísérleti terep, ahol kapni akarok, hanem lehetőség arra, hogy adjak valamit abból, ami az évek során rámragadt”, válaszolta Vidra Szabó Ferenc. „Együttes játékelményt jelent, ahol a szereplők, az írók, a rendezők egyaránt mi vagyunk, illetve lehetünk, és a 'mi' ebben az esetben legalább annyira jelenti a gyerekeket, mint a csoportvezetőket. Az akarati, az értelmi és az érzelmi szférát új és új információkkal bombázó tényleges nevelési alkalom”, válaszolta Heit Gábor. „Az olvasótábor egy olyan alkalom, ahol újragondolhatok egy sor dolgot, ahol a bennem levő szeretet-többletet olyanokra onthatom, akik rámszorulnak, ahol fontosnak és hasznosnak érezhetem magam, ahol tíz napig intenzíven az lehetek, aki vagyok”, válaszolta Csapó Edit. „Számomra próbatétel, itt nem tudok linkelni. Itt veszem észre, hiszen egészében üvegbura alatt élünk, ami máshol nem kerül elélem. Jól esik, ha szeretnek. Mindig elhatározom, hogy mégsem csinálom, és azért is csinálom, mert nehezemre esik”, válaszolta Havas Kati. „Minden tábor egy új lehetőség, hogy kipróbáljam magamat a kapcsolat-teremtésben, a közvetítő szerepben, abban, hogy mit tudok adni magamból. Ha csak egyetlen szerelmi vallomásban hangzik el Saint-Exupery nyomán az, hogy 'azt hiszem, megszelídítettél', ha csak egyetlen öreggel kezd el beszélgetni valamelyik szépreményű, mert Szatyint véli felfedezni benne, akkor már nem volt hiába”, válaszolta Somorjai Ildikó. A krónikás – akinek válaszát, krónikáját már ismeri a nyájas olvasó – most e szavakkal** fejezi be írását, felidézve a kezdetet és az újrakezdetet:

„Hóna alatt a látomással
kilopakodik a faluból Macsitó, a nemzetségfő
kilopakodik éjjel,

* Ld. a 4. és a 7. oldalakon található lábjegyzeteket.

** Oravecz Imre *Oaribi alapítása* című költeményével.

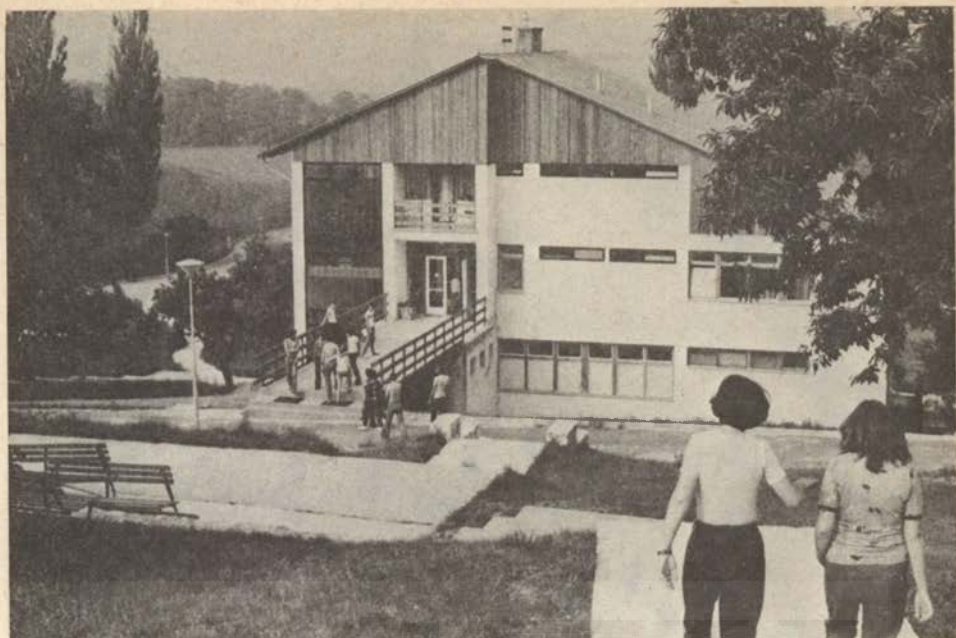
és elindul a holdfényben,
a hiányos rendeltetésben,
és a föld arcán kőbe botlik a lába,
és a kő eligazítja,
és a föld arcán gyökerbe botlik a lába,
és a gyökér eligazítja,
és a föld arcán sündisznóba botlik a lába,
és a sündisznó eligazítja,
és a nagy sziklán
tévedhetetlenül megleli az új lakóhelyet,
és elkeríti hagyománnyal,
és engedélyt ad népének a letelepedésre”.

A többit, a bakonyoszlópi szabadságepizódokat már ismeri a nyájas olvasó.
Megítélheti. És ha akarja, folytathatja.

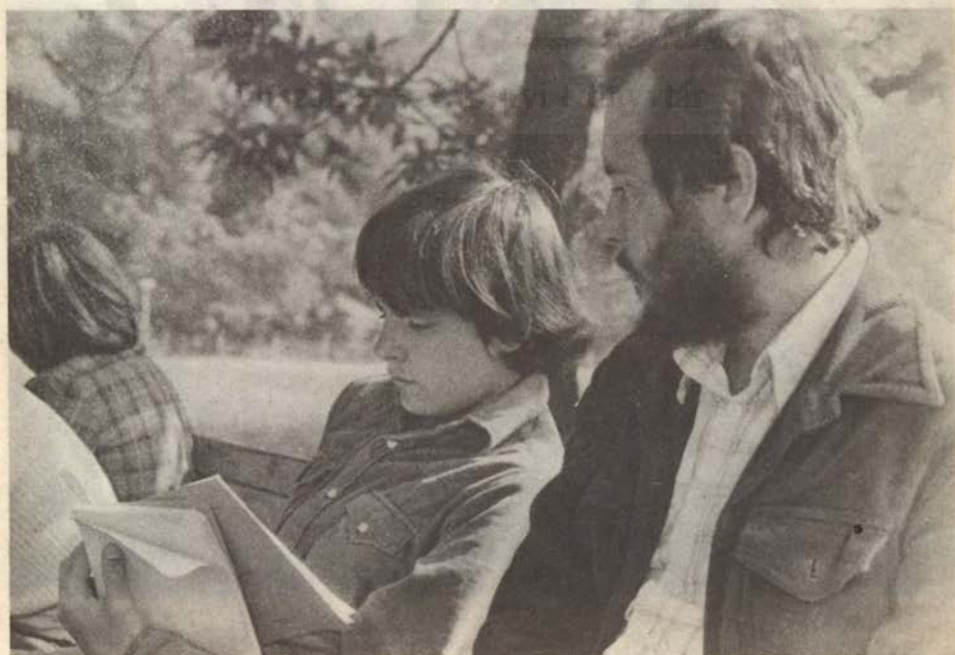
OSZK

Nemzeti Széchényi Könyvtár

A tett színhelye

2.

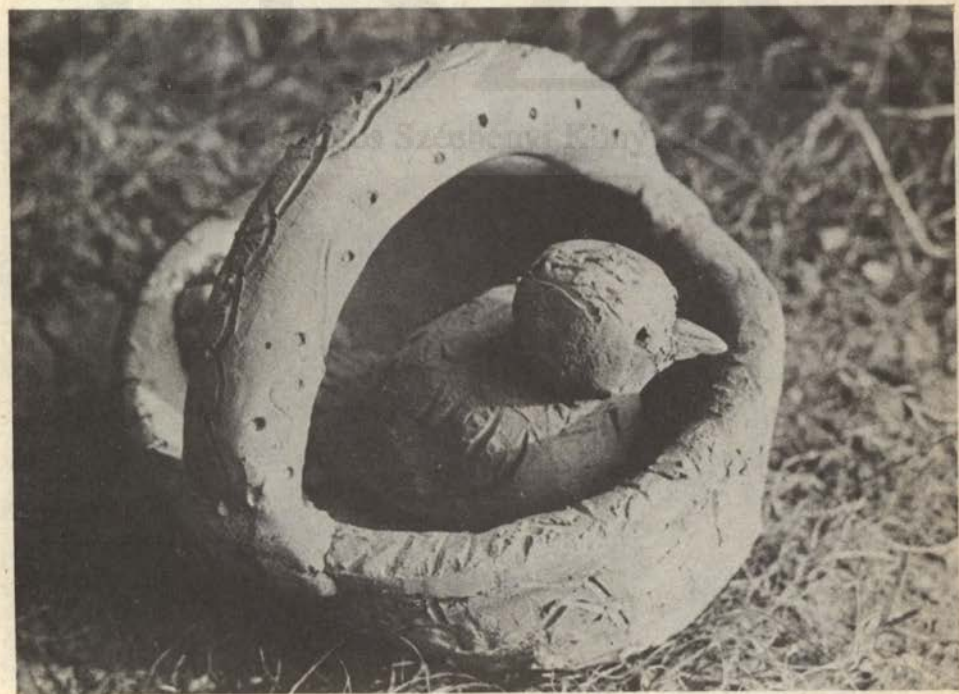
3.

4.

5.

6.

7.

8.

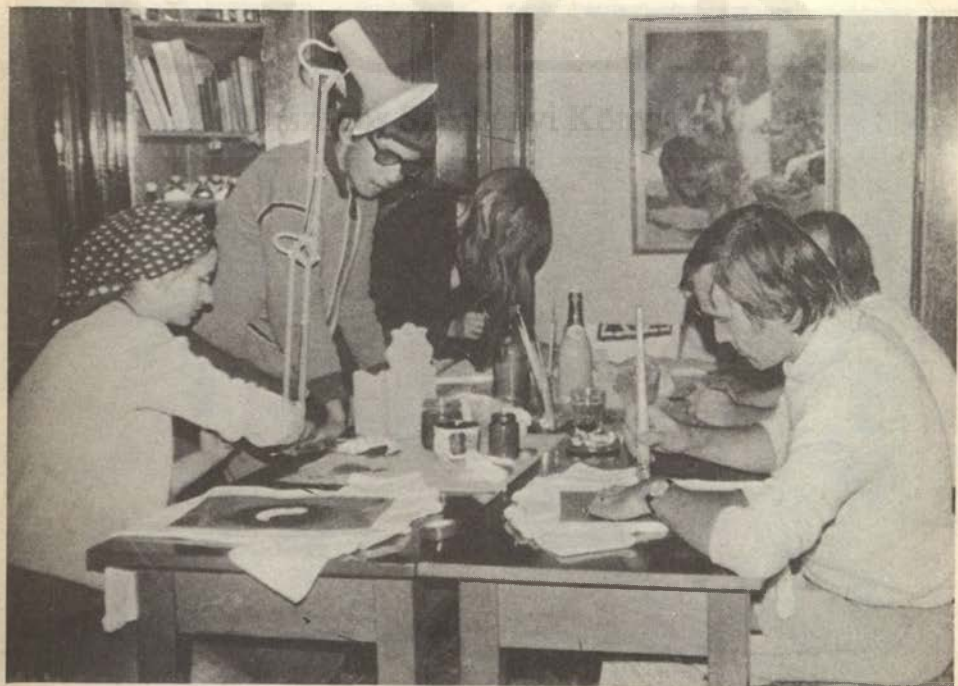
9.

10.

11.

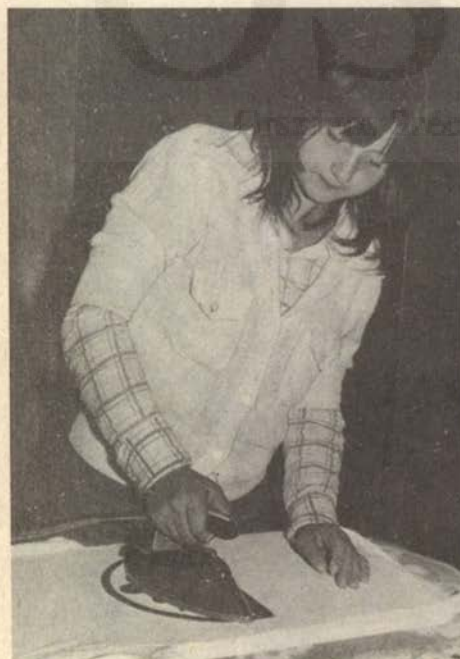
12.

13.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

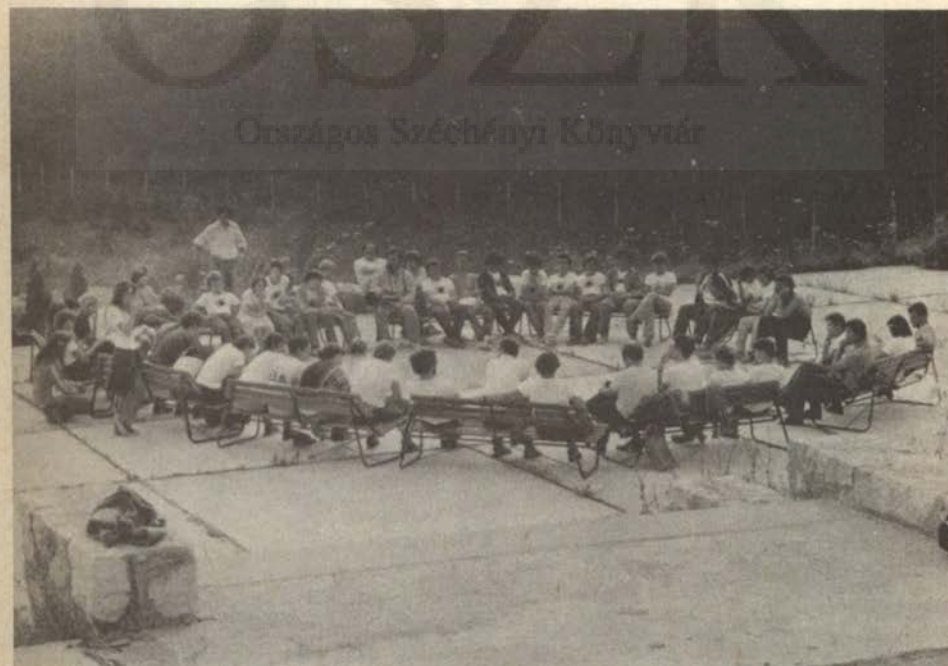
24.

25.

26.

27.

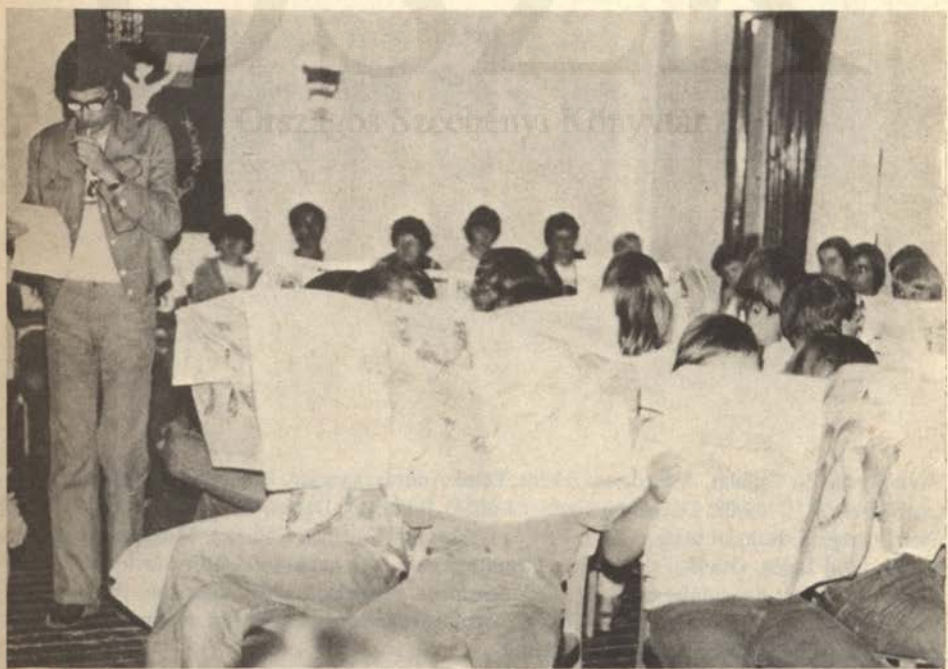
28.

29.

30.

31.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Tankönyvkiadó Vállalat. A kiadásért felelős: Petró András igazgató. Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (84.7109/08) Dabasi Nyomda (84-0024), Budapest–Dabas, 1984. Felelős vezető: Bálint Csaba igazgató. Raktári szám: 52937. Felelős szerkesztő: Kelemen Endréné. Műszaki igazgatóhelyettes: Lojd Lajos. Grafikai szerkesztő: Démuth Ágnes. Műszaki szerkesztő: Martonné Wenner Zsuzsa. A kézirat nyomdába érkezett: 1983. december. Megjelent: 1984. augusztus. Példányszám: 2400. Terjedelem: 14,3 (A/5) ív + melléklet. Készült: fényszedéssel, íves ofszetnyomással, az MSZ 5601–59 és az MSZ 5602–55 szabvány szerint

4957

37,— Ft

Esell
+1-65-105
-6e

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár